

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

АНДРУХОВИЧ ДАНА РОМАНІВНА

УДК 338.246.025.2

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В
СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
УКРАЇНІ**

051 - Економіка

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Д. Р. Андрухович

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор

Лазебник Лариса Леонідівна

Ірпінь – 2025

АНОТАЦІЯ

Андрухович Д. Р. Державна допомога суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні.
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка». Державний податковий університет. Ірпінь, 2025.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та по-новому вирішено важливе наукове завдання, що полягає в поглибленні теоретичних засад, розширенні методичного інструментарію та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення надання державної допомоги суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні.

На засадах комплексного аналізу теоретичних і законодавчо-нормативних засад та практичних аспектів надання державної допомоги встановлено, що вона є одним з найскладніших інструментів державного регулювання підприємницької діяльності як з точки зору застосування, так і з точки зору контролю. Специфіка її застосування обумовлена суттєвим впливом на конкуренцію, що потребує ретельного комплексного аналізу її критеріїв і наслідків для недопущення спотворення ринкової конкуренції. Практика надання державної допомоги в ЄС засвідчує виключно важливе значення державної допомоги для культурної, соціальної та екологічної сфер, що має непрямий економічний ефект через підвищення стандартів життя населення, запобігання банкрутству і створення додаткових робочих місць. В Україні на особливу увагу заслуговує висока вірогідність використання бізнес елітою державної допомоги як способу перерозподілу матеріальних благ, що веде до корупції.

Визначено відмінність підходів до змістовного наповнення поняття «державна допомога» в ЄС та вітчизняному законодавстві: якщо у вітчизняному законодавстві визначення державної допомоги наявне, то в

європейському законодавстві замість чіткої дефініції державної допомоги міститься сукупність критеріїв заходу для визнання його державною допомогою суб'єктам господарювання, серед яких основним визначено сумісність з конкуренцією. Запропоновано розуміти «державну допомогу» як складову державного регулювання у формі адресного надання мінімально необхідного суб'єктам господарювання обсягу фінансових ресурсів з державного та місцевого бюджетів на визначений термін за критеріями конкурентного середовища.

В роботі показано, що поняття «ефективність» державної допомоги суб'єктам господарювання має багатогранну структуру, включає декілька рівнів вимірювання і залежить від низки умов, зокрема: прозорості і доступності інформації про використання державних коштів суб'єктами господарювання; структури джерел фінансування бюджетних видатків; дотримання принципу оптимальності у поєднанні державного та суспільного інтересів; позитивності впливу через підтримання конкуренції на соціально-економічний розвиток держави та її регіонів. Досліджено такі інструменти забезпечення ефективності державної допомоги як контроль і моніторинг та визначено відмінності між ними, зокрема відносно статичності процесу контролю порівняно з постійним, систематичним та динамічним моніторингом, різний юридичний статус отриманої інформації: якщо інформація, отримана під час контролю, може слугувати основою притягнення до юридичної відповідальності, то інформація, зібрана під час моніторингу, слугує базою для аналітичних оцінок. Це надало підстав класифікувати моніторинг як базовий етап та складову здійснення контролю за державною допомогою.

Досліджено еволюцію інституту державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні як невід'ємної складової регулювання вітчизняної економіки ще з радянських часів. Виявлено недостатню урегульованість надання та контролю за державною допомогою у різних формах (субсидії, податкові пільги, державні гарантії, пільгові кредити, заходи підтримки малого та середнього бізнесу тощо) до запровадження європейських стандартів в 2017.

Труднощі точної оцінки реальних цифр щодо кількості і обсягу наданої державної допомоги в Україні зумовили потребу у непрямих оцінках, що засвідчили середні обсяги державної допомоги на рівні 4,0–6,0 % ВВП протягом 2010–2023 років.

Історичний структурно-галузевий аналіз державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні показав, що на початку 2000-х рр. основним її отримувачем було сільське господарство та паливно енергетичний комплекс, тобто галузі низько технологічного комплексу, а у період пандемії і у довоєнний період – основна частка державної допомоги припадала на транспорт та будівництво. У структурі суб'єктного складу отримувачів державної допомоги переважали комунальні підприємства.

Для оцінки ефективності державної допомоги в роботі проведений аналіз співвідношення часток коштів бюджету за напрямом «Економічна діяльність» та приросту доданої вартості у галузях-отримувачах державної допомоги. Отримані коефіцієнти виявилися більше одиниці, що надало підстав для висновку про недостатню продуктивність використання коштів державної допомоги в Україні, а неоднаковий доступ до державної допомоги підприємств різних форм власності і галузей обумовлював викривлення конкурентного середовища в економічній системі. До причин низького рівня ефективності державної допомоги віднесено як проблеми її суб'єктного складу, форми надання та сфери спрямування, так і недоліки державної контролю та моніторингу допомоги. Зокрема визначено недоліки податкових пільг, до яких віднесено безсистемність, непередбачуваність змін законодавства, лобіювання інтересів окремих бізнес еліт, невизначеність часових рамок дії певної податкової пільги. Разом з тим, позивна динаміки виробництва у тих галузях, що отримували державну допомогу в Україні протягом 2012–2022 років є свідченням у цілому задовільної реалізації функціонального призначення державної допомоги.

У роботі показано специфіку регулювання підприємницької діяльності в Україні умовах воєнного стану, що обумовлена посиленням її стабілізаційної

ролі. В кризових умовах відбувається трансформація конкурентного середовища, тому державна допомога суб'єктам підприємницької діяльності набуває особливого значення як точковий інструмент прямого впливу на економічну систему з метою її адаптації до складних економіко-політичних умов. З цих позицій аргументовано доцільність заходів уряду щодо полегшення її отримання шляхом призупинення дії окремих норм відповідного Закону та визнання апріорі допустимою усієї державної допомоги. Визначено адаптивний характер останньої, що більшою мірою спрямовувалась на підтримання рамкових умов підприємницької діяльності: послаблення наслідків втрати частини промислового потенціалу, полегшення умов ведення господарської діяльності, стимулювання експортної діяльності й євроінтеграційних процесів, забезпечення енергетичної стійкості промислових й побутових споживачів, відновлення і налагодження логістики. Наголошено, що після закінчення воєнного стану порядок надання державної допомоги має відновитися, але забезпечення її ефективного застосування для потреб повоєнного відновлення на основі норм європейського законодавства потребує вдосконалення організаційно-інституційних засад її надання в системі державного регулювання підприємницької діяльності

Доведено об'єктивну необхідність переорієнтації вітчизняних суб'єктів господарювання на експортну діяльність внаслідок звуження внутрішнього ринку в умовах воєнного стану, що було підтримано митними послабленнями з боку інших країн та грантовим фінансуванням. Разом з тим, враховуючи, що згідно норм СОТ державна допомога у формі експортних або імпортозаміщуючих субсидій заборонена, у післявоєнний період практика надання державної допомоги підприємствам-експортерам буде недопустимою.

Дослідження регіональної державної допомоги як інструменту підтримки збалансованого еколого-соціально-економічного регіонального розвитку відкритої економічної системи шляхом залучення додаткових приватних інвестицій у нестабільні та/або недостатньо розвинені регіони засвідчило неоднакову ефективність використання коштів великими і малими

підприємствами у регіонах з різним рівнем розвитку. На вирішення цієї дилеми у ЄС впроваджено правило, коли в регіони з низьким рівнем розвитку державна допомога надається під реалізацію інвестиційних проектів, а в регіони з високим рівнем розвитку - тільки для малих та середніх підприємств. У роботі встановлено, що в Україні в умовах воєнного стану гострота проблем малих і середніх підприємств та ФОПів на деокупованих, прифронтових територіях актуалізувала завдання їх підтримки шляхом державної допомоги. З цих позицій застосування державою інструментів, методів і механізмів фінансової, інвестиційної та соціальної підтримки МСП посилює своє значення як інструмент формування макроекономічної стабільності, екологічного балансу та соціальної згуртованості територіальних громад. Встановлена спорідненість допомоги малим і середнім підприємствам і регіональної державної допомоги прифронтовим територіям, де спостерігається ускладнена ситуація, слугує обґрунтуванням відмінності правил її надання у вітчизняних реаліях від європейських норм.

У роботі виявлено подвійне значення надання державної допомоги на цілі цифровізації як 1) розширення кола можливих напрямів спрямування державних коштів; 2) створення ефективних засобів їх надання. З урахуванням специфіки і переваг цифровізації вдосконалено концептуальні підходи до підвищення ефективності системи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні на основі розвитку його інституційно-організаційних засад. Основний наголос зроблено на посиленні саморегулювання підприємницької діяльності шляхом розвитку бізнес-асоціацій на основі цифрових платформ. Відповідно до підсистем державного регулювання підприємницької діяльності вузловими платформами визначено регуляторну, інноваційно-технологічну, фінансово-інвестиційну, інформаційно-консультативну та кадрову. Їх формування та ефективне функціонування дозволить зосередити державні ресурси на пріоритетних напрямках, до яких у роботі віднесено: допомогу малим та середнім підприємствам, розвиток

ветеранського бізнесу та інклюзії, регіональну державну допомогу, цифрову інфраструктуру.

Запропоновано створити цифрові екосистеми на платформній основі, що стануть функціональним середовищем узгодження ініціатив держави, суб'єктів господарювання і зовнішніх донорів щодо залучення фінансування, розроблення і реалізації цифрового інструментарію державної допомоги. Це дозволить полегшити доступ і забезпечити максимальне охоплення заходами державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах інформаційної невизначеності та логістичних проблем воєнного часу. Надано рекомендації щодо внесення у відповідний Закон України статті, що регламентує державну допомогу на цілі цифровізації підприємств та надання відповідного роз'яснення АМКУ.

На наш погляд, запропоновані аспекти державного регулювання підприємницької діяльності в частині надання державної допомоги в умовах воєнного стану здатні суттєво підвищити її ефективність та сприятимуть зменшенню негативного впливу на суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *Державне регулювання, державна допомога, регіональна державна допомога, підприємницька діяльність, суб'єкти господарювання, Антимонопольний комітет, субсидії, податкові пільги, пільгові кредити, цифровізація.*

ABSTRACT

Andrukhovych D. R. State assistance to business entities in the system of business regulation in Ukraine. Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 «Economics». State Tax University. Irpin, 2025.

The dissertation provides a theoretical generalization and a novel solution to a significant scientific problem, which consists of deepening the theoretical foundations, expanding the methodological tools, and developing practical

recommendations for improving the provision of state aid to businesses within the system of business activity regulation in Ukraine.

Based on a comprehensive analysis of the theoretical and legal framework and practical aspects of state aid provision, it has been established that it is one of the most complex instruments of state regulation of business activities, both in terms of application and control. The specificity of its application is determined by its significant impact on competition, which requires a thorough comprehensive analysis of its criteria and consequences to prevent market competition distortion. The practice of state aid provision in the EU demonstrates the crucial importance of state aid for cultural, social, and environmental spheres, which has an indirect economic effect through raising living standards, preventing bankruptcies, and creating additional jobs. In Ukraine, the high probability of state aid being used by the business elite as a way to redistribute material wealth, leading to corruption, deserves special attention.

The difference in approaches to the content of the concept of "state aid" in EU and domestic legislation has been identified: while domestic legislation provides a definition of state aid, European legislation, instead of a clear definition, contains a set of criteria for a measure to be recognized as state aid to businesses, among which compatibility with competition is the main one. It is proposed to understand "state aid" as a component of state regulation in the form of targeted provision of the minimum necessary amount of financial resources from state and local budgets for a specific period according to the criteria of the competitive environment.

The work shows that the concept of "efficiency" of state aid to businesses has a multifaceted structure, includes several levels of measurement, and depends on a number of conditions, including: transparency and accessibility of information on the use of public funds by businesses; the structure of funding sources for budget expenditures; adherence to the principle of optimality in combining state and public interests; positive impact through maintaining competition on the socio-economic development of the state and its regions. Such instruments for ensuring the effectiveness of state aid as control and monitoring are studied, and the differences between them are determined, in particular, the relative static nature of the control

process compared to continuous, systematic, and dynamic monitoring, different legal status of the information received: if the information obtained during control can serve as a basis for bringing to legal liability, then the information collected during monitoring serves as a basis for analytical assessments. This provided grounds to classify monitoring as a basic stage and component of state aid control.

The evolution of the institution of state aid to businesses in Ukraine as an integral part of the regulation of the domestic economy since Soviet times has been studied. Insufficient regulation of the provision and control of state aid in various forms (subsidies, tax benefits, state guarantees, preferential loans, support measures for small and medium-sized businesses, etc.) before the introduction of European standards in 2017 was revealed. The difficulty of accurately assessing the real figures on the quantity and volume of state aid provided in Ukraine necessitated indirect estimates, which showed average state aid volumes of 4.0–6.0 % of GDP during 2010–2023.

A historical structural and sectoral analysis of state aid to businesses in Ukraine showed that in the early 2000s, its main recipients were agriculture and the fuel and energy complex, i.e., low-tech sectors, and during the pandemic and the pre-war period, the main share of state aid went to transport and construction. Communal enterprises prevailed in the structure of recipients of state aid.

To assess the effectiveness of state aid, an analysis of the ratio of budget funds under the "Economic Activity" direction and the increase in added value in the state aid recipient sectors was conducted. The obtained coefficients turned out to be greater than one, which provided grounds for concluding that the use of state aid funds in Ukraine is insufficiently productive, and unequal access to state aid for enterprises of different ownership forms and sectors caused distortions in the competitive environment in the economic system. The reasons for the low level of state aid effectiveness include both problems of its subject composition, form of provision, and areas of focus, and shortcomings in state control and monitoring of aid. In particular, shortcomings of tax benefits were identified, which include inconsistency, unpredictability of legislative changes, lobbying of interests of individual business

elites, and uncertainty of the time frame of a particular tax benefit. At the same time, the positive dynamics of production in those sectors that received state aid in Ukraine during 2012–2022 is evidence of generally satisfactory implementation of the functional purpose of state aid.

The work shows the specifics of business activity regulation in Ukraine under martial law, which is due to the strengthening of its stabilizing role. In crisis conditions, the competitive environment is transformed, therefore, state aid to businesses becomes particularly important as a pinpoint instrument of direct influence on the economic system in order to adapt it to difficult economic and political conditions. From these positions, the expediency of government measures to facilitate its receipt by suspending certain norms of the relevant Law and recognizing all state aid as a priori admissible is argued. The adaptive nature of the latter is determined, which was mainly aimed at maintaining the framework conditions of business activity: mitigating the consequences of the loss of part of the industrial potential, facilitating business conditions, stimulating export activities and European integration processes, ensuring energy sustainability of industrial and domestic consumers, restoring and establishing logistics. It is emphasized that after the end of martial law, the procedure for providing state aid should be restored, but ensuring its effective application for the needs of post-war reconstruction based on the norms of European legislation requires improving the organizational and institutional foundations of its provision in the system of state regulation of business activities.

The objective necessity of reorienting domestic businesses to export activities due to the narrowing of the domestic market under martial law, which was supported by customs concessions from other countries and grant funding, has been proven. At the same time, considering that according to WTO rules, state aid in the form of export or import-substituting subsidies is prohibited, in the post-war period, the practice of providing state aid to exporting enterprises will be inadmissible.

The study of regional state aid as an instrument for supporting balanced ecological, social, and economic regional development of an open economic system by attracting additional private investment in unstable and/or underdeveloped regions

showed unequal efficiency of using funds by large and small enterprises in regions with different levels of development. To solve this dilemma, the EU has introduced a rule whereby state aid is provided to regions with low levels of development for the implementation of investment projects, and to regions with high levels of development only for small and medium-sized enterprises. The work establishes that in Ukraine under martial law, the severity of the problems of small and medium-sized enterprises and individual entrepreneurs in de-occupied and front-line territories has actualized the task of supporting them through state aid. From these positions, the state's use of instruments, methods, and mechanisms of financial, investment, and social support for SMEs is becoming increasingly important as an instrument for forming macroeconomic stability, ecological balance, and social cohesion of territorial communities. The established relationship between aid to small and medium-sized enterprises and regional state aid to front-line territories, where a complicated situation is observed, serves as a justification for the difference in the rules of its provision in domestic realities from European norms.

The work reveals the dual significance of providing state aid for digitalization purposes as 1) expanding the range of possible directions for the use of public funds; 2) creating effective means of providing them. Taking into account the specifics and advantages of digitalization, conceptual approaches to improving the effectiveness of the system of state regulation of business activities in Ukraine based on the development of its institutional and organizational foundations have been improved. The main emphasis is placed on strengthening self-regulation of business activities through the development of business associations based on digital platforms. According to the subsystems of state regulation of business activities, the key platforms are defined as regulatory, innovation and technological, financial and investment, information and consulting, and personnel. Their formation and effective functioning will allow concentrating state resources on priority areas, which include in the work: assistance to small and medium-sized enterprises, development of veteran business and inclusion, regional state aid, digital infrastructure.

It is proposed to create digital ecosystems on a platform basis, which will become a functional environment for coordinating the initiatives of the state, businesses, and external donors regarding attracting funding, developing and implementing digital tools of state aid. This will facilitate access and ensure maximum coverage of state support measures for businesses in conditions of information uncertainty and logistical problems of wartime. Recommendations are given on amending the relevant Law of Ukraine with an article regulating state aid for the purposes of enterprise digitalization and providing appropriate clarification by the Antimonopoly Committee of Ukraine.

In our opinion, the proposed aspects of state regulation of business activity in terms of providing state aid under martial law can significantly increase its effectiveness and contribute to reducing the negative impact on businesses.

Key words: State regulation, state aid, regional state aid, business activity, business entities, Antimonopoly Committee, subsidies, tax benefits, preferential loans, digitalization.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Андрухович Д. Аналіз визначення поняття «Державна допомога суб'єктам господарювання та його ознак. *Інфраструктура ринку*. 2023. Випуск 75. С. 69–73. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-12>
2. Андрухович Д. Р. Вітчизняні підприємства у воєнний період і заходи їх державної підтримки. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023. № 1. С. 63-84. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2023.63-84>
3. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги суб'єктам господарювання на базі цифрової платформи «Дія» в умовах війни. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022., №. 2 (125), 59-63. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-10>

4. Андрухович Д. Р. Система контролю і моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. *Via Economica*. 2023. № 3. С. 7–14. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2023-3-1>

5. Андрухович Д. Р. Розвиток державної допомоги на цілі регіонального розвитку і підтримки малих та середніх підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2024. Том 334. № 5. С. 112-120. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-16>

6. Андрухович Д. Р., Лазебник Л. Л. Цифровізація як інструмент та сфера державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. *Економічний простір*. 2024. №. 190. С. 259–264. 0,5 д.а. (Особисто автору належить: аналіз надання державної допомоги у цифрову сферу згідно регламенту комісії ЄС, зокрема статті, що регламентують надання державної допомоги на інновації. 0,25 д.а). <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1496/1440>

Матеріали наукових конференцій:

7. Андрухович Д. Р., Лазебник Л. Л. Фінансова підтримка українського підприємництва в умовах воєнних дій. [*«Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації»*]: матеріали III Міжнар. наук-практ. конф. (20 червня 2024 року, Хмельницький – Херсон). Херсон, 2024. С. 9–12, 0,1 д.а. (особистий внесок автора: проаналізовано заходи державної підтримки економіки України під час війни). https://kntu.net.ua/ukr/content/download/117218/657389/file/Financial_Instruments_for_Sustainable_State_Development_in_the_Conditions.pdf

8. Андрухович Д. Р. Державна підтримка освітньої діяльності в добу війни. [*«Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської агресії»*]: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.). Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Київ. 2023. 114 с. 0,2 д.а.

9. Андрухович Д. Р. Державний грант як форма допомоги бізнесу під час війни в Україні. [*«Економіка країни і регіонів в умовах воєнного стану та аспекти повоєнного відновлення»*. 2023. С. 36–39. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-297-8-8>
10. Андрухович Д. Р. Допомога суб'єктам малого та середнього підприємництва на державному рівні в умовах воєнного стану. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії*. 2023. С. 56–58. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-291-6-13>
11. Андрухович Д. Р. Забезпечення стійкості підприємництва в умовах війни. *Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку в контексті євроінтеграції України*. 2023. С. 70–74. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-323-4-17>
12. Андрухович Д. Р. Заходи державної підтримки підприємництва в умовах особливого правового режиму. *Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, July 27-28, 2023*. С. 52–54. 0,1 д.а. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/08/Conference-Proceedings-July-27-28-2023.pdf>
13. Андрухович Д. Р. Надання державної допомоги МСП в умовах воєнного стану. [*«Забезпечення резилієнтності економіки України в умовах військової агресії та повоєнного відновлення»*] [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Науково-практичної конференції аспірантів та докторантів, 12 грудня 2023. ДННУ «Академія фінансового управління». Київ, 2023. С. 9–10. 0,08 д.а. URL: https://afu.kiev.ua/index.php?page_id=1118
14. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги для малого і середнього підприємництва в Україні. [*«Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку»*]: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 травня 2022 року). Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2022. С. 147–149. 0,1 д.а.

15. Андрухович Д. Р. Поняття ефективності в системі державної допомоги суб'єктам господарювання. *«Гальчинські читання» : Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 2 листопада 2023 р.)*. 2023. С. 76–78. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.53679/niss-confproceed.2023.20>

16. Андрухович Д. Р. Поняття та сутність державного регулювання підприємництва в сучасних умовах. [*«Підприємництво в умовах сучасних викликів: загрози, обмеження та можливості»*]. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва», 18–19 лютого 2022 року. С. 165–167. 0,2 д.а. URL: https://fileview.ukr.net/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3DKVfnSJvKDL6aT-48l3UahCxjpONnQ1nZygWo2j9QnxZ6ESJpGHZ0yRtEEDTKnIqPNc1blz_IkNPJ2JYO_IeV8GTsb7X7Q9NYgCK4geBKy3A%3APhtCVx-vzd8tjbl-%26r%3D1746216666043&default_mode=view&lang=uk&mlid=0#start=0

17. Андрухович Д. Р. Роль держави у розвитку цифровізації і підтримці суб'єктів господарювання. [*«Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції»*] [Електронне видання] : збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції, Ірпінь, 8 грудня 2023 року. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 185–188. 0,2 д.а. URL: https://afu.kiev.ua/index.php?page_id=1118

18. Андрухович Д. Р. Українська бізнес-спільнота як потенційні одержувачі державної допомоги. [*«Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови»*] : VII Міжнародна науково-практична конференція 31 травня 2024. С. 153–155. 0,1 д.а. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20ekonomiki%20pidpriemnictva%20ta%20biznes-administruvanna/ZBIRNIK_Konferencia_Ekonomichni_perspektivi_pidpriemnictva_31.05.2024_.pdf

19. Андрухович Д. Р. Урядова підтримки та сприяння бізнесу під час дії воєнного стану. [*«Ефективність міжнародної економічної інтеграції»*]. 2023. С. 6-9. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-326-5-1>

20. Андрухович Д. Р. Характеристика змісту понять «державне регулювання», «державна підтримка» та «державна допомога». [*«Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України»*]. 2023. С. 81–83. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-290-9-18>

21. Андрухович Д. Р. Щодо вдосконалення механізмів надання державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах війни. [*«Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми»*]. 2024. С. 237-240. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-363-0-65>

22. Андрухович Д. Р. Щодо напрямів оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні. [*«Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля»*] [Електронне видання] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 100–104. 0,2 д.а.

<https://drive.google.com/file/d/1FpeJipvOPPe73F3DPfdzdyZ8EoJs4GKQ/view>

23. Andrukhovych D. Regarding financial support of ukrainian enterprises during the war. [*«Current issues of economic development: problems, perspectives, international experiences»*]. 2023. Р. 186–189. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-296-8-46>

24. Andrukhovych D. R. Regarding the issue of state support in the digital sector. [*«World economic-technological, resource, political-legal, security-social factors»*]. *Economy and civilizational progress amidst polystructural changes*: 2024. Рр. 8-11. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-1>

25. _Андрухович Д. Р. Теоретичні аспекти формування та розвитку інноваційної екосистеми сучасного університету. [*«Імерсивні технології в освіті»*]: збірник матеріалів I Науково-практичної конференції з міжнародною

участю. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. С. 32–36. 169 с. (0.1 д. а.).
URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727353/1/Collection%20of%20materials%20of%20the%20I%20Scientific%20and%20Practical%20Conference%20with%20International%20Participation_.pdf.pdf

26. Андрухович Д. Р. Місцевий ресурс і державна допомога в Україні [«*International Scientific Conference Formation of a new economic area: methodology, theory, practices*»]: *Conference Proceedings (September 20–21, 2024. Klaipeda, Lithuania). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 246 pages (0.1 д. а.). Pp. 176–179* URL:
<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/517/13692/28667-1>

27. Андрухович Д. Р. Державна підтримка бізнесу на місцевому рівні в умовах воєнних викликів. [Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції] : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2024 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 153–156. 188 с. (0.1 д. а.).
URL:<http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/327/9667/21778-1>

28. Андрухович Д. Державна підтримка ветеранського бізнесу в Україні. [«*Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів в умовах сьогодення*»]: матеріали доп. Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 22–23 листоп. 2024 р. 2024. С. 211–214. (0.1 д. а.). URL:<http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/371/11237/25379-1>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	14
1.1. Економічний зміст та ефективність державної допомоги в системі державного регулювання.....	14
1.2. Нормативно-правова основа надання державної допомоги суб'єктам господарювання та її особливості в кризові періоди.....	37
1.3. Функціональний розвиток системи контролю і моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання.....	50
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	74
2.1. Розвиток системи надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні.....	74
2.2. Регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання у кризові періоди пандемії COVID-19 та воєнного стану.....	101
2.3. Особливості державної допомоги у сфері експортної діяльності.....	117
Висновки до розділу 2.....	142
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	146
3.1. Концептуальні підходи до вдосконалення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні.....	146
3.2. Розвиток державної допомоги на цілі регіонального розвитку і підтримки малих та середніх підприємств.....	173
3.3. Комплексний характер і синергетичний ефект державної допомоги на цілі цифровізації виробничих процесів та державного управління.....	192
Висновки до розділу 3.....	215
ВИСНОВКИ.....	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	224
ДОДАТКИ.....	274

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України
БКУ – Бюджетний кодекс України
БФ- Благодійний фонд
ВРУ – Верховна Рада України
ЗУ – Закон України
ГО – Громадська організація
ГРБК – Головні розпорядники бюджетних коштів
ДДСГ – державна допомогу суб’єктам господарювання
ДФЄС – Договір про функціонування Європейського Союзу
ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі
ЕК – Європейська Комісія
ЕС – Європейський Союз
ООН – Організація Об’єднаних Націй
ПКУ- Податковий кодекс України
ГКУ – Господарський кодекс України
МСБО – Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку
МСФЗ – Міжнародні стандарти фінансової звітності
МТД – Матеріально-технічна допомога
СГ – суб’єкт господарювання
ЦФ – Цільове фінансування

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На поточному етапі політичної та економічної турбулентності збереження поточної стабільності економіки та забезпечення майбутнього повоєнного відновлення України неможливо без виваженого державного регулювання підприємницької діяльності. Державна допомога завжди відігравала важливу роль у збалансованому еколого-орієнтованому розвитку економіки, надаючи поштовх до інноваційної діяльності та реалізації соціально-економічних проєктів без шкоди ефективній конкуренції. В умовах жорстких ресурсних обмежень особливо загострюється потреба у державній допомозі суб'єктам господарювання як прямому методу впливу на економіку. Разом з тим, необхідність недопущення негативних наслідків державної допомоги у вигляді викривлень ринкової конкуренції, корупційних проявів і нецільового використання коштів вимагає підвищеної уваги до аналізу її допустимості та ефективності використання згідно принципів ЄС.

В Україні склалася специфічна ситуація. До війни надання державної допомоги обраним суб'єктам господарювання часто порушувало конкуренцію та спричиняло значні втрати ресурсів держави та органів місцевого самоврядування. Під час воєнного стану виключні умови господарювання, що поставили вітчизняні підприємства поза конкурентними відносинами, зумовили необхідність внесення суттєвих коректив в порядок її надання та визнання апріорі допустимою. У період післявоєнного відновлення збережеться потреба у державній допомозі для стимулювання інвестиційних процесів, відновлення інфраструктури та забезпечення соціальних стандартів за принципами ЄС.

Зважаючи на гостроту окреслених проблем та недостатній рівень їх дослідження у вітчизняній та зарубіжній науці поглибленого аналізу потребують різні аспекти надання державної допомоги в системі регулювання

підприємницької діяльності із врахуванням зарубіжного досвіду та кращих міжнародних, європейських практик її моніторингу та контролю, умови допустимості для різних соціально-економічних сфер, надання малому та середньому бізнесу для стимулювання їх експортної діяльності в умовах цифровізації, узгодженість державної допомоги з іншими інструментами державного регулювання підприємницької діяльності.

Проблематика державного регулювання підприємницької діяльності досліджувалися у працях зарубіжних науковців: ДеМут (DeMuth) і Дуглас Х. Гінзбург (Douglas H. Ginsburg), Л. Едвард (L. Edward), Л. Клаппер (L. Klapper), С. Крістофер (C. Christopher), Л. Лавен (L. Laeven) Р. Літан (R. Litan), Фред Макчесні (Fred McChesney), Р. Раджан (R. Rajan) А. Річард А. Познер (Richard A. Posner), Дж. Річардсон (J. Richardson), Джордж Дж. Стіглер (George J. Stigler), М.Е. Вальдес (M.E. Valdez).

Теоретико-методологічний базис дисертаційного дослідження ґрунтується на наукових поглядах щодо удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності, у т. ч. малого та середнього підприємництва, таких вчених, як Д. Букреєва, Т. Васильців, В. Геєць, О. Гончаренко, Г. Гончаров, Н. Гришина, В. Дикань, О. Євсєєва, Л. Карпенко, Ю. Кіндзерський, О. Клепанчук, Г. Колісник, І. Колупаєва, Л. Попова, М. Погрібняк, В. Прохорова, Т. Прутська, В. Третяк, О. Шраменко та ін.

Серед українських науковців, чиї напрацювання розкривають окремі аспекти надання державної допомоги, потрібно виділити Л. Акімову, О. Бавико, Я. Белінську, В. Добровольська, Н. Грінько О. Кулик, Т. Мельник, Д. Лічак, М. Лугиня, Я. Петруненко, Н. Петрова, Д. Пілевич, Л. Сінічкіна, І. Феофанова, О. Чабанюк, Л. Швайка, Н. Яремчук та ін.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких містяться ґрунтовні рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання підприємницької діяльності проблема пошуку ефективного інструментарію надання державної допомоги суб'єктам господарювання як точкового інструменту впливу на економіку в умовах політико-економічної нестабільності в Україні залишається

невирішеною. Гостра потреба у розв'язанні наукових і практичних завдань щодо підвищення ефективності надання державної допомоги суб'єктам господарювання у системі регулювання підприємницької діяльності визначає актуальність дисертаційної роботи, її мету та основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Державного податкового університету «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку» термін виконання 2019–2024, (державний реєстраційний номер № 0119U000718). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні особливостей застосування правил державної допомоги пріоритетних галузей, ІТ-бізнесу, цифрового підприємництва, штучного інтелекту та базових цифрових навичок громадян. Практичну цінність складають пропозиції авторки щодо розробки і провадження комплексу взаємопов'язаних заходів щодо розширення можливостей держави надавати державну допомогу на цілі реалізації системних цифрових перетворень та відновлення економічного розвитку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення надання державної допомоги суб'єктам господарювання в системі державного регулювання підприємницької діяльності в Україні на засадах норм європейського законодавства.

Для досягнення поставленої мети було передбачено вирішення наступних завдань:

поглибити теоретичні засади формування системи регулювання підприємницької діяльності та уточнити змістовне наповнення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання»;

– узагальнити науково-методичні підходи до оцінювання ефективності «державної допомоги суб'єктам господарювання»;

- з’ясувати функціональне призначення контролю та моніторингу державної допомоги;
- дослідити трансформацію системи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні та її специфіку в умовах воєнного стану;
- систематизувати форми і визначити ефективність державної допомоги суб’єктам господарювання в Україні на основі структурно-галузевого аналізу;
- проаналізувати особливості державної допомоги суб’єктам господарювання у сфері експортної діяльності;
- розкрити роль регіональної державної допомоги як інструменту підтримки збалансованого регіонального розвитку;
- визначити синергетичний ефект надання державної допомоги на цілі цифровізації виробничих процесів та державного управління;
- удосконалити концептуальні підходи до розвитку інституційно-організаційних засад державного регулювання підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення організації державної допомоги малому та середньому підприємництву в умовах цифровізації.

Об’єктом дослідження є система державного регулювання підприємницької діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичні підходи і практичні аспекти державної допомоги суб’єктам господарювання в системі державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.

Методи дослідження. У процесі нашого дослідження та підготовки дисертаційної роботи відповідно до визначених завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження: логічного аналізу, синтезу, узагальнення та групування – при дослідженні та систематизації інструментів регулювання підприємницької діяльності та еволюції системи надання державної допомоги; наукової абстракції, індукції, дедукції, порівняльного та системного аналізу – при дослідженні сутності державної допомоги, її впливу на конкуренцію, визначенні критеріїв

допустимості надання; системно-структурного аналізу – при дослідженні системи інструментів регулювання підприємницької діяльності; аналітичної ієрархії – при розробці концептуальних підходів до вдосконалення системи регулювання підприємницької діяльності; аналіз часових рядів – при визначенні впливу надання державної допомоги на розвиток галузей – її отримувачів; статистичного та графічного – для представлення результатів дослідження.

Побудову графіків і розрахунки здійснено з використанням програмного середовища Microsoft Excel.

Наукова новизна отриманих результатів. Основні результати дисертаційного дослідження, які містять елементи наукової новизни, полягають у наступному:

удосконалено:

- концептуальні підходи до удосконалення системи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні, які, на відміну від існуючих, доповнено, по-перше, глобальними трендами у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання, зокрема малому та середньому бізнесу, що визначили пріоритетність цифровізації як інструменту надання та сфери спрямування державних коштів; по-друге, інституціями координації міжсекторальної взаємодії установ державного, бізнес- та міжнародного рівнів, до яких віднесено різні види платформ. Це дозволило визначити пріоритетні напрями розвитку інституційно-організаційних засад надання державної допомоги суб'єктам господарювання з метою покращання їх адаптації до викликів воєнного періоду;

- методичний підхід до оцінювання ефективності надання державної допомоги суб'єктам господарювання за рахунок використання порівняльного структурно-галузевого аналізу, що, на відміну від існуючих, полягає у визначенні співвідношення часток коштів бюджету, виділених у певні галузі, та приросту доданої вартості у них. Дана методика дозволила непрямым чином оцінити ефективність державної допомоги в Україні і слугувала науко-

методичним підґрунтям для визначення причин її низького рівня, що полягають у суб'єктному складі отримувачів і недоліків окремих форм її надання;

– підхід до організації державного допомоги малому та середньому підприємству, який, на відміну від існуючих, передбачає створення цифрових екосистем на платформній основі як функціонального середовища узгодження ініціатив держави, суб'єктів господарювання і зовнішніх донорів щодо залучення фінансування, розроблення і реалізації цифрового інструментарію надання державної допомоги. Це дозволить полегшити доступ і забезпечити максимальне охоплення заходами державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах інформаційної невизначеності та логістичних проблем воєнного часу;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади державного регулювання підприємницької діяльності за рахунок уточнення змістовного наповнення дефініцій:

1) «державна допомога суб'єктам господарювання» як складової системи державного регулювання підприємницької діяльності у формі адресного надання мінімально необхідного обсягу фінансових ресурсів з державного та місцевого бюджетів за критеріями конкурентного середовища протягом визначеного терміну. Врахування сукупності ознак допустимості заходу та принципів її надання в ЄС дало можливість вказати на шляхи подолання суперечливості наслідків державної допомоги за рахунок чіткого дотримання принципів її надання і критеріїв допустимості;

2) «ефективність державної допомоги суб'єктам господарювання», що має багатогранну структуру, рівні вимірювання і залежить від низки інституційно-організаційних умов, зокрема прозорості інформації щодо використання державних коштів суб'єктами господарювання; структури джерел фінансування бюджетних видатків; дотримання принципу оптимальності у поєднанні державного та суспільного інтересів; рівня конкуренції. Це дозволило надати науково-обґрунтовані рекомендації щодо вибору дієвих інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання;

– систематизація форм державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у різних сферах економічної системи України, яка, на відміну від існуючих, враховує особливості еволюції та поточного стану економіки України (цифрову трансформацію бізнес-процесів, інтернаціоналізацію бізнесу, домінування зовнішніх джерел фінансової допомоги, пріоритетність бюджетного фінансування оборонного сектора, розвиток стартап-компаній і ветеранського бізнесу) і передбачає поділ за підсистемами державного регулювання підприємницької діяльності, до яких віднесено інституційну, інноваційно-технологічну, фінансово-інвестиційну, інформаційно-консультативну, кадрову. Це дасть можливість сформувати узгоджену і ефективну систему державного регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення;

– наукове обґрунтування взаємозалежності надання регіональної державної допомоги та підтримки малих і середніх підприємств на основі методології складних відкритих систем, які функціонують та розвиваються під впливом глобальних та регіональних факторів, із врахуванням міжнародних правил та стандартів застосування інструментів регіональної державної допомоги, спрямованих на формування макроекономічної стабільності, екологічного балансу та соціальної згуртованості територій. Це дозволило більш виважено підходити до формування науково-методичних засад системи регулювання підприємницької діяльності в Україні, яка має відповідати вимогам регіональної політики ЄС та забезпечувати поточну макроекономічну стабільність і повоєнне відновлення регіонів;

– рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання за рахунок внесення статті, що регламентує компенсацію державою витрат підприємств на цілі цифровізації, що дозволить посилити її позитивний прояв як прибуткової сфери підприємницької діяльності та ефективного способу державного регулювання, а також наблизить вітчизняне законодавство до норм ЄС.

Практичне значення отриманих результатів полягає у обґрунтуванні науково-методичних рекомендацій, спрямованих на розвиток системи регулювання підприємницької діяльності в Україні, зокрема шляхом вдосконалення процесу надання державної допомоги на основі європейських стандартів. Окремі висновки та рекомендації автора використано в практичній діяльності:

ТОВ «ФІТ ВОЛЬТАЙРА УКРАЇНА» (довідка № 5/10 від 21.10.2024) під час підготовки і проведення тематичних тренінгів у рамках державної програми «Надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»; Департаменту економіки та розвитку інфраструктури міста Кам'янець-Подільської міської ради (довідка № 01-11/815 від 28.10.2024) при підготовці методичних матеріалів щодо надання державної підтримки ветеранському малому і мікро-бізнесу в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні.

Особистий вклад здобувача. Наукові положення, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, сформульовані дисертантом самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення та ідеї, що належать здобувачу.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методичні результати дисертаційного дослідження оприлюднено автором на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них: «Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації» (20 червня 2024 року, Хмельницький – Херсон); «Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської агресії» (Київ, 20-21 жовтня 2023 року); «Економіка країни і регіонів в умовах воєнного стану та аспекти повоєнного відновлення» (Одеса, 21 квітня 2023 року); «Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, July 27-28, 2023»; «Забезпечення резилієнтності економіки України в умовах військової агресії та

повоєнного відновлення» (Київ, 12 грудня 2023 року); «Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку» (Одеса, 19-20 травня 2022 року). «Гальчинські читання» (Київ, 2 листопада 2023 року); «Підприємництво в умовах сучасних викликів: загрози, обмеження та можливості»; «Економічні перспективи підприємництва» (18–19 лютого 2022 року); «Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції» (Ірпінь, 8 грудня 2023 року); «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови» (Ірпінь 31 травня 2024); «Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля» (Ірпінь, 22 травня 2023 року). «World economic-technological, resource, political-legal, security-social factors. Economy and civilizational progress amidst polystructural changes: 2024»; «Current issues of economic development: problems, perspectives, international experiences. 2023»; «Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми» (Ужгород, 23-24 лютого 2024 року); «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії (Запоріжжя 10-11 березня 2023 року); «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку в контексті євроінтеграції України» (Одеса 22 вересня 2023 року); «Імерсивні технології в освіті» (Київ, 2021); «International Scientific Conference Formation of a new economic area: methodology, theory, practices» (September 20–21, 2024. Klaipeda, Lithuania). Riga, Latvia; «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції» (Запоріжжя, 11–12 жовтня 2024 року); «Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів в умовах сьогодення» (Київ, 22–23 листопада 2024 року)

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у 28 наукових працях, загальним обсягом 6,05 д.а., з яких автору особисто належить 5,8 д.а., а саме: 6 статей у виданнях включених до переліку наукових фахових видань України, категорія «Б», з них 5 одноосібних; 1 у співавторстві, де автору належить 0,25 д.а. (загальний обсягом 2,75 д.а., особисто автору – 2,50 д.а.); 22 публікацій в інших виданнях (усі одноосібні), загальним обсягом 3,3 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 321 сторінку. Основний зміст викладено на 221 сторінці комп'ютерного тексту. Анотація розміщена на 16 сторінках. Робота містить 15 таблиць, 37 рисунків (2 з яких займають 2 окремі сторінки), 17 додатків, що займають 32 сторінки. Список використаних джерел налічує 407 найменувань і розміщений на 49 сторінках..

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Економічний зміст та ефективність державної допомоги в системі державного регулювання

Підприємництво не має універсального механізму саморегуляції, який би дозволяв йому успішно розвиватися у всіх сферах економіки. В окремі періоди певні галузі можуть демонструвати «вибуховий» характер розвитку, але навіть ефективний розвиток окремої галузі не веде до гармонійного і синхронного функціонування всієї економічної системи. Тому у всіх економічних системах держава в тій або іншій мірі регулює підприємницьку діяльність, надаючи їй підтримку і/або обмежуючи небажані ринкові ефекти з метою коригування структури економіки та забезпечення позитивних темпів економічного зростання. Особливого значення державна підтримка набуває у період економічного спаду та криз, коли негативні зміни ринкової кон'юнктури пригнічують підприємницьку діяльність.

Для України роль держави в регулюванні підприємництва традиційно є визначальною, а у період військових дій набула особливо важливого значення. Для забезпечення повоєнного відновлення ключовим буде виконання завдання кардинального оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні з метою спрощення правил ведення бізнесу та усунення корупційних елементів, що є основними перешкодами на шляху розвитку вітчизняного бізнесу та приходу іноземного капіталу. Це актуалізує завдання поглибленого дослідження принципів державного регулювання підприємницької діяльності (ДРПП) та такого його інструменту як державна допомога.

За загальноприйнятим визначенням, державне регулювання підприємницької діяльності (ДРПП) – це система економічного, соціального, організаційного, правового та політичного забезпечення державою сприятливого середовища для формування і стійкого розвитку сучасного підприємництва й послаблення негативних тенденцій цього процесу [316].

У західній літературі під державним регулюванням бізнесу, що включає підприємницьку діяльність, розуміється делегування певного набору функцій уряду (як правило, правотворчість і правозастосування) від одного рівня урядової ієрархії до іншого, або до зовнішньої сторони [353]. Також під регулюванням часто розуміються правила ведення бізнесу, встановлені урядом для захисту прав працівників, навколишнього середовища та обмеження влади бізнесу в суспільстві. Хоча система регулювання не є іманентною ознакою усіх суспільств, проте майже в усіх країнах уряди беруть участь у певній формі делегованого законотворення. Таке делегування, зазвичай, супроводжується запровадженням формалізованих правил та процедур, які містять певні застереження та умови. З часом уряд, що займається регулюванням, накопичує сукупність правил і процедур, які, закріплені юридично, фактично стають системою державного регулювання.

В Україні визначення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності міститься у ст. 1 ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [215].

Основними завданнями державної регуляторної політики є [215]:

- забезпечення пріоритетів економічного і соціального розвитку;
- охорона навколишнього середовища та використання природних ресурсів;
- контроль за дотриманням законодавства щодо створення сприятливих інституційних, правових та економічних умов для підприємницької діяльності;
- забезпечення виконання інноваційної функції підприємництва;
- реалізація свободи підприємництва, забезпечення ефективної конкуренції і захист від монополізму;
- контроль за дотриманням національних інтересів у зовнішньоекономічній діяльності,
- забезпечення зайнятості населення
- забезпечення фінансової, інформаційної та консалтингової підтримки підприємців.

Науковці розрізняють два види регулювання: економічне та соціальне [381]. «Економічне регулювання» стосується правил, які обмежують входження в бізнес (контроль входу) і межу цін (контроль цін). Так, у США протягом тривалого періоду часу авіакомпаніям, транспортним компаніям і залізницям доводилися граничні ціни [365].

«Соціальне регулювання» стосується широкої категорії правил, які регулюють те, як будь-який бізнес або підприємець здійснюють свою діяльність, з метою виправлення «провалів ринку» (зовнішні ефекти). Провали ринку виникають тоді, коли фірми (або окремі особи) не беруть до уваги витрати, які їхня діяльність може завдати третім сторонам¹. Уряди реагують на цю проблему, встановлюючи стандарти викидів або вимагаючи, щоб фірми використовували спеціальні технології (наприклад, «скруббери» для комунальних підприємств, які вловлюють шкідливі хімічні речовини перед тим, як пара буде випущена в повітря) [381].

¹ Наприклад, неконтрольоване підприємство-виробник може викидати шкідливі хімікати в повітря та воду, завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Дослідження принципів, засобів ДРПП та правил їх застосування в сучасному світі базується на класичній та кейнсіанській теорії, теорії інформації, теорії контрактів, економіки трансакційних витрат і економіки суспільного вибору, що поділяються, в свою чергу, на нормативні і позитивні¹. Нормативні та позитивні теорії по різному розуміють сутність та мету регулювання. Нормативні теорії традиційно фокусуються на суспільних інтересах (визначаються як «соціальний добробут» за Пігу [335]), хоча в деяких школах суспільного адміністрування і суспільної політики в якості суспільних цілей взято соціальну рівність і соціальну справедливість (Фредериксон, Frederickson [358]). До позитивних теорій регулювання також відносять теорію поглинання [362] та її більш узагальнену версію – економічну теорію регулювання (392)) теорію «квитковові каси» (Tollbooth [393], теорію оптимальної обережності Глейзера та Шлейфера [Glaeser Edward L. and Shleifer Andrei [352] та теорію Макчесні (McChesney) щодо політичного вилучення приватної ренти [357].

Правила застосування різних форм та інструментів регулювання досліджується на декількох рівнях: на макро- і на мікрорівні індивідуального підприємства. В основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі передавального механізму регулюючих заходів та визначення їх наслідків, лежить методологія двох напрямів економічної теорії – класичного, започаткованого А. Смітом, згідно якого держава має виконувати роль максимум «нічного сторожу», та кейнсіанського, за яким держава активно втручається в економічне життя, зокрема, через задіяння монетарного трансмісійного механізму [81]. В сучасному світі на основі цих базових підходів розвинулась низка теоретичних течій, що аналізують і конкретизують механізм впливу окремих регуляторів на певні специфічні ситуації у економіці.

¹ Нормативні теорії вивчають те, як мало би бути. Щодо регулювання цей аналіз відповідає на запитання: за яких обставин уряд повинен втручатися у справи приватних ринків. Позитивний аналіз навпаки досліджує реальний стан речей. Теорії позитивного аналізу намагаються пояснити, в яких випадках уряд вдається до регулювання і чому застосовує саме таке регулювання.

На кожному етапі технологічного розвитку ступінь державного втручання має свої особливості.

Теорія «суспільного добробуту» як одна з базових теорій регулювання вважає, що ринок – це найкращий механізм розміщення обмежених ресурсів. Вона ґрунтується на тому, що втручання уряду в економіку прийнятне лише тоді, коли умови перестають бути конкурентними, а ринок не справляється з ефективним розподілом ресурсів. Теорія стверджує, що політики, які орієнтовані на цілі суспільного добробуту, можуть застосовувати регулювання лише для усунення вад ринку.

Концепція «провалів» ринку (market failure) тісно пов'язана з ідеєю ефективності досконалої конкуренції, яка характеризується 1) відсутністю впливу індивідуальних рішень на добробут інших людей; 2) наявністю особистих благ; 3) прийняттям гравцями ринку наявних цін; 4) досконалою інформацією про ціну та якість на ринку. Тож ще на початку ХХ століття прихильники теорії добробуту на чолі з британським економістом А. С. Пігу звернули увагу на потребу державного втручання в економіку, якщо ринки відхиляються від певного ідеалу (додаток Б).

За умови, коли існує хоча б один із «провалів» ринку, нормативний підхід вимагає, щоб політики, для яких важлива думка громадськості, втручалися та регулювали ринок, зобов'язуючи винуватців платити за побічні витрати, захищаючи права власності, контролюючи монополії та забезпечуючи доступ до повної інформації. Позитивна теорія передбачає, що регулювання застосовують для вирішення гіпотетичних або реальних «провалів» ринку.

Теорія суспільного добробуту (ТСД) передбачає, що регулювання відбуватиметься лише тоді, коли в цьому виникатиме реальна потреба, оскільки за таких умов чиста вигода суспільства від регулювання буде більшою, аніж без нього. Проте ТСД не дає відповіді на запитання, яким саме чином буде прийматися це рішення про необхідність регулювання або яким способом урядовці, підприємці, споживачі досягатимуть визначеної мети. Багато регулятивних норм не вирішують проблему таких «провалів» ринку, як,

наприклад, природна монополія чи побічні витрати. Економічне регулювання не завжди виникає там, де є реальні «провали» ринку, і часто здається, що регулювання, навпаки, існує, щоб допомагати регульованим галузям і сприяти появі картелів замість того, щоб запобігати монополізації ринку в інтересах споживачів. Тож теорія суспільного добробуту не завжди може пояснити, чому виникають різні форми регулювання.

Виявивши, що закони та правові норми не завжди вирішують проблеми «провалів» ринку, а натомість слугують приватним інтересам, політологи та економісти висунули альтернативну гіпотезу. Вони припустили, що політики та контролюючі органи врешті-решт потрапляють під вплив зацікавлених сторін, зазвичай великих виробників, діяльність яких вони повинні контролювати. У результаті закони та правові норми замість того, щоб слугувати інтересам суспільства, слугують інтересам зацікавлених сторін. Два лауреати Нобелівської премії, економісти Джордж Стіглер і Джеймс Б'юкенен, а також економіст Мансур Олсон розвинули пов'язані теорії, які враховують цю ваду: теорію економічного регулювання та теорію суспільного вибору. У своїй статті «Теорія економічного регулювання», опублікованій у 1971, Джордж Стіглер запропонував концепцію, яка пояснювала, чому здійснюється регулювання в різних галузях економіки, а саме:

- основним ресурсом урядів є право на примус.
- група людей, які мають спільні бізнес-інтереси й впливові настільки, щоб переконати уряд використовувати силу примусу для власної вигоди, може поліпшувати свій добробут за рахунок інших людей.
- суб'єкти економічної діяльності (фірми, фізичні особи, держслужбовці та групи людей зі спільними бізнес-інтересами) поведуться раціонально, а тому намагаються максимізувати власну вигоду (добробут).

На основі цих положень він припустив, що регулювання запроваджують тому, що на нього виникає попит зацікавлених груп людей, які максимізують свій добробут. Стіглер зауважив, що поведінка законодавців обумовлена бажанням залишатися при владі якомога довше, а це потребує максимальної

політичної підтримки. Регулювання – це один зі способів перерозподілу матеріальних благ, а групи людей зі спільними бізнес-інтересами конкурують за ці блага, пропонуючи політичну підтримку в обмін на просування вигідних для них законів. Отже, регулятори мають схильність захищати інтереси малих груп з чітко окресленими пріоритетними інтересами за рахунок великих груп, не спроможних визначити свої пріоритети.

Як стверджують, наприклад, МакКаббінс, Нолл і Вейнгаст (McCubbins, Noll, and Weingast, 1987 [385]) в США Закон про адміністративну процедуру був розроблений таким чином, щоб автори закону могли отримувати власні вигоди тривалий час після того, як ці законотворці залишили державну посаду. Так само Купер, Вест (Cooper Joseph, F. West William, 1988 [347] і Познер (Posner Eric A, 2001 [390] висунули теорію, що аналітичні процедури в регулятивному процесі надають президенту можливість посилення контролю над регуляторними рішеннями незалежно від того, чи досягається при цьому мета економічної ефективності. Загалом факти-докази щодо нехтування ціллю досягнення економічної ефективності в процесі державного регулюванні на тривалих проміжках часу містяться в багатьох працях [339; 376; 349; 366].

Основний фокус уваги теорій регулювання зосереджений на вивченні окремих характеристик системи регулювання з метою покращання їх здатності забезпечувати досягнення очікуваних результатів. Окрім аналізу результативності правил та регуляторних процедур увага також приділяється ефективності функціонування регуляторів-інституцій щодо вирішення проблем взаємодії між агентами на основі положень теорії суспільного вибору. Основною перешкодою ефективній регуляторній діяльності інституцій вважається бюрократія, що часто заважає досягненню мети регулювання. У США, наприклад, державна служба система обмежує можливості керівників агентств підбирати працівників, звужує здатність працівників заробляти на основі підвищення заробітної плати, а головне, фактично гарантує довічне перебування на посаді. Ці особливості американської державної служби обмежують ефективність окремих регуляторних заходів у США.

Тому МакКаббінс, Нолл і Вайнгаст (Matthew D. McCubbins, Roger G. Noll, and Barry R. Weingast) вивчали ступінь, до якої демократично обрані чиновники можуть контролювати бюрократію в системі регулювання США [385]. Так, Дж. Стіглер висуває гіпотезу про те, що регулювання радше відображає баланс політичних сил, аніж впливає на економіку, так як це визначено в теорії регулювання. Лише якщо інтереси зацікавлених груп збігаються з інтересами решти членів суспільства або увага громадян до конкретного питання настільки сильна, що може вплинути на їхню виборчу поведінку, тоді регулювання справді може слугувати суспільним інтересам. Тож Дж. Бьюкенен, поставив під сумнів існування колективної логіки чи соціальної раціональності як підстави для оцінки результатів політичного вибору [82].

Теорія суспільного вибору також бере до уваги економічні втрати, які виникають тоді, коли одна група інтересів змінює закони або регуляції, щоб отримати переваги над іншою. Така діяльність отримала назву пошук політичної ренти [278]. Оскільки політики не завжди можуть передбачити наслідки своїх політичних рішень, тому втручання в роботу ринку може призвести до неефективного державного регулювання. Тобто навіть коли існує «провал» ринку, уряд може ще більше погіршити ситуацію, піддавшись лобізму різними групами власних інтересів або просто через непередбачувані обставини. Наприклад, регулювання фармацевтичного ринку покликане захищати інтереси суспільства, гарантуючи, що ліки, які продаються в аптеках, не лише безпечні, а й ефективні в боротьбі з певною хворобою. Проте процедура стандартизації потребує багато часу, внаслідок чого нові ліки, які визнано безпечними та ефективними, з'являються на ринку набагато пізніше, аніж могли б з'явитися, якби такої процедури не було, що не вигідно для суспільства.

В цілому теорія суспільного вибору і теорія економічного регулювання вказує на можливість використання системи регулювання в якості способу дезорієнтації суспільства і забезпечення непрямого перерозподілу

матеріальних благ до зацікавлених груп бізнесменів¹, що, по суті, є шляхом перетворення регулювання в бюрократію та її переростання в корупцію. Таким чином, невеликі, але добре організовані бізнес-групи можуть впливати на політичну ситуацію, щоб отримати надприбутки, водночас, перекладаючи витрати на всіх громадян в суспільстві. Вивчення механізмів виникнення і визначення способів мінімізації таких негативних наслідків системи державного регулювання підприємницької діяльності надзвичайно важливо для формування науково-методичних засад оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні, яка має відповідати вимогам подолання корупції і забезпечення повоєнної відбудови економіки. Загальноприйняте, що:

- 1) цільовою функцією державного регулювання є задоволення суспільних інтересів,
- 2) система регулювання повинна забезпечувати можливості регуляторів виконати свої повноваження.

Принципи регулювання підприємницької діяльності поділяються на загальні: ефективності, передбачуваності, доцільності, адекватності, збалансованості та прозорості, та спеціальні: цілеспрямованості, реальності, комплексності, системності, гнучкості, гармонійності, послідовності, узгодженості, достовірності, своєчасності.

В Україні до основних передумов оновлення системи регулювання підприємницької діяльності відносять ефективну судову систему та подолання проблеми асиметрії інформації, що може виникати як в процесі підготовки регуляторних актів так і під час їх застосування регуляторами. Недостовірна або не повна інформація може привести до невизначеності прийняття рішень і ланцюжку регуляторних рішень, заснованих на помилкових рішеннях або

¹ Тютюнові компанії підтримали закон, який вимагає перед виходом на ринок проходження стандартизації в FDA (Управлінні продовольства й медикаментів США), що ускладнює появу нових марок цигарок. Виробники сонячної енергії підтримують закони, які обмежують виробництво традиційних енергоносіїв (нафти, вугілля та газу). Компанії з виробництва продуктів харчування та дитячих іграшок лобіюють більш суворе регулювання безпеки продукції, яку вони виробляють, маючи на меті не допустити на ринок іноземних конкурентів, які не завжди можуть довести, що їхня продукція відповідає тим стандартам. Роздрібні мережі з величезними ресурсами є найбільшими лобістами законів про мінімальну заробітну плату, проштовхуючи їх для підвищення вартості провадження бізнесу дрібними конкурентами (сімейними підприємствами).

оманливій інформації, що може призвести до шкідливих і непередбачуваних наслідків [374].

Система державного регулювання складається з двох підсистем заходів - адміністративно-правового регулювання та економічного стимулювання, що охоплюють важелі та інструменти в площині податкового та антимонопольного законодавства, трудових відносин і зайнятості, реклами, екологічних норм, дотримання конфіденційності та ліцензування [331]. Деякі науковці виділяють десять основних напрямів державного регулювання ринкової економіки в розвинутих зарубіжних країнах: 1) забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи; 2) захист конкуренції та обмеження монополістичної діяльності; 3) перерозподіл доходів (трансферти); 4) перерозподіл ресурсів; 5) захист прав споживачів; 6) державна підтримка окремих видів бізнесу; 7) державне регламентування трудових відносин, підтримка соціального партнерства; 8) державне регламентування зовнішньоторговельної діяльності; 9) регулювання валютного курсу; 10) стабілізація макроекономічних процесів [157]. У системі регулювання доцільно виділити такі групи інструментів як інституційно-правові, фінансово-інвестиційні, бюджетно-податкові, інституціонально-інфраструктурні, інформаційно-консультативні. Вони застосовуються для забезпечення регуляторно-координуючого та стимулююче-підтримуючого впливу.

Застосування регуляторних заходів за цими напрямками здійснюється на основі розуміння основних причинно-наслідкових зв'язків впливу державного регулювання на підприємницьку діяльність. Так, Акс і Сзерб (Acs i Szerb, 2007) [329] стверджують, що у сфері регулювання підприємницької діяльності в менш розвинених країнах основною метою регулювання має бути покращення доступності технологій, розвитку людського капіталу та сприяння розвитку підприємств, тоді як розвинені країни повинні більше уваги приділяти реформуванню ринку праці та дерегуляції фінансових ринків. При цьому надійний захист права власності, низький рівень регулювання та низькі податки

є важливими стимуляторами підприємницької діяльності. Крефт і Собель (Kreft, S.F., Sobel, R.S.) [380]

Доступність кредитів, виконання контрактів, низький рівень корупції в уряді, виражена грошово-кредитна політика, високий рівень прямих іноземних інвестицій і політика підтримки економічної свободи є найважливішими умовами для ефективної підприємницької діяльності (Оваска та Собел, Ovaska та Sobel, 2005) [387] При цьому крім суто економічних факторів і мотивів отримання прибутку та зниження трансакційних витрат в сучасному світі у розвитку підприємства велику роль можуть відігравати екологічні мотиви, що притаманно цінностям Z-покоління (Вальдес і Річардсон (M. E. Valdez, J. Richardson, 2013) [401]. За результатами аналізу Веннекерс і Турік (Wennekers and Thurik (1999) [403] важливу роль у формуванні сприятливого для підприємництва середовища відіграють культура, інституційна основа, технологічні, демографічні та економічні фактори.

Згідно результатам дослідження Ністрьом (Nyström, 2008) [386] невеликий державний сектор, розвинена правова структура та надійний захист прав власності, м'які умови отримання кредиту, праці та бізнесу, як правило, сприяє зростанню підприємницької активності. Паркер (Parker, 2007) [388] робить висновок, що державні організаційно-правові структури мають сприяти вдосконаленню організаційних форм підприємництва. Правові норми та інститути також мають вагомий вплив на підприємництво (Стефан і Ухланер (Stephan and Uhlaner, 2010) [395]. Натомість жорстке державне регулювання перешкоджає створенню нових фірм А Клаппер та ін. (L. Klapper, L. Laeven, R. Rajan) [379]. Так, Дрегер і Гассебнер (A. Dreher, M. Gassebner) [350], встановили, що наявність великої кількості процедур, необхідних для відкриття бізнесу, а також високі вимоги до мінімального капіталу шкодять підприємництву. Вони також виявили, що корупція полегшує функціонування фірми у жорстко регульованих економіках. Акс та ін. (Z. J. Acs, P. Braunerhjelm, D. B. Audretsch, B. Carlsson, 2009 [329]) за допомогою моделювання довели, що

підприємницька діяльність скорочується в умовах жорсткішого регулювання, суттєвого адміністративного тягаря та втручання у ринок з боку уряду.

Таким чином, результати досліджень зарубіжних авторів засвідчують вагомість ролі державного регулювання підприємницької діяльності в сучасному світі та необхідність її спрямування на забезпечення сприятливого економічного, інституційного, нормативно-правового середовища. Особливо це значення зростає у період криз та надзвичайних обставин. В Україні в умовах війни особливого значення набуває такий інструмент державного регулювання як державна допомога (ДД). Оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, то при визначенні контурів системи регулювання підприємницької діяльності та підходів до надання ДД вона має керуватися документами Європейського Союзу (ЄС). ДД у ЄС застосовується як один із механізмів досягнення програмних цілей державної політики щодо створення та функціонування конкурентного внутрішнього ринку, підвищення рівня загальноєвропейської конкурентоспроможності, економічного розвитку, створення/збереження робочих місць, спираючись на програмні документи розвитку ЄС» [35].

Поняття державної допомоги міститься у ст. 107 Договору про функціонування ЄС [356] і подається як набір критеріїв, яким має відповідати захід державної підтримки, щоб вважатися заходом державної допомоги [133, с. 18]. Такими критеріями є:

- 1) допомога в будь-якій формі, що надається за рахунок ресурсів держави-члена Європейського Союзу або через втручання держави;
- 2) спотворення або потенційна загроза спотворення конкуренції між державами-членами ЄС;
- 3) надання переваги певним суб'єктам господарювання або виробництву певних товарів (тобто поєднуються дві складові – надання переваги суб'єктам господарювання та надання такої переваги не всім, а лише окремим суб'єктам господарювання, тобто вибірковість заходу);
- 4) вплив на торгівлю між державами-членами ЄС [340].

Отже, за стандартами ЄС підхід до визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання» (ДДСГ) полягає не стільки у формулюванні чіткої дефініції зазначеного терміну, скільки у встановленні сукупності критеріїв (ознак) заходу для визнання його державною допомогою суб'єктам господарювання. При прийнятті рішень щодо надання державної допомоги Європейська Комісія (ЄК) керується встановленими принципами, а саме: забезпечення рівних правил гри; адресний характер (тобто призначатися тільки для деяких виробників або виробництва окремих виробів, що негативно позначається на рівності можливостей усіх конкурентів); наявність адекватних інституцій; підзвітність; прозорість; обмеження обсягу; тривалість [200, с. 24–26].

У вітчизняній науковій літературі та законодавстві також виокремлюються ознаки ДДСГ, але при цьому надається і чітке визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання» (додаток В).

З наведеного в Додатку В переліку ознак і визначень державної допомоги видно, досить часто поняття «державна допомога» та «державна підтримка» ототожнюються, що на нашу думку є не зовсім обґрунтованим. На відміну від державної допомоги державна підтримка передбачає застосування організаційних, адміністративних або інших заходів, які надаються державою через інфраструктуру підтримки суб'єктів господарювання, тобто це механізм, який стимулює суб'єктів господарювання до раціональної та економічно обґрунтованої господарської діяльності, спрямовує розвиток підприємництва на основі конкуренції. Але прямого фінансування (грошової допомоги) не включає [137, с. 407, 410; 177, с. 112]. В європейській практиці державного регулювання існує чітке розмежування понять державної допомоги та державної підтримки. Так, «державна допомога» характеризується використанням державних коштів, що спрямовуються на сприяння розвитку окремих підприємств, натомість поняття «державна підтримка» включає засоби, що направлені на розвиток економіки в цілому, без створення привілеїв для окремо обраних підприємств [174].

Поняття державні кошти трактуються дуже широко. Серед форм допомоги вирізняються, наприклад, дотації, надання державою товарів або послуг за пільговими цінами, надання безкоштовного доступу до громадської інфраструктури (напр., для потреб участі підприємств у торговельному заході), навчальні та консультаційні послуги, навчальні візити на підприємства, фінансовані з державних коштів [271]

Якщо державна підтримка розуміється як один із засобів державного регулювання господарської діяльності [65], то поняття «державна допомога» має розглядатися як більш широке за змістом поняття, що полягає у цілеспрямованому впливі держави на діяльність суб'єктів господарювання (адміністративні, фінансові та інші механізми, спрямовані на забезпечення інтересів суб'єктів господарювання, упорядкування їхньої діяльності, надання їм фінансової допомоги тощо) [36].

Однією з ключових цілей державного регулювання в ЄС є забезпечення справедливої конкуренції, яка, в свою чергу, є запорукою економічного зростання, що може потребувати додаткових державних ресурсів [338]. В Україні мета захисту економічної конкуренції також законодавчо закріплена в ст. 42 Конституції України, якою гарантується державою захист конкуренції в підприємницькій діяльності [127]. Разом з тим, є високі ризики виникнення перекосів в економічному середовищі внаслідок застосування ДД.

Так, К. Смирнова, дослідивши роль ДД у правовому конкурентному середовищі України та ЄС, зазначає, що неконтрольоване надання ДД можуть створювати найвищий ризик для економічної інтеграції та розвитку – основного мотиву існування ЄС – і спричиняє спотворення конкуренції та негативні наслідки для міжнародних економічних стосунків [269]. Н. Петрова вважає, що державна допомога суб'єктам господарювання – це діяльність держави в особі її органів, спрямована на реалізацію державної економічної політики з використанням спеціальних засобів, форм і методів [173]. Згідно з частиною першою статті 4 Закону державна допомога полягає у передачі

ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів [212].

На наш погляд, таке визначення містить лише опис процесу без вказівки на сутнісні ознаки державної допомоги. Ми пропонуємо у формулюванні поняття державної допомоги враховувати принципи її надання, що містяться в документах Європейської Комісії, а саме: забезпечення рівних правил гри; адресний характер (тобто призначатися тільки для деяких виробників або виробництва окремих виробів, що водночас негативно позначається на рівності можливостей усіх конкурентів); наявність адекватних інституцій; підзвітність; прозорість; обмеження обсягу і тривалості. З цих позицій під державною допомогою доцільно розуміти державне регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання у формі адресного надання мінімально необхідного суб'єктам господарювання обсягу фінансових ресурсів з державного та місцевого бюджетів за критеріями конкурентного середовища протягом визначеного терміну.

Натомість державну підтримку суб'єктів господарювання доцільно розглядати як засіб державного регулювання, зміст і порядок надання якого визначається нормами чинного законодавства. Досить надійним критерієм розмежування понять «державна допомога» і «державна підтримка» є цілі, що переслідує держава під час їх застосування. Так, мета державної підтримки бізнесу полягає у розвитку тих напрямів економічного розвитку, які необхідні державі й суспільству, тобто посилення зацікавленості суб'єктів господарювання в ефективній діяльності, в пріоритетних галузях соціально-економічного розвитку. Державна допомога, навпаки, застосовується у виняткових випадках, коли підприємства опиняються в дуже складних економічних ситуаціях, і метою її застосування стає компенсація втрат внаслідок форс-мажорних ситуацій. Прикладом такої виняткової ситуації якраз і стала війни в Україні.

Важливою ознакою державної допомоги є наявність у механізмі її практичної реалізації інституційно-організаційного складника —

Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ). АМКУ є ініціатором, посередником та розпорядником надання державної допомоги, порядок та умови якої визначені нормами чинного законодавства, зокрема відомчого характеру. Так, наприклад, існує Розпорядження АМКУ від 28.12.2015 р., яке визначає механізм подання надавачами державної допомоги АМКУ інформації про чинну державну допомогу суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, у тому числі з обмеженим доступом, необхідної для прийняття рішень, передбачених Законом, форми й вимоги щодо подання такої інформації [194].

АМКУ виділяє такі критерії державної допомоги, які мають виконуватися одночасно для відмежування останньої від усіх інших можливих способів надання державної підтримки:

- підтримка надається суб'єкту господарювання;
- фінансування програми державної допомоги чи індивідуальної державної допомоги здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, у тому числі у разі, коли на прийняття рішення щодо такого фінансування прямо або опосередковано впливали органи влади та місцевого самоврядування;
- переваги надаються суб'єктам господарювання для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності;
- вибірковість застосування програми державної допомоги чи індивідуальної державної допомоги;
- вплив чи загроза впливу на конкуренцію та торгівлю» [212].

Різноманітність інтересів та потреб суб'єктів господарювання зумовила існування різноманіття видів і форм державної допомоги.

Види державної допомоги наведені на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Види державної допомоги суб'єктам господарювання.

Джерело: складено автором за: [160; 137; 70 с. 78; 38; 237, с. 342]

Формами державної допомоги суб'єктам господарювання є наступні [212]:

- 1) надання субсидій та грантів;
- 2) надання дотацій;
- 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;

4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;

5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;

6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;

8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;

9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвестор.

Державна допомога застосовується переважно у кризові періоди, або для окремого підприємства, групи підприємств, або для держави в цілому. ДД здійснює коригуючий вплив на конкуренцію та торгівлю шляхом запровадження різних інструментів, у тому числі субсидій, податкових пільг та інших форм державних концесій на користь певних фірм. Тому за умови отримання ДД суб'єкт підприємницької діяльності може гідно конкурувати з іншими суб'єктами за товарною, територіальною, виробничою або іншими ознаками. На думку європейського політика Келін Бекон, «політика державної допомоги – це еклектична суміш політики внутрішнього ринку (торгівлі), положень про конкуренцію та міркування економічної ефективності та фінансової дисципліни». Крім того, оскільки правила ДД адресовані державам - членам, вони «більш схильні втручатися в національний суверенітет і питання національного інтересу, ніж інші положення про конкуренцію» [378].

В законодавстві України та інших країн також наявне поняття «регіональної державної допомоги»¹. Зазначені у частині другій статті 6 Закону категорії ДД відносяться до горизонтальних², які в законодавстві ЄС регулюються шляхом встановлення лімітів обсягу допомоги, контролю за цілями її надання, дотриманням пропорційності обсягів та строків ДД.

До видів ДД, яку можуть надавати органи місцевого самоврядування, відноситься [261]:

надання комунального майна суб'єктам господарювання в безоплатне користування;

списання безнадійної заборгованості з орендної плати, неустойки, пені та невідшкодованих витрат на вчинення виконавчих написів нотаріуса за оренду об'єктів комунальної власності;

збільшення статутного капіталу комунальних/державних підприємств;

надання відповідної субвенції між місцевими бюджетами комунальному підприємству;

звільнення від сплати орендної плати суб'єктів господарювання, у тому числі, на період літніх канікул тих суб'єктів господарювання, які орендують комунальне майно в навчальних закладах міста і надають послуги, пов'язані з навчально-виховним процесом;

фінансова підтримка громадським об'єднанням осіб з інвалідністю;

фінансова підтримка на виконання статутної діяльності (заробітна плата, оплата послуг за друк газет та інші видатки);

надання фінансової підтримки громадським організаціям у межах затверджених програм соціального захисту окремих категорій населення.

¹ У частині другій статті 6 ЗУ "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" наведено низку детальних правил щодо оцінки допустимості окремих категорій ДД, зокрема допомоги для забезпечення розвитку регіонів; підтримки середнього та малого підприємництва; допомога на професійну підготовку працівників; допомога на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць; допомога на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання; допомога на захист навколишнього природного середовища; допомога на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність.

² Горизонтальна допомога — це допомога, яка не пов'язана з конкретним суб'єктом підприємництва або галуззю та потенційно менше впливає на порушення конкуренції ніж секторальна допомога.

Важливим суб'єктом –отримувачем ДД є малі та середні підприємства (МСП). МСП можуть отримувати ДД на всі цілі, допустимі Законом [282]. Однак, для МСП передбачені і спеціальні випадки. Найбільш типовим є можливість збільшити максимальний розмір ДД на конкретну мету, оскільки МСП мають менший вплив на конкуренцію. Серед критеріїв надання ДД МСП, існують спеціальні категорії, якими великі підприємства не можуть скористатися, а саме:

допомога на консультування МСП;

допомога МСП для участі у ярмарках;

допомога для попереднього відбору та перевірки фінансовими посередниками чи інвесторами для виявлення новостворених малих підприємств

допомога для підготовчого аналізу інвестицій.

Разом із тим, існують і особливі вимоги щодо надання ДД МСП. Так максимальний розмір допомоги становить 50 % витрат, пов'язаних із зазначеними вище цілями. Допомога, що надається МСП, підлягає контролю, що вимагає попереднього повідомлення АМКУ про всі нові заходи допомоги, або програми ДД [282] або індивідуальні заходи ДД [212]. При цьому причиною надання ДД для МСП не може бути важке фінансове становище.

Специфічність ДД, що пов'язана з використанням державних фінансових ресурсів та свідомого «викривлення» ринкової конкуренції з метою створення преференційних умов для певних підприємств, посилює увагу до забезпечення ефективності ДД. Мається на увазі, що суспільна ефективність застосування ДД має бути вища від стимулюючої дії конкуренції за рахунок позитивного суспільно-корисний ефекту використання ДД окремим підприємством.

Аргументи щодо необхідності забезпечення ефективності ДД лежать у площині того факту, що її обов'язковою ознакою є фінансування за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів. Тобто в процесі державного регулювання під час використання різних форм ДДСГ відбувається пряме витрачання (за рахунок бюджетних видатків) або недоотримання

(ненадходження або неповне надходження коштів у дохідну частину відповідного бюджету) бюджетних та інших публічних коштів. Вимога забезпечення ефективності витрачання державних коштів закріплена в багатьох нормативно-правових актах, таких як Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» Бюджетний кодекс України та інших.

При визначенні сутності та критеріїв ефективності використання державних коштів потрібно визначитися з наступним: 1) які результати ДД можна вважати ефективними, 2) за допомогою яких критеріїв можливо виміряти ефективність використання бюджетних коштів; 2) за допомогою яких засобів можна досягти бажаного (запланованого) результату ДД. Приблизно так, як оцінюється вплив регулювання (або будь-якої зовнішньої події) — це зміни, що відбуваються внаслідок регулювання, які не відбулися б без регулювання. Оцінка впливу передбачає визначення як базового сценарію, так і сценарію впливу — як правило, «без» і «з» регулювання [368].

Дотепер немає єдиного підходу до розуміння змісту та сутності ефективності використання державних коштів, у тому числі, в процесі надання ДД. За висновками досліджень Ю. Радіонова щодо виміру ефективності в сфері бюджетного планування, її елементами є продуктивність¹, результативність² та економність³ [250, с. 78]. Між тим, деякі науковці розмежовують поняття ефективності та результативності, акцентуючи увагу на тому, що це два різних показники. Наприклад, М. Лалакулич вважає, що «результативність — це відносний показник, який характеризує ступінь досягнення підприємством поставленої цілі в одній чи кількох сферах або у всій господарській діяльності в певний момент часу; а ефективність — відносний показник, що характеризує позитивну динаміку розвитку суб'єкта господарювання в певний момент часу,

¹ Продуктивність — це співвідношення між результатами (випуском продукції, наданням послуг, виконанням робіт) і використаними ресурсами (фінансовими, матеріальними, трудовими).

² Результативність — це ступінь відповідності фактичних результатів запланованим.

³ Економність — це досягнення прогнозованих цілей за найменшого обсягу коштів або одержання значно кращого результату за той самий обсяг коштів

що дорівнює відношенню результату (ефекту) до витрат, які здійснило підприємство» [134, с. 213].

З позиції державного управлінця Л. Коновалов зазначає, що «ефективним є таке використання державних коштів, яке функціонально спрямоване на досягнення: 1) економності використання державних коштів, витрачених на виконання конкретних результатів діяльності; 2) продуктивності використання трудових, фінансових та інших ресурсів у процесі виробничої та іншої діяльності, 3) використання інформаційних систем і технологій; 4) результативності діяльності з виконання поставлених у бюджетних планах завдань, досягнення фактичних результатів порівняно з плановими показниками з урахуванням обсягу виділених для цього ресурсів» [125].

Таким чином, при оцінці ефективності державного регулювання приймаються до уваги такі показники, як: співвідношення запланованого та фактично отриманого результату і затрачених на його досягнення ресурсів (витрати, кадрові та інтелектуальні тощо), оцінка впливу на економічний стан суб'єкта господарювання та економіку держави або окремого регіону в цілому у вигляді приросту виробленого продукту [176]. Суспільно корисні результати мають включати окрім економічного виміру також і політичні, культурні, соціальні і екологічні показники тощо. Проте ці показники не завжди враховуються як показники ефективності державного управління [140, с. 31]. Для їх врахування, крім економічної моделі визначення ефективності певної діяльності держави, використовується так звана «сутнісна модель ефективності», що включає:

- оцінювання за цілями (досягнення мети та оцінка впливу);
- оцінювання за результатами (моніторинг результатів);
- оцінювання за системними компонентами (модель всебічної оцінки);
- оцінювання за інтересами клієнтів (оцінка якості наданих державних послуг);
- оцінювання за інтересами стейкхолдерів (задоволення інтересів усіх зацікавлених сторін) [284, с. 34].

До критеріїв вимірювання ефективності Л. Акімова відносить такі, як економія, ефективність та справедливість розподілу бюджетних коштів, запобігання та боротьба з корупцією та мінімізація витрат коштів державного бюджету, а також, встановлення системи контролю (моніторингу) цих критеріїв та за потреби їх корегування, що робить механізм здійснення державних закупівель більш ефективним [10, с. 1].

У контексті вибору між декількома вимірами ефективності державного регулювання виникає необхідність використання поняття «оптимальність» як принципу використання державних коштів, коли забезпечується оптимальне поєднання суспільного та державного інтересів, яке дозволяє досягти суспільного ефекту [383]. Для цього зарубіжні науковці доповнюють означені вище показники ефективності використання державних коштів також такими, як урегульованість і доцільність.

Підсумовуючи, необхідність державного регулювання підприємницької діяльності впливає з нерівномірності і циклічності економічного розвитку економічної системи, що веде до виникнення ситуацій, часто надзвичайних, коли без допомоги держави окремі підприємства або галузі не можуть витримати ринкову конкуренцію. Коригування державою фінансових потоків в економіці та їх спрямування на потреби її збалансованого структурного розвитку лежить в площині завдань ДД. Наявність серед критеріїв останньої такої ознаки як використання фінансових ресурсів держави передбачає обов'язковість моніторингу за ефективністю їх використання, що потребує дотримання низки умов та критеріїв, зокрема:

- 1) прозорість діяльності суб'єктів щодо використання державних коштів;
- 2) повне фінансування бюджетних видатків;
- 3) ефективність використання державних коштів на рівні регіону та окремого підприємця;
- 4) дотримання при використанні державних коштів оптимального поєднання державного та суспільного інтересів;

5) реалізація різних заходів фінансування за рахунок державних коштів для покращання умов соціально-економічного розвитку держави та в її окремих регіонів.

Задля забезпечення ефективності ДД, недопущення проявів дискримінації окремих суб'єктів господарювання та викривлення конкуренції виникає потреба в системі моніторингу ДД, що буде розглянуто в наступних підрозділах.

1.2. Нормативно-правова основа надання державної допомоги суб'єктам господарювання та її особливості в кризові періоди

Велике значення для дієвого процесу надання ДД має розвинена нормативно-правова основа, що в Україні формується з орієнтацією на норми ЄС та на поточному етапі – коригується з урахуванням специфіки ситуації воєнного стану. Міжнародною правовою основою надання і контролю державної допомоги, що за своєю суттю є об'єктом внутрішньодержавного регулювання, можна вважати Уругвайський раунд багатосторонніх переговорів, наслідком якого було створення СОТ та ухвалення Угоди про субсидії та компенсаційні заходи (1994 р.). Угода СОТ визнає, що субсидії можуть відігравати важливу роль в програмах економічного розвитку країн, що розвиваються і в полегшенні процесу трансформації централізованої планованої економіки у ринкову.

Міжнародні зобов'язання Україна у сфері державної допомоги випливають із її міжнародних договорів, а саме:

Угода про заснування Світової організації торгівлі (далі – Угода СОТ);

Угода про вільну торгівлю, укладена Україною з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) [291];

Договір про заснування Енергетичного Співтовариства (ДЕС) [88];

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [290].

Законодавство України щодо надання ДД має формуватися на основі цих осново утворюючих законодавчих актів (додаток В) та відповідно до чинного законодавства ЄС [290] (рис. 1.2).

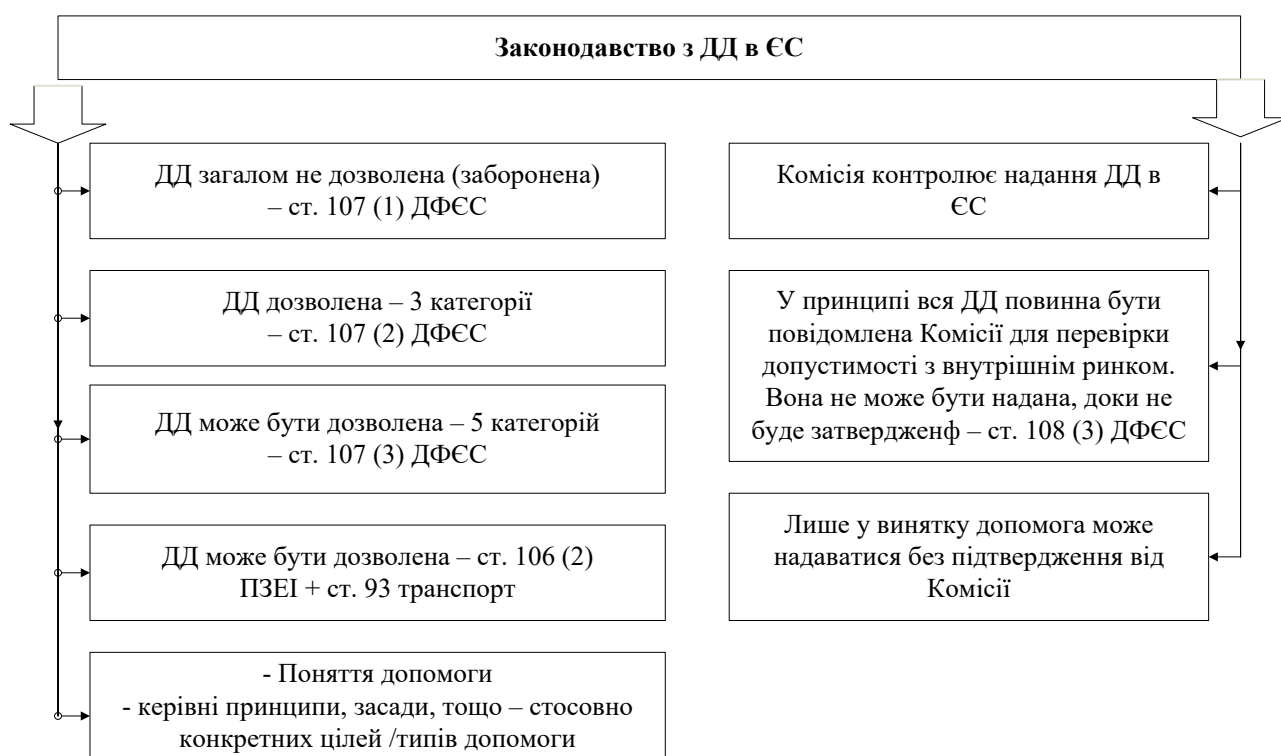

Рис. 1.2. Законодавство ЄС у сфері ДД.

Джерело: [71].

Значною мірою дія законодавства у сфері ДД регламентована нормами СОТ, хоча положення Угоди про асоціацію не обмежують права Сторін-держав застосовувати засоби захисту торгівлі або інші відповідні заходи (субсидії) та вирішувати спори згідно з відповідними положеннями СОТ. Стаття 266 Угоди про асоціацію визначає, що положення Угоди щодо державної допомоги мають застосовуватися до товарів і тих послуг, які зазначені у Додатку XVI до Глави 6 («Заснування, послуги та електронна торгівля») відповідно до взаємопогодженого рішення щодо доступу до ринку, за винятком товарів, які підпадають під дію Додатка 1 до Угоди СОТ про сільське господарство та інших субсидій, які підпадають під дію Угоди про сільське господарство [133].

Основним міжнародним договором України, в якому повною мірою описується поняття «державної допомоги» та надається чіткий перелік етапів і строків створення системи її моніторингу та контролю, є «Угода про асоціацію між Україною та ЄС» [290]. В «Угоді про партнерство та співробітництво» (1998, втратила чинність у 2014) [292] були закріплені положення щодо утримання сторін від підтримки окремих підприємств чи виробництва товарів, що спотворює або потенційно може порушити конкуренцію. Значимість цього питання підвищилася після ухвалення на саміті у Брюсселі Європейською Радою 23.06.2022 рішення про надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС.

У 2014 був прийнятий базовий Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон), що у повному обсязі набрав чинності у серпні 2017 [212]. До прийняття цього Закону органи влади та місцевого самоврядування надавали ДД фактично безконтрольно [313]: прийняття програм або надання індивідуальної ДД не вимагало додаткових погоджень з огляду на гостру потребу суб'єктів господарювання в державній підтримці. Через відсутність законодавчо закріплених правил надання ДД органи місцевого самоврядування не мали чітких орієнтирів та обмежень, що створювало ризики лобіювання інтересів окремих суб'єктів господарювання, загрожувало конкуренції та спричиняло економічні збитки бюджету. Усе це знижувало ефективність надання ДД.

Для виправлення ситуації був прийнятий вищезазначений Закон та визначено орган, відповідальний за моніторинг ДД та проведення її аналізу щодо допустимості для конкуренції – АМКУ. Його основною функцією є контроль за концентрацією ринку та узгодженими діями суб'єктів господарювання з метою захисту конкуренції. Дієвість моніторингу підвищується за рахунок того, що суб'єкти господарювання можуть повідомляти безпосередньо АМКУ про випадки неправомірного надання ДД. У світовій практиці вважається, що саме зацікавленість бізнесу в чесних

правилах гри є найбільш дієвим механізмом контролю ДД, адже адміністративні заходи часто є недостатньо дієвими.

У 2017 після набуття чинності Законом «Про державну допомогу» важливим завданням стало перевірка «чинної» ДД, наданої у попередній період та приведення у відповідність до вимог законодавства у терміни до кінця 2022. Це було міжнародним зобов'язанням України відповідно до «Угоди про асоціацію з ЄС». Процес перегляду чинної та надання нової ДД після 2017 відбувався досить активно, проте під час COVID-19 та на період дії військового стану усі терміни були заморожені, а практично вся нова ДД апріорі визнана допустимою. Це пов'язано з надзвичайним характером подій що відбуваються в Україні, коли мова йде не про отримання конкурентних переваг, а про виживання вітчизняних підприємств у надскладних політико-економічних умовах. Історично першою специфічною ситуацією, що потребувала прийняття додаткових законодавчих актів та роз'яснень щодо надання ДД були виняткові обставини, що виникли в умовах поширення COVID-19. На підтримку суб'єктів господарювання, АМКУ уточнив критерії допустимості ДД, якщо вона спрямована на подолання наслідків, спричинених COVID-19 [220, 227], а саме:

- 1) ДД в розмірі до 400 тисяч євро для всіх суб'єктів господарювання, які постраждали внаслідок карантину, через неможливість економічної діяльності;
- 2) інвестиційна ДД для виробництва відповідних товарів, пов'язаних із запобіганням, виникненням, поширенням, лікуванням та профілактикою COVID-19;
- 3) ДД у формі нових гарантій за індивідуальними кредитами;
- 4) ДД у формі компенсації процентних ставок за кредитами;
- 5) ДД у формі відстрочки сплати податків та/або внеску на соціальне забезпечення;
- 6) ДД по частковому безробіттю на період карантину.

Також АМКУ окреслив умови, за яких вищенаведені види ДД визнаються допустимими [216] та визначив категорії надавачів ДД, які звільнялися від обов'язку повідомляти про ДД [227]. При розширенні самостійності органів

виконавчої влади та місцевого самоврядування їх обов'язки щодо подання звітності про надану ДД за звітний рік [79] за встановленою формою [197] зберігалася. Тривалість дії змін була встановлена на термін шість місяців із дати відміни карантину (хоча формально карантин тривав і в 2022–2023).

У період пандемії позитивний ефект ДД посилювався тим фактом, що отримувачі ДД, спрямованої на подолання наслідків COVID-19, мали право отримувати ДД і на інші цілі згідно Закону «Про державну допомогу». Зокрема, поєднувати її з незначною ДД або з іншими видами за умови дотримання усіх норм законодавства. Наприклад, якщо суб'єкт господарювання отримував ДД відповідно до програми портфельних гарантій для підтримки МСП у період 2018–2025 і у період 2020–2021 зазнав економічних труднощів унаслідок карантину, що перешкоджає провадженню його господарської діяльності, то він має право отримати додаткову ДД для подолання наслідків COVID-19. Наприклад, у формі гарантій за індивідуальними кредитами [217].

З початком повномасштабного вторгнення росії у період 2022–2023 в Україні склалися виняткові обставини непереборної дії, що вимагали надзвичайних дій держави та суттєвих послаблень правил надання ДДСГ. Для цього був запроваджений спеціальний правовий режим, у рамках якого проводилася активна законодавча і роз'яснювальна робота АМКУ, який надавав роз'яснення¹ та уточнював критерії надання ДД, збирав інформацію про чинну ДД, не припиняючи її моніторинг. Для того, щоб надавачі ДД могли продовжити розробку програм підтримки підприємців, не порушуючи критерії допустимості ДД, були розроблені додаткові критерії для різних сфер господарювання [2].

¹ У 2022-2023 було ухвалено роз'яснення в таких сферах як теплопостачання, охорони здоров'я, водного та морського транспорту, оподаткування місцевими податками, спорту, поводження з побутовими відходами та пасажирських перевезень автомобільним транспортом

² Зокрема: в галузі цивільної авіації; на послуги зі створення та/або добору, організації та поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес; для спортивної і місцевої інфраструктури; для рекреаційної інфраструктури; з надання послуг у сфері громадських пасажирських перевезень, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес; для підтримки культури та збереження культурної спадщини та допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та для підтримки МСП.

Вже з 25.02.2022 було запроваджено низку послаблень процедури надання ДД, 23.03.2022 були прийняті зміни відповідно до вимог воєнного стану – запроваджено нові тимчасові кризові та перехідні рамки для полегшення здійснення заходів підтримки в ключових секторах економіки. Нововведення стосувалися спрощення механізму надання ДДСГ під час дії воєнного стану та протягом року після його припинення/скасування [210]. 30 березня 2022 року АМКУ надав рекомендації щодо надання ДД під час дії воєнного стану, а саме було призупинено Норми статей 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 Закону [260]. Водночас з 2021 на розгляді у Верховній ради знаходиться проект Закону про внесення змін (прийнятий у першому читанні), що уточнює низку базових визначень та адаптує дію зазначених статей (додаток Е). Ключовим моментом є те, що державна допомога, що надається під час дії воєнного стану, є допустимою, а надавачі державної допомоги звільняються від обов’язку повідомлення про нову державну допомогу.

Знаковою подією стало набуття Україною 23 червня 2022 року статусу кандидата на членство в ЄС, тому актуалізувалося завдання завершення імплементації положень законодавства ЄС у національне законодавство про державну допомогу суб’єктам господарювання. Європейська комісія наголосила на тому, що «не дивлячись на те, що дія Закону залишається призупиненою через воєнний стан, це не повинно стати на заваді реформам у цій сфері». Європейська комісія зазначила, що у 2024 році Україна повинна, зокрема:

- продовжити узгодження законодавчої бази у сфері державної допомоги із законодавством ЄС, у тому числі шляхом внесення змін до закону про державну допомогу з метою включення до сфери його дії послуг, що становлять загальний економічний інтерес (ПЗЕІ);
- підготувати достовірну та повну інвентаризацію схем державної допомоги, запроваджених до створення органу, відповідального за контроль за державною допомогою в Україні.

Водночас у ЄС вважають, що тимчасова зупинка дії Закону через воєнний стан не має стати перешкодою для проведення реформ у сфері державної допомоги. Зокрема, в 2024 році Україна повинна: 1) продовжити процес приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС, зокрема шляхом розширення сфери дії Закону про державну допомогу на послуги, що становлять загальний економічний інтерес; 2) підготувати детальний і повний перелік усіх існуючих схем державної допомоги, який необхідно подати до органу, що здійснюватиме контроль за державною допомогою в Україні [228].

З метою з метою приведення у відповідність схем державної допомоги, які містяться в тестовому реєстрі чинної державної допомоги, у 2022 році Комітет надав рекомендації трьом ключовим міністерствам: Міністерству стратегічних галузей промисловості, Міністерству молоді та спорту та Міністерству соціальної політики Ці рекомендації стосувалися уточнення умов надання державної допомоги для різних категорій отримувачів, зокрема підприємств літакобудівної галузі [232]; спортивних організацій [233] та підприємств, що працевлаштовують людей з інвалідністю [233]. У рамках врахування Зеленого курсу ЄС, особлива увага АМКУ була приділена ключовим для переходу до економіки вуглецевого нейтралітету секторам.

Після певної стабілізації політично-економічної ситуації 9 червня 2022 року АМКУ було також прийнято Розпорядження «Про поновлення розгляду заяв про концентрації, узгоджені дії та попередні висновки» [229] та надано Рекомендаційні роз'яснення «Про поновлення розгляду заяв про концентрації та узгоджені дії» [257]. Відповідно до Рекомендаційних роз'яснень, воєнний стан не скасовує необхідності подавати заяви на узгоджені дії та концентрацію ринкової влади у випадках, передбачених Законом України «Про захист економічної конкуренції» [226]. Але зважаючи на об'єктивно обмежені можливості бізнесу по підготовці та поданні таких заяв через війну, АМКУ

дозволяє подавати скорочений перелік документів¹, [225], що значно полегшує підготовку заяви на отримання ДД.

Також було спрощено процедуру надання інформації суб'єктами про надану ДД [212, 195]: до війни інформація про чинну ДД, її мету, форми, джерела, отримувачів, їхні частки у загальному обсязі наданої протягом минулого фінансового року мала бути подана на Портал державної допомоги офіційного веб-сайту АМКУ до 1 квітня наступного року [197]. Про нову ДД – не менше ніж за 63 календарних дня до запланованої дати набрання чинності відповідним нормативно-правовим актом. Форма подання – оригіналу електронного документа з додаванням електронного підпису з дотриманням вимог відповідних Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [213] та «Про електронні довірчі послуги» [214]. На разі вчасного не подання АМКУ інформації надсилається письмова вимога щодо подання протягом 30 днів такої інформації та підтверджуючих документів.

Згідно змінам щодо порядку надання ДД під час воєнного стану надавачі ДД не подають повідомлення про нову і чинну, а також незначну ДД, у т.ч. надану у 2021 і під час дії воєнного стану. Було спрощено порядок подання заяв до АМКУ: дозволено подавати документи лише електронною поштою, тоді як у довоєнний період заяви потрібно було подавати і в електронній, і в паперовій формах. Як впливає із Рекомендаційних роз'яснень АМКУ, звичний «довоєнний» порядок розгляду справ щодо надання дозволу на концентрацію/узгоджені дії повинен відновитися через 3 місяці після скасування воєнного стану [321]. Щодо суб'єктів отримання ДД, які мають відповідати низці критеріїв, визначених законодавством, то аналіз практики

¹ У випадку концентрації такими додатками є (п. 27 Рекомендаційних роз'яснень):
 документ про сплату збору;
 схема відносин контролю учасників концентрації;
 схема зміни відносин контролю внаслідок концентрації;
 копія(ї) довіреності(ей) щодо призначення та уповноваження представника(ів);
 документи, що дозволяють ідентифікувати фізичну особу – заявника;
 опис основних видів діяльності учасників із зазначенням суміжних видів діяльності;
 у випадку недружнього придбання – копія листа суб'єкту господарювання, частки якого набуваються;
 інші документи та відомості, які заявники вважають за необхідне надати.

надання ДД свідчить, що, як правило, такими суб'єктами є комунальні підприємства¹.

Перелік форм надання ДД визначено в Законі, але він не є вичерпним. Наприклад, у різноманітних Програмах підтримки і розвитку МСП, що реалізуються в ОТГ, або в Програмах державної допомоги галузевих підприємств (наприклад, Міністерства енергетики, Міністерства аграрної політики та продовольства тощо) можуть бути передбачені різні форми фінансової підтримки суб'єктів господарювання згідно чинного законодавства². Поза межами офіційних програм може надаватися індивідуальна ДД за визначеними критеріями окремим підприємствам чи комунальним господарствам на розбудову інфраструктурних проектів, підтримання оборонної сфери держави, розвиток освітніх проектів та інших пріоритетних галузей як під час дії воєнного стану, так і в повоєнний період [217].

Заслуговує на увагу наявність у законодавстві такого виду ДД як незначна – це «державна допомога одному суб'єкту господарювання, сукупний розмір якої незалежно від її форми та джерел не перевищує за будь-який трирічний період суму, еквівалентну 200 тисячам євро, визначену за офіційним валютним курсом, встановленим НБУ, що діяв на останній день фінансового року» [212]. В Європейському законодавстві невеликі суми державної допомоги називаються «*de minimis*» і підлягають звільненню від контролю, оскільки вважається, що вони не впливають на конкуренцію та торгівлю на внутрішньому ринку ЄС [348]. В Україні «повідомлення про отримання незначної ДД не подається, якщо вона не стосується безпосередньо підтримки експортних операцій або переважного використання продукції вітчизняного

¹ Рішеннями органів місцевого самоврядування про надання ДД вважаються будь-які нормативні та інші акти, що приймаються органами місцевого самоврядування та на підставі яких певним категоріям суб'єктів господарювання передбачається надання ДД впродовж певного або невизначеного періоду у визначеному або невизначеному розмірі

² За рішенням АМКУ № 49-р від 24 січня 2019 року державна допомога надається за рахунок місцевих ресурсів суб'єктам господарювання у формі відшкодування частини відсотків за кредитами, наданих суб'єктам малого та середнього підприємництва, при цьому вони є учасниками відповідних ринків, на яких здійснюють свою діяльність. [259].

виробництва порівняно з імпортованою продукцією; у разі внесення до чинних програм ДД змін, що передбачають збільшення фінансування менш як на 20 % в бюджеті відповідної програми» [212]. Разом з тим, для забезпечення ефективності моніторингу надавачі ДД щорічно до 01 квітня наступного року, зобов'язані подавати АМКУ інформацію про чинну ДД, у тому числі й про незначну, відповідно до затверджених форм [196]. Така суперечність норм законодавства потенційно містить ризик зловживання незначною ДД, тому у проекті нового Закону містяться її уточнення.

В законодавстві ЄС та України передбачено існування блокових (групових) звільнень (General Block Exemption Regulation – GBER). «Уповноважений орган може встановлювати звільнення від обов'язку повідомлення про нову ДД окремих груп надавачів категорій ДД, визначених у 2 ст. 6 Закону № 1555-VII» [212]. Блокові (групові) звільнення – випадки, коли при дотриманні необхідних умов надавачів певних окремих категорій ДД доцільно звільнити від обов'язку повідомлення АМКУ та одержання відповідного дозволу. На сьогодні нормативні засади блокових звільнень ДД, які передбачені в законодавстві ЄС, не достатньо відображені в вітчизняному законодавстві. Тому процедура їх застосування потребує подальшого вивчення для ефективного впровадження із врахуванням особливостей воєнного стану України [173]

Після прийняття Закону «Про державну допомогу» в 2017 актуалізувалося питання аналізу чинної (вже наданої) ДД на предмет відповідності його нормам [212¹]. Для цього був встановлений Порядок повідомлення АМКУ про чинну ДД [197], де прописано порядок перевірки її відповідності встановленим Законом вимогам, насамперед, оцінка її сумісності з правилами конкуренції та допустимості². На разі встановлення факту, що ДД

¹ Чинна державна допомога – програма чи індивідуальна ДД, яка існувала на день набрання чинності Законом або щодо якої АМКУ прийняв рішення про її допустимість для конкуренції та строк дії якої ще не завершився.[212]

² Допустимою є така ДД, яка відповідає всім необхідним значущим критеріям встановлення приналежності заходу до ДД, а також критеріям оцінки допустимості ДД відповідно до частини першої статті 5 Закону, а саме:

надана та використана всупереч рішенням АМКУ або без дотримання законодавча встановлених умов, то вона визнається незаконною. За результатами розгляду справ щодо чинної ДД АМКУ приймає чотири види рішень: 1) про допустимість ДД, 2) про допустимість ДД з певними умовами або зобов'язаннями, 3) про недопустимість ДД, 4) про недопустимість та повернення ДД, коли її надавач зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення її повернення.

Згідно чинного законодавства ДД може бути визнана сумісною із ринком якщо соціальний чи економічний ефект від її запровадження є вищим за можливість негативних наслідків спотворення конкуренції. На разі визнання АМКУ чинної ДД недопустимою для конкуренції, вона має бути приведена у відповідність до вимог Закону «Про державну допомогу» або повернена у повному обсязі [212]. При цьому АМКУ має право вимагати її повернення протягом 10 років з дня набрання чинності нормативно-правовим чи розпорядчим актом, на підставі якого надавалася така допомога [212]. У проміжок часу між ініціацією ДД до прийняття рішення АМКУ про її допустимість допомога вважається новою [197]. Для порівняння, строки оцінки ДД в Україні до війни були до 8 місяців, тоді як за нормами ЄК вони взагалі необмежені.

Під час воєнного стану уся ДД визнається є допустимою, якщо вона відповідає цілям, які встановлені частиною першою статті 5 та 6 Закону «Про державну допомогу» [210]. Це не суперечить нормам ЄС оскільки відповідно

1) допомога має соціальний характер, кінцевими вигодонабувачами якої є споживачі, за умови, що така допомога надається без дискримінації, пов'язаної з походженням товарів;

2) надається з метою відшкодування збитків, завданих надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру.

Відповідно до частини першої статті 6 Закону державна допомога може бути визнана допустимою, якщо вона надається для таких цілей:

1) сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття є високим;

2) виконання загальнодержавних програм розвитку або розв'язання соціальних та економічних проблем загальнонаціонального характеру;

3) сприяння окремим видам господарської діяльності або окремим економічним сферам, або суб'єктам господарювання в окремих економічних зонах, за умови, що це не суперечить міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

4) підтримки культури, креативних індустрій, туризму та збереження культурної спадщини, якщо вплив такої державної допомоги на конкуренцію є неістотним.

пункту 28 статті 2 Регламенту Комісії (ЄС) [253] щодо оголошення деяких категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком враховується національний правовий режим, а в Україні наразі – воєнний стан. Також у практиці ЄС існують певні виключення, за якими ДД є апріорі допустимою (сумісною) для конкуренції, що дозволяє в окремих випадках застосувати її як стимулюючий захід. Прикладом апріорі допустимою ДД згідно до ст. 107 (2) ДФЄС є (1) допомога, що має соціальний характер, надається без дискримінації індивідуальним споживачам за умови надання такої допомоги на підставі походження відповідних товарів; (2) допомога для відшкодування шкоди, спричиненої стихійними лихами або надзвичайними подіями; (3) допомога, надана окремим регіонам для компенсації економічних втрат (наприклад, свого часу це була допомога деяким районам Федеративної Республіки Німеччини, що постраждали від поділу Німеччини).

Також у 2022–2023 АМКУ надані роз’яснення щодо особливості надання ДД різним групам споживачів, насамперед, місцевим органам влади та малим і середнім підприємствам, та різним галузям. У руслі наближення вітчизняного законодавства до європейських норм АМКУ прийняті критерії оцінки допустимості ДД, спрямованої на захист навколишнього середовища (додаток Е), а також:

критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктам господарювання на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес

критеріїв оцінки державної допомоги суб’єктам господарювання для підтримки культури та збереження культурної спадщини»

критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів і для підтримки середнього та малого підприємництва

критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктам господарювання на надання послуг із створення та/або добору, організації та

поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес

критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для місцевої інфраструктури

критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для рекреаційної інфраструктури

та запроваджено відповідні заходи, а саме:

для некомерційних і комерційних споживачів енергії - заходи підтримки платоспроможності на засадах загальних принципів ЄК;

допомога на відшкодування збитків відповідно до статті 107(2) ДФЄС [126];

заходи щодо стимулювання добровільного скорочення попиту на природний газ, заповнення газосховищ;

заходи, оцінені в кожному конкретному випадку відповідно до статті 107(3)(b) ДФЄС.

Слід зазначити, що у разі відсутності певного критерію оцінки допустимості ДД, діятиме презумпція та принцип недопустимості ДД для конкуренції, тому вона буде вважатися незаконною [212]. Відслідковування таких порушень та прийняття відповідних заходів забезпечується за допомогою контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції. Дієвим засобом запобігання недопустимій, а отже незаконній ДД є застосування адміністративно-правових превентивних інструментів у рамках моніторингу ДДСГ.

Таким чином, вітчизняне законодавство у сфері ДДСГ достатньо добре розроблене та відповідає нормам ЄС, а державні органи продемонстрували достатню гнучкість щодо його адаптації до особливостей воєнного стану. Водночас, зберігається потреба його подальшого вдосконалення, зокрема в частині контролю та моніторингу ДДСГ, з метою приведення у відповідність до норм статті 262 і 264 Угоди про асоціацію з ЄС та на основі узагальнення вітчизняної практики ДДСГ і врахування рекомендацій Міністерства з питань

стратегічних галузей промисловості України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства молоді та спорту України [96]. Пріоритетом є виконання рекомендацій ЄК, представлених в Аналітичному звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023, а саме:

- внесення змін до закону про державну допомогу з метою включення до сфери його дії послуг, що становлять загальний економічний інтерес (ПЗЕІ);
- підготувати достовірну та повну інвентаризацію схем ДД, запроваджених до створення АМКУ.

Незважаючи на те, що застосування окремих норм Закону «Про державну допомогу» на період воєнного стану призупинено, чинні та нові програми ДД в Україні мають не порушувати норм ринкової конкуренції та бути максимально прозорими на виконання зобов'язань України на шляху до повноцінного членства в ЄС [314]. У протилежному випадку після закінчення воєнного стану частина ДД може бути визнана незаконною та підлягати поверненню. Оскільки рівень руйнації внаслідок російської агресії досяг такого рівня, що у повоєнний час вітчизняні підприємства не швидко повернуться до нормальних конкурентних умов, то потреба у полегшених умовах надання ДД збережеться ще протягом певного періоду часу післявоєнного відновлення.

1.3. Функціональний розвиток системи контролю і моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні

Контроль у сфері господарювання є важливим засобом державного регулювання, який здійснюється відповідними уповноваженими органами на засадах норм чинного законодавства. Необхідність контролю у сфері регулювання підприємницької діяльності досить всебічно досліджена і обумовлена потребою:

- зворотного зв'язку для корегування рішення задачі;

усунення або зменшення невизначеності, що надає можливість передбачати кризові ситуації;

попередження, фіксування і виправлення помилок на ранніх стадіях;

пошуку нових резервів та можливостей;

визначення найбільш перспективних напрямів діяльності» [196, с. 69–70].

В силу специфіки джерела фінансування – державний та місцевий бюджет – державна допомога як об’єкт контролю потребує особливої уваги щодо дотримання її законності, обґрунтованості, доцільності та допустимості.

З моменту набрання чинності Угодою про асоціацію з ЄС наша держава зобов’язалася розробити національну систему контролю і моніторингу державної допомоги (стаття 267 Угоди), а саме:

до 2020 прийняти національне законодавство про державну допомогу, забезпечити прозорість державної допомоги та створити оперативно незалежний орган, якому надано повноваження, необхідні для повного застосування статті 262;

до 2021 створити регіональну карту державної допомоги відповідно до рекомендацій ЄС;

до 2022 створити повний реєстр програм державної допомоги. До 2022 будь-яка державна допомога, яка надається Україні, повинна оцінюватися за правилами, ідентичними правилам ЄС для країн зі складною соціально-економічною ситуацією;

до 2024 привести ці програми допомоги у відповідність до критеріїв, викладених у статтях 262 та 264 Угоди.

У результаті виконання цих зобов’язань створено систему моніторингу і контролю ДДСГ, зокрема:

незалежний орган – АМКУ – наділено відповідними повноваженнями;

законодавчо врегульовані процедурні питання надання ДДСГ та інформації про неї;

визначено основні критерії оцінки допустимості ДД;

впроваджено механізми повернення незаконної ДД;

визначено методику формування карти регіонального розподілу ДД;
створено реєстр ДДСГ.

За визначенням чинного законодавства України «контроль – це процедура, спрямована на виявлення можливих порушень, яка складається зі стадії отримання інформації, стадії правової кваліфікації та із стадії прийняття рішення про застосування заходів впливу до суб'єкта господарювання» [189, с. 8]. Під контролем процесу надання ДДСГ будемо розуміти сукупність дій контролюючого характеру, метою здійснення яких є запобігання, виявлення і усунення правопорушень. У Законі серед контрольних заходів у сфері державної допомоги, передбачено лише проведення моніторингу АМКУ [212]. Метою моніторингу ДД визначено контроль за дотриманням вимог Закону та рішень АМК, а також підготовка та подання звітності про державну допомогу, забезпечення прозорості надання ДДСГ, інформування всіх зацікавлених осіб про ДД, забезпечення ефективності функціонування системи ДД в Україні, захисту та розвитку конкуренції [212, п. 2].

За різними підходами до сутності моніторингу він може визначатися як: з юридичної точки зору як форма (пасивна), інструмент, вид чи метод контролю [62; 129, 193], інформаційно-аналітичний інструмент спостереження [40], інструмент управлінського впливу на досліджуваний об'єкт, метод дослідження [39]. Отже, контроль і моніторинг тісно пов'язані один з одним. Але, щодо характеру їх зв'язку, думки науковців різняться. Якщо одні вважають, що контроль є одним із методів, а отже – складових моніторингу [193], то інші, навпаки, стверджують, що «моніторинг застосовується як один із методів правового контролю (нагляду), як його технологія» [283, с. 83–84], як інноваційний інструмент якісного управління [318].

На наш погляд, моніторинг може бути самостійним напрямом аналітично-управлінської діяльності, що інтегрує аналіз і оцінку певного процесу, його дослідження, збір та обробку інформації щодо параметрів та їх зміни для вдосконалення управлінського процесу. Важливою ознакою є його тривалість в часі. Як слушно зазначає О. Титова, «моніторинг – це комплексна

і цілісна інформаційна, діагностична, наукова, прогностична система, реалізація якої здійснюється в рамках управлінської діяльності» [283]. Саме моніторинг, який здійснюється протягом усього процесу реалізації державної політики акумулює і забезпечує потік необхідної інформації для систематизації, оцінювання ситуації та контролю» [165, с. 118].

У сфері ДД за визначенням О.Петрової метою моніторингу є «удосконалення правил державної допомоги, отримання об'єктивної інформації про факт підтримки у будь-якій формі суб'єктам господарювання за рахунок ресурсів держави та (або) місцевих ресурсів; надання допомоги щодо усунення або мінімізації негативного впливу державної допомоги на конкуренцію; виявлення, припинення незаконної державної допомоги; вжиття комплексних заходів щодо повернення незаконної державної допомоги, визнаної недопустимою для конкуренції; вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб; дослідження та оцінка ефективності використання такої допомоги суб'єктами господарювання та місцевою публічною адміністрацією (надавачами державної допомоги), а також контроль за правомірним та ефективним розподілом публічних ресурсів для забезпечення збалансованого, сталого розвитку регіонів тощо» [172].

Основними принципами моніторингу ДДСГ є наступні: верховенство права, законність, прозорість та публічність, недискримінація (рівноправне ставлення), своєчасність, об'єктивність, неперервність, взаємна співпраця, превентивність, ефективність, повнота (всеосяжність), компетентність (фаховість), незалежність, збереження і захист інформації, захист конкуренції, забезпечення публічних інтересів [158]. З урахуванням правил ЄС щодо організації контролю у сфері ДД до цих принципів слід також додати принцип передбачуваності та взаємної довіри зацікавлених сторін; принцип пропорційності у виконанні повноважень органами контролю, наявність економічних та політичних критеріїв прийняття рішень¹. Щодо функцій

¹ До економічних критеріїв належать традиційні аргументи на користь державного втручання в ринкові відносини, а саме виправлення неспроможностей ринку. До політичних належать завдання регіональної, промислової, соціальної політики,

моніторингу ДД, то на підставі досліджень результатів наукових робіт, можемо виокремити такі, як: регулююча, пруденційна, інформаційна, аналітична, адаптаційна, правозахисна, дисциплінуюча (рис. 1.3)

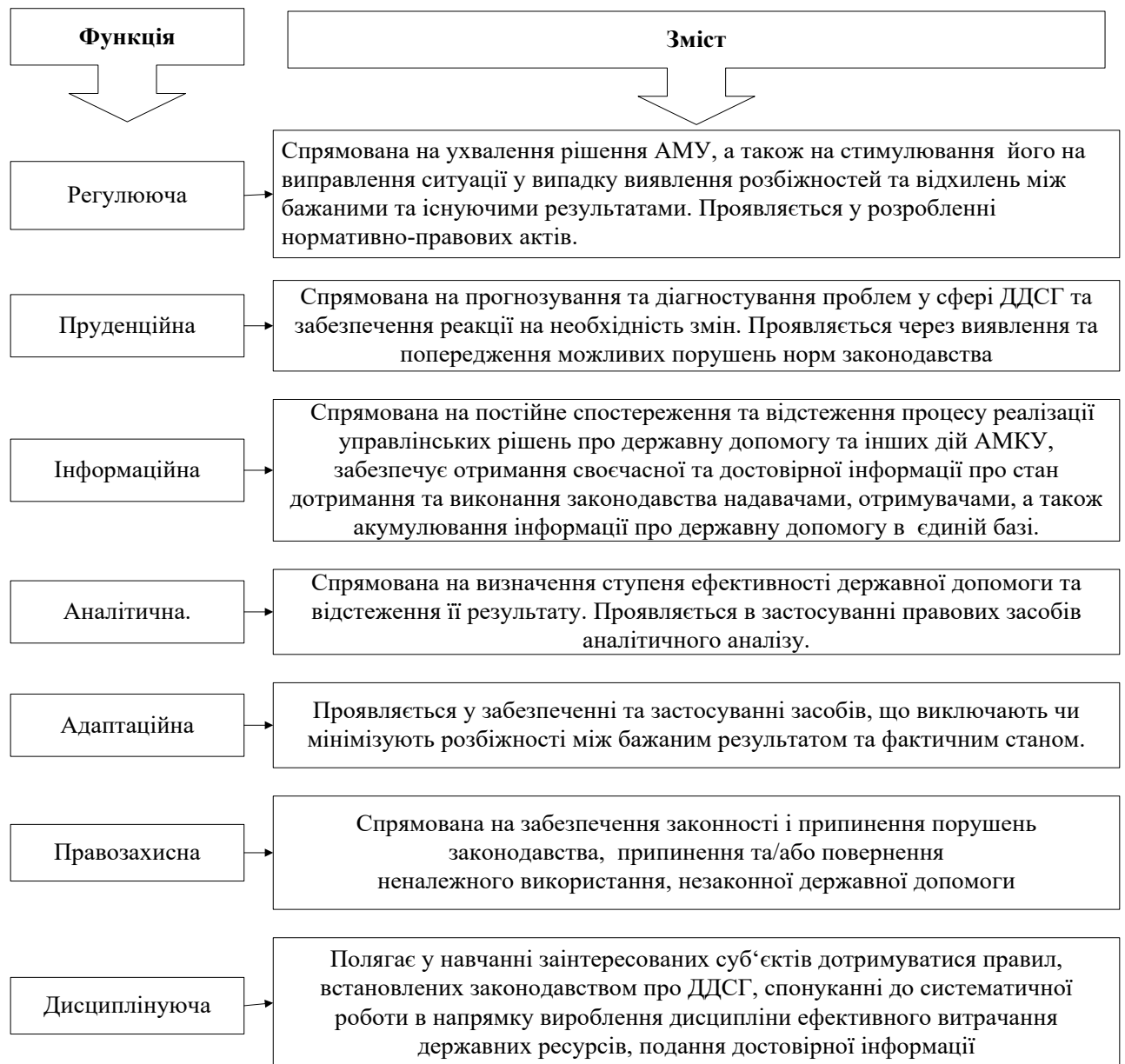

Рис. 1.3. Функції моніторингу ДДСГ та їх зміст
Джерело [175].

У науковій літературі досить часто виникає дискусія щодо доцільності одночасного запровадження моніторингу і контролю в силу наявності низки їх спільних рис. Дійсно, моніторинг і контроль мають низку спільних ознак та інструментів, як-от: процедури спостереження, збору та набуття інформації, її

які спрямовані на досягнення спільного інтересу та справедливості; – оцінка державної допомоги за наслідками її надання; урахування накопичення одержувачем різних видів допомоги (горизонтальної та секторальної); – встановлення наявності вигоди від одержання допомоги шляхом порівняння можливостей отримання таких самих ресурсів на ринкових умовах.

дослідження, оцінювання та аналізу, обліку, інформування тощо. Відмінність між ними полягає в тому, що порівняно з управлінсько-аналітичним тривалим у часі моніторингом контроль є переважно правозахисним впливом, що може бути разовим, періодичним або постійним. Це визначає перелік їх завдань (табл. 1.1)

Таблиця 1.1.

Завдання контролю та моніторингу ДДСГ

Контроль	Моніторинг
Набуття об'єктивної інформації про дотримання законності об'єктами контролю під час спостереження за їх діяльністю	Збирання та аналіз інформації про заходи з підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів
Дослідження набутої інформації на предмет виявлення і припинення фактів порушень чинного законодавства	Забезпечення постійного контролю за дотриманням надавачами та отримувачами ДД вимог законодавства щодо окремих категорій та форм державної допомоги, допустимої інтенсивності державної допомоги, допустимих витрат, допустимого рівня накопичення сум допомоги отримувачами, інших характеристик державної допомоги;
Встановлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню	Контроль за державною допомогою, надавачі якої звільнені від обов'язку повідомлення АМКУ, та незначною державною допомогою
Облік та фіксація виявлених порушень	Підготовка, подання та оприлюднення звітності про державну допомогу
Порівняння досягнутих результатів з очікуваними	Формування та ведення реєстру державної допомоги
Недопущення нових порушень і шкідливих наслідків	Постійний аналіз проектів нормативно-правових актів, що надходять на опрацювання, а також тих, інформація про які є у вільному доступі, чинних нормативно-правових актів на предмет наявності в них будь-яких заходів підтримки в будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів» [196].
Виявлення винних осіб, притягненні їх до встановленої державою відповідальності тощо	Рекомендації щодо покращання законодавства та вибору суб'єкту і об'єкту впливу

Джерело: [196, п. 7; 59]

Таким чином, можна погодитися з думкою науковців, що «самостійність заходів моніторингу і контролю визначається їх метою та спрямуванням, а також засобами регуляторного впливу, а їх взаємообумовленість передбачає можливість і необхідність використання результатів моніторингу і контролю

державної допомоги при плануванні оціночних показників ефективності її використання та розвитку суб'єктів господарювання, галузей і регіонів, що отримують допомогу» [37]

За допомогою моніторингу можливо виявити позитивні та негативні чинники, що впливають на ДДСГ, з'ясувати причини їх появи, що дає можливість діагностувати сучасний стан і особливості умов надання ДД, їх відповідність потребам одержувачів, і зробити прогноз щодо обсягів ДД. Виявлення розбіжностей між фактичним та запланованим обсягом ДД, оцінка відхилень від поставлених завдань перед одержувачами, аналіз їх причин дозволяє вдосконалити процес надання ДД. Відтак моніторинг направлений на аналіз інформації, здійснення висновків, надання рекомендацій для поліпшення стану досліджуваного об'єкту, явища чи процесу з метою запобігання появи негативних тенденцій і обставин, які можуть стануть перепонами для досягнення поставлених цілей.

На практиці в Україні інформаційно-аналітична діяльність АМКУ є основним напрямом його роботи в умовах воєнного стану. Результати моніторингу ДД використовуються АМКУ для:

- забезпечення інформування Європейської комісії;
- підготовки пропозицій та рекомендацій надавачам ДД;
- розроблення та внесення в установленому порядку КМУ пропозицій щодо прийняття нормативно-правових актів з питань ДД та/або внесення змін до існуючих;
- встановлення відповідно до ст. 7 Закону умов для звільнення від обов'язку повідомлення про ДД окремих груп надавачів та/або виключення надавачів окремих категорій ДД з тих, що звільнені від такого обов'язку;
- підготовки роз'яснень та узагальнень з питань застосування законодавства у сфері ДД;
- формування та ведення карти регіонального розподілу ДД [196, п. 8].

Відтак застосування моніторингу ДДСГ дозволяє не лише на перевірити діяльність її суб'єктів, а й оцінити та спланувати діяльність АМКУ щодо

удосконалення чинного законодавства у сфері ДД й надання роз'яснень щодо його застосування.

Різноманіття видів моніторингу базується на критеріях класифікації ДДСГ (рис. 1.4)

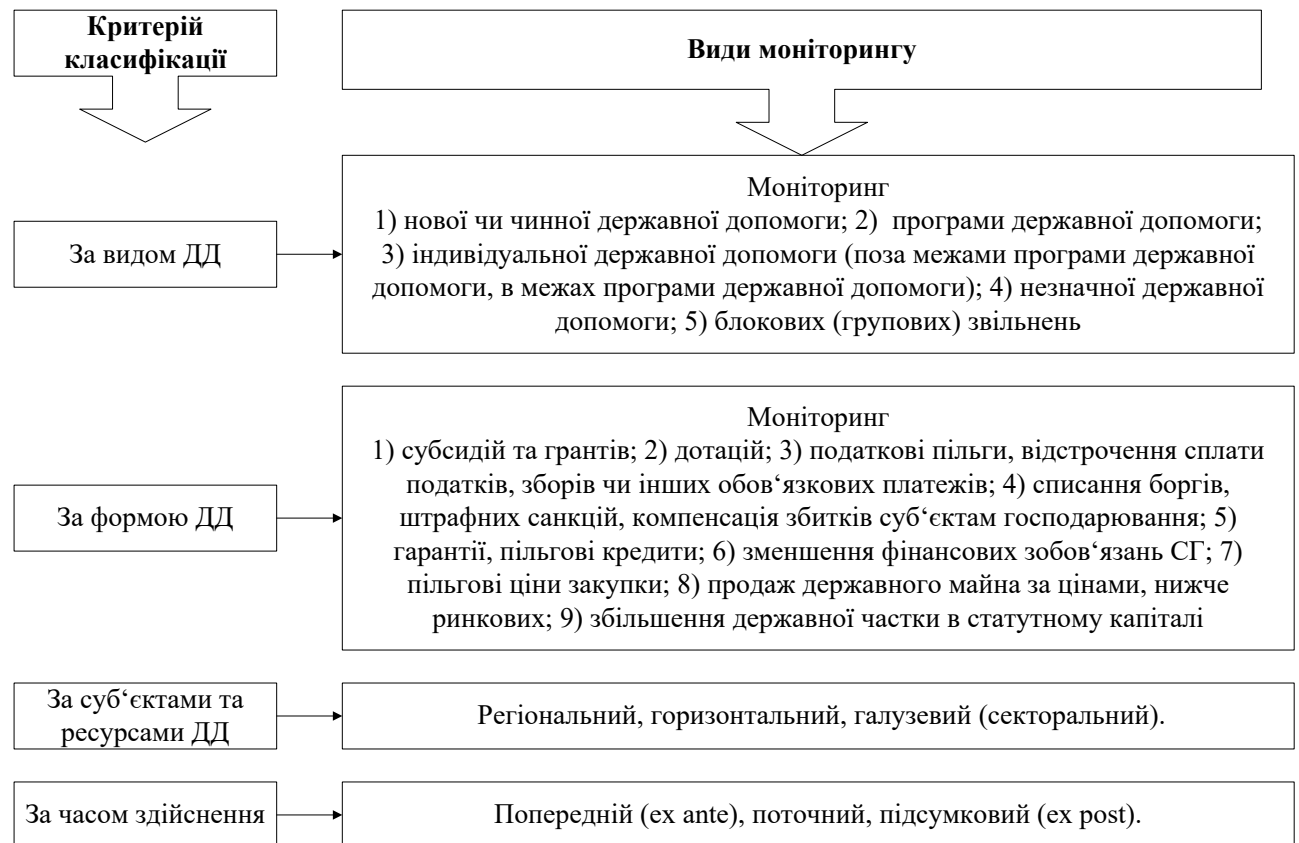

Рис. 1.4. Класифікація видів моніторингу ДДСГ.

Джерело: [175; 212]

З рис. 1.4. видно, що критеріями класифікації моніторингу ДД можуть бути види, форми суб'єкти та об'єкти надання ДД. Розгалужена класифікація об'єктів моніторингу ДД Забезпечує комплексність інструментів контролю за дотриманням вимог до її надавачів та отримувачів, які з моменту отримання ДД стають суб'єктом постійного моніторингу з боку АМКУ. Контроль за ДД здійснюється одночасно з моніторингом на кожній стадії надання ДД під час розгляду повідомлення та ведення справ АМКУ про ДДСГ; ведення її Реєстру; формування та ведення карти розподілу регіональної ДД.

У процесі проведення контролю і моніторингу ДД одним із основних об'єктів перевірки є діяльність надавачів: [212], зокрема правильність і

вчасність надання ними інформації [196, абз. 1 п. 9]. Згідно чинного законодавства у рамках проведення моніторингу АМКУ може також отримувати інформацію про ДД з інших джерел, окрім надавачів ДД, яка подається в довільній формі та на яку не поширюються вимоги щодо порядку подання та оформлення повідомлень про ДД [196, п. 12]. Слід зауважити, що якщо для надавачів ДД надання інформації є законодавчо встановленим обов'язком, то для всіх інших суб'єктів – це є правом. Інформація, отримана з інших джерел обов'язково проходить попередню перевірку АМК у місячний термін [196, п. 13, п.17] і вимагає перегляду чинної ДД, якщо вона має ознаки недопустимості для конкуренції, про що надається відповідь заявнику.

Слід зауважити, що фактично вся діяльність щодо моніторингу ДД сконцентрована в АМКУ, але надання окремих форм ДД регламентоване іншими законами. Наприклад, надання податкових пільг, відстрочки та розстрочки сплати податків урегульовуються нормами Податкового кодексу України (ПКУ) [189]. Тому основним суб'єктом контролю за наданням такої форми ДД є Державна податкова служба України (ДПСУ). Така ситуація формує можливість для виникнення неузгодженості та протиріч між рішеннями АМКУ та ДПСУ, що потребуватиме додаткового узгодження та урегулювання в ручному режимі. Для чіткішого визначення розподілу функціональних обов'язків і відповідальності між двома державними органами відповідні норми законодавства мають бути переглянуті.

У цьому контексті та на засадах використання досвіду ЄС ми вважаємо слушним розгляд можливості запровадження у сфері ДД двох видів моніторингу, а саме:

- попереднього моніторингу (*ex ante*), що проводиться АМКУ з метою вивчення впливу ДД на економічну конкуренцію;
- підсумкового моніторингу *ex post* [346¹], що проводиться Міністерством фінансів або Міністерством економічного розвитку і торгівлі

¹ Підсумковий моніторинг (*ex post*) активно застосовується в країнах ЄС Європейською Комісією, обов'язок якої - здійснювати моніторинг існуючої державної допомоги. Таке повноваження Комісії випливає зі ст. 108

України з метою виявлення результатів впливу ДД на соціально-економічний розвиток.

Таким чином, виникне можливість не лише посилити ефективність контролюючих дій АМКУ, так і кращого аналізу його діяльності в частині дотримання правил та критерію доцільності надання ДДСГ. Такий підхід відповідає підходам, прийнятим в ЄС, де моніторинг *ex post* є невід’ємною частиною процесу децентралізації системи ДДСГ і основою системи контролю за нею. Крім того, будуть задоволені вимоги Угоди про асоціацію та Угоди СОТ в частині здійснення контролю *ex ante*, тоді як за Угодою СОТ контроль за субсидіями здійснюється *post-factum* (*ex post*).

В ЄС особлива увага приділяється моніторингу ДД у формі програм регіонального розвитку (ПРР), що складається з трьох стадій:

Таблиця 1.2

**Стадії моніторингу державної допомоги у формі програм
регіонального розвитку в ЄС**

Назва	Етап	Мета
Попереднє оцінювання (<i>ex ante</i>)	розроблення програми	Прогнозування майбутньої успішності програми
Проміжне оцінювання (<i>ex-mid</i>)	Процес виконання програми	Визначення успішності її реалізації та за потреби, внесення змін у ПРР
Підсумкове оцінювання (<i>ex post</i>)	Після завершення реалізації ПРР або через 3–7 років	Оцінка загальної ефективності програм, визначення коротко та довгострокових наслідків

Джерело: [201]

На міждержавному рівні ЄК за допомогою контролю *ex post* відстежує заходи ДД, що реалізуються державами-членами. Такий моніторинг спрямований як на виправлення виявлених порушень, так і вдосконалення правил ДД. Висока інформативність *ex post* моніторингу базується на положенні, що оцінка наслідків події, що вже відбувалася, є більш достовірною,

(1) ДФЄС. Так, «Комісія у співпраці з державами-членами постійно перевіряє всі системи допомоги, що існують у тих державах» [346]

ніж прогностичні оцінки. За цих причин на ньому базується вся система наднаціонального моніторингу ДД в ЄС.

В ЄС на рівні держави-кандидата (сторони Угоди про асоціацію) процедура контролю за ДД включає два етапи:

1. Заходи щодо спрямування руху фінансових коштів у формі ДД: попереднє погодження уповноваженим органом нагляду у сфері ДД проєктів, актів, рішень, угод тощо, що передбачають надання ДД, керуючись вимогами особливої частини правил ЄС, адаптованими для національного законодавства, а також повернення до бюджету допомоги, яка була надана без попереднього погодження.

2. Моніторинг діяльності уповноваженого органу управління у сфері ДД шляхом інвентаризації і ведення реєстру всіх заходів підтримки суб'єктів господарювання у будь-якій формі (гранти, податкові пільги, державні гарантії, операції з майновими активами тощо). На основі цих даних уряд готує періодичні звіти і надсилає їх на розгляд Єврокомісії.

Слід відмітити, що акти ЄС не містять спеціальних вимог щодо організації контролю на національному рівні, зокрема, який саме орган повинен його здійснювати. Нині лише у шести країнах ЄС функції виконання законодавства з питань ДД покладені на орган з питань захисту конкуренції. Здебільшого ці функції виконують органи регулювання у сфері державних фінансів, економічної, промислової політики, а також політики у сфері підприємництва, зовнішнього співробітництва. І лише у двох країнах створено окремий орган. Крім того, існують прецеденти створення міжвідомчого колегіального органу в період підготовки до вступу до ЄС (Латвія, Чорногорія) [86, с. 8–9]. Відтак у післявоєнний період в Україні може постати питання виведення АМКУ з під контролю Президента та підпорядкування його ВРУ, що посилює його незалежність. Таку думку висловлюють ряд учених (Ю. Журик, О. Пономарьов) [99, с. 152, 187].

Важливою умовою ефективності контролю ДД є прозорість процесу її надання. Для цього в Україні ведеться реєстр ДД, який надає можливість

суспільству контролювати куди саме, з якою метою та в яких обсягах надається ДД, а суб'єктам господарювання – отримати інформацію про доступні програми.

У міждержавних відносинах прозорість у сфері надання ДД досягається за допомогою виконання вимог, передбачених в Угоді про Асоціацію, а саме:

1. Кожна Сторона Угоди (до 31 грудня наступного календарного року) надсилає іншій Стороні повідомлення про загальний обсяг, види та галузевий розподіл ДД, яка може вплинути на торгівлю між Сторонами¹;

2. На запит однієї зі Сторін інша Сторона повинна надати додаткову інформацію стосовно будь-якої схеми ДД та окремих індивідуальних випадків надання ДД, що впливають на міждержавну торгівлю;

3. Сторони мають забезпечити прозорість фінансових відносин між органами державної влади та державними підприємствами щодо: 1) державних коштів, виділених прямо або опосередковано відповідним державним підприємствам; 2) цілей їх використання.

4. Сторони мають забезпечити коректне відображення в бухгалтерських рахунках фінансових операцій підприємств, які користуються спеціальним чи виключним правом, наданим Україною або державою-членом ЄС.

Основним об'єктом контролю за ДДСГ є дотримання критерію допустимості. Контроль за допустимістю ДДСГ являє собою комплекс дій спеціально уповноважених осіб, змістом яких є перевірка, аналіз, обробка відомостей^[2] з метою доцільності, ефективності, конкурентоспроможності і законності її надання [196].

Класифікація контролю за допустимістю ДДСГ здійснюється за такими критеріями:

¹ Відповідні повідомлення повинні містити інформацію стосовно цілей, форми, обсягу та бюджету, відомства, що надає допомогу та, коли це можливо, одержувача допомоги (при цьому, будь-яке надання допомоги в розмірі меншому, ніж 200 000 євро для одного підприємства протягом трирічного періоду, не потребує повідомлення

² Кількість розглянутих повідомлень надавачів та характеристики наданої ДДСГ (обсяг коштів, форми їх надання та джерела фінансування).

особа, уповноважена його здійснювати: посадові особи державних органів, органів місцевого самоврядування, та інші особи на громадських засадах;

строковість: постійний (у формі моніторингу) та тимчасовий у вигляді перевірок, ревізій тощо;

підстава допустимості: пов'язаний із соціально значущими підставами та пов'язаний із випадково-ризикованими підставами.

Схематично алгоритм контролю за допустимістю ДД наведено на рис. 1.5.

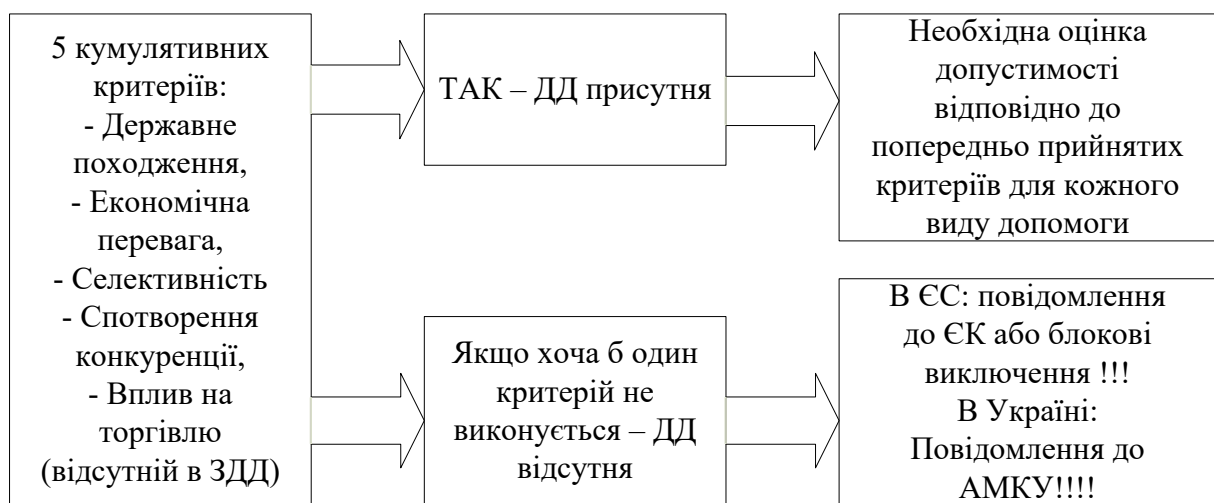

Рис. 1.5. Алгоритм контролю за допустимістю ДД

Джерело: [282]

Хоча до війни в Україні діяло правило *a priori* недопустимості для конкуренції надання будь-якої ДД, однак, АМКУ має повноваження в окремих випадках [212¹] визнати ДД допустимою [282²], якщо її цілями є: 1) допомога соціального характеру, що надається окремим споживачам, за умови, що така допомога надається без дискримінації за походженням відповідних продуктів 2) допомога для відшкодування збитків, спричинених стихійними лихами чи надзвичайними подіями. Наприклад: регіональна допомога; допомога на культуру та збереження культурної спадщини; допомога на розвиток,

¹ Про державну допомогу суб'єктам господарювання зазначеного Закону Ст 5 та 6

² Допустима допомога - 107 (2) ДФЕС/ст 5 ЗДД Може бути допустимою – 107 (3) ДФЕС / ст 6 ЗДД [282]

дослідження та інновації; допомога на енергетичні технології та навколишнє середовище; допомога на відновлення платоспроможності та реструктуризацію підприємств [282].

Допустимість ДД оцінюється на основі положень відповідних нормативних актів, методичних вказівок та результатів аналізу Угоди (на основі прецедентного права та тестування). Зокрема, за нормами ЄС для оцінки допустимості ДД проводять тест балансування. Він застосовується як для оцінки допустимості горизонтальної допомоги, так і для оцінки тих заходів ДД, на які не розповсюджуються горизонтальні, галузеві норми та положення GBER¹ [282].

Тест балансування базується на оцінці сумісності ДД з конкуренцією, що передбачає зіставлення та збалансування її негативного впливу на торгівлю та конкуренцію на внутрішньому ринку з позитивними наслідками досягнення цілей спільного інтересу та підвищення добробуту населення [343]. Єврокомісія визнає захід державної допомоги сумісним з внутрішнім ринком лише у випадку, якщо він відповідає наступним критеріям:

внесок у досягнення визначеної мети спільного (європейського) інтересу² [282];

досягнення такого поліпшення, якого ринок самотужки забезпечити не в змозі³,

забезпечення спільного інтересу;

стимулюючий ефект, коли суб'єкт господарювання активується в додатковій діяльності, яку він не здійснював би за відсутності ДД, або обмежено здійснював або в інший спосіб;

дотримання мінімально-необхідного розміру допомоги для стимулювання додаткових інвестицій або діяльності у відповідній сфері (принцип пропорційності);

¹ Незалежно від того, чи застосовуються специфічні горизонтальні/галузеві правила державної допомоги, чи оцінка здійснюється на підставі прямого застосування статей 107 – 109 ДФЄС

² Захід державної допомоги спрямований на досягнення мети загального інтересу. Стаття 107 (3) ДФЄС

³ Наприклад, усунення визначеного провалу ринку.

недопущення невинуватено негативних наслідків для конкуренції та торгівлі між державами-членами ЄС, зокрема у часі;

прозорість допомоги, коли всі зацікавлені особи (держави-члени ЄС, економічні оператори, громадськість) мають доступ до усіх відповідних актів та інформації про державну допомогу, на підставі яких її було надано.

Проведення тесту балансування передбачає наявність єдиної структури інформаційного повідомлення від різних учасників ДД, що забезпечує зіставимість результатів впливу ДД на діяльність усіх зацікавлених сторін: одержувача ДД, його конкурентів, споживачів, а також постачальників матеріалів.

Під час тесту балансування контроль проводиться на таких рівнях: 1) *Minimis* (без допомоги); 2) стандартний набір критеріїв допустимості ДД (GBER); 3) стандартна оцінка через попередньо визначені умови, відображені в правових припущеннях правил; Положень/керівництва, наприклад, затверджені програми; 4) детальна оцінка різних сценаріїв – аналіз випадків впливу, потенційно найбільш спотворених.

Послідовність етапів тесту балансування наведено на рис. 1.6.

Окрім тесту балансування для контролю ефективності ДД проводиться тест оператора ринкової економіки (TOPE). Його призначення полягає в тому, «щоб оцінити, чи міг би за подібних обставин приватний інвестор порівнянного розміру, який працює в звичайних умовах ринкової економіки, мати намір здійснити відповідну інвестицію» [42]. При цьому у фокусі уваги знаходиться дотримання принципу нейтральності, що викладений наступним чином: «Правовий порядок Союзу є нейтральним щодо системи власності на майно та жодним чином не порушує права держав-членів діяти як суб'єкти господарювання.

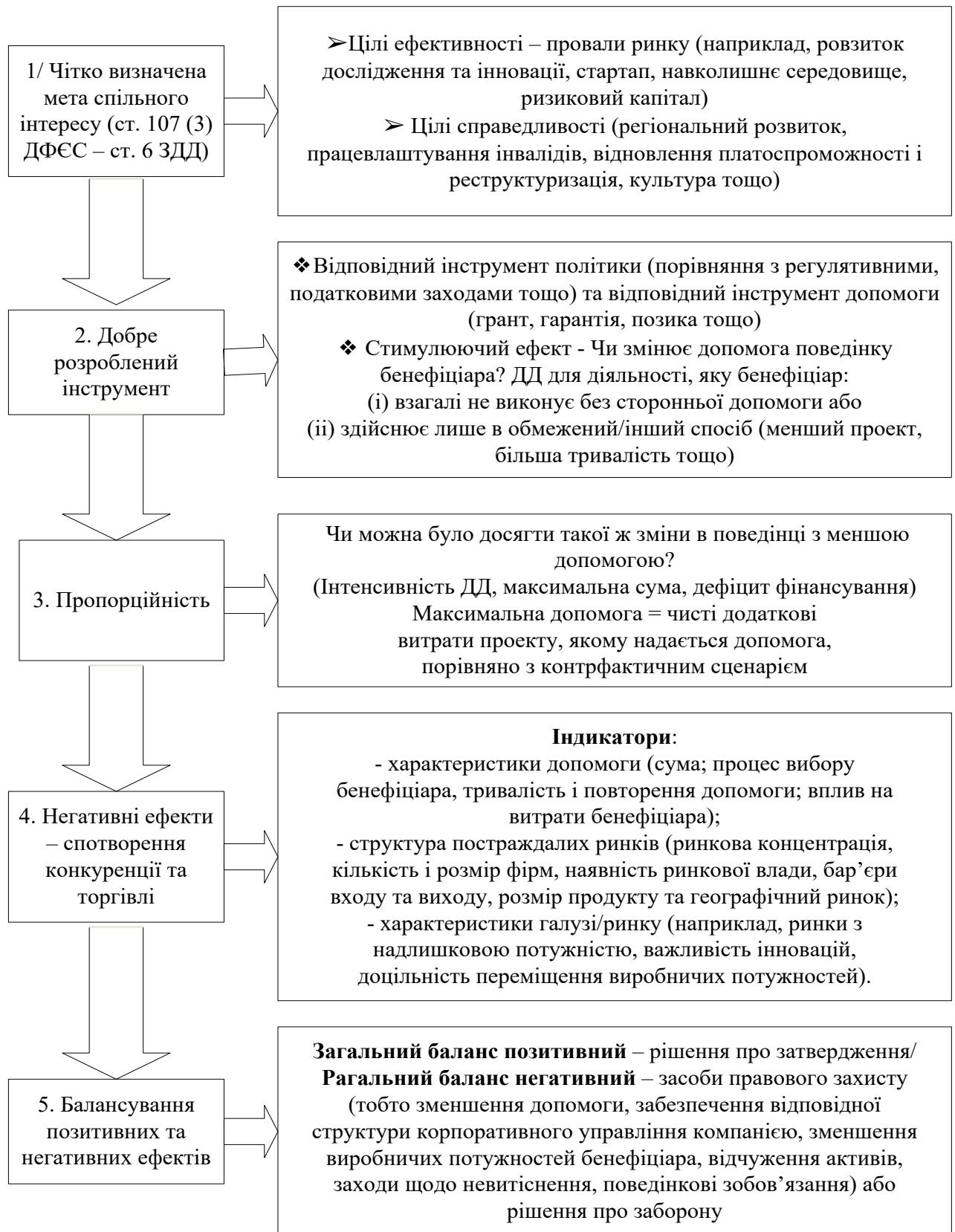

Рис. 1. 6. Етапи проведення тестів балансування

Джерело:[282]

Однак, коли державні органи прямо чи опосередковано здійснюють економічні операції в будь-якій формі, вони підпадають під дію правил Союзної державної допомоги» [266; 42].

ТОРЕ застосовується у випадках, наприклад, придбання холдингу органами державної влади (тобто, коли мова йде про створення нової компанії, передачі власності державному сектору, вливання свіжого капіталу, участь у збільшенні статутного капіталу тощо) та на разі надання гарантій та позик. Відповідність операції ринковим умовам забезпечується тоді, коли транзакція здійснюється «*pari passu*»¹ державними установами та приватними операторами; або якщо продаж та купівля активів, товарів і послуг відбувається через конкурентну, прозору недискримінаційну тендерну процедуру². Для різних операцій існують різні підтипи та варіації ТОРЕ, а саме: тест інвестора ринкової економіки, тест приватного інвестора, аналіз-порівняння приватних інвесторів (бенчмаркінг); тест приватного продавця; тест покупця ринкової економіки; перевірка приватного кредитора, гаранта, кредитора, покупця, оператора тощо (таблиця 1.3).

Для інвесторів основним завданням проведення різноманітних тестів щодо ДД є оцінка прибутковості проєкту. Якщо з точки зору інвестора ключовим моментом є те, чи очікуваний прибуток у фінансовій угоді, укладеній державою, буде достатньо високим і прийнятним для приватного інвестора, то з точки зору отримувача ДД головне питання полягає в тому, чи отримує

¹ Принцип «*pari passu*» передбачає відповіді на такі питання: 1) чи втручання здійснюється одночасно, чи між цими втручаннями відбувся проміжок часу та зміна економічних обставин; 2) чи умови угоди є однаковими для державних органів і всіх залучених приватних операторів; 3) чи має втручання приватних операторів реальне економічне значення; 4) чи можна порівняти стартову позицію державних органів і залучених приватних операторів щодо операції, беручи до уваги, наприклад, їхній попередній економічний вплив по відношенню до відповідних підприємств

² Конкурентні, прозорі, недискримінаційні та безумовні тендери відповідають наступним ознакам: 1) процедура є прозорою, якщо всі учасники мають однакову та повну інформацію; 2) учасникам тендеру надається достатньо часу для підготовки своїх пропозицій; 3) критерії присудження є чіткими, об'єктивними, визначеними заздалегідь і застосовуються однаково до всіх учасників торгів; 4) будь-які якісні вимоги мають стосуватися мети контракту, а контракт має бути укладено з «учасником, який запропонує найвищу ціну»; 5) до уваги приймаються тільки надійні та обов'язкові пропозиції; 6) тендер є безумовним, тобто умови, що впливають на економічну цінність контракту, не можуть бути встановлені.

одержувач перевагу від угоди, зокрема, від участі в ній держави та, чи міг би він отримати подібні умови в ринкових умовах.

Таблиця 1.3.

Підтипи та варіації TOPE

Вид тесту	Питання, на яке має бути отримана відповідь
Приватного кредитора	Порівняйте поведінку державного кредитора з гіпотетичними приватними кредиторами в аналогічній ситуації, щоб визначити, чи відбувається перегляд боргу державними кредиторами на ринкових умовах (максимізація повернутих коштів).
Приватного продавця:	Проаналізуйте, чи міг би приватний продавець за нормальних ринкових умов отримати таку ж або кращу ціну, щоб оцінити, чи продаж державним органом відповідає ринковим умовам (максимізація доходу від продажу).
Тест приватного інвестора (попередній аналіз прибутковості):	У фінансовій угоді, укладеній державою, чи буде очікуваний прибуток прийнятним для приватного інвестора? Чи очікується, що проект буде достатньо прибутковим?
Тест точки зору одержувача	Чи отримав одержувач перевагу від угоди? Від участі держави? Чи міг одержувач отримати подібні умови на ринку?

Джерело: [42].

Схематично умови доцільності надання ДД наведені на рис. 1.7.

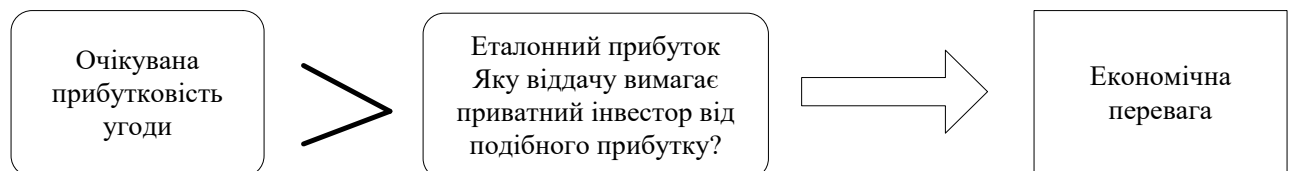

Рис. 1.7. Умова доцільності надання ДД.

Джерело : [42].

При прийнятті рішення щодо надання ДД на проєкт попередній аналіз інформації, передбачуваних подій і майбутніх ризиків не має значення, і навіть якщо пізніше буде доведено, що проєкт буде прибутковим або збитковим, то ця наступна інформація ігнорується органом надання ДД. Така відсутність вагомості попереднього аналізу впливає з відсутності мотиву отримання прибутковості, оскільки держава діє не як приватний інвестор.

Види і методи аналізу, що застосовуються при наданні ДД наведені в Додатку Ж.

Слід також відмітити, що при аналізі допустимості ДД часто використовуються так звані «критерії Altmark» – це вимоги до компенсації витрат суб'єкта господарювання, пов'язаних з наданням ПЗЕІ, що визначені рішенням Суду Європейського Союзу від 24 липня 2003 року № 280/00 у справі Altmark Trans GmbH, Regierungspraesidium Magdeburg v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH. Вони полягають у наступному:

1) суб'єкт господарювання, що отримує компенсацію, повинен фактично виконати зобов'язання щодо надання таких послуг, а послуги мають бути чітко визначені; зобов'язання з надання ПЗЕІ мають бути закріплені в акті, який може мати законодавчий або регуляторний характер, або форму договору. У такому акті мають бути визначені зміст і тривалість зобов'язань з надання ПЗЕІ, назва суб'єкта господарювання, територія, на яку поширюються його послуги, характер будь-яких спеціальних прав, які було надано державним органом влади суб'єкту господарювання щодо ПЗЕІ, методику розрахунку компенсації, контролю та перегляду компенсації, механізм недопущення і повернення надмірної компенсації;

2) параметри, на підставі яких обчислюється компенсація, визначені заздалегідь об'єктивним і прозорим способом;

3) докази, що компенсація не є надмірною і не перевищує необхідної суми для покриття всіх або частини витрат, понесених суб'єктом господарювання у зв'язку з наданням ПЗЕІ ¹;

4) якщо суб'єкт господарювання обраний не відповідно до процедури публічних закупівель, то необхідний рівень компенсації визначається на підставі аналізу витрат, які були б понесені типовим суб'єктом господарювання з середніми показниками витрат [143].

¹ компенсація не може перевищувати суму, необхідну для покриття чистої фінансової різниці між понесеними витратами та отриманими доходами підприємства при виконанні зобов'язання надавати відповідні громадські послуги загального інтересу, з урахуванням доходу, який залишається у підприємства, та розумного рівня прибутку

Якщо усі критерії Altmark задоволені, аналізована компенсація не визнається державною допомогою. В Україні критерії Altmark застосовуються АМКУ у прийнятті рішень щодо випадків надання компенсації за ПЗЕІ

Крім економічних підстав при визнання допустимості ДД часто спираються на приклади зі судової практики. Специфікою судових справ щодо оцінки допустимості державної допомоги є те, що, на відміну від інших справ на дотримання ЗУ «Про захист економічної конкуренції» [226], згідно європейській практиці АМКУ не повинен встановлювати конкретний факт спотворення конкуренції, достатнім є визнання того, що ринок є або потенційно може бути конкурентним. Для цього достатньо факту відсутності будь-яких бар'єрів для вступу на ринок нових гравців.

Верховним Судом України підтверджено, що на основі ст. 264 Угоди про асоціацію при прийнятті рішень АМКУ має право використовувати приклади із судової практики ЄС, а також відповідне вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та інші чинні адміністративні акти ЄС [198, с. 37]. У вітчизняній практиці контролю за допустимістю надання ДД застосовується визначений перелік питань. Наприклад, у рішенні від 15 грудня 2021 р. №660-р щодо незаконної державної допомоги, що надавалася КП КМР «КАТП 042802» Кам'янською міською радою (справа № 500- 26.15/75-20-ДД), аналіз допустимості державної допомоги АМКУ здійснював за наступним переліком питань:

1) чи належать послуги у сфері поводження з відходами та послуги громадського транспорту, що здійснюються КП КМР «КАТП 042802», до ПЗЕІ, та чи є надання підтримки Кам'янською міською радою у формі збільшення статутного капіталу КП КМР «КАТП 042802» компенсацією витрат, які пов'язані з наданням ПЗЕІ. На цьому етапі АМКУ застосував положення Угоди з ЄС та право ЄС;

2) чи відповідають заходи державної підтримки критеріям Altmark;

3) чи відповідає компенсація витрат за послуги критеріям оцінки допустимості ПЗЕІ (в частині послуг у сфері поводження з побутовими відходами) та послуг громадського транспорту?

Оскільки ДД у справі, не відповідала критеріям другого та третього етапу, вона була визнана недопустимою для конкуренції [97].

У рішенні 652-р від 20.11.201885 АМКУ визнав недопустимою ДД Вінницької міської ради комунальному підприємству «Вінницька транспортна компанія», оскільки перевізник на автобусному маршруті обирався не на конкурсній основі. Позицію АМКУ було підтримано у всіх судових інстанціях, в тому числі у Верховному Суді України [199].

Ще один приклад судового розгляду справи щодо допустимості ДД: негативне рішення АМКУ 278-р від 12.05.2020, що стосувалося комунального підприємства «Міжнародний аеропорт Ужгород». Державну допомогу з метою забезпечення безперервності та регулярності повітряних перевезень при обслуговуванні повітряної лінії Київ – Ужгород – Київ було визнано недопустимою, оскільки Державна авіаційна служба України повідомила, що не приймала рішення про визначення авіаперевізника для обслуговування зазначеної повітряної лінії та не проводила для цього відкритий конкурс. Не дотримання чинного законодавства щодо порядку визначення такого перевізника стало підставою для визнання такої ДД не допустимою [231].

Загалом, переважна кількість (80 %) повідомлень про ДД стосуються її надання місцевими органами влади та самоврядування комунальним підприємствам (КП). При чому в багатьох випадках такі КП здійснюють діяльність, яка може здійснюватися підприємствами будь-якої іншої форми власності, що підвищує актуальність контролю за дотриманням критеріїв ДД.

Таким чином, контроль і моніторинг ДД є невід’ємними елементами процесу її надання, що забезпечують дотримання норм і правил, зворотній зв'язок щодо ефективності і наслідків використання ДДСГ, що формує основу для удосконалення нормативно-законодавчої бази. Основним критерієм ДД, що

контролюється – це її допустимість, яка оцінюється завдяки проведенню ринкових тестів, зокрема тесту TOPE.

Ефективність контролю ДД залежить від прозорості її процесу, що передбачає ведення реєстру та використання інструментів з європейської практики, насамперед, ринковий тест, тест балансування та підсумкове оцінювання (*ex post*). Хоча у період воєнного стану норми контролю за ДД в Україні суттєво послаблено, в руслі євроінтеграції України має продовжуватися невпинна робота щодо розвитку інструментів контролю і моніторингу на засадах цифровізації. Це дозволить сформувати ефективну систему контролю і моніторингу ДД максимально наближену до вимог європейського законодавства.

Висновки до розділу 1

На сучасному етапі державне регулювання підприємницької діяльності відіграє вагомий роль у забезпеченні збалансованого розвитку економіки, адаптуючи форми та регуляторні інструменти до особливостей перебігу економічних процесів та їх умов. Для України – це умови воєнного стану та процеси цифровізації. Теоретичні основи регулювання підприємницької діяльності закладені в низці економічних теорій, а саме: класичній та кейнсіанській теоріях, теорії інформації, теорії контрактів, теорії економіки трансакційних витрат і економіки суспільного вибору. Окрім низки позитивних наслідків державного регулювання зазначені теорії досліджують і його негативні наслідки, які можуть бути не лише економічними. Для України на особливу увагу заслуговує висока вірогідність використання бізнес елітою регулювання як способу дезорієнтації суспільства і непрямого перерозподілу матеріальних благ, що веде до бюрократії та корупції. Для збалансування позитивних та негативних наслідків державного регулювання підприємницької

діяльності необхідне його поглиблене вивчення, що дозволить вдосконалити науково-методичні засади оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні для забезпечення повоєнної відбудови економіки.

2. В умовах кризи та воєнного стану державна допомога суб'єктам підприємницької діяльності як інструмент державного регулювання набуває особливого значення як точковий інструмент прямого впливу на економічну систему. Визначено відмінність підходів до змістовного наповнення поняття «державна допомога» в ЄС та вітчизняному законодавстві: якщо у вітчизняному законодавстві визначення державної допомоги наявне, то в європейському законодавстві замість чіткої дефініції державної допомоги міститься сукупність критеріїв (ознак) заходу для визнання його державною допомогою суб'єктам господарювання, серед яких основним визначено її сумісність з конкуренцією. В роботі запропоновано вдосконалити визначення «державної допомоги» на принципах ЄС як складову державного регулювання у формі адресного надання мінімально необхідного суб'єктам господарювання обсягу фінансових ресурсів з державного та місцевого бюджетів на визначений термін за критеріями конкурентного середовища.

3. Доведено необхідність підвищення ролі і значення державної допомоги у період воєнного стану в Україні, що обумовлено її основним функціональним призначенням – вирішенням проблем окремого підприємства, групи підприємств, регіону або для держави в цілому у скрутні періоди. Це обумовлює доцільність заходів уряду щодо полегшення її отримання шляхом призупинення дії окремих норм відповідного Закону та визнання апріорі допустимою усієї державної допомоги, що дозволило звільнити її надавачів та отримувачів від потреби повідомлення АМКУ. Після закінчення воєнного стану порядок надання державної допомоги має відновитися, але з урахування потреб повоєнного відновлення в роботі наголошено, що для ефективного застосування державної допомоги в системі державного регулювання підприємницької діяльності вже на поточному етапі має вестися активна робота щодо вдосконалення організаційно-інституційних засад її надання.

4. В роботі проаналізовано контроль та моніторинг за дотриманням процедури надання та ефективністю використання державної допомоги як необхідні елементи забезпечення раціонального використання коштів державного та місцевого бюджетів. Встановлено ключові ознаки моніторингу державної допомоги, а саме динамізм, постійність та систематичність, що надає підстави визначити процес моніторингу базовим етапом та невід'ємною складовою здійснення контролю. Різноманіття видів контролю та моніторингу, їх спільні та відмінні риси визначаються розгалуженістю класифікації видів і форм державної допомоги. В роботі обґрунтовано, що поняття «ефективність» державної допомоги суб'єктам господарювання має багатогранну структуру, залежить від низки умов, включає декілька критеріїв вимірювання та передбачає дотримання принципу оптимальності у поєднанні державного та суспільного інтересів з метою підтримання конкурентного середовища в державі та в її окремих регіонах. Це формує підґрунтя для надання науково-обґрунтованих рекомендацій щодо вибору дієвих інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання.

Основні результати першого розділу викладені в наукових працях автора [13; 16; 27; 28; 29; 30; 32; 33; 34; 332; 333]

У розділі також використовувалися наукові праці [10; 35; 37; 38; 39; 40; 42; 59; 62; 70; 71; 79; 81; 82; 86; 88; 96; 97; 99; 125; 126; 127; 129; 133; 134; 137; 140; 143; 157; 158; 160; 165; 172; 173; 174; 175; 176; 177; 187; 189; 193; 194; 195; 196; 197; 198; 199; 200; 201; 210; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 220; 225; 226; 227; 228; 229; 231; 232; 233; 237; 250; 253; 257; 259; 261; 266; 269; 271; 278; 282; 283; 284; 290; 292; 313; 314; 316; 318; 320; 321; 329; 331; 335; 339; 340; 343; 346; 347; 348; 349; 350; 353; 356; 357; 358; 362; 365; 366; 368; 374; 376; 378; 379; 380; 381; 385; 386; 387; 388; 390; 392; 393; 395; 401; 403; 410]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток системи надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні

В Україні, починаючи з радянських часів, роль державного регулювання та підтримки суб'єктів господарювання у регулюванні та функціонуванні економіки була досить вагома. Але лише у 2017 році були впроваджені європейські правила надання і моніторингу державної допомоги¹.

Загалом, перші спроби розробити і прийняти закон про ДД в контексті адаптації законодавства України до правил ЄС здійснювалися з початку 2000-х років. У той час надання ДДСГ частково регулювалося низкою законодавчих актів, зокрема Господарським, Бюджетним і Податковим кодексами, законами «Про захист економічної конкуренції»², «Про стимулювання розвитку регіонів» і численними концепціями з розвитку промисловості або окремих галузей економіки. Часто ДД надавалася на основі галузевих законів, прийнятих на виконання рішень держави підтримати той чи інший сектор. Ці закони бралися до уваги під час підготовки державного бюджету, але в них було відсутнє чітке визначення ДД, її форм та способів надання, просто передбачалися певні пільги чи субсидії. Так, під час прийняття Податкового кодексу було надано податкові пільги — звільнення від сплати податку на прибуток підприємств на 10 років — кільком галузям: суднобудуванню, легкій

¹ ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» набрав чинності 02 серпня 2017 року. ЗУ було прийнято Верховною Радою України 01.07.2014 на виконання міжнародних зобов'язань України.

² відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» заборонено вчинення антиконкурентних дій, а саме «надання окремим суб'єктам господарювання ... пільг чи інших переваг, які ставлять їх у привілейоване становище стосовно конкурентів, що призводить або може призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції» (частина друга статті 15).

промисловості, готелі та ресторани. У 2011 було внесено зміни до Податкового кодексу [189], відповідно до яких енергетичним компаніям дозволили враховувати капітальні видатки в сукупних видатках, що суттєво скорочує прибуток до оподаткування. Проте підхід до визначення цих галузей і доцільність таких пільг були недостатньо обґрунтованими.

Також була відсутня чітка та прозора процедура надання ДДСГ (насамперед, субсидій, податкових пільг і звільнень) та не визначена відповідальна за ДД установа. Основним органом влади, який приймав рішення про надання ДД, було Міністерство фінансів. Воно визначало обсяги ДД, що включалися в проект бюджету, й аналізувало вплив на бюджет законопроектів, що регламентували ДД. АМКУ при цьому відповідав за контроль за дотриманням рівних прав різних підприємств і підтримання конкуренції на ринку. Згодом співпраця між обома органами була визнана неефективною з огляду на відмінність покладених на них функцій [43]. Вагомою проблемою тих часів також була непрозорість надання ДДСГ: оприлюднювався тільки список податкових послаблень без даних про обсяги виділених коштів з Держбюджету та списку суб'єктів-отримувачів ДД.

Для впорядкування процесу надання ДД на початку 2010 року КМУ ухвалив Концепцію реформування системи державної допомоги суб'єктам господарювання [209], яка передбачала розробку і ухвалення Закону про державну допомогу, а також інвентаризацію ДД та формування єдиного реєстру даних. Із затвердженням у 2017 «Закону про ДДСГ» її надання почало здійснюватися на принципах, прийнятих в ЄС, а головним контролюючим органом став АМКУ. Протягом 2017–2021 діяльність щодо надання, перевірки і контролю державної допомоги стала одним з пріоритетів АМКУ: проводилася роз'яснювальна робота щодо застосування податкових пільг, державних бюджетних програм, регулювання природних монополій, була сформована практика судового розв'язання спірних моментів процесу надання ДД тощо ¹.

¹Ще одне відомство, яке за функціоналом причетне до контролю і розподілу держпідтримки – Міністерство економічного розвитку і торгівлі, що має право аналізувати державну підтримку на інвестційність на предмет

При розгляді повідомлень та справ про ДД АМКУ приймав рішення по двох основних питаннях: по-перше, чи є державною допомогою той чи інший захід з підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, та по-друге, чи є така ДД допустимою. Наприклад, у рішенні від 25 листопада 2021 року № 156-р/тк щодо нової програми ДД у формі портфельних гарантій АМКУ визнав, що надання державних гарантій суб'єктам мікропідприємництва, МСП, які не мають достатнього забезпечення своїх кредитних зобов'язань не є державною допомогою [204]¹.

Важливим завданням АМКУ стала інвентаризація і аналіз ДД, наданої в попередні роки на предмет відповідності стандартам нового законодавства. До переходу на європейські стандарти в 2017 неврегульованість питання надання та контролю ДД у різних формах мало своїм наслідком проблему хронічно-низької ефективності бюджетних видатків. Щорічні втрати бюджету від надання ДД, лише офіційно виявлені Рахунковою палатою та органами державного фінансового контролю, оцінюються експертами на рівні десятків мільярдів гривень [43]. Серед причин втрат експерти називали відсутність середньострокового планування, велику кількість бюджетних програм без чітко визначених критеріїв їх результативності, відсутність чітких правил надання ДДСГ та її контролю, корупцію, нецільове витрачання коштів ДД в Україні [43].

Якщо вже надана та триваюча ДД визнавалася АМКУ несумісною з умовами ефективної конкуренції, то надавачеві надсилалися відповідні рекомендації щодо виправлення ситуації, зокрема шляхом внесення змін до програми ДД; введення додаткової процедури виконання програми ДД або припинення її виконання. Тобто була передбачена можливість внесення відповідних коригувань, які дозволили б не повертати ДД, проте надавач ДД

ефективності, аналізувати держбюджет на предмет чинників, які на нього впливають, брати участь у відборі інвестиційних проектів, що претендують на держдопомогу, шукати способи підвищити конкурентоспроможності національної економіки. За підтримку експортерів відповідальний третій орган – Кабінет міністрів.

¹ Про визнання підтримки суб'єкта господарювання, зазначеної у повідомленні, такою, що не є державною допомогою відповідно до Закону Рішення ТАК АМКУ від 25 листопада 2021 р. № 156-р/тк [204]

повинен був обов'язково розглянути вказані рекомендації та повідомити АМКУ про результати розгляду [268].

Слід відмітити, що з часом надавачі та отримувачі ДД поступово адаптувалися та прийняли нові правила надання ДД, про що свідчить зменшення кількості висновків АМКУ, де надані кошти не визнано державною допомогою (рис. 2.1) .

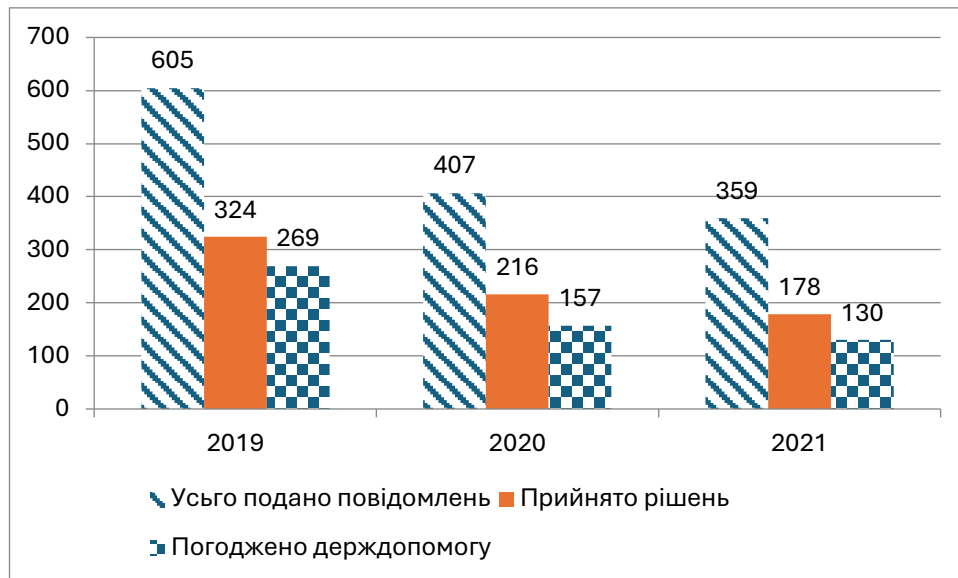

Рис. 2. 1. Повідомлення та рішення АМКУ про державну допомогу

Джерело: [258; 105].

Протягом січня –лютого 2022 року органи Комітету прийняли 16 рішень у сфері державної допомоги, у 10 випадках підтримку суб'єктів господарювання визнано такою, що не є державною допомогою, у семи – допустимою, у одному випадку – недопустимою для конкуренції [105]. У структурі видатків зведеного бюджету 2022 на економіку, промисловість, сільське господарство та інфраструктуру закладено 128,5 млрд грн, на освіту – 71,4 млрд грн, на культуру, мистецтво, спорт та інформаційну політику – 21 млрд грн, на охорону довкілля – 9,4 млрд грн.

Наразі точно оцінити реальні цифри щодо кількості і обсягу наданої ДДСГ в Україні практично нереально. В реєстрі ДДСГ містяться 268 записів щодо фактів її надання, починаючи з 1997 року на загальну суму 117,8 млрд грн

[259]. Останні записи про надання нової державної допомоги в реєстрі датовані січнем 2022 року (оскільки моніторинг за ДД скасований на час воєнного стану та на ще один рік після його закінчення). У 2022, за даними реєстру, вартість закінчених проектів з надання ДД сягнула 27,5 млрд грн Решта державної допомоги на суму близько 90 млрд грн частково були надана у попередні періоди, а її надання було заплановане до 2047 року – йдеться про досить значні суми й тривалі проекти (до 20 років). На основі аналізу матеріалів судових рішень АМКУ можемо припустити, що в багатьох випадках органів влади не подавали повідомлення про ДД для пришвидшення фінансування певної програми. Суми допомоги вказані лише для 70 % із проектів, які містяться в реєстрі. Наприклад, пільги для Дія. Сіті чи програма з ліквідації збиткових вугільних шахт, вочевидь, потребують значних сум з бюджету, однак, у реєстрі суми цих допомог не вказані. Привертає увагу і різноманітність цілей, на які виділяється ДД – це і пільги для технопарків, і окремі програми служби зайнятості (компенсація ЄСВ для працедавців, які працевлаштовують окремі категорії осіб), і фінансування з місцевих бюджетів культурних та спортивних заходів тощо. Наявні записи про фінансування декількох театрів, полігонів побутових відходів, комунальних транспортних підприємств, що не зовсім відповідає ознакам ДДСГ. Таке фінансування можна віднести до суспільно значущих послуг або до програми розвитку культури чи благоустрою міст, для яких дозвіл АМКУ отримувати не потрібно. Таким чином, невпорядкованість вітчизняної статистичної бази наданої ДД унеможливорює точну оцінку як її обсягів, так і ефективності. Тому в своєму аналізі ми змушені частково спиратися на аналітичні дані та експертні оцінки.

Для оцінки розмірів наданої державної допомоги проаналізуємо відношення видатків Зведеного бюджету за функцією «Економічна діяльність», що беруться за грошовий вимір прямої ДД, до ВВП. Графічне зображення частки ДД у ВВП наведено на рис. 2. 2).

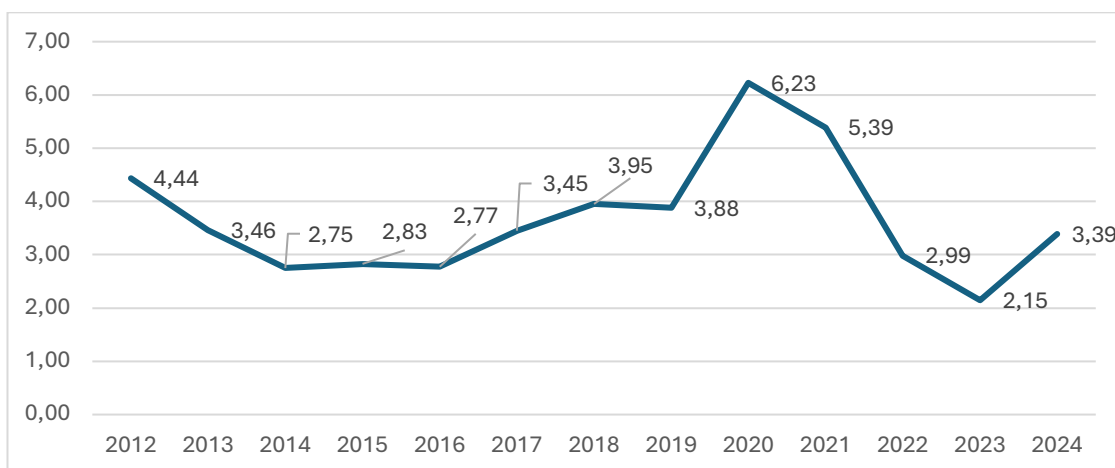

Рис. 2.2. Частка видатків зведеного бюджету на економічну діяльність щодо ВВП, %

Джерело: Розраховано за даними [55]

Рисунок 2.2 демонструє, що протягом 2012–2021 ДД становила в середньому близько 4,0%–6,0 ВВП [43], підвищившись з 4–3 % від ВВП у 2012–2013 роках до 6–5 % у 2020–2021. У воєнних 2022–2023 роках вона скоротилася до 2,99–2,15 % від ВВП, при цьому сам ВВП у порівнянні з довоєнним періодом впав майже на 30 %. Для порівняння: у країнах ЄС у зазначений період видатки на ДД не перевищували 1 % ВВП за стабільного макроекономічного середовища і становили приблизно 2 % від ВВП у кризові періоди, розподіляючись за чітко визначеними правилами і принципами [132]. Таким чином, відносні показники обсягів ДД в Україні суттєво перевищували їх середні значення в ЄС. Це ще раз підкреслює вагомість ролі держави у розвитку вітчизняної економіки.

Проаналізуємо галузеві пріоритети ДД. У перше десятиріччя 2000-х років ДД надавали лише кільком галузям економіки: вугледобувній промисловості та агропромисловому комплексу; на тлі зниження податкових пільг сільському господарству було запроваджено податкові пільги підприємствам у секторі енергетики, літакобудування, готельного та ресторанного бізнесу. Дотації цим галузям становили близько 2,5–3 % ВВП (рис. 2.3; Додаток 3)

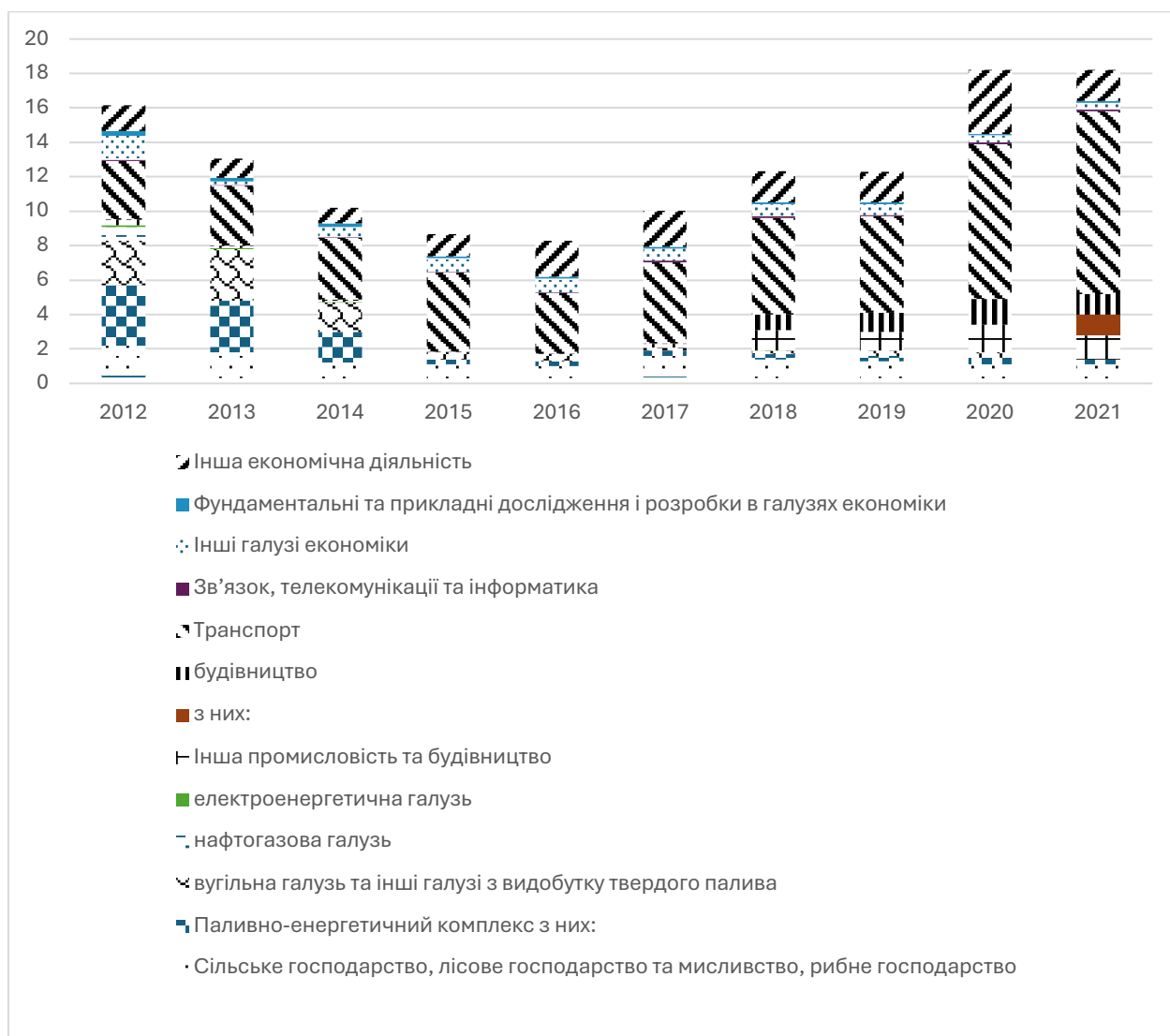

Рис. 2.3 Структура видатків зведеного бюджету на економічну діяльність за галузевим спрямуванням, %

Джерело: [275]

У 2012–2014 роках найбільша частка допомоги припадала на паливно-енергетичний комплекс, зокрема нафтогазову галузь, транспорт і сільське господарство. Після переходу до європейських стандартів надання ДД їх частка у видатках на економічну діяльність суттєво скоротилася. В 2019–2020 кошти, що виділялися на підтримку с/г скоротилися майже вдвічі, але кошти, що виділяються на підтримку будівництва зросли з 0,03 % до 1,5 %, на транспорт – з 3,4 % до 10,6 %. Зросла також допомога на зв'язок, телекомунікації та інформатику з 0,04 до 0,1 %. А витрати держави на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки скоротилися з 0,3 до

0,1 %. Це свідчить про послаблення державної підтримки науки, що не сприяє зміцненню основ для інноваційного розвитку. Загалом частка видатків на економічну діяльність в загальному обсязі видатків зведеного бюджету України у 2012–2016 роках скоротилася з 12,7 до 7,9 % у результаті запровадження низки жорстких правил щодо бюджетних витрат у рамках проведення політики фінансового збалансування, а протягом 2017–2020 зросла до 16,5 %, що було обумовлено необхідністю підтримки окремих галузей в умовах пандемії. У 2022 р. цей показник становив 5,04 %, що пов'язано з катастрофічною нестачею коштів у бюджеті та залежністю джерел фінансування від західних партнерів. За 2022–2023 роки статистична база вкрай обмежена, оскільки на сайті Мінфіну немає публікацій щорічного статистичного збірника, що містить необхідні дані.

Для оцінки результативності наданої ДД, проведемо порівняльний структурно-галузевий аналіз динаміки частки виділеної ДД найбільшому реципієнту – сільському господарству – зі змінами частки цієї галузі в доданій вартості (рис 2. 4–2.6).

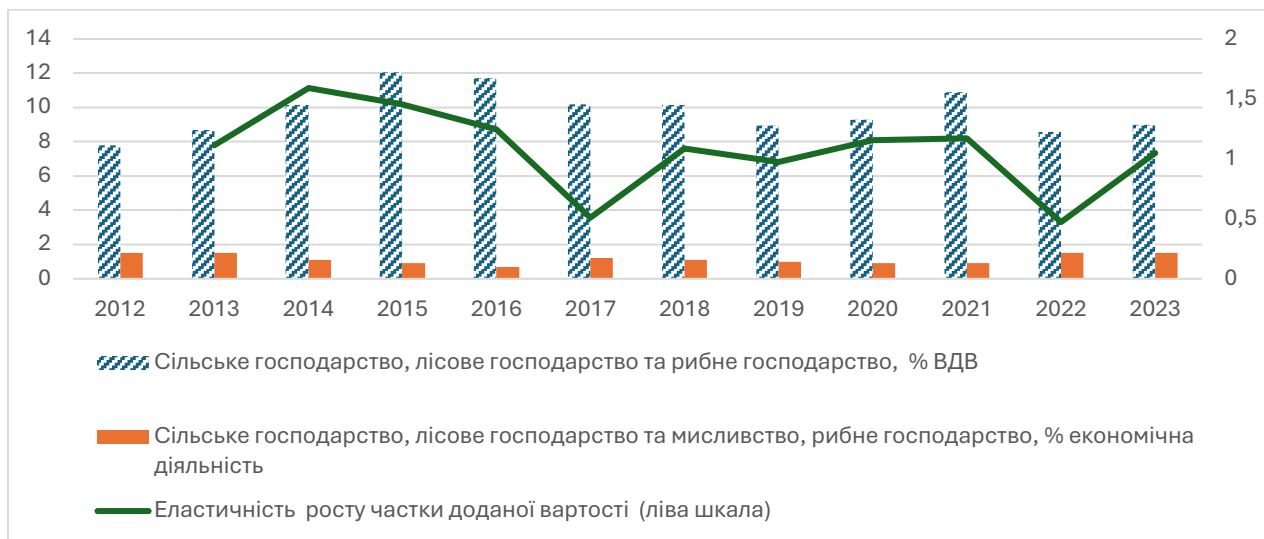

Рис. 2.4 Частка сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості і частка коштів, наданих сільському господарству у структурі видатків Зведеного бюджету України (у %, ліва шкала) та співвідношення їх приросту (права шкала).

Джерело: [77; 274; 112]

Коефіцієнт кореляції частки коштів, наданих сільському господарству у структурі видатків Зведеного бюджету України, та його частки у загальному обсязі валової доданої вартості, розрахований за формулами Excel, склав ($-0,7903$). Від’ємний коефіцієнт кореляції може означати, що обсяги ДД збільшувалися в періоди, коли виробництво с/г продукції скорочувалося, тому держава надавала допомогу для підтримки суб’єктів господарської діяльності в цій галузі. При цьому коефіцієнт співвідношення приросту частки сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості і приросту частка коштів, наданих сільському господарству у структурі видатків Зведеного бюджету України, перевищував одиницю у 2014–2016 і був близький до неї у 2020–2021. Перший період характеризується нарощуванням продукції с/г, що дозволило зменшити обсяги наданої ДД. У другому періоді потреба с/г у ДД допомозі була суттєвішою. Разом з тим, розраховані нами коефіцієнти не дають підстав стверджувати, що збільшення бюджетного фінансування с/г супроводжувалося відповідним приростом створеної ним доданої вартості. Сезонний характер та суттєва залежність галузі від природних умов обумовлюють вразливість цієї галузі та постійну потребу у державній підтримці.

Схожа ситуація спостерігається щодо надання ДД у сферу транспорту (рис 2.5)

Коефіцієнт кореляції частки коштів, наданих транспорту у структурі видатків Зведеного бюджету України, та його частки у загальному обсязі валової доданої вартості, розрахований за формулами Excel склав $-0,84948$, що так само може свідчити про збільшення державної підтримки галузі у період скорочення виробництва. Причому обсяги державної підтримки наростали поступово, починаючи з 2012, особливо помітною негативна кореляція стала в 2020–2022 роках.

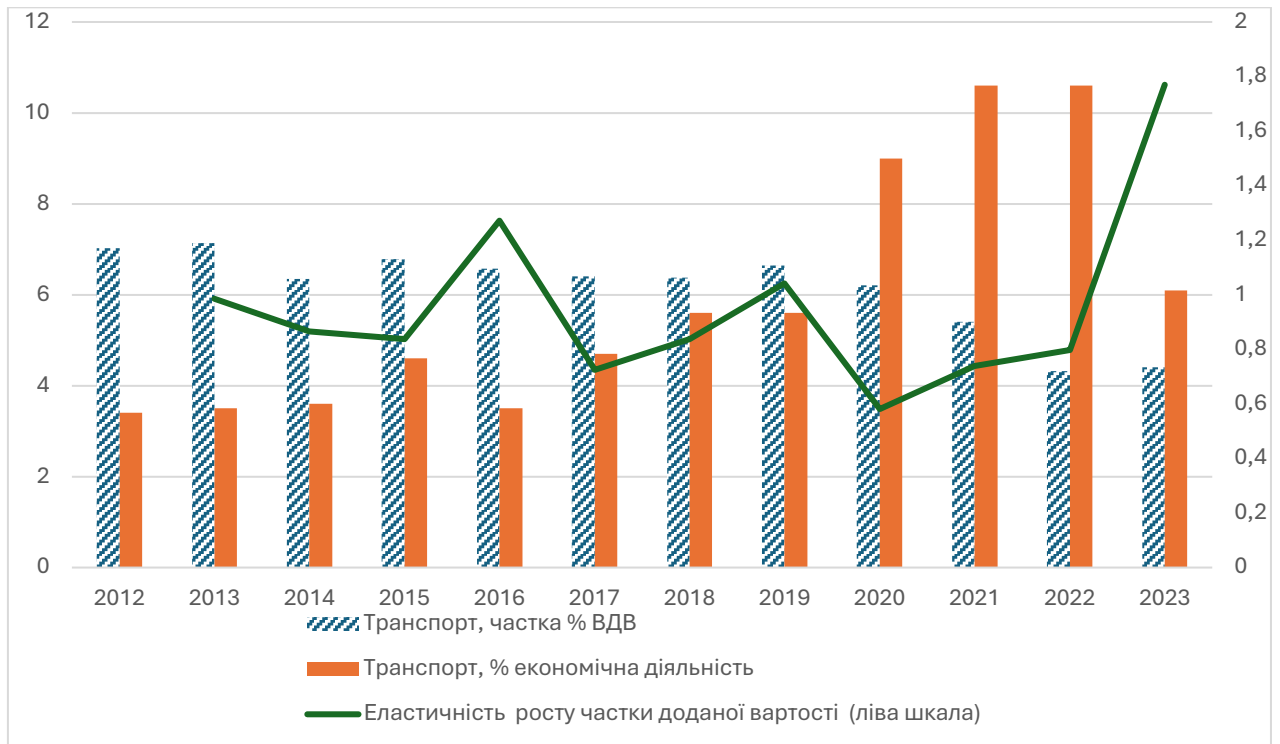

Рис. 2.5. Частка транспорту у загальному обсязі валової доданої вартості і частка коштів наданих транспорту у структурі видатків Зведеного бюджету України у % (ліва шкала) та їх співвідношення (права шкала).

Джерело: [77; 274]

Коефіцієнт же співвідношення приросту частки транспорту у загальному обсязі валової доданої вартості і приросту частки коштів, наданих транспорту у структурі видатків Зведеного бюджету України, у зазначений період був нижче одиниці, особливо в останні роки, коли обсяги ДД суттєво зросли. Це надає підстав для висновку, що в цій сфері надання державної допомоги не супроводжувалося відповідним покращанням ситуації в довгостроковому періоді та нарощуванням виробництва.

Більш ефективним виглядає використання бюджетних коштів у будівництві (рис. 2.6).

Коефіцієнт кореляції частки коштів, наданих у будівництво у структурі видатків Зведеного бюджету України, та його частки у загальному обсязі валової доданої вартості, розрахований за формулою Exel склав 0,6248, що засвідчує в цілому позитивний ефект впливу використання коштів ДД на приріст доданої вартості, створеної в будівництві. Особливо висока кореляція

темпів росту державних витрат і обсягів доданої вартості будівництва була у 2018–2021 роках. У цілому коефіцієнт співвідношення приросту частки будівництва у загальному обсязі валової доданої вартості і приросту частки коштів, наданих будівництву, в структурі видатків Зведеного бюджету України, протягом 2012–2022 переважно був нижче одиниці, крім 2021, коли ДД скоротилася.

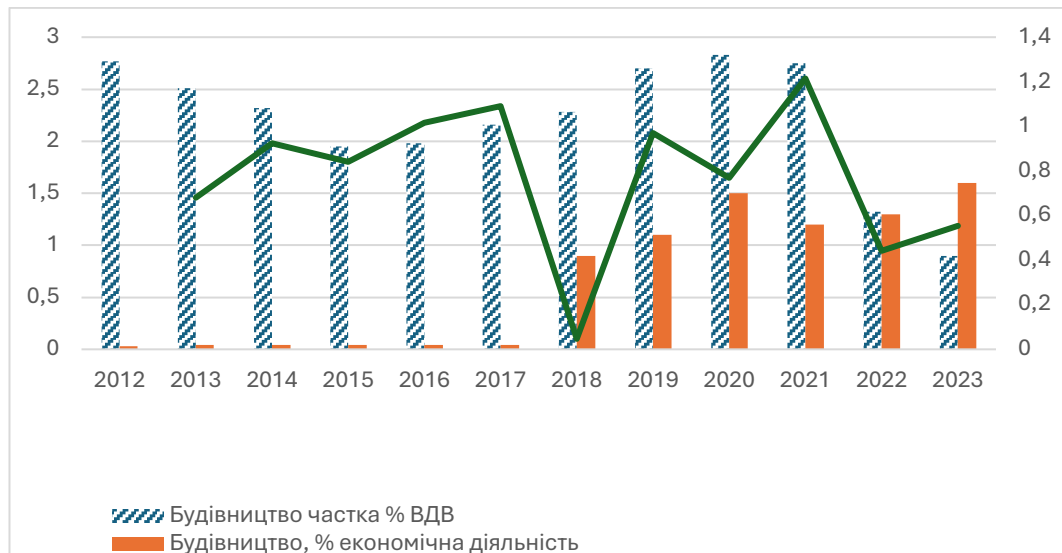

Рис. 2.6. Частка будівництва у загальному обсязі валової доданої вартості і частка коштів наданих будівництву в структурі видатків Зведеного бюджету України у % (ліва шкала) та співвідношення їх приросту (права шкала).

Джерело:[77; 274]

Таким чином, аналіз галузевої структури ДД в Україні, засвідчив, що на початку 2000 років. ДД надавалася здебільшого галузям сировинного комплексу, чия продукція складає основу вітчизняного експорту (сільське господарство та паливно енергетичний комплекс), у період пандемії та до війни – це транспорт та будівництво, що продемонстрували вибуховий ефект зростання, який навряд був результатом суттєвої державної допомоги.

Щодо результативності впливу ДД на випуск і стабілізацію ситуації у відповідних галузях, то результати проведеного нами аналізу співпадають з оцінками Світового банку, і надають підстав зробити висновок, що використання наданої ДД в Україні не було достатньо продуктивним, а її

надання призводило лише до викривлення конкуренції на ринку внаслідок неоднакового доступу до ДД підприємств різних галузей [267]. У принципі, це не суперечить призначенню ДД, що полягає у підтримці підприємств у скрутні періоди, а не стимулюванні їх виробництва¹. Однак відсутність покращання ситуації у тих галузях, що отримували ДД в Україні протягом 2012–2022 років, переконує про недосконалість державної політики у цій сфері та недостатню ефективність використання коштів ДД.

Витоки такої ситуації певною мірою обумовлені проблемами суб'єктів-отримувачів ДД серед яких домінують комунальні підприємства (КП). Вони фігурували більш, ніж у половині заявок на отримання ДД, задоволених АМКУ². Гостра потреба КП у ДД зумовлена їх перманентними фінансово-економічними проблемами за високої соціальної значимості виконуваних функцій³ і, відповідно, досить великої кількості. В Україні за станом на 2020 рік налічувалося 200,28 тис. приватних підприємств і майже 14,5 тис. комунальних та державних (1,0 та 0,3 % загальної кількості юридичних осіб відповідно, в 2024 – 199,7 тис приватних (13,1 %) та 17,3 тис. комунальних та державних (0,9 та 0,6 % відповідно) [77] Загалом частка державного сектора в Україні вища за аналогічний показник, в розвинених країнах: активи держпідприємств (1,7 трлн грн) перевищують 40 % ВВП України [135]. Фінансові показники діяльності КП і ДП стабільно гірші, ніж у приватних — незалежно від економічної ситуації

¹ за класифікацією СОТ заходи державної підтримки поділяються на «жовту скриньку» (заходи підтримки, що стримують розвиток) і «зелену скриньку» (заходи, що стимулюють розвиток), або 1) видатки, що спотворюють і не спотворюють ринок, 2) ті, що стримують і стимулюють розвиток.

²² За роз'ясненнями АМКУ ДД можуть визнаватися, зокрема, такі випадки:

- надання комунального майна СГ в безоплатне користування;
- списання безнадійної заборгованості з орендної плати, неустойки, пені та невідшкодованих витрат на вчинення виконавчих написів нотаріуса за оренду об'єктів комунальної власності;
- збільшення статутного капіталу комунальних/державних підприємств;
- надання відповідної субвенції між місцевими бюджетами КП;
- звільнення від сплати орендної плати, у тому числі на період літніх канікул тих СГ, які орендують комунальне майно в навчальних закладах міста і надають послуги, пов'язані з навчально-виховним процесом;
- фінансова підтримка громадським об'єднанням (ГО) осіб з інвалідністю;
- фінансова підтримка на виконання статутної діяльності (заробітна плата, оплата послуг за друк газет та інші видатки);
- надання фінансової підтримки ГО у межах затверджених програм соціального захисту окремих категорій населення.

Слід зауважити, що державна допомога, яку розглядає АМКУ, становить лише малу частку від її фактичних обсягів: АМКУ не розглядає незначну державну допомогу, під яке підпадає допомога до 200 000 євро одному суб'єкту господарювання упродовж трьох років.

³ Комунальні підприємства створюються органами місцевого самоврядування для здійснення різного типу діяльності та отримання доходу від такої діяльності. Велика частина КП є природними монополістами та виконують суспільно важливі функції, як-от постачання газу, води, електроенергії, транспортні послуги тощо. Хоча існують виключення. Так, міська рада Житомира має зареєстроване КП «Дитяча стоматологічна поліклініка», яке надає стоматологічну допомогу.

чи галузі, в якій вони працюють майже третина КП є збитковими. Відтак багато науковців через нерентабельність КП вважають їх тягарем для української економіки [246; 138; 149]. Аналіз медіанної прибутковості підприємств різних форм власності в 2017, проведений А. Михайлішин, дозволив дійти висновку, що КП були найменш прибутковими з поміж підприємств інших форм власності: їхня медіанна прибутковість близька до нуля [149], причому кількість прибуткових та неприбуткових КП є приблизно однаковою. За результатами аналітичних матеріалів АМКУ, аналіз діяльності КП у 2021 показав удвічі нижчу ефективність використання майнових активів у державному секторі економіки, ніж у недержавному (приватному) [11]. Відтак протягом років ситуація суттєво не міняється.

За даними YouControl у 2017 році понад 5 000 комунальних підприємств мали сумарний збиток близько 7 млрд грн на рік, у 2018 – 6 947 КП показали збитки в обсязі 9,8 млрд грн. За даними Opendatabot у 2020 збитковими було 40,7 % прозвітувавших КП, у 2021 – 30,9 %, у 2022 – 48,8 %, у 2023 лише 789 (25 %) державних і казенних підприємств подали фінансові звіти, з них 313 мали збиткові (39,7 %) [8]. Загалом упродовж 2017–2023 років розпочали процес ліквідації більш ніж 1,4 тисячі КП в Україні, а рекордним за кількістю банкрутств виявився 2021 рік [192].

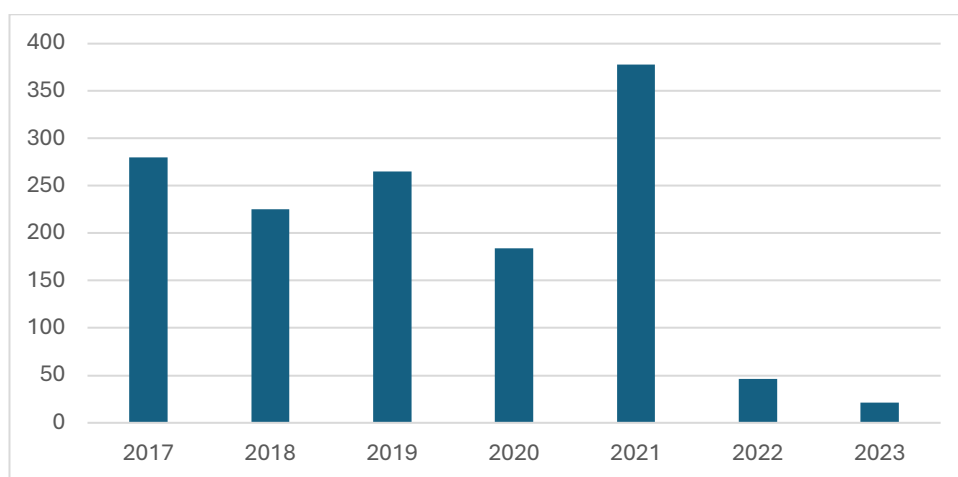

Рис. 2.7. Динаміка банкрутств комунальних підприємств в Україні протягом 2017–2023 рр.

Джерело: за даними [192]

Серед причин збитковості КП можна виділити наступні причини:

1. Неефективне регулювання тарифів на послуги КП. За експертними оцінками ¹ збитки КП у галузях, які регулюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) є вищими за інші підприємства. За результатами дослідження Центру економічної стратегії, в розрізі КВЕДів найбільш збитковими є КП у сферах водопостачання, газопостачання, електропостачання. Середня рентабельність власного капіталу (ROE) для підприємств, що регулюються НКРЕКП, склала $-0,09$, порівняно з $0,02$ для всіх КП. Їхній сукупний збиток склав 1,7 млрд грн у 2018 році, або 17,1 % від всього збитку КП, а середній збиток майже у 16 разів перевищує цей показник для всіх КП [124]. Наприклад, у липні 2019 збитки водоканалів склали близько 200 млн грн через те, що держава не підняла тарифи після збільшення вартості електроенергії. Таким чином, для зниження гостроти потреби КП у ДД потрібна краща узгодженість дій урядових структур щодо регулювання тарифів.

2. Нестійкий фінансовий стан. Хоча більшість КП за звітністю є прибутковими, але здебільшого за рахунок перекриття завеликих сум операційного збитку ² іншими доходами. Навіть КП міста Києва є низькорентабельними, потребуючи регулярних дотацій з міського бюджету: лише у 12 зі 128 київських КП рентабельність активів перевищувала 3 % у 2020–2021. Найбільш рентабельним було лише КП «Київкомунсервіс». Рентабельність інших КП («Київпастрас», «Київський метрополітен» тощо) прямує до нуля. Найвищий абсолютний збиток мало КП «Київський метрополітен» – понад 1 млрд грн – за збитковості на рівні $-2,3$ % [247]. У 2024 реєстр збиткових КП м. Києва очолювали «Київський метрополітен», «Київпастрас», «Київавтодор», дирекція будівництва шляхово-транспортних споруд Києва, Інститут Генерального плану, Інженерний центр. За підсумками

¹ Проаналізована фінансова звітність 74 КП, що складає 1% від загальної кількості нами комунальних підприємств

² причиною великих операційних збитків КП часто є сума амортизації, нарахована на безоплатно отримане від КМДА майно і додана до операційних витрат.

проведеного аудиту щодо АТП КМДА за 2023 рік виявлено випадки необґрунтованого планування потреб у бюджетному фінансуванні, відсутність прозорості та дієвої схеми раціонального та ефективного використання економічних можливостей підприємства та недосконалість застосованих управлінських механізмів. Експерти відзначили, що «наявні на підприємстві управлінські механізми потребують істотних змін, насамперед пов'язаних із ґрунтовним вдосконаленням системи внутрішнього контролю, запровадженням ефективних моделей управління доходами, витратами, матеріальними заохоченнями, запасами, виконанням ремонтних робіт, процесами планування тощо» [287]. Загалом, за даними Київської міської прокуратури, за період 2023–2024 роки збитки від зловживань посадовців КМДА, комунальних підприємств та органів самоврядування Києва перевищили 1 млрд грн (2023 – 510 млн грн, 2024 – 554 млн грн), а у судах розглядаються 156 кримінальних проваджень [405].

3. Неефективне управління. Трохи більше трьох тисяч державних підприємств управляються 87 органами управління – Кабміном, окремими міністерствами, облдержадміністраціями, Фондом державного майна тощо. Фактично КП управляються в ручному режимі, а не на основі принципів, прийнятих ОЕСР. З жовтня 2016 року Київська міська рада та КМДА марно намагаються запровадити механізм наглядових рад у найбільших КП міста [247], а приватизація конкурентоспроможних КП практично не здійснювалася.

4. Непрозорість діяльності КП, їх велика кількість та відсутність дієвої системи контролю з боку держави утруднюють моніторинг їхньої діяльності. До війни КП оприлюднювали свою фінансову звітність у різних форматах, зокрема, сканованих документів, та на різних порталах, що ускладнювало аналіз даних. У Києві основна інформація про КП зібрана на порталі Київаудит, але не у форматі відкритих даних, тому її складно агрегувати, чи відстежити в динаміці. Низька прозорість діяльності КП формує ризики зловживання службовим становищем їх керівників. Наприклад, шляхом використання коштів не за призначенням чи наданням комунального майна в оренду або

лізинг на неконкурентних умовах. Тому впровадження уніфікованих стандартів оприлюднення та зберігання даних про діяльність КП є важливим завданням на шляху до підвищення контрольованості надання ДД.

5. Низька якість контролю за діяльністю КП і регулярне порушення правил повідомлення про ДД. Наприклад, КП «Ірпінькомунікаціясервіс» отримало з міського бюджету більше 8 млн грн у вигляді фінансової підтримки та поповнення статутного капіталу у 2018–2019 роках. Однак, жодних повідомлень про ці рішення від відповідних органів місцевої влади АМКУ так і не отримав [124]. Також КП не завжди використовують систему Prozorro для закупівель або здійснюють їх з порушеннями [247]. За висновком Держаудитслужби одні з найбільших КП Києва – КП «Київпаstrанс» та КП «Київтеплоенерго» – протягом 2018–2020 років здійснювали закупівлі із порушеннями [247].

Таким чином, неефективність регулювання, контролю ціноутворення та інших аспектів діяльності КП веде до послаблення їх фінансової дисципліни та систематичної збитковості¹. Проте вагомість суспільно-соціальної функції КП обумовлює необхідність їх державної підтримки, зокрема у формі ДД, що зумовлює переносу проблем КП у сферу використання бюджетних коштів. Покращання фінансового стану КП, підвищення прозорості їх діяльності та поліпшення регулювання відповідно позитивно вплинуло б і на ситуацію в сфері надання ДД, спростило б моніторинг за нею та сприяло б більш ефективному її використанню.

Щодо форм надання ДД в Україні, то однією з перших були державні гарантії за кредитами окремим підприємствам. З 1992 видаватися позики НБУ та державні гарантії під іноземні кредити українським підприємствам, однак процедура була не відпрацьована. Рішення про кредитування і гарантування приймалось невеликою групою посадовців Валютно-кредитної ради КМУ без

¹ До прийняття Кодексу України з процедур банкрутства у 2019 р. місцеві органи влади могли самочинно не застосовувати судові процедури до комунальних підприємств. Так проблемні КП не визнавались банкрутами, борги накопичувались, а стягнути їх було неможливо. Наразі привілеї відсутні та до комунальних підприємств застосовуються такі ж процедури, як і до інших юридичних осіб.

конкурсних процедур на основі суб'єктивних методів та оцінок кредитних проектів, що породжувало активне використання корупційних схем. Відтак утворилася ситуація, коли за кошти державного бюджету обслуговувалися гарантійні зобов'язання держави за приватними кредитами, що живило корупцію. Динаміку державних гарантій наведено на рис 2.8.

Рис. 2.8. Гарантований державою борг, млрд грн та у % до ВВП
Джерело. Розраховано автором за даними [77; 274]

За 1992–1999 було оформлено державних гарантій по кредитах на суму 2,4 млрд дол. [12]. За даними рахункової палати України, менше 15 % підприємств-позичальників іноземних кредитів сплачували платежі; близько третини взагалі не погашали отримані кредити. Переважну частку такої заборгованості становили зобов'язання вітчизняних підприємств по оплаті товарів, поставлених із-за кордону [130]. Оскільки борги підприємств-позичальників здебільшого не поверталися і перекладалися на державу, то фіскальне навантаження зростало без суттєвих позитивних наслідків. Тобто за рахунок державного бюджету фактично дотувались іноземні виробники, а не фінансувався розвиток власного виробництва.

Для припинення безсистемності надання ДД, що вела до накопичення зовнішнього боргу держави, на початку 1995 приймається Постанова КМУ

«Про пріоритетні напрями іноземних кредитів», яка обмежила практику хаотичних державних гарантій підприємствам і регламентувала перехід до зваженої державної політики щодо гарантування кредитів [230]. Також у Бюджетному Кодексі України були прописані правила надання гарантій, що полягали у наступному:

- по-перше, обсяг гарантій, що надаються протягом року, не повинен перевищувати 3 % планових доходів загального фонду державного бюджету;
- по-друге, суб'єкт господарювання повинен надавати забезпечення для отримання державної гарантії, а також платити за її використання;
- по-третє Мінфін може гарантувати не більше 80 % боргових зобов'язань суб'єкта господарювання (решту, навіть за настання гарантійного випадку, має сплачувати сам суб'єкт господарювання).

Однак ці правила систематично порушувалися. Так, у 2012, коли Україна готувалась до Євро-2012, було видано державних гарантій на понад 75 млрд грн., із них майже 40 % – Нафтогазу, 32 % – Державній продовольчо-зерновій корпорації, 18 % – Укравтодору, решту – ДП «Фінансування інфраструктурних проектів», Державній іпотечній установі та Укрексімбанку. Усього протягом 2011–2013 уряд надав гарантій по кредитах на 110 млрд грн (у перерахунку за середнім курсом – на 13,8 млрд дол. У результаті обсяг простроченої заборгованості позичальників зріс з 15 млрд у 2011 році до 43 млрд у 2015 р. і до 56 млрд грн – у 2017 [130]. Переважання у структурі гарантованого державою боргу зовнішньої складової посилювало валютні ризики, а у випадку девальвації гривні різко зростали боргові ризики, що формувало негативне коло. Відтак чверть збільшення простроченої заборгованості у 2015 була зумовлена девальваційним стрибком гривні.

Після прийняття низки жорстких заходів обсяг заборгованості почав скорочуватися, але під час карантину у 2020 для підтримки бізнесу парламент скасував обмеження на надання державних гарантій, вимогу щодо гарантування не більше 80 % позики та дозволив надавати гарантії будь-яким позичальникам, які хочуть отримати гарантії для фінансування інвестиційних

проектів. Метою такого послаблення було заявлено необхідність стимулювання економіки у спосіб, коли банки кредитуватимуть підприємства коштом рефінансування від НБУ, а держава гарантуватиме ці позики [144].

Згідно чинного законодавства Бюджетний кодекс забороняє надавати державні гарантії на суму понад 3 % планових доходів загального фонду державного бюджету. Але дія всіх фіскальних правил і обмежень призупинена у 2022, у зв'язку з необхідністю формування воєнного бюджету, орієнтованого на фінансування оборони України, тому в 2023 обсяг надання державних гарантії не обмежували. На 2024 рік граничний обсяг державних гарантії, які надаються на підставі рішень КМУ, визначено на рівні 3 % планових доходів загального фонду державного бюджету, а саме 47 млрд грн, і також заплановано 39 млрд грн на підставі міжнародних договорів України [243].

У квітні 2024 КМУ прийняв постанову щодо вдосконалення фінансової підтримки бізнесу, якою були внесені зміни для підвищення ефективності державних гарантії на портфельній основі: продовжено термін дії державних гарантії до 10 років для кредитів, які залучаються з метою відбудови основних засобів, зруйнованих частково або повністю внаслідок воєнної агресії, та до п'яти років для всіх інших категорій кредитів (насамперед, для сільськогосподарських товаровиробників за попередньо наданими гарантіями): кредити під державні гарантії зможуть отримати суб'єкти підприємництва, що провадять діяльність у сфері переробної промисловості, за всіма КВЕД Секції С Національного класифікатора України [305].

Очікується, що ці нововведення позитивно вплинуть на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів і забезпечать потребу суб'єктів господарювання в оборотному капіталі. Проте вплив на стан бюджету є негативним. За 2022–2024 загальна сума державного і гарантованого боргу, виражена в гривнях, збільшилася на 3,85 трлн грн, або в 2,6 рази. На кінець 2024 величина боргу досягла 6,98 трлн грн, або 170,2 млрд дол, що еквівалентно 91,1 % ВВП за 2024 рік. (додаток II). Загалом, обсяг накопичених державних

гарантій за кредитами на кінець 2023 року становив 323,02 млрд грн, або 8,73 млрд дол. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Структура державного та гарантованого державою боргу на кінець 2024

Млн грн	Зовнішній	Частка, %	Внутрішній	Частка, %	Усього	Структура, %
Державний борг	4 829 321,6	62,9	1 863 132,1	26,7	6 692 453,8	95,9
Гарантований борг	219 153,6	3,1	69 357,5	1,0	288 511,1	4,1
Сукупний	5 048 475,3	72,3	1 932 489,6	27,7	6 980 964,9	100,0

Джерело: за даними [274], Додаток И

Обсяг наданих урядом нових гарантій становив 47,1 млрд грн у 2022 році і 44,7 млрд грн у 2023 (рис. 2.9; 2.10)

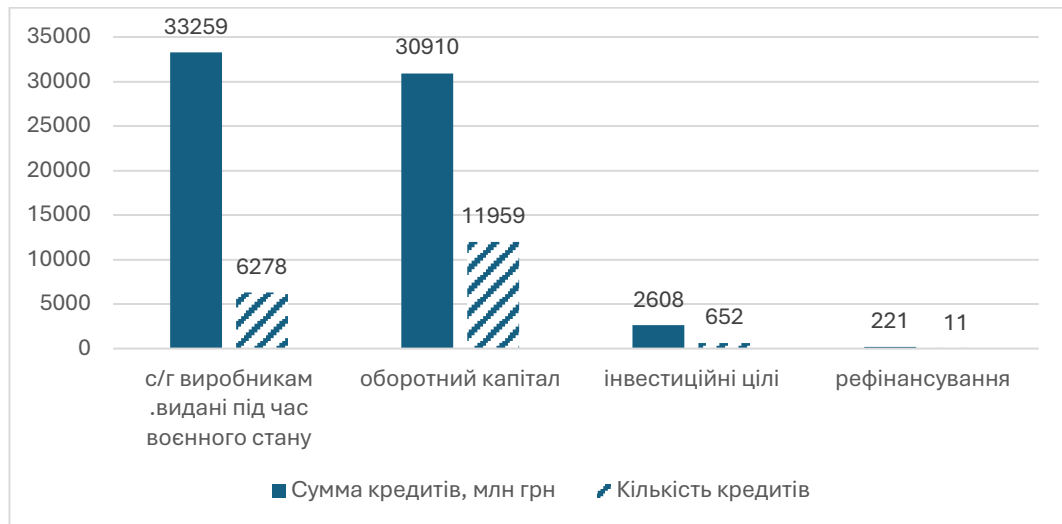

Рис. 2.9. Кредити під державні гарантії на портфельній основі за цілями

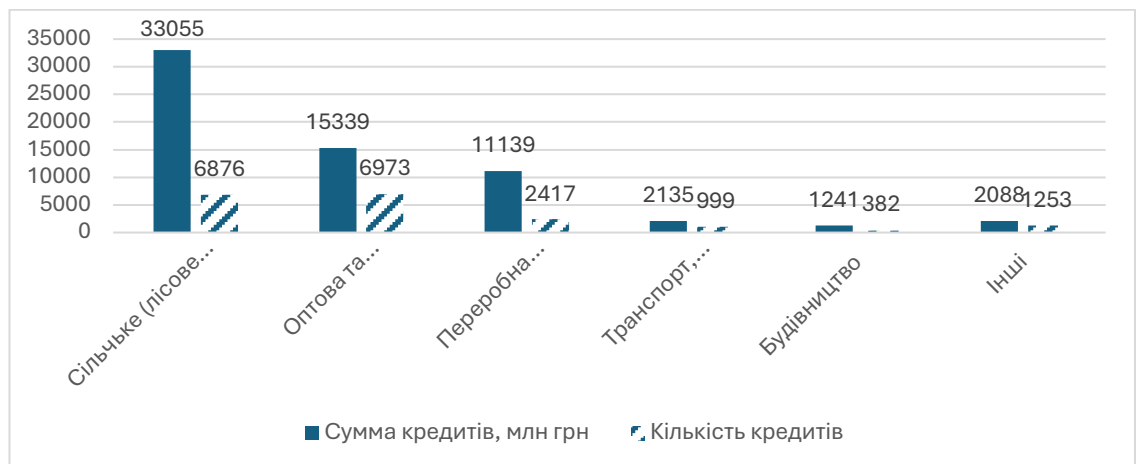

Рис. 2.10. Кредити під державні гарантії на портфельній основі за видами економічної діяльності

Джерело: [131]

Зв дослідженням науковців, бенефіціарами державних гарантій були переважно суб'єкти малого та середнього бізнесу за кредитами на портфельній основі на суму 25,2 млрд грн, а також «Нафтогаз України», «Укргідроенерго», «Укрсиббанк», «Укренерго», «Укрпошта» [44].

У 2022–2023 роках активне гарантування кредитів МСБ пояснюється спрямованістю державної політики на стимулювання їх експортної діяльності. За обґрунтованої необхідності підтримання МСБ у період воєнного стану, слід відмітити й негативні наслідки такої політики в формі збільшення зовнішніх боргів і посилення боргового навантаження на бюджет, а також зростання валютних ризиків. З цих причин, контроль за наданням державних гарантій є набуває особливого значення.

Негативний мультиплікативний характер впливу державних боргових операцій часто пов'язаний з їх так званим «квазіфіскальним» характером [371¹]. До таких операцій відноситься заниження тарифів на житлово-комунальні послуги, що веде до стрімкого зростання заборгованості теплокомуненерго перед Нафтогазом, і зниження його ліквідності. В результаті виникає потреба у підтримці ліквідності Нафтогазу, для чого Мінфін здійснив його рекапіталізацію за рахунок позабюджетних випусків ОВДП. Державні банки, які кредитували державні компанії та купували ОВДП, внесені у статутний капітал Нафтогазу, також втягувалися у квазіфіскальні операції. У підсумку борги місцевих теплогенеруючих і газорозподільних компаній за станом на 1 січня 2011 і не сплачені до червня 2011 сягнули 12,3 млрд грн., податкова заборгованість перед бюджетом, накопичена НАК «Нафтогаз», теплокомуненерго і облгазами до 1 січня 2011 року – 20 млрд грн, борг компанії «Газ Україна» перед Нафтогазом – 24 млрд грн. Врегулювання ситуації відбулося через списання цих боргів [130].

¹ За визначенням МВФ, квазіфіскальні операції – це операції, які здійснюють фінансові і нефінансові державні установи, а іноді приватний сектор, на вимогу уряду, які є фіскальними за характером. Таким чином, це операції, які можуть бути дубльовані спеціальним фіскальним заходом, як-от за рахунок податків, субсидій або прямих видатків, хоча в окремих випадках дуже важко чітко оцінити їхню вартість [371]

Отже, втрати бюджету через квазіфіскальні операції, пов'язані з ДДСГ, можуть бути досить суттєвими, а їх оцінка утруднена через неоприлюднення звітів про фінансовану ДДСГ. Це прямим чином знижує ефективність ДД у системі регулювання підприємницької діяльності, а непрямым – через відтягування коштів банківської системи і зменшення кредитування реального сектору економіки, що негативно впливає на фінансування підприємницької діяльності.

Не менш значні втрати бюджету спричиняло застосування такої форми ДД як податкові пільги [1, 189²], що були невід'ємною частиною державної фінансової підтримки вітчизняного бізнесу протягом всього періоду незалежності України. Хоча чинне податкове законодавство України, зокрема Податковий кодекс України (ПКУ), визначає поняття, види і специфіку надання податкових пільг [189], але їх зв'язок з такими категоріями, як «державна підтримка», «державна допомога» не простежується. Тим часом, серед переліку форм ДД податкові пільги зазначені, що вказує на суперечливість вітчизняного законодавства.

Підтримка суб'єктів господарювання за допомогою застосування податкових пільг виявляється у зменшенні сум податкових платежів, які мають бути сплачені платником податків, або взагалі у відсутності обов'язку зі сплати відповідного платежу. Податкові пільги обліковуються ДПС і наявні в довідниках пільг [87]. За станом на травень 2023 в Україні діяли 254 податкові пільги (без урахування митних), насамперед, податкові пільги на ПДВ, податок на прибуток підприємств, акцизний збір, плата за землю, податок на нерухомість. З точки зору державного регулювання податкові пільги застосовуються як податкові стимули для відповідних підприємств та

¹ Згідно переліку закріплених форм державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності, наведено у Законі № 1515

² Відповідно до ст. 30 ПК України, податкові пільги становлять собою передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності законодавчо визначених підстав. До таких підстав віднесено особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [189]

перспективних в стратегічному плані галузей, але в Україні через високий рівень корупції вони часто пов'язані з прихованим субсидіюванням державою окремих бізнесів. У цьому контексті, ми підтримуємо точку зору вітчизняних дослідників, які дійшли висновку щодо відсутності єдиного знаменника у податкових пільг як форми ДДСГ та реальних стимулів для платників податків за наявності у цих фіскальних інструментів спільних характеристик – спрямованості на підтримку суб'єктів господарювання та їх заохочення [85]

За відсутності ефективного механізму надання і контролю податкові пільги ведуть до втрат бюджетом податкових надходжень, які можуть сягати значних обсягів. Їх динаміка наведена на рис. 2.11.

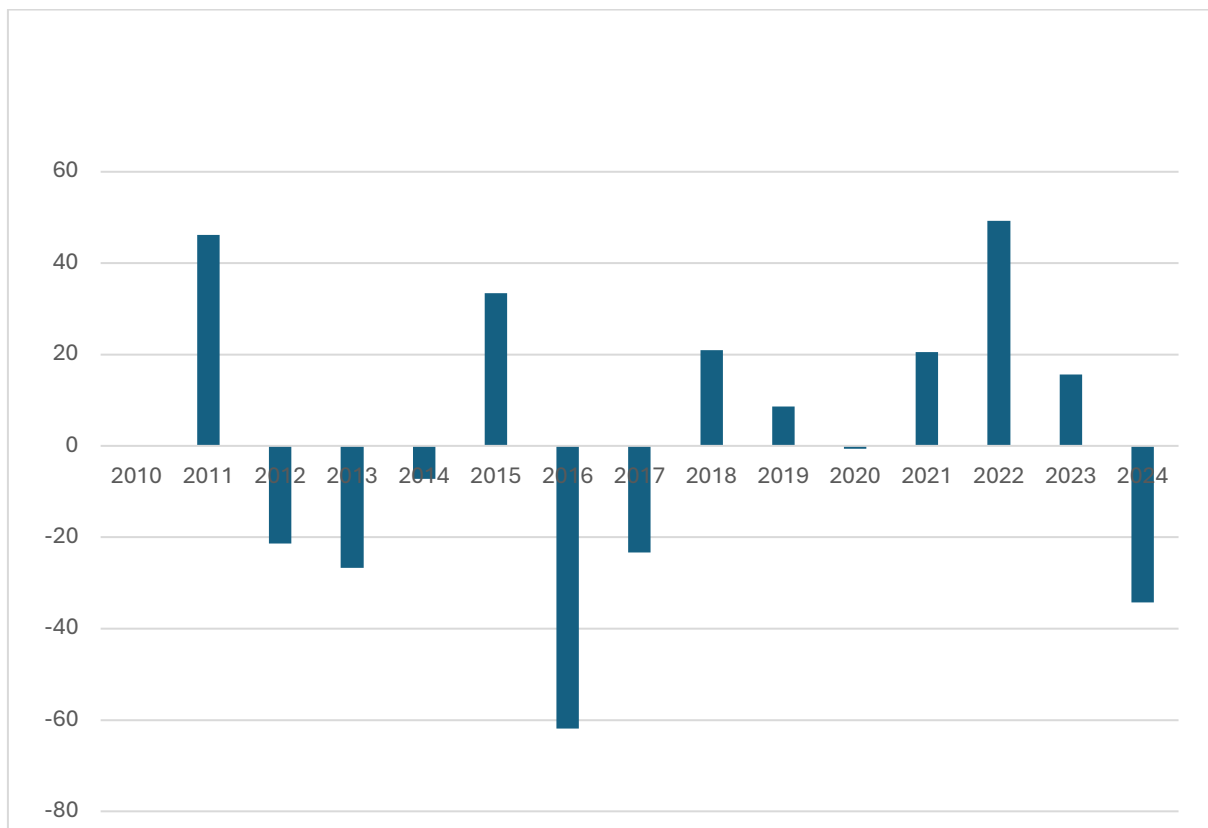

Рис. 2.11. Втрата бюджету від надання податкових пільг, у % до попереднього року

Джерело: [185; 243]

За даними Державної податкової служби, у 2010 через надання пільг держбюджет недоотримав 37 млрд грн або 15,4 % доходів, у 2011 році – 59,2 млрд грн або 18,8 % доходів. Усього за 2010–2013 (роки президентства Януковича) держбюджет втратив 180,5 млрд грн доходів [74].

Для припинення такої ситуації після Революції гідності уряд взяв курс на згортання численних податкових пільг. У 2015 влада ліквідувала останню велику галузеву пільгу – спеціальний податковий режим для аграрного сектору, що дозволило розширити податкову базу і знизити ЄСВ із 43 % до 22 %. За підсумками 2015 загальний обсяг втрат державного бюджету від пільг становив 51,6 млрд грн або 9,7 % доходів бюджету, у 2017 спадна динаміка продовжилася обсяг зменшився більш ніж удвічі – до 19,9 млрд грн або 2,5 % доходів. Проте з 2017 зростання втрат бюджету від податкових пільг відновилося, і в 2019 р. сягнули 33,5 млрд грн або 3,4 % доходів бюджету, у воєнні 2022–2024 – 76,3, 88,23 та 58,1 млрд грн відповідно (2,2, 4,2 та 2,3 % доходів бюджету (рис. 2. 12).

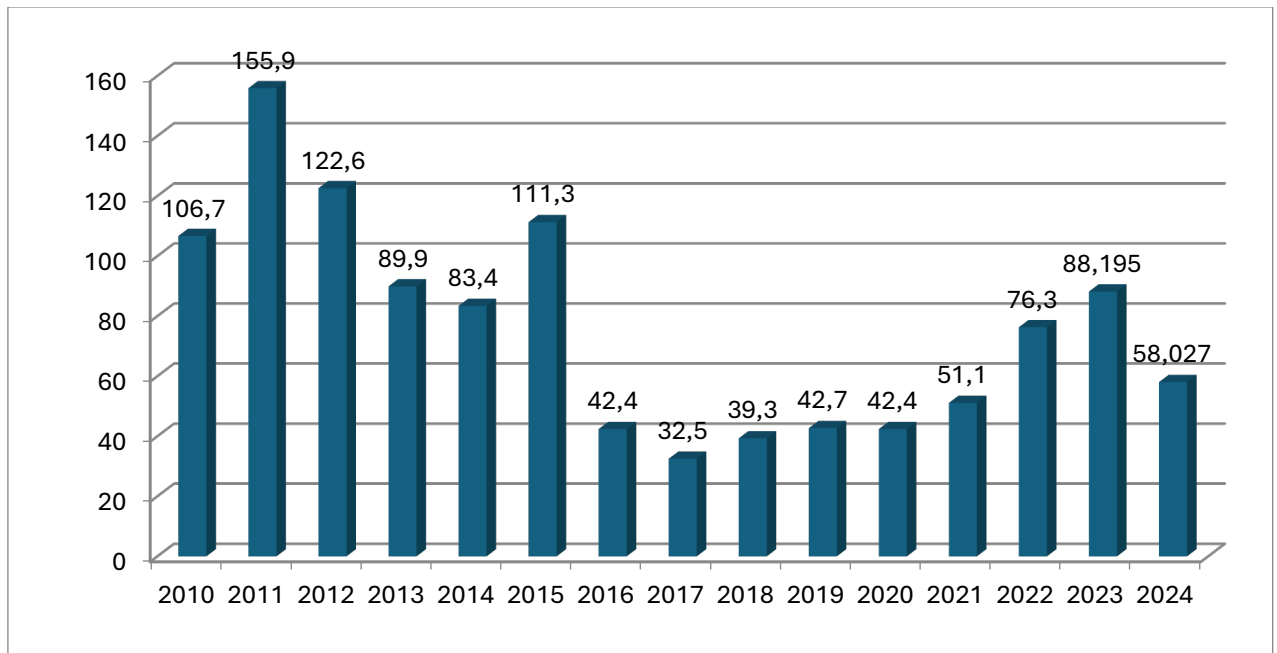

Рис. 2. 12. Обсяг загальних втрат від податкових пільг, млрд. грн.

Джерело: [185; 243]

За 1 півріччя 2023 держбюджет втратив 62,8 млрд грн на податкових пільгах. Для порівняння, за 2022 рік – 76,3 млрд грн. Загальний обсяг бюджетних втрат у 2010–2023 від податкових пільг досяг 1 059,3 млрд грн. У середньому, через податкові пільги державний та місцеві бюджети втрачали до 40–50 % доходів. Наприклад, якби у 2022 не діяли пільги на податок на майно, за експертними оцінками, місцеві бюджети отримали б на 15,8 млрд грн, або на

43 % більше надходжень від цього податку [58]. Найбільша частка (66,6 %), припадала на пільги з ПДВ. На другому місці – пільга з податку на майно: 31,1 % (17,9 млрд грн). Третє місце за податком на прибуток: 2,33 % та 1,34 млрд грн. По галузям найбільші суми податкових пільг припадають на сфери торгівлі (28,6 %) та охорони здоров'я і соціальної допомоги (25 %) [66].

Обсяги коштів, які недотримує бюджет через надання податкових пільг по ПДВ, податок на майно, який сплачується до місцевих бюджетів, пільг з податку на прибуток демонструє рис 2.13.

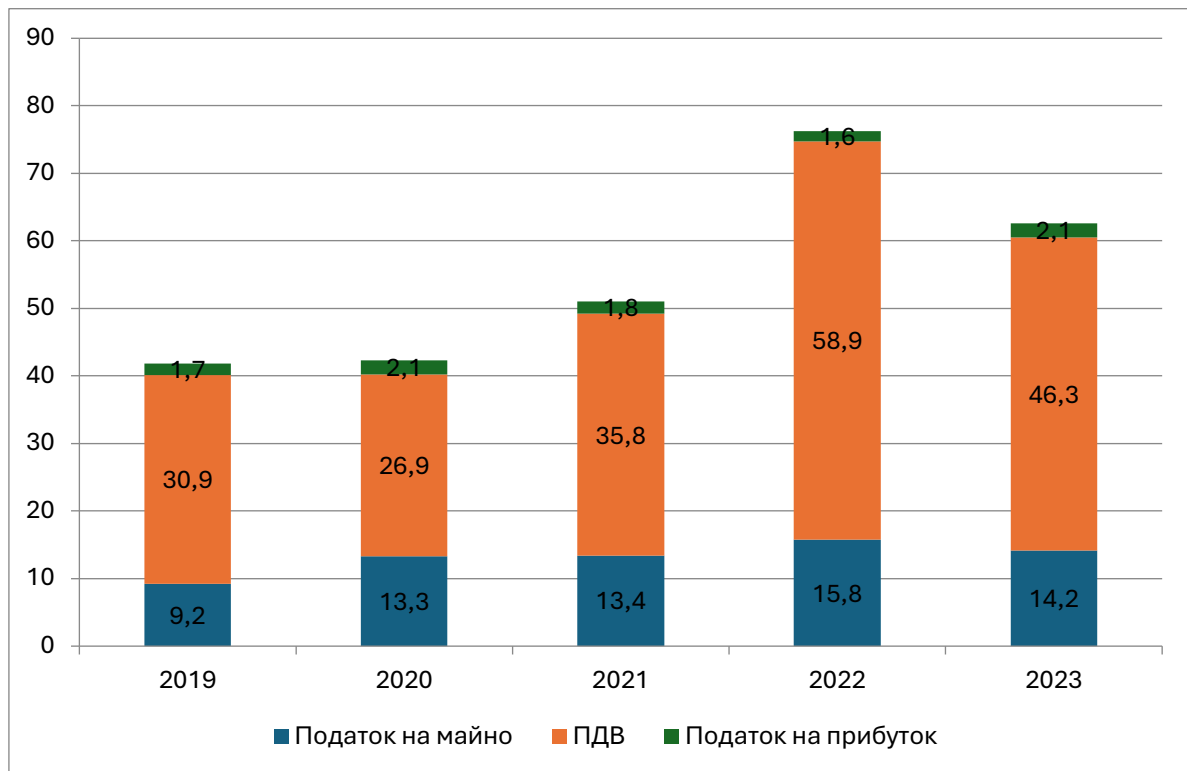

Рис. 2.13. Втрати бюджету через податкові пільги по основних податках у 2019–2023 рр., млрд. грн.

Джерело: [185]

У динаміці надання податкових пільг в Україні можна простежити таку закономірність. Якщо з 2013 по 2017 уряд докладав зусиль на предмет скороченню втрат бюджету від пільг у руслі рекомендацій МВФ щодо подолання економічної кризи, то зі стабілізацією економічної ситуації пільги, як правило, відновлювалися (наприклад, у 2011–2012 після кризи 2009 та в

2018–2020) через прагнення компенсувати несприятливий інвестиційний клімат та складну економічну ситуацію після пандемії).

Досить значні обсяги недоотриманих бюджетом коштів за невизначеної ефективності витрачання зекономлених коштів бізнесом, а також їх прив’язка до фази економічного циклу свідчать про недостатньо чітко регламентовану політику надання податкових пільг в Україні. Так, у проєкті стратегії Мінфіну до 2023 року «Самодостатність» у розділі «Податкові стимули для розвитку економіки» було зазначено про намір запровадити ще дві пільги – звільнення від оподаткування частки прибутку підприємств, яка витрачається на інвестування, та пільгу для стимулювання оновлення основних фондів – відтермінування сплати ПДВ на ввезення виробничого обладнання, що не виробляється в Україні. Незважаючи на інноваційну спрямованість таких пільг їх ґрунтовне фінансово-економічне обґрунтування було відсутнє. Загалом, впорядковану інформацію про вплив податкових та митних послаблень та оцінки їх ефективності, а також можливі втрати бюджету на офіційних сайтах досить складно знайти, дані митниці та податкової не охоплюють усі пільгові режими, а нерозвинена система моніторингу впливу пільг на стан економіки не дає можливості оцінити їх ефективність та зробити відповідні узагальнення.

У 2025 році, згідно з «Переліком пільг з податків і зборів із розрахунком втрат доходів бюджету від їх надання у 2024 році та прогнозом втрат на 2025 рік», сума всіх пільг, які будуть надані, становитиме: 154,7 млрд грн втрат бюджету (у 2024-му році – це 145,1 млрд грн; у 2023-му році – 116,2 млрд грн [325]).

Підсумовуючи, до основних недоліків системи надання податкових пільг в Україні можна віднести не системне надання, невизначеність часових рамок дії певної податкової пільги, непередбачуваність змін податкового законодавства, що продукує невизначеність законодавчого і економічного середовища, лобіювання інтересів окремих бізнес еліт. У результаті складається ситуація, коли найбільші пільги отримують ті галузі, що мають потужне лобі в парламенті, а не пріоритетні з точки зору забезпечення сталого

економічного розвитку¹. Надання податкових пільг в Україні орієнтоване не стільки на підтримку збалансованого економічного розвитку шляхом стимулювання ефективної конкуренції², скільки вбудоване у корупційні схеми субсидування за кошти бюджету [85³, 4]. Надання ДД у такій формі підтримує конкурентоспроможність галузей шляхом демпінгу, але демотивує суб'єктів господарювання до проведення модернізації.

На розв'язання проблеми неефективності податкових пільг у 2024 в Міністерстві фінансів було розроблено і затверджено методологію оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків. Це дозволить відокремити дієві пільги від зайвих та обтяжуючих, зекономити обмежені фінансові ресурси, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Меморандумом про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ передбачено поетапне впровадження методології оцінки податкових пільг, що призведе до регулярного циклу оцінювання всіх аспектів протягом кількох років [141].

Таким чином, у перші роки незалежності та у довоєнний період еволюція системи надання ДДСГ в Україні була суперечливою, із недотриманням норм міжнародного законодавства та низькою ефективністю використання коштів. ДД надавалася здебільшого галузям сировинного комплексу, чия продукція складає основу вітчизняного експорту, у період пандемії та до війни – транспорту та будівництву. При цьому використання наданої ДД в Україні не

¹ Так, у 2015-2019 роках 52 % коштів, які отримав бізнес завдяки податковим пільгам, припадає на три галузі: сільське, лісове та рибне господарство, переробну промисловість, торгівлю та ремонт автотранспортних засобів. За п'ять років завдяки податковим пільгам вони не сплатили до бюджету 98,3 млрд грн. Ці ж галузі є найбільшими і у формуванні ВВП: у 2015 році на них припадало 44,4%, у 2019 році – 38,4%. Цікаво, що після скасування у 2016 р. податкових пільг для агросектору, обсяг валового виробництва в галузі у 2015-2019 роках зріс на 50 %. Однак, обсяг пільг переробної промисловості підвищився майже в 1,5 разу до 5,3 млрд грн, торгівлі та ремонту автотранспорту – утричі до 7,7 млрд грн. Таким чином, найбільший обсяг пільг отримують не слабкі, а найпотужніші галузі економіки

² За даними ДПС, за останні п'ять років перед війною, надання 75% пільг було схвалено наприкінці року – у листопаді-грудні, що суперечить нормам ПКУ. Згідно з ними, зміни до податкового законодавства парламент повинен ухвалювати не пізніше шести місяців до набуття ними чинності, тобто до 1 липня

³ Класичний приклад – пільга з ПДВ на ввезення в Україну вугілля. Ця пільга була запроваджена до 1 липня 2017 року, але спочатку була продовжена до 1 січня 2019 р., а згодом – до 1 січня 2022 року. За чотири роки через цю пільгу державний бюджет країни не дорахувався 10,5 млрд грн ПДВ [85]

⁴, наприклад, 2-відсотковий податок для високомаржинального грального бізнесу або Спеціальний режим з ПДВ для сільгоспвиробників 14-відсоткова ставка .

було достатньо продуктивним, а неоднаковий доступ до ДД підприємств різних галузей спричиняв викривлення конкуренції на ринку. Серед причин неефективного використання ДД можна виділити недосконалість законодавства і проблеми її отримувачів, зокрема недоліки регулювання і функціонування КП, квазіфіскальний характер операцій уряду, пов'язаних з наданням ДД, неврегульованість механізму її надання.

Слід акцентувати, що в Україні ДД у формі гарантій та податкових пільг часто була об'єктом незаконних махінацій та способом використання бюджетних коштів у власних цілях олігархів. Це призводило до фіскальних проблем та формувало передумови для виникнення кризових ситуацій у бюджетній сфері. Хоча після прийняття європейських правил надання ДД Україна просувається у напрямі підвищення прозорості надання ДД та забезпечення ефективності її використання, але низка проблем в цій сфері все ще лишається.

2.2. Особливості регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання у кризові періоди пандемії COVID-19 та воєнного стану.

Криза COVID-19, а потім повномасштабна військова агресія росії у 2022 р. кардинально трансформували конкурентне середовище в Україні, що вплинуло на правила регулювання і форми надання ДД. Безпрецедентні за масштабами, причинами і наслідками кризові процеси і запровадження карантинних заходів загострили потребу суб'єктів господарювання у ДД, що обумовило зміну підходів до регулювання підприємницької діяльності.

Починаючи з 2019 криза у промисловості України набула ознак системності. На відміну від попередніх років, коли виробництво демонструвало невелике зростання, у 2019 відбулося його падіння на 0,5 %, у 2020 – на 5,2 %, у 2021 ріст на 8 %, у 2022 – падіння майже на третину, у 2023 – ріст на 5,3 %.

Від кризи COVID-19 постраждали практично всі галузі: разом із експортно-орієнтованими виробництвами негативні наслідки карантинних обмежень позначилися на результатах діяльності галузей, в яких значну частку продукції виробляють МСП: легкої, деревообробної промисловості, у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції. Найбільші втрати зафіксовано у агросекторі та транспорті [77].

Для пом'якшення негативних наслідків кризи COVID-19 урядом України було прийнято низку нормативно-законодавчих актів та внесено зміни у ті, що регламентують надання ДД [220, 227, 216]. У період карантину було фактично призупинено розповсюдження дії Закону про ДД на рішення місцевих органів влади щодо внесення змін до місцевих бюджетів [206]. При цьому окремі галузі отримали виняткову підтримку. Наприклад, усі проекти, що реалізуються Українським інститутом книги у порядку, встановленому ЗУ «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні», повністю виключено з-під дії Закону про державну допомогу; у перелік видів ДД, що може бути допустимою, додано підтримку креативних індустрій та туризму, якщо вплив такої ДД на конкуренцію є неістотним [205]. Тобто було дозволено надавати державну підтримку галузям, яким її надання в ЄС не дозволене або дозволене лише за певних умов. Це посилило ризики визнання її невідповідною умовам Угоди про асоціацію, а відтак – звинувачення України у невиконанні взятих на себе зобов'язань. Подібні ризики закріплювала пропозиція «не здійснювати моніторинг і контроль за наданням ДДСГ під час дії воєнного стану та протягом п'яти років з дня його закінчення або до дня набуття Україною членства в ЄС», яка міститься в Законопроекті № 5648 (була відхилена в 1-му читанні). Такі досить ризиковані пропозиції були обумовлені вкрай важким становищем вітчизняних суб'єктів господарювання.

В умовах воєнного стану суб'єкти надання та отримання ДД, її характеристики та цільове призначення суттєво змінилися. ДД спрямовувалась на вирішення таких гострих проблем як зменшення руйнівних наслідків втрати частини промислового потенціалу, полегшення умов ведення господарської

діяльності, лібералізацію зовнішньої торгівлі й стимулювання євроінтеграційних зрушень, забезпечення енергетичної стійкості промисловості й побутових споживачів. Гостра нестача коштів у період війни зумовила суттєве зниження обсягів наданої ДД. У 2023 за категорією «Економічна діяльність» із державного бюджету було витрачено 247,3 млрд грн (у 2022 – 156,4 млрд грн, що майже удвічі менше, ніж в 2021 – 293,3 млрд грн). Найбільше знизилися видатки на підтримку транспорту (в 3 рази з 132,1 до 40,5 млрд грн) та с/г, лісового господарства та мисливства, рибного господарства – в 1,5 [54].

З самого початку повномасштабного вторгнення було призупинено дію окремих статей ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» задля полегшення і прискорення процесів підтримки підприємств і фінансування важливих соціально-економічних проєктів. Для цього надавачів звільнили від обов'язку повідомляти Антимонопольний комітет щодо нової чи чинної державної допомоги, а всю державну допомогу, що надається під час дії воєнного стану, визнано допустимою для конкуренції. Водночас, обов'язок надавачів враховувати положення Угоди про асоціацію під час надання державної допомоги не скасовано, тож АМКУ має право вимагати дотримання правил надання ДД [211]. Сумісною з Угодою вважається допомога:

соціального характеру, що надається індивідуальним споживачам, за умови відсутності дискримінації, пов'язаної з походженням відповідних товарів;

на відшкодування збитків, спричинених природними катастрофами або надзвичайними ситуаціями;

для сприяння економічному розвитку регіонів з надзвичайно низьким рівнем життя або із суттєвим рівнем безробіття;

для сприяння реалізації важливих проєктів задля спільного європейського інтересу або для виправлення значних порушень нормальної роботи економіки України чи держав-членів Європейського Союзу;

для сприяння розвитку певної економічної діяльності, якщо така допомога не має несприятливого впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін;

для підтримки культури та збереження культурної спадщини;

для досягнення цілей, дозволених відповідно до правил ЄС щодо горизонтальних блоків виключень та правил горизонтальної і галузевої державної допомоги;

для еколого орієнтованих інвестицій, зокрема адаптації підприємств та обладнання до нових вимог в обсязі до 40 % прийнятних витрат.

Певну проблему представляє відсутність в переліку випадку воєнних дій, що потребує роз'яснення, чи підпадають останні під визначення «надзвичайних ситуацій». З цих причин АМКУ звернувся до ЄК з проханням надати роз'яснення щодо належності війни до «надзвичайної ситуації» у розумінні законодавства ЄС у сфері державної допомоги. Слід зауважити, що чинне законодавство ЄС щодо державної допомоги не містить положення, які б визначали умови допустимості державної допомоги на відшкодування завданих війною збитків. Воно було започатковано уже після Другої Світової війни і за цей час жодна з країн-членів ЄС не стикалась з досвідом відновлення економіки після таких масштабних руйнувань. Законодавство Європейського Союзу передбачає лише регулювання допомоги, що надається на відшкодування збитків, спричинених природними катастрофами або надзвичайними ситуаціями, яка повинна відповідати наступним умовам:

винятковість: подія повинна бути непередбачуваною, виходити за межі норми та офіційно повинна бути визнана компетентними органами;

причинно-наслідковий зв'язок: має бути прямий зв'язок між цією винятковою подією та завданою шкодою;

пропорційність: сума допомоги не може перевищувати загальну вартість збитку.

Але, на нашу думку, враховуючи реалії України, ці норми не можуть повною мірою застосовуватися як у період воєнного стану, так і у період

повоєнної відбудови, оскільки є ризики, що в частині випадків не вдасться встановити прямий зв'язок завданої шкоди та воєнних дій,. Наприклад, у випадках будівництва в зруйнованих регіонах нової, більш технологічної та інноваційної промислової чи іншої інфраструктури, безвідносно до зруйнованих об'єктів. Ці випадки можуть залишитись поза межами критеріїв державної допомоги, а відтак – без підтримки. Тому ми підтримуємо думку фахівців, що у такій ситуації було б доцільним застосування (за погодження з ЄК) спеціального підходу до ДДСГ в Україні, який запроваджував би гнучкіший та лояльніший підхід до критеріїв її допустимості [75; 146; 119].

На цих засадах з урахуванням практики застосування законодавства про ДД продовжилася робота АМКУ з розробки і перегляду критеріїв оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги суб'єктам господарювання (Додаток К)¹ [100], У 2023 було переглянуто критерії допустимості ДДСГ для забезпечення розвитку регіонів і для стимулювання господарської та інвестиційної активності СГ [178] та максимальний розмір² державної допомоги, який встановлено на рівні: для суб'єктів великого підприємництва – до 50 %, для суб'єктів середнього підприємництва – до 60 %; для суб'єктів малого підприємництва – до 70 % сукупного розміру допустимих витрат.

Загалом, надання ДДСГ здійснювалося відповідно до основного завдання Уряду, яке він вбачав у стимулювання економічної активності шляхом відновлення та розвитку вже працюючих бізнесів і створення нових робочих місць. На реалізацію цього завдання в перші дні війни було створено чотири фонди – Фонд відновлення зруйнованого майна, Фонд відновлення та трансформації економіки, Фонд обслуговування та погашення боргу, Фонд

¹ Закон зупинено, але Угода про асоціацію - діє. АМКУ нагадує про правила надання державної допомоги Державна допомога <https://pdd.amc.gov.ua/portal/info/news/662/details?LanguageId=0>

² Максимальний розмір державної допомоги, що може бути наданий отримувачу державної допомоги, визначається з урахуванням сукупного розміру державної допомоги. Сукупний розмір державної допомоги, включно з незначною державною допомогою, яка надається отримувачеві державної допомоги на відшкодування тих самих допустимих витрат, розраховується як сума державної допомоги за всіма програмами державної допомоги та/або індивідуальної державної допомоги. Визначення максимального розміру державної допомоги та допустимих витрат здійснюється з урахуванням податків, зборів (обов'язкових платежів).

підтримки постраждалого бізнесу. З резервного фонду державного бюджету виділялись кошти для надання державної підтримки підприємствам переробної промисловості, стартапам в Україні. Наприклад, профінансовано проведення експерименту з організації навчання осіб за освітніми програмами у сфері інформаційних технологій «Старт в ІТ», передбачено надання ДДСГ на безповоротній основі у формі грантів на створення або розвиток переробних підприємств, профінансовано стартапи в Україні, у т. ч. у сфері інформаційних технологій, на суму 26,8 млрд грн.

Слід акцентувати, що під час воєнного стану вирішення завдання державної допомоги суттєво ускладнилося відсутністю фінансування і проблемою пошуку його джерел. У цих умовах ключовим завданням Уряду стало залучення інвесторів, отримання гарантій та страхування ризиків. У 2023–2024 перемовини з цього приводу активно велися з представниками МФО, зокрема Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) у країнах Східної Європи та Кавказу (засідання Мультидонорської координаційної платформи); Європейським інвестиційним банком (проекти у різних секторах економіки України, включаючи інфраструктуру, енергетику, транспорт, освіту та інші напрями). Відтак основним джерелом, що забезпечувало можливості вітчизняного уряду надавати ДД суб'єктам господарювання, була зовнішня допомога Україні від держав-партнерів.

За даними моніторингу Кельського інституту (Kiel Institute) [399] двосторонню допомогу Україні надають 40 урядів-донорів, а також інституції ЄС. У 2023 до державного бюджету надійшло 42,6 млрд дол. США зовнішнього фінансування (у 2022 – 51,3 млрд дол США). Грантові кошти, які надаються на безповоротних умовах, склали близько 30 % від загального обсягу фінансування, усі кредити Україна отримувала на пільгових умовах. З початку повномасштабної війни зовнішня бюджетна підтримка сягає понад 100 млрд доларів США:

31,1 млрд доларів США у 2022 році;

42,5 млрд доларів США у 2023 році;

27,2 млрд доларів США у 2024 році (станом на 14 листопада).

Найбільшими надавачами бюджетної допомоги за цей період є:

ЄС – 40,5 млрд доларів США;

США – 28,2 млрд доларів США;

МВФ – 11,4 млрд доларів США;

Японія – 6,3 млрд доларів США;

Канада – 5,4 млрд доларів США.

Найбільші п'ять партнерів за обсягом фінансової підтримки надали разом понад 90 % від усіх залучених коштів [286].

Також на безповоротній основі Україна отримала фінансування від Норвегії, Німеччини, Іспанії, Фінляндії, Ірландії, Швейцарії, Бельгії, Ісландії. Кошти спрямовано до державного бюджету через Цільовий фонд Світового банку у рамках проекту PEACE in Ukraine [288; 56].

Таким чином, у період воєнного стану до України надходять безпрецедентні обсяги міжнародної фінансової допомоги, зокрема у формі грантових та пільгових кредитних ресурсів, що в більшості випадків обумовлює її цільовий характер [156]. Наприклад, у 2022–2023 ЄБРР та ЄС надали державному «Укргазбанкові» 25 млн євро кредиту для фінансової підтримки мікро-, малих та середніх підприємств в Україні з метою придбання обладнання та модернізації технологічних процесів. Для позичальників, які успішно реалізовували відповідні інвестиційні проекти, було передбачено стимулювальні гранти – кеш-бек до 15 % від суми кредиту, технічну та консультативну допомогу у рамках ініціативи «EU4Business» [300]. Протягом 2022–2023. ЄБРР та Нідерланди в межах фінансового пакета в 3 млрд євро, виділили ПрАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго» 372 млн євро на ремонт пошкоджених в Україні енергооб'єктів. [301].

Забезпечення ефективного використання наданих Україні коштів потребувало вдосконалення механізмів надання державної підтримки та державної допомоги суб'єктам господарювання. Для цього в червні 2022 затверджено відповідний план заходів щодо надання ДД за найбільш

важливими напрямками (на підтримку МСП, експортної діяльності, інфраструктури та цифровізації), оновлення нормативної бази моніторингу та контролю за наданням ДДСГ, її організаційно-технічного забезпечення. Для підтримки МСП з метою створення сприятливих умов для їх розвитку та сприяння провадженню їх господарської діяльності у період воєнного часу максимальний розмір ДД на покриття витрат на консультаційні послуги та участь в ярмарках було встановлено на рівні до 50 %. Також передбачено надання пільгових кредитів, гарантій та грантів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Максимальний розмір державної допомоги для підтримки
стартапів в Україні**

Форма	Термін	Обсяг
Кредити на пільгових умовах	На 10 років	2 млн євро обсягу кредиту за офіційним валютним курсом Національного банку, встановленим на дату надання державної допомоги;
	Від 5 до 10 років	визначається як добуток наведеного значення максимального розміру державної допомоги та співвідношення десяти років і фактичного строку кредиту;
	До 5 років	визначається на рівні максимального значення розміру державної допомоги у формі кредитів строком на п'ять років
Гарантії	На 10 років	становить 3 млн євро гарантованої суми за офіційним валютним курсом Національного банку, встановленим на дату надання державної допомоги
	Від 5 до 10 років	визначається як добуток наведеного значення максимального розміру державної допомоги та співвідношення десяти років і фактичного строку дії гарантії;
	До 5 років	визначається на рівні максимального розміру гарантованої суми для гарантій строком на п'ять років
Розмір гарантії без урахування гарантованої суми з обслуговування кредиту не повинен перевищувати 80 відсотків розміру кредиту		
Гранти		до 800 тис. євро за офіційним валютним курсом Національного банку, встановленим на дату надання державної гарантії

Джерело: [221]

Низка змін-послаблень щодо надання ДД міститься також в ЗУ «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями», дія якого поширюється на ту сферу відносин, що залишилася поза сферою

регулюючої дії ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» і «Про інвестиційну діяльність». Змінилися й форми надання ДД. В умовах релокації виробничих потужностей ДД від місцевих органів влади переважно надавалася щодо пошуку майданчиків для підприємств, розселення працівників, налагодження логістики¹. Крім того на початку війни для підтримки бізнесу було запроваджено безпрецедентний пакет податкових пільг, а саме [190]: скасовані акцизи на пальне та знижено ставки ПДВ для нього до 7 %, скасовано митні платежі (ПДВ та акциз) для всього імпорту, також запроваджено спрощену системи оподаткування зі сплатою лише 2 % від доходу для всього бізнесу. Крім того, заборонено податкові перевірки та штрафи за невикористання РРО. Більшість пільг було скасовано вже у 2022 через як стрімке зростання дефіциту бюджету за необхідності фінансувати величезні військові витрати, так і зміцнення міжнародних конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників через звільнення імпорту від ПДВ та акцизів². Відтак постала дилема між податковою підтримкою бізнесу та наповненням бюджету для фінансування видатків на оборону. Тому з 1 серпня 2023 року скасовано податкові пільги для великого, середнього та малого бізнесу:

¹ Станом на кінець 2022 в рамках програми релокації 772 підприємства переїхали у безпечні регіони, з них 605 – відновили свою роботу на новому місці.

² Законопроект, який скасовує податкові пільги для бізнесу, встановлені на час воєнного стану (№8401). Документом передбачається, що з 1 серпня 2023 року скасовується 2 % єдиний податок за визначеним порядком: платник 2 % ЄП матиме право подати заяву про відмову від застосування 2 % ЄП та вказати, на яку систему оподаткування він бажає перейти. Без подання такої заяви, а також якщо у заяві платник не вкаже бажану систему, платник 2 % ЄП автоматично буде перекладатися на систему, де перебував до обрання 2 % ЄП;

новостворені суб'єкти господарювання, які з дня державної реєстрації обрали 2 % ЄП, автоматично вважатимуться платниками ЄП третьої групи зі ставкою 5%;

автоматичне відновлення прав та обов'язків платника ПДВ для тих суб'єктів, у кого реєстрацію платником ПДВ було припинено;

надати платникам, які у 2023 перейшли з 2 % ЄП на загальну систему, право перейти повторно у 2023 на спрощену систему на свій вибір шляхом подання заяви. При цьому у разі подання заяви до 01.09.2023 такий платник вважатиметься платником ЄП з 01.08.2023.

Повертається відповідальність за порушення у сфері застосування РРО, але залишається звільнення від фінансової відповідальності за порушення з РРО (крім як при торгівлі підакцизними товарами), якщо вони були скоєні на прифронтових територіях (у тому числі на територіях можливих бойових дій)).

Крім того, законопроектом також передбачено:

«технічний борг» (що виник з 1 квітня 2022 року до 31 липня 2023 року в електронному кабінеті) не враховувати при визначенні можливості платника продовжувати перебування на спрощеній системі;

зберегти право добровільної сплати ЄП та ЄСВ для прифронтових територій (у тому числі територій можливих бойових дій);

надати можливість ФОП-платникам ЄП без ПДВ зазначати у розрахункових документах назви товарів (послуг) за спрощеною формою.

- *відновлено*: сплату єдиного податку ФОПами першої та другої групи; обмеження для ФОПів третьої групи щодо обсягу доходу та кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах; відсоткову ставку єдиного податку для платників єдиного податку третьої групи на рівні 5 %; для ФОПів третьої групи обов'язок нарахування та сплати ПДВ, подання податкової звітності з ПДВ, а також реєстрацію відповідних операцій; податковий (звітний) період для платників єдиного податку третьої групи;
- *скасовано* можливість бути платниками єдиного податку третьої групи суб'єктам господарювання будь-якої організаційно-правової форми [240].

Варто наголосити, що зміни не узгоджуються із принципом стабільності податкового законодавства, адже відповідно до пункту 4.1.9. статті 4 Податкового кодексу України зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки, а податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року. В результаті актуалізувалося питання щодо податкової реформи з метою забезпечення максимальної прозорості та простоти податкової системи [103] із врахуванням європейських стандартів щодо надання ДД. Наприклад, було запропоновано варіант «10-10-10» від заступника керівника Офісу президента Ростислава Шурма. Проте підсумковим документом стала Національна стратегія доходів [159], до основних положень якої відносять [159]:

- перегляд спрощеної системи оподаткування і переведення трудових відносин під юрисдикцію цивільного законодавства;
- узгодження правової бази для ПДВ і акцизів з нормами законодавства ЄС;
- податкову реформа для поствоєнного відновлення і реконструкції (стимулювання інвестицій та відновлення промисловості), реформування системи охорони довкілля та підтримка процесу вступу до ЄС.

Для посилення самоорганізації щодо сплати податків у 2023 запроваджено новий проєкт ДПС «Територія високого рівня податкової довіри» на основі співпраці ДПС та Української Ради Бізнесу, до складу якої входить 121 бізнес-асоціація з різних регіонів України. Для підприємств, які увійдуть до Переліку платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства, передбачено низку преференцій, серед яких мораторій на документальні перевірки, скорочення строків перевірок з метою бюджетного відшкодування, скорочення строків надання індивідуальних податкових консультацій, особистий комплаєнс-менеджер. Запровадження інституту особистого комплаєнс-менеджера – це новий рівень комунікації бізнесу та держави, покликаний мінімізувати податкові ризики, допомогти бізнесу уникати податкових помилок та ризиків, своєрідний «податковий радник» для підприємців [120].

Слід взнати, що зазначених кроків виявилось недостатньо для наповнення бюджету, тому у 2024 відбулося безпрецедентне підвищення податків (проект закону 11416-д), яким передбачається, зокрема [280]¹:

- підвищення військового збору з 1,5 % до 5 % крім військових;
- військовий збір для ФОПів;
- щомісячне подання звітності ПДФО;
- встановлення 25 % податку на прибуток для фінкомпаній;
- 50 % податку на надприбуток банків.

¹ Ключовим джерелом наповнення бюджету стане військовий збір, який піднімуть з 1,5 % до 5 %. Виключення – військові, для яких податок залишиться без змін. Ця норма має принести цього року 21,2 млрд грн та наступного – 87,6 млрд грн.

Військовий збір для ФОПів – для платників єдиного податку I, II та IV груп у розмірі 10% в розрахунку з однієї мінімальної зарплати на місяць. Надходження – 1,1 млрд грн цього року та 7,8 млрд грн – наступного.

Військовий збір у розмірі 1% від доходу для платників єдиного податку III групи (ФОП та юрособи). Цього та наступного року – 6,8 млрд грн.

Фіксований авансовий платіж для АЗС. Сума платежу різниться від типу заправки та типів пального, яке на ній продається – 3,2 млрд грн цього року та 3,5 млрд грн наступного.

Для банків податок на прибуток зростає з 25% до 50% з 2024 року. А для небанківських фінустанов – до 25% з 2025-го. Наступного року обидва податки принесуть до бюджету майже 31 млрд грн.

Нова норма у законопроекті – підвищення до ринкових показників бази для ренти корисних копалин – 600 млн грн наступного року. Також – підвищення мінімального податкового зобов'язання для ділянки землі до 700 грн за 1 га – 3,5 млрд грн наступного року. [280]

Відтак загальні умови для діяльності суб'єктів господарювання суттєво погіршилися. Загалом у період війни основними напрямками заходів Уряду щодо підтримки бізнесу було визначено:

- пошук додаткових можливостей фінансування через отримання міжнародних грантів для релокованих підприємств і підприємств на деокупованих територіях;
- надання грантів на розвиток ветеранського підприємництва, МСП та підтримку аграріїв¹.

У рамках цих напрямів було запущено низку грантових програм для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання на платформі Дія [78; 303], а саме:

- мікрогранти для створення власного бізнесу «Власна справа»²;
- гранти для розвитку переробного підприємства³;
- державне фінансування закладки саду;
- кошти для розвитку тепличного господарства⁴;
- грант на реалізацію стартапу, у тому числі у сфері ІТ⁵;
- кошти на навчання ІТ-спеціальностей;
- державна програма компенсації за працевлаштування ВПО.

Фінансування державних програм здійснювалося за рахунок зовнішніх інвесторів. Так, у межах програми міжнародної грошової допомоги

¹ Зокрема с/г підприємства було звільнено від сплати податків за забруднені внаслідок бойових дій земельні ділянки

² За грантовою програмою «Власна справа» українці можуть отримати мікрогрант від 50 до 250 тис грн. Кошти можна витратити на придбання або лізинг обладнання, закупівлю сировини та матеріалів, оренду приміщення. Отримати мікрогрант може як діючий підприємець, так і людина без досвіду такої діяльності. Обов'язковою умовою надання коштів є створення 1-2 робочих місць залежно від суми гранту. Українці, що отримали мікрогранти у 2022 році, створять близько 8000 нових робочих місць.

³ Програма передбачає залучення до 8 млн грн для старту чи розвитку виробництв з перероблення. Так, для першої тисячі заявників держава співфінансує 70 % від вартості проєкту, решту оплачує отримувач. Для наступних заяв держава надає кошти розміром до 50 % вартості проєкту.

⁴ Передбачають надання грантів на реалізацію типових проєктів, затверджених Мінагрополітики

⁵ Кошти на реалізацію стартапів можуть отримати як розробники готових технологічних продуктів, так і фахівці, які мають ідею проєкту. Залежно від стадії реалізації проєкту підприємець може залучити від 750 тис. до 3,5 млн грн безповоротного гранту від Фонду розвитку інновацій або від 3,5 до 8 млн грн поворотної фінансової підтримки від Національного фонду інвестицій України. Програма грантів «Старт в ІТ» передбачає оплату вартості навчання для громадян, які втратили роботу, перебувають в простой, неоплачуваних відпустках

«EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП»¹ загальна сума грантової допомоги визначена в розмірі 150 тис. грн на кінець 2024 року. У межах програми EU4Business 100 українських мікро-, малих і середніх підприємств отримали до 10 000 євро кожен для відновлення, розвитку та забезпечення стійкості [1]²

Грантові програми є важливим джерелом фінансування розвитку українських бізнесів, особливо інноваційних експортно-орієнтованих бізнесів з високою доданою вартістю, інтелектуальною складовою». На кінець 2023 від початку дії програми «Власна справа» понад 10 тисяч українців вже отримали 2,4 млрд грн грантів на свій бізнес. Переважна більшість грантоотримувачів планують витратити кошти мікрогранту на придбання обладнання, необхідного для ведення бізнесу. Усього на проект «Власна справа» бюджетом передбачено 1,8 млрд грн, що дозволить видати близько 10 000 мікрогрантів [98].

Ще одним напрямом фінансової підтримки з боку держави стало стимулювання суб'єктів господарювання до енергетичної незалежності через руйнування енергетичної енергоструктури. У липні 2022 р. підписано Угоду про надання кредиту та гранту для реалізації проекту «Рефінансування енергоефективних інвестицій малих та середніх підприємств України через фінансовий сектор». Для впровадження Проекту через KfW буде залучено кредитні (7 млн євро) та грантові (0,4 млн євро) кошти терміном на 30 років з десятирічним пільговим періодом. Залучені кошти спрямовуватимуться Фондом розвитку підприємництва через банки-партнери на фінансування МСП, що сприятиме як підтримці ліквідності фінансових установ, так і дозволить МСП здійснювати інвестиції в енергоефективні заходи [166].

У цьому ж напрямі ведеться активна співпраця з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) у рамках Проекту «Просування

¹ Програму реалізує німецька федеральна компанія «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH».

² 1 млн євро від Європейського Союзу та уряду Німеччини: підсумки грантової програми для 100 МСП України з експортною спроможністю та інноваційним потенціалом. 7.11.2024 <https://eu4business.org.ua/news/1-million-euros-from-the-european-union-and-the-german-government-results-of-the-grant-programme/>

енергоефективності та імплементації Директиви ЄС про енергоефективність в Україні», а також співпраця в рамках нової Програми FELICITY II для переходу до кращих екологічних стандартів енергоспоживання та виробництва електроенергії. Реалізація енергоефективних проектів є необхідною умовою збереження стабільної роботи економіки України в умовах повномасштабної війни.

Окрім грантових програм для суттєвою підтримкою вітчизняного бізнесу стала державна кредитна програма «Доступні кредити 5–7–9 %», умови якої були оновлені під час війни [166]¹. В першу чергу, знято обмеження щодо отримання державної підтримки стосовно деяких категорій підприємств, які постраждали від бойових дій. У рамках домовленостей з МВФ передбачено сфокусувати Програму 5–7–9 % виключно на мікро, малих і середніх підприємствах.

У травні 2022 КМУ вніс зміни [163] щодо надання державної фінансової підтримки суб'єктам господарювання щодо запровадження єдиного підходу в застосуванні державних програм «Доступні кредити 5–7–9 %», «Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %» і «Доступна іпотека», що дозволило надавати за єдиним принципом фінансову та кредитну державну підтримку на основі портфельних гарантій². У березні 2023 р. Уряд у черговий раз оптимізував

¹З 12.03.2022 р. з метою підтримки с/г товаровиробників під час проведення посівної кампанії дію програми розширено на підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом понад 50 млн євро незалежно від кількості працюючих; максимальну суму кредиту збільшено з 50 млн грн до 60 млн грн включно із групою пов'язаних компаній; • відсоткову ставку встановлено на рівні 0 % річних зі строком кредиту 6 місяців; кредитну гарантію визначено в розмірі 80 % від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва) З 18.03.2022 для підтримки та активізації підприємницької діяльності для придбання основних засобів, поповнення обігових коштів для здійснення підприємницької діяльності у період дії воєнного стану: • дію програми розширено на підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом понад 50 млн євро незалежно від кількості працюючих; • максимальну суму кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшено з 50 млн грн до 60 млн грн включно із групою пов'язаних компаній; • відсоткову ставку встановлено на рівні 0 % річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення й 5 % річних після завершення вказаного вище періоду і до кінця строку кредиту; • строками кредитування визначено: для інвестиційних кредитів – 5 років, кредитів на поповнення обігових коштів – 3 роки; • кредитну гарантію визначено в розмірі 50 % від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва). • кредитну гарантію визначено в розмірі 50 % від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва). [166]

² попри підвищення облікової ставки НБУ до 25 %, аграрії отримували кредити на вигідних пільгових умовах, зокрема під портфельні гарантії, коли сільгоспвиробник має покрити заставою лише 20 % від суми кредиту, а решту 80 % банкові гарантує держава. Підприємці можуть отримати кредит на відновлення зруйнованих під

програми «Доступні кредити 5–7–9 %» та «Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %» [152], що передбачало:

для кредитів на інвестиційні цілі – для середніх та великих підприємств компенсаційну ставку 9 % річних з можливістю зменшення до 7 % за умови створення нових робочих місць; для мікро- та малих підприємств – на рівні 7 % з можливістю зменшення до 5 % для інвестиційних кредитів;

для кредитів на поповнення обігового капіталу для всіх підприємств – компенсаційну ставку 9 %.

У межах програми «Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %» передбачено компенсаційну винагороду:

для середніх і великих підприємств 11 % з можливістю зменшення до 9 % за умови створення нових робочих місць;

для мікро- та малих підприємств 9 % з можливістю зменшення до 7 % за умови створення нових робочих місць.

Загалом, реалізація програми «Доступні кредити 5–7–9 %» стала суттєвою фінансовою допомогою для суб'єктів господарювання: протягом 2022–2023 років в Україні у рамках Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» укладено 44 142 кредитні договори на загальну суму 177,2 млрд грн (у тому числі банками державного сектору – 33 033 кредити на суму 99,3 млрд грн), з яких:

12,38 млрд грн – на інвестиційні цілі;

8,88 млрд грн – як антикризові кредити;

3,73 млрд грн – як рефінансування попередньо отриманих кредитів;

36,31 млрд грн – кредити для сільськогосподарських товаровиробників;

58,23 млрд грн – на антивоєнні цілі.

Лише у 2023 підприємці отримали 23 973 доступні кредити на 97,2 млрд гривень, у 2024 – 24 746 пільгових кредитів на 93,1 млрд гривень. Усього від

час війни виробничих потужностей під 9 % терміном до п'яти років на суму близько 60 млн грн. Виконання зобов'язань за такими кредитами частково (близько 80 %) забезпечується державною гарантією. Нове, або оновлене підприємство не може розташовуватися ближче, ніж за 50 км до лінії бойових дій. Також зазначену програму розширено на експортерів з метою виконання зовнішньоекономічних угод.

старту програми у лютому 2020 року бізнес отримав 103,7 тисяч кредитів на суму 358,3 млрд гривень. (Рис. 2.14).

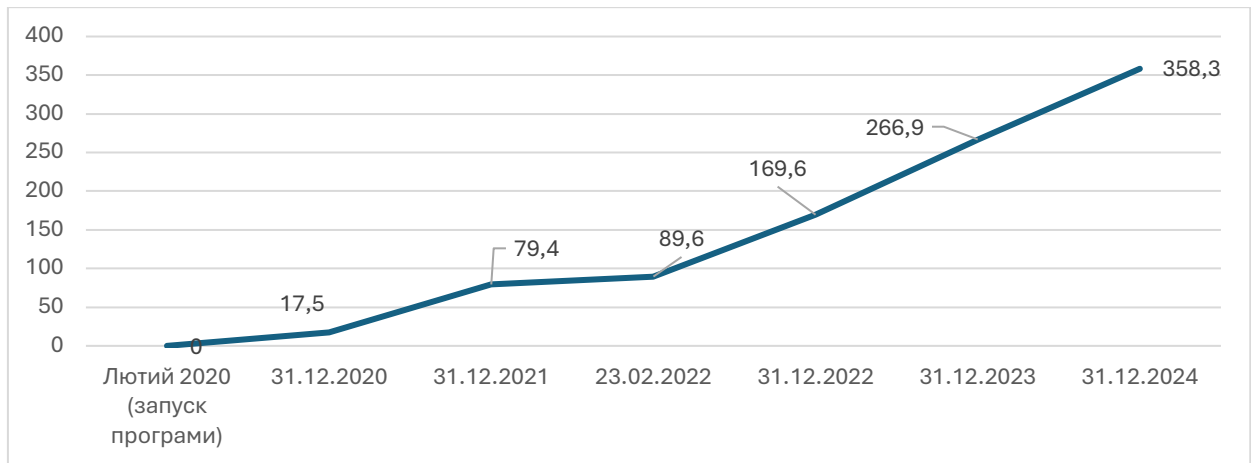

Рис. 2. 14. Обсяги наданих кредитів в рамках програми «Доступні кредити 5–7–9 %».

Джерело: [77; 289].

Для підтримки функціонування Програми у листопаді 2023 було підписано Угоду про грант між Україною та Кредитною установою для відбудови (KfW) на суму 50 млн євро, цільовим призначенням яких є відшкодування витрат на компенсацію процентної ставки за кредитами для малого і середнього бізнесу України [289]. У 2022 відбувся офіційний запуск Програми «Доступний факторинг» для забезпечення мікро-, малого та середнього підприємництва (ММСП) оборотним капіталом.

Таким чином, трансформація конкурентного середовища спочатку під час пандемії, а потім війни з росією сформувала необхідність кардинально змінити підходи до надання ДД, оскільки в цих умовах про конкуренцію мова не йде – підприємства фактично виживають. Надання ДД в умовах війни було пов'язано зі значними труднощами через дефіцит ресурсів в Україні, оскільки залучення коштів міжнародних донорів загострює проблему зовнішнього боргу України і валютні ризики, зросли ризики розвитку корупції та неефективності використання коштів державних та місцевих бюджетів, зокрема, внаслідок скасування обмеження на надання державних гарантій і дозволу надання

гарантій будь-яким позичальникам на фінансування інвестиційних проєктів [144].

Серед форм ДД найбільш популярними були кредитна програма 5-7-9, державні гарантії по кредитах та інвестиціях, податкові пільги та грантові програми, що фінансувалися за рахунок коштів зовнішніх донорів. Для подальшого розвитку пільгового фінансування, на доступних для суб'єктів господарювання у складний воєнний час умовах, треба прискорити працю над розблокуванням бюрократичних перешкод та покращанням умов для залучення коштів МФО та країн-донорів [304].

Серед ключових напрямів ДД на поточному етапі воєнного стану доцільно виділити цифровізацію як важливу складову доступності ДД для суб'єктів господарювання, виробництво продукції стратегічного призначення та розвиток експортного потенціалу, зокрема малих і середніх підприємств.

2.3. Особливості державної допомоги у сфері експортної діяльності

Державна підтримка експортної діяльності суб'єктів господарювання відіграє вагомий роль у стимулюванні розвитку країни з відкритою економікою, якою є Україна. Вона включає проведення політики протекціонізму, забезпечення експортерів необхідними ресурсами та застосування засобів просування національних товарів на зовнішніх ринках. У сучасному світі ДД у сфері експортної діяльності досить жорстко регулюється нормами СОТ для підтримки конкуренції поміж країнами. В ЄС питання державної допомоги експорту повністю виведене на рівень наднаціонального регулювання. Зокрема, низку однакових норм застосовують у країнах Європейської асоціації вільної торгівлі. Аналогічні вимоги містять двосторонні преференційні угоди з третіми країнами, що укладає ЄС.

Правове регулювання надання державної допомоги державами-членами ЄС базується на двох основних принципах:

ex ante notification – держави-члени зобов'язані повідомляти Європейську Комісію про намір здійснити державну допомогу, яка може вплинути на внутрішній ринок;

stand-still principle – держава-член може надати державну допомогу, тільки якщо її затвердить Комісія ЄС.

Усі напрями діяльності вітчизняного уряду щодо підтримки підприємств-експортерів мають розвиватися із врахуванням правил СОТ в рамках Угоди про субсидії та компенсаційні заходи (СКЗ) [330], які забороняють використання експортних або імпортозаміщуючих субсидій (державної допомоги)¹, якщо їх надання призведе до відчутної шкоди промисловості інших країн-членів. У ст. 107 Договору ЄС зазначено, що «будь-яка допомога, надана державою-членом або за рахунок державних ресурсів у будь-якій формі, яка спотворює або загрожує спотворити конкуренцію шляхом надання переваги певним підприємствам або виробництву певних товарів настільки, наскільки це впливає на торгівлю між державами-членами ...» не дозволена². Такий підхід обґрунтовується необхідністю створення рівних конкурентних умов на світовому ринку. Факт спотворення конкуренції на міжнародних ринках вважається наявним, якщо:

допомога зміцнює конкурентні позиції одержувача порівняно з його конкурентом, зокрема шляхом зменшення його операційних чи інвестиційних витрат;

наявний «потенціал спотворення конкуренції», що обумовлений навіть відносно невеликими обсягами фінансової підтримки фірм із незначною часткою ринку.

¹ Ст. 1 угоди СКЗ визначає основні елементи субсидії: наявність фінансового внеску уряду через бюджетні видатки, втрачені доходи або постачання державою товарів; отримання вигоди підприємством; застосування субсидії до окремих підприємств

² У рамках ст. XVI ГАТТ держави повинні також повідомляти СОТ про субсидії, що обмежують імпорт або збільшують експорт. Контроль за виконанням цих положень відбувається після надання державної допомоги, тобто пост-фактум в рамках СОТ або в межах національних процедур застосування компенсаторних заходів, і у випадку, якщо інші країни-члени занепокоєні впливом субсидій на власну економіку

Тобто аргумент, що ДД спрямована на компенсацію передбачуваної невідгідної конкурентної позиції одержувачів ДД, або що в інших країнах існують більш сприятливі умови для діяльності фірм цієї галузі не береться до уваги при визначенні допустимості ДД. При цьому для визнання існування впливу ДД на торгівлю між членами ЄС достатньо, щоб товар (послуга) торгувалися поміж державами-членами, навіть якщо сам одержувач ДД не експортує цей товар на інші ринки ЄС. При цьому вважається, що на торгівлю між державами-членами не впливає: 1) «невелика» підтримка (гранти *de minimis* у розмірі до 200 000 євро); 2) послуги, що пропонуються лише на місцевому рівні (наприклад, невеликих рекреаційних закладів, які в основному використовуються місцевими жителями).

Наведемо декілька практичних кейсів, коли ДД була визнана допустимою. Наприклад, центр управління спадщиною Brighton Pier Trust є суб'єктом господарювання, оскільки управління культурною спадщиною є економічною діяльністю. Однак діяльність такого центра навряд чи спотворить торгівлю між державами-членами. Тому ДД на цілі реставрації існуючих культурних пам'яток визнана допустимою, і такою, що не вплине на торгівлю. Другий приклад – Датський центр рідкісних порід тварин, невеликий зоопарк у маловідомій частині Данії, який займається лише датськими тваринами, де всі вивіски датською мовою, також визнано об'єктом, що може отримати ДД. Подібними справами, де надання ДД визнано допустимим, є справа № 258/2000 «Басейн для відпочинку Дорстен» К в невеликій громаді в Німеччині та справа № 136/2001 (Ecomusee) щодо ДД діяльності малих музеїв.

Існує п'ять основних критеріїв несумісності державної допомоги з внутрішнім ринком ЄС [164]: 1) вибірковість надання державної допомоги; 2) надання державами-членами переваг, неправомірних із комерційної точки зору; 3) залучення державних коштів; 4) викривлення конкуренції внаслідок державної допомоги; 5) вплив державної допомоги на торгівлю на території Євросоюзу. Але, крім ДД існує низка інших можливостей державної підтримки

експортерів на зарубіжних ринках. Серед заходів державної підтримки експортної діяльності суб'єктів господарювання виділяють наступні:

- 1) встановлення системи обмежень в односторонньому порядку без врахування дій партнерів;
- 2) укладання угод із великою кількістю партнерів без налагодження тісної взаємодії з кожним з них;
- 3) укладання довгострокових угод для налагодження тісних взаємовигідних зв'язків між партнерами [139].

Дотримання третього підходу рекомендується для більшості країн-учасників, що входять у систему угод СОТ. Тому на налагодження тісних взаємовигідних зв'язків між партнерами орієнтовані системи підтримки національного експорту провідних країнах світу та функціонують спеціальні організації (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Державна підтримка експорту у окремих країнах світу

Країна 1	Система підтримки національного експорту 2
Франція	- державне фінансування експорту здійснюється відповідно до спеціальних правил за участі й жорсткого контролю державних і напівдержавних кредитно-фінансових організацій: Банку Франції, Французького банку зовнішньої торгівлі і банку «Credit National»; - процедура отримання експортного кредиту істотно спрощена: потрібно лише чотири підписи: експортера, банку, що видав кредит, зовнішньоторговельного банку і страхової компанії; - діюча система дає змогу французьким експортерам користуватися кредитами як для фінансування самого експорту, так і експортного виробництва
Фінляндія	Широкого поширення набула така форма державного стимулювання, як субсидування експортера: короткострокове фінансування експорту; кредитування експортером імпортера; кредити на розвиток так званого нового експорту; середньо- і довгострокове кредитування експорту. Однією з основних форм фінансування експорту є також страхування й гарантування експортних надходжень: гарантія на випадок неплатежу імпортера (L-гарантія); гарантія для забезпечення кредиту (P-гарантія); гарантія фінансовим установам (F-гарантія); зустрічна гарантія (B-гарантія); гарантія інвестицій від політичного ризику (I-гарантія); гарантія по акредитивам (D-гарантія); K-гарантії.
Південна Корея	- система множинних валютних курсів; - надання прямої фінансової допомоги; - дозвіл використовувати зароблену валюту на імпорт потрібних товарів; - розширення можливостей брати кредити в іноземній валюті; - лібералізація імпортного контролю, надання тарифних пільг.

Продовження табл. 2.3

1	2
Китай	- стимулювання національного експорту виробів з високим вмістом доданої вартості через Китайську корпорацію страхування експортних кредитів (Sinosure): страхування коротко-, середньо- і довгострокових експортних кредитів; страхування китайських інвестицій за кордоном; надання гарантій, стягнення комерційної заборгованості; оцінка кредитоспроможності торгових партнерів.
Бразилія	Основна інституція у сфері підтримки експорту – Міністерство розвитку, промисловості й зовнішньої торгівлі та Міністерство туризму: надання експортерам необхідної комерційної та іншої інформації; сприяння експорту малих і середніх підприємств; розвиток нових видів експортної діяльності; диверсифікація експорту; підвищення конкурентоспроможності продукції.
Казахстан	- створення Державну корпорацію страхування експортних кредитів та інвестицій; - переорієнтація із сировинного експорту на високотехнологічний.
Німеччина	Цільове субсидіювання, дотації малим та середнім підприємствам на НДДКР, пільгові кредити фірмам, що проводять модернізацію виробництва і випуск нової продукції та інше. В 2012 створено агентство Kompetenznetze Deutschland, метою якого є отримання синергетичного ефекту за рахунок об'єднання інноваційних технологічних кластерів
США	Експортні підприємства, які здійснюють інноваційну діяльність звільняються від оподаткування, а також держава проводить пільгове оподаткування фірм, що здійснюють НДДКР та бере на себе до 20 % витрат на впровадження інновацій. найважливішим суб'єктом є фінансовий інститут уряду країни Експортно-Імпортний банк Сполучених Штатів Америки

Джерело:[279; 402; 326]

Однією з найбільш успішних країн у сфері державної підтримки розвитку експорту є Китай, який за останні 30 років з десятого місця серед країн світу в 1990-х піднявся на перше місце за обсягом експорту і друге за обсягом щорічно залученого капіталу в економіку [51]. Такі вражаючі досягнення є результатом активної зовнішньоекономічної політики, орієнтованої на розширення ринків збуту та залучення іноземного капіталу в країну, створення спеціальних економічних зон (СВЗ) і відкритих економічних регіонів. Після приєднання Китаю до СОТ експортна політика стала більш толерантною: був знижений рівень тарифних і нетарифних обмежень та створено більш ліберальні умови для залучення іноземного капіталу [191]. Велику увагу привертала ініціатива Китаю «Один пояс – один шлях», що містила можливості для взаємовигідного співробітництва та розвитку [167].

Водночас міжнародні організації постійно наголошують на необхідності забезпечення більш високого рівня прогнозованості заходів Китаю стосовно підтримки ринкових цін та виконання зобов'язань, взятих у рамках членства в

COT, наприклад, щодо повідомлень про субсидії, підтримки сільського господарства та державних торгових підприємств. Загалом, Китай лишається одним з найбільших учасників світової торгівлі саме завдяки державній підтримці – найбільша світова торгова платформа Alibaba, що стала проривною технологією сучасної торгівлі, була створено завдяки державному фінансуванню.

Досвід Китаю щодо захисту інтересів національних експортерів доцільно взяти до уваги уряду України. Адже до війни уряд не приділяв достатньо уваги розробці і застосуванню дозволених COT заходів підтримки експортерів, зокрема у сфері реклами, інформаційної підтримки, організації ярмарково-виставкової діяльності тощо.

У травні 2012 року ВР прийняла ЗУ «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності», однак Президент України наклав на нього вето через низку причин, однією з яких була не достатня відповідність правилам ОЕСР та ЄС. У рамках Національного Плану дій на 2013 рік КМУ затвердив Концепцію системи державної підтримки експорту України, [128] де були розроблені інфраструктура і заходи державної фінансової підтримки експортної діяльності. На практиці робота з розвитку вітчизняної системи підтримки експорту активізувалася починаючи з 2014 року [113]. Зокрема було підготовлено проєкт Плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на період до 2020 року [223]. В першу чергу, увага була спрямована на розбудову інституційної інфраструктури підтримки експорту для надання інформаційних та інших послуг з підтримки експортерів, дозволених нормами COT. Значна увага була приділена зміцненню інституційних основ системи державної підтримки експорту, яка включає такі державні органи [76]:

Мінекономіки як провідний орган щодо реалізації державної зовнішньоекономічної політики;

галузеві центральні органи виконавчої влади, які формують державну політику з підтримки експорту підприємств у відповідних галузях економіки;
регіональні (обласні, місцеві) органи влади;

публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпортний банк України», метою діяльності якого є визначено створення сприятливих фінансових умов для підтримки вітчизняного товаровиробника, кредитно-фінансова підтримка процесів структурної перебудови, зміцнення та реалізація виробничого і торговельного потенціалу галузей економіки, переважно експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих;

спеціалізовану фінансову установу ЕКА, яка за рахунок коштів державного бюджету підтримує вітчизняних експортерів відповідно до правил та вимог СОТ.

Для підвищення обґрунтованості дій держави щодо підтримки експортної діяльності була прийнята Експортна стратегія України 2017–2020, яка визначила напрями розвитку українського експорту та орієнтири для створення відповідних умов. Однак рівень її фактичного виконання виявився на досить низькому рівні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні показники ефективності реалізації Експортної стратегії України

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт товарів та послуг, млрд. дол. США	45,1	52,6 (+16,6%)	57,28 (+8,9%)	64,05+11,8%)	59,37 (-7,3%)	78,97 (-33,00%)
Частка експорту високо та середньо-технологічних товарів з використанням в загальному обсязі експорту товарів, %	17,30%	16,80%	17%	16,30%	16,50%	14,70%
Індекс сприяння торгівлі	95	-	-	-	-	
Глобальний індекс підприємництва	66	73	73	79	-78	

Джерело: [171]

Таблиця 2.5.

Виконання Плану завдань і заходів Експортної стратегії на 2017–2020

Напрямок	Стан виконання, %
Інституційна основа для інновацій	56
Інноваційний потенціал підприємств	0
Умови для міжнародної торгівлі	64
Мережа інститутів, що надають послуги експортерам	56
Стимулювання підприємницької діяльності	42
Покращання управлінських навичок	19

Джерело: [171]

Дані таблиць 2. 4 і 2.5 демонструють той факт, що незважаючи на низьку результативність виконання програми у практичній сфері, робота по створенню інституційної основи системи державної підтримки експорту велася досить ефективно, що відповідає завданням першого етапу розвитку державної системи підтримки експорту. Створення і функціонування в Україні експортно-кредитного агентства (ЕКА), покликане покращити захист українських експортерів від ризику неплатежів і фінансових втрат; полегшити доступ до фінансових ресурсів, сприяти виходу українських виробників на зовнішні ринки.

У цьому ж контексті активно велася робота уряду з іноземними партнерами щодо стимулювання експортної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. В рамках фінансованої ЄС Програми «EU4Business» у грудні 2017 ГС «Фонд підтримки реформ в Україні» підписав з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) договір про запуск проекту «Консолідація експортного потенціалу та сприяння доступу на зовнішній ринок малого та середнього бізнесу України» [169]. Для поліпшення фінансових умов доступу українського малого та середнього бізнесу до зовнішніх ринків було створено міжвідомчу робочу групу, до роботи якої залучено фахівців німецького банку розвитку KfW, фінансової установи «Euler Hermes Deutschland AG», та консалтингової компанії PricewaterhouseCoopers (PwC). Результатом її роботи став проект ЗУ «Про державну підтримку страхування та гарантування експорту».

У період воєнного стану запорукою успішного функціонування ЕКА є співробітництво з міжнародними донорами, що вимагає від ЕКА відповідності двом ключовим критеріям сумісності конкуренції:

ЕКА не повинне надавати субсидії експортерам, (відповідно до угоди ОЕСР та домовленостей з ЄС);

ЕКА не повинне витіснити з ринку приватні фінансові установи.

Основним суб'єктом державної підтримки експорту є Мінекономрозвитку. На виконання пункту 2 постанови КМУ від 20 серпня 2014 року № 459 «Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі» [179] затверджено Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі [178], в якому зазначається, що Міністерство здійснює свої повноваження безпосередньо та через торгові представництва у складі закордонних дипломатичних установ і торгових представництв (ТП). Безпосередньо для діяльності щодо підтримки експорту створено Департамент зовнішньоекономічної діяльності та торговельного захисту та Офіс з просування експорту (Export Promotion Office, EPO)¹ (рис. 2??). Їх повноцінна діяльність розпочалася з грудня 2016 р. після підписання багатостороннього Меморандуму між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України і проектом Agriteam Canada «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE) та фондом Western NIS Enterprise Fund, який фінансує проекти та ініціативи з проведення реформ в Україні.

Також створено Управління підтримки експортерів при МЗС України, одним із напрямів роботи якого визначена дипломатична підтримка вітчизняних експортерів, яка спрямована на розширення географії ринків збуту та забезпечення галузевої диверсифікації вітчизняного експорту. На постійній основі здійснюється моніторинг та оперативне інформування національних виробників стосовно потенційних можливостей розширення української

¹ консультативно-дорадчий орган Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ), який було започатковано Наказом МЕРТ №1861 від 03 листопада 2016 року в якості “єдиного вікна” допомоги українським експортерам в отриманні доступу до зовнішніх ринків

присутності на світових ринках, заходи щодо підвищення зацікавленості іноземних компаній у налагодженні контактів з вітчизняними партнерами [302].

Рис. 2.15. Мета і напрями діяльності Офісу з просування експорту.

Джерело:[169]

На сайті Мінекономіки України в розділі «Підтримка експорту» міститься інформація щодо заходів за такими напрямками як «Фінансова підтримка», «Виставкова діяльність», «Торговельні обмеження», «Технічні бар'єри (REACH)», «Київський протокол», «COT» [182]. В руслі сучасних тенденцій цифровізації велике значення має забезпечення інформаційної підтримки українських експортерів, для чого Представництвом України при ЄС започатковано роботу веб-сервісу «Центр підтримки експортерів» та запущено в дію міжнародну платформу NAZOVNI, призначену для надання дипломатичного сприяння українським експортерам на зовнішніх ринках [186].

Також ДП «Держзовнішінформ» та МЗС ведеться робота щодо:

інформаційного наповнення веб-порталу «Комплексна система інформаційно-консультативної підтримки та розвитку експорту» [170];

популяризації он-лайн ресурсу європейської комісії [170], який дає можливість на безоплатній основі отримати інформацію щодо діючих в країнах

ЄС стандартів, тарифів, мит і квот, податків, торговельних преференцій, статистичних даних по товарних позиціях.

В умовах війни було запроваджено ряд цифрових нововведень для підтримки конкурентоспроможності вітчизняних експортерів (табл. 2.6)

Таблиця 2.6.

**Нововведення та ініціативи в сфері підтримки експорту
в умовах воєнного стану**

Платформи	Призначення	Електронна адреса
Офіс з розвитку підприємництва та експорту запуснув оперативну платформу	Інформація для українських експортерів, які готові постачати свою продукцію за кордон в умовах війни	https://export.gov.ua/business_during_war
Фінансування українських експортерів	Кредитна програма для компаній, які через агресію РФ потребують додаткового фінансування для реалізації експортних контрактів	https://export.gov.ua/financing_of_exporters
Інтерактивний дашборд: експорт України в умовах повномасштабної війни	Онлайн-інструмент, що містить в собі дані по експорту товарів з України за 2022 рік та в порівнянні з 2021 роком. За допомогою сервісу можна: дізнатись обсяги та динаміку українського експорту товарів; порівняти обсяги експорту 2021-2022 років у розрізі: категорій товарів, країн-партнерів, регіонів світу.	https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini

Джерело: складено автором.

Незважаючи на велику кількість прийнятих нормативно-законодавчих документів та активну розбудову інституційної основи у сфері державної підтримки експорту на практиці її ефективність була на низькому рівні. Науковці та підприємці постійно вказували на такі недоліки вітчизняного законодавства, як нестабільність і суперечливість норм окремих законодавчих актів, неузгодженість законів та підзаконних актів; нерозробленість механізму їх реалізації. Так, фахівцями НІСД до проблемних моментів вітчизняної системи підтримки експорту віднесено [319]: відсутність системної фінансової підтримки експортної діяльності з боку держави, яку не вирішувало

функціонування Державного експортно-імпортного банку (ДЕІБ); повільний розвиток експортного кредитування в Україні (невигідні умови внаслідок високих ризиків експортних операцій), недостатній рівень інвестування в модернізацію та створення експортно-орієнтованих виробництв; відсутність механізму ефективного впровадження новітніх технологій; недостатній розвиток та впровадження систем сертифікації, управління і контролю якості. Результатом була низька конкурентоспроможність та слабка географічна диверсифікованість українського експорту.

Зазначені проблеми негативно позначилися на динаміці вітчизняного експорту, який імпортоємний і чутливий до коливань цін і умов торгівлі, що демонструють рис. 2.16–2.19.

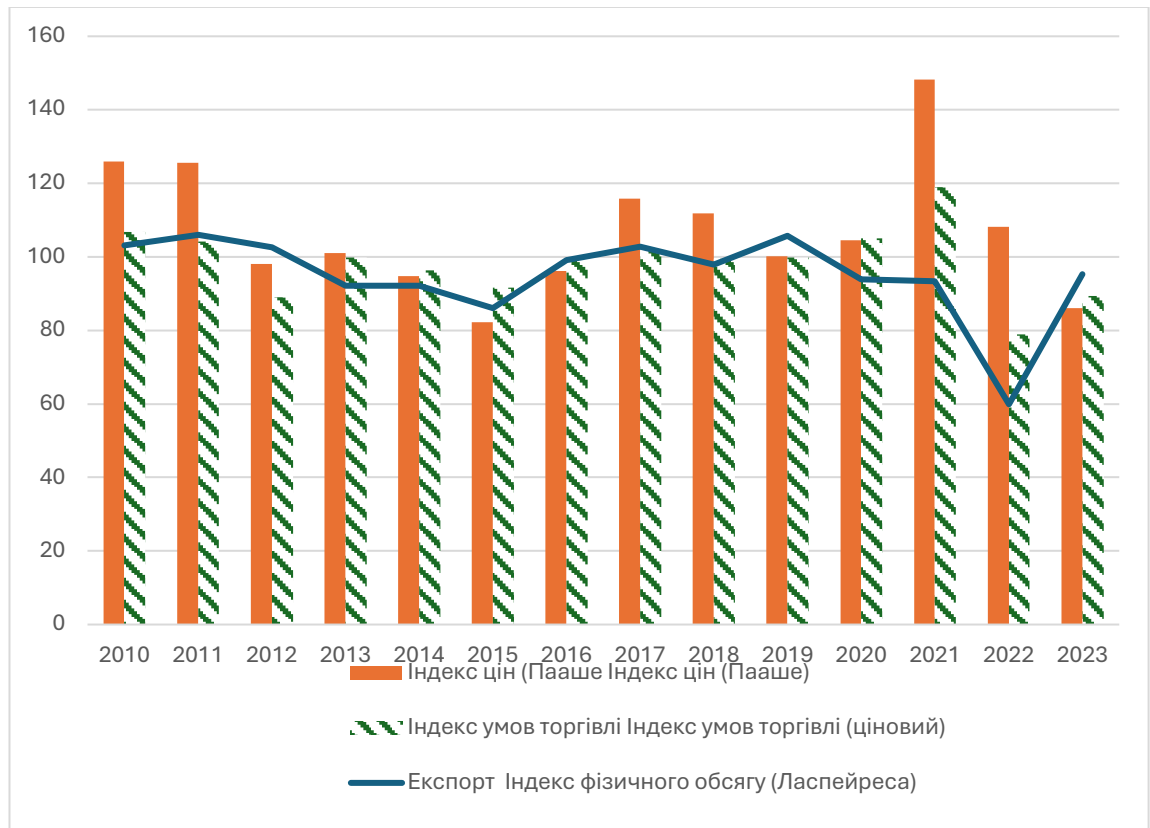

Рис. 2.16 Індекс зміни до попереднього року експорту у фізичному та ціновому вимірі та цінових умов торгівлі

Джерело: [77]

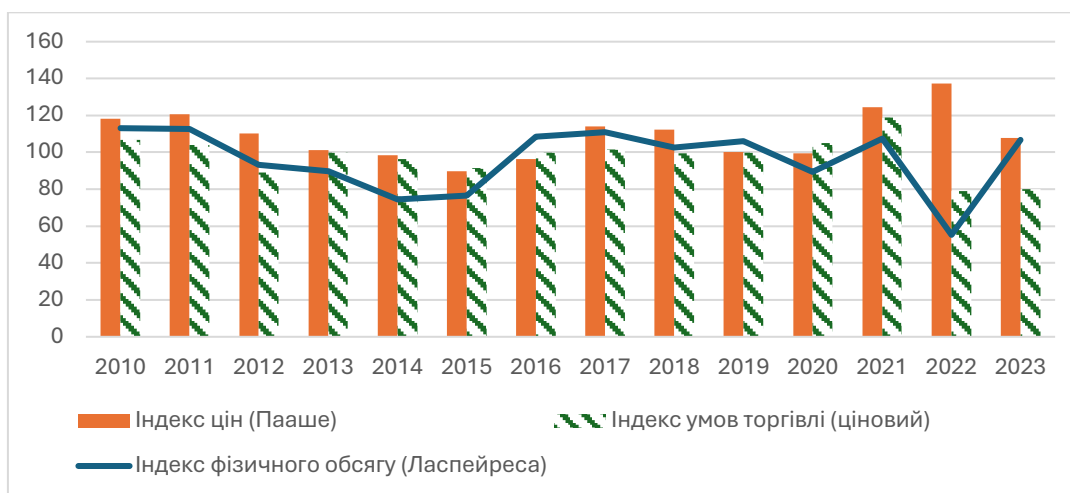

Рис. 2.17. Індекс зміни до попереднього року імпорту у фізичному та ціновому вимірі та цінових умов торгівлі

Джерело: [77]

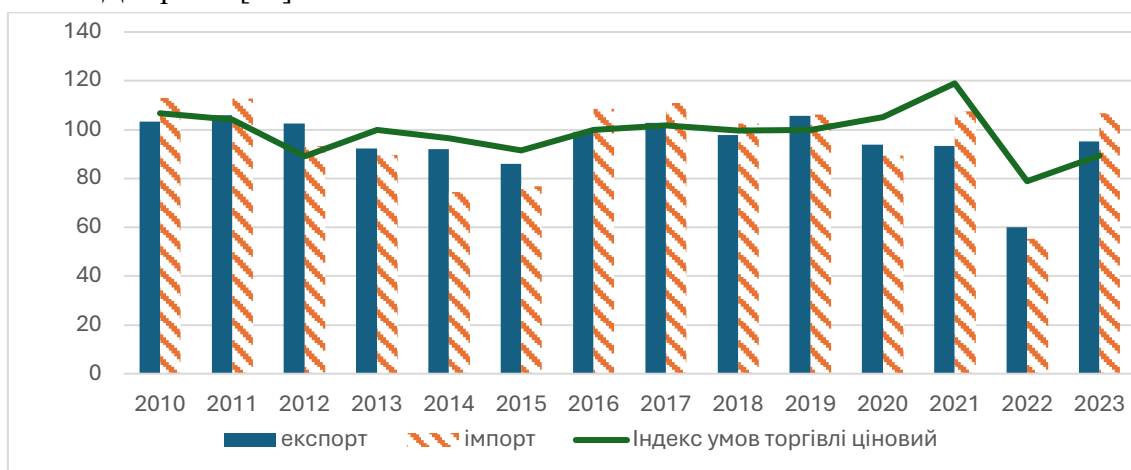

Рис. 2.18. Індекс зміни до попереднього року експорту та імпорту у фізичному вимірі та цінових умов торгівлі, 2010–2022

Джерело: [77]

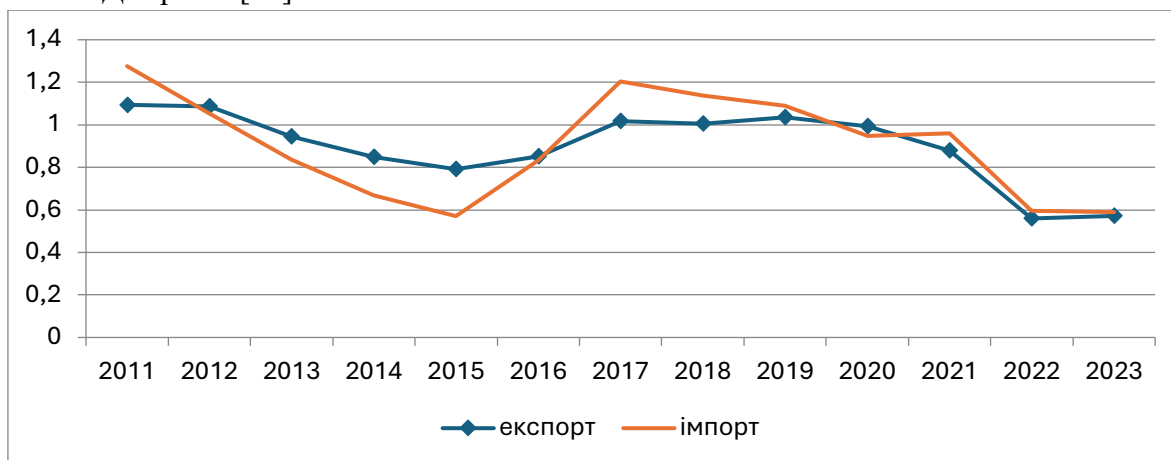

Рис. 2.19. Індекс динаміки експорту та імпорту у фізичному вимірі (2010 – базовий рік) .

Джерело: [77]

Рис. 2. 19 демонструє, що починаючи з 2017 спостерігається негативна динаміка експорту та імпорту з України у фізичному вимірі. Незважаючи на зростання цін і девальвацію гривні, що підтримувала конкурентоспроможність вітчизняних товарів, обсяги експорту та імпорту дещо відновилися після 2014–2015 років, але під час пандемії та війни впали більше, ніж вполовину. Криза COVID 19 та повномасштабне вторгнення в Україну з боку росії вкрай негативно позначилося на можливостях вітчизняних підприємств експортувати товари та загостило їх потребу в державній підтримці. Вкрай складне становище України під час війни спонукало зарубіжні країни суттєво пом'якшити торгові умови, що підтримало конкурентоспроможність українських виробників на зовнішніх ринках. Так, навесні 2022 Велика Британія оголосила про лібералізацію торгівлі та скасування всіх мит і квот на експорт товарів з України, що дало змогу українським виробникам наростити експорт борошна, зерна, молочної продукції, м'яса птиці та напівфабрикатів тощо до цієї країни[50]. Її приклад наслідували багато інших країн. 27 квітня 2022 року за пропозицією Європейської Комісії було призупинено на один рік дію імпортних мит¹ на весь український експорт до ЄС [94]. Канада та Австралія на один рік скасувала всіх мита на українську продукцію. Такий режим діятиме впродовж наступних 12 місяців [117]. США з 01 червня 2022 року на один рік скасували спеціальне мито у розмірі 25 % щодо 232 товарних позицій сталевих продукції [391]. Уряд Австралії 05 липня 2022 року оголосив про скасування мит на один рік для українського експорту. Такий пільговий митний режим став суттєвою підтримкою вітчизняних експортерів.

У 2023 розпочалися процедури з оновлення пакету угод про вільну торгівлю, зокрема Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ (Швейцарія, Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн), Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоду про сільське господарство між Україною та Ісландією та Угоди про сільське господарство

¹ Йдеться про всі промислові мита, аграрні мита і квоти, систему вхідних цін, антидемпінгових мит, захисних мит

між Україною та Швейцарською Конфедерацією та іншими країнами. В нову редакцію Угоди передбачається включити нові розділи щодо МСП, торгівлі та сталого розвитку, електронної комерції та технічного співробітництва. Також оновлено такі розділи, як: торгівля товарами, технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, спрощення процедур торгівлі, захист інтелектуальної власності, державні закупівлі [297].

Зі свого боку, уряд України активно здійснює лібералізацію митного регулювання: було знижено ставки митних зборів і розширено перелік пільгових мит, а також нетарифних заходів щодо всіх товарів. У травні 2022 р. Уряд схвалив проєкт змін до Митного кодексу України¹ (розроблений Мінфіном спільно з Держмитслужбою за підтримки Офісу реформ та програми EU4PFM). Основним завданням є гармонізація Митного кодексу України з Митним Кодексом ЄС в частині застосування Нової комп'ютеризованої транзитної системи (New Computerized Transit System – NCTS), пришвидшення митного оформлення товарів, зокрема запровадження спрощених процедур відпуску товарів та контролю після розмитнення; передачі відповідальності за видачу сертифікатів EUR1 від Української Торгової Палати до українського митного органу; спрощення митних формальностей для підприємств, що користуються високим ступенем довіри. Результати тестування NCTS на відповідність положенням Конвенції про процедуру спільного транзиту [52] дозволили Україні приєднатися до зазначеної Конвенції, а також до Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами²,³. Участь у цих конвенціях надає змогу вітчизняному бізнесу користуватися такими перевагами, як:

¹ 15 серпня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законодавчих актів України щодо деяких питань виконання Глави 5 Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [290]

² Таке рішення визначає головні цілі наступної імплементації митного законодавства ЄС в Україні, а саме: можливість для українських підприємств застосовувати транзитні декларації із використанням NCTS в межах 36 країн світу, не оформлюючи будь-які інші транзитні документи, – це пришвидшить проходження товарів через митні кордони; розширення спектра підприємств, яким стануть доступні митні спрощення; запровадження європейської системи прийняття рішень для надання авторизацій на спрощення та інших рішень за заявою; запровадження європейської моделі попередніх рішень щодо класифікації та країни походження товарів (рішень щодо зобов'язувальної інформації);

запровадження європейської практики гарантування сплати митних платежів з можливістю звільнити від гарантування підприємства, що переміщують товари будь-які, а не лише визначені переліком (як елемент митного спрощення);

закладення основи для вибудовування партнерських відносин між митницею та бізнесом, що пришвидшить митне оформлення [281]

³ Імплементація змін митного законодавства здійснюється на основі таких ключових актів ЄС

- Регламенту (ЄС) №952/2013, яким встановлюється Митний кодекс ЄС;

1) єдина транзитна декларація та єдина гарантія для переміщення товарів між 36 країнами (країнами ЄС, Великою Британією, Туреччиною, Сербією, Північною Македонією, Ісландією, Норвегією, Ліхтенштейном та Швейцарією);

2) авторизовані підприємства можуть відправляти та отримувати товари на своєму підприємстві без заїзду на митні термінали;

3) дія українських фінансових гарантій у 35 країнах світу.

Про результати свідчать такі дані: за 2024 рік, порівняно з показниками станом на 1 жовтня 2023 року, кількість оформлених декларацій зросла у 3,7 рази у системі *NCTS (New Computerized Transit System)*. Загалом від початку застосування в Україні процедури спільного транзиту, тобто з 1 жовтня 2022 року, оформлено близько 120 тисяч декларацій (серед яких майже 5 тисяч операцій внутрішнього транзиту). Це свідчить про зручність процедури спільного транзиту для вітчизняних експортерів й імпортерів. Крім того, у системі управління гарантіями NCTS за два роки Держмитслужба зареєструвала 137 загальних та майже 10 тисяч індивідуальних гарантій. Загальна сума гарантування становить майже 450 млн євро [147].

Наприкінці квітня 2023 запрацював веб-сервіс реєстрації електронних гарантій, яким активно користуються гаранти, що мають право гарантувати переміщення товарів за процедурою спільного транзиту відповідно до умов Конвенції про процедуру спільного транзиту. Відповідно за 2023 рік у системі GMS зареєстровано 46 загальних електронних гарантій (діючих 33 на загальну суму понад €109 млн) та 2 997 індивідуальних електронних гарантій (діючих 2 669 на загальну суму майже €173 млн) [180].

Спрощення митних процедур за рахунок впровадження сучасних технологій митного контролю дозволило суттєво зменшити витрати

Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та Конвенції про єдиний режим транзиту (з метою подальшого приєднання); Регламенту (ЄС) №1186/2009, що встановлює систему Співтовариства для звільнення від сплати мит (розділи I і II); Регламенту (ЄС) №608/2013 Європейського Парламенту та Ради про митний контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності; Імплементативного Регламенту Комісії (ЄС) №1352/2013, яким встановлюються форми документів, передбачені Регламентом (ЄС) №608/2013 Європейського Парламенту та Ради про митний контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointehratsiia/mytni-pytannia-ta-spryiannia-torhivli>

підприємців-експортерів, що підтримує їх конкурентоспроможність, і закладає передумови впровадження в Україні статусу Уповноваженого економічного оператора (УЕО) та приєднання України до Конвенції про єдиний режим транзиту.

В системі підтримки підприємств-експортерів складно переоцінити ефективне функціонування системи експортного кредитування. В індустріально розвинутих державах діє розгалужена система фінансування, гарантування й страхування експорту. А для суб'єктів малого й середнього бізнесу (МСБ) відкрито широкий доступ до інформаційних джерел та механізмів фінансової підтримки їхньої експортної діяльності. В зарубіжних країнах фінансова підтримка організована через державні Агенції кредитування експорту (АКЕ) – Export-import bank, OPIC (США), COFACE (Франція), SACE (Італія), HERMES (ФРН) тощо.

В Україні створення Приватного акціонерного товариства «Експортно-кредитне агентство України» (ПРАТ ЕКА) було важливим інструментом реалізації цілей Експортної стратегії України шляхом підвищення доступності фінансування; страхування ризиків неплатежів і фінансових витрат для експортерів; забезпечення експортного гарантування та страхування. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української продукції на зовнішніх ринках та збільшенню частки експорту з високим вмістом доданої вартості. Але за браком державного фінансування ЕКА тривалий час не виконувало своїх повноважень у передбаченому законом обсязі та форматі.

Під час війни ефективна робота ЕКА стала нагальною необхідністю для «виживання» підприємств-експортерів. Тому у вересні 2022 внесено зміни до статуту ЕКА¹, які передбачають його спеціальний статус як страховика-резидента – його визнано юридичною особою приватного права, що діє на комерційній основі, передано під керівництво НБУ, включено до реєстру

¹ закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективного функціонування Експортно-кредитного агентства» від 24 березня

фінансових установ, також оновлено законодавство та нормативно-правову базу його діяльності¹.

У результаті на 25 грудня 2023 року було укладено 22 договори страхування, зокрема портфельним методом, які дали можливість підтримати 85 зовнішньоекономічних угод, з яких:

страхування зовнішньоекономічних договорів – 6;

страхування кредитів – 13;

страхування кредитів (портфельне, у межах державної програми «5–7–9%»).

Згідно із чинним законодавством, ЕКА страхує експортні контракти та має право страхувати інвестиції з України до інших країн, а саме:

зовнішньоекономічний договір/експортний кредит/банківську гарантію на суму до 150 млн грн;

до 85 % вартості зовнішньоекономічного договору.

При цьому страхування ЕКА тепер може бути основним видом забезпечення по кредиту, а кожен кредитний договір на суму до 20 млн грн автоматично підтверджується Агентством. Відповідно розширено перелік товарів, експорт яких може бути підтриманий ЕКА, з 16 % до 41 % товарного експорту за номенклатурою. Для забезпечення роботи ЕКА залучається довгострокове кредитування від міжнародних фінансових організацій, таких як МФК, ЄБРР або ЄІБ, за підтримки пільгових кредитів, наприклад у рамках кредитної програми Британського агентства з фінансування експорту (*UK Export Finance*).

Все це формує основу для активної діяльності ЕКА зі страхування та перестрахування прямих інвестицій від ризиків, які спричинені збройною агресією, бойовими діями та/або тероризмом [244]. При цьому таке страхування здійснюється виключно за умови спрямування інвестицій на

¹ За розрахункової величини нормативу платоспроможності та достатності капіталу в 312,157 млн грн прийнятні активи становлять 1879,54 млн грн (з яких грошові кошти – 472,278 млн грн (25,12 %); державні облігації – 1407,262 млн грн (74,88 %)).

створення об'єктів та інфраструктури, необхідних для розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження. Завдяки додатковому фінансуванню з боку установ, як-от Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (*MIGA*) та Фінансової корпорації розвитку (*DFC*) страхування воєнних ризиків інвесторів ЕКА спроможне покрити до 90 % потенційних збитків.

Зважаючи на тимчасовий характер воєнного стану, у довгостроковому плані діяльність ЕКА має базуватися на європейських підходах до оцінки допустимості державної допомоги для ЕКА. Наприклад, з урахування вимог Угоди про асоціацію в частині регламентування державної допомоги АМКУ була проведена експертиза двох законопроектів, що стосуються діяльності ЕКА. За її результатами АМКУ мав змогу надати зауваження та пропозиції щодо законопроекту № 9015 «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків»¹ (ухвалений в листопаді 2023) та законопроекту № 9146 «Про внесення змін до статті 13 Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування експорту продовольчої продукції під час воєнного стану»² (слід зауважити, що дія ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» і положення Угоди про асоціацію не поширюється на цю сферу) [245].

Зокрема АМКУ зазначено, що у разі здійснення ЕКА страхування та перестрахування прямих інвестицій на преференційних не ринкових засадах, ці заходи можуть містити ознаки державної допомоги згідно із положеннями Угоди про асоціацію [244]. Водночас, у разі надання СГ – інвесторам ДД у формі страхування та перестрахування прямих інвестицій від ЕКА, така ДД буде допустимою згідно з правилами надання регіональної інвестиційної

¹ Законопроектом передбачається розширення діяльності ЕКА щодо страхування інвестицій (як іноземних, так і вітчизняних інвесторів) в Україні, в тому числі, від воєнних ризиків

² передбачається розповсюдження дії Експортно-кредитного агентства на підтримку експорту товарів у сфері сільського господарства, страхування та перестрахування зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо цих товарів.

допомоги [221]. У цілому Закон № 9015 розширює можливості ПрАТ «Експортно-кредитне агентство» (ЕКА).

Отримавши можливості здійснювати страхування інвестицій в Україні протягом 2022–2024 років діяльність ЕКА суттєво активізувалася: розширилася сфера діяльності та збільшився перелік партнерів [252]. За рахунок використання страхування ЕКА ризиків, пов'язаних з кредитуванням зовнішньоекономічних контрактів, банки змогли надавати кредити клієнтам-експортерам за спрощеними вимогами до застави¹. Так, «Райффайзен Банк» видав перший беззаставний кредит на суму 210 млн грн українському виробнику морозива та заморожених напівфабрикатів «Три Ведмеді» для виконання експортної угоди на здійснення експорту до Польщі під страхове покриття ЕКА. Загальна сума прокредитованого зовнішньоекономічного договору становить 600 млн грн, а страхова відповідальність ЕКА перед «Райффайзен Банком» – 178,5 млн грн. Також укладено угоду між ЕКА [248] та «Першим Українським Міжнародним Банком» (ПУМБ) щодо співпраці в рамках програми портфельного страхування ризику банку за кредитами, що надаються для виконання експортних контрактів усіх видів підприємств.

Усього за станом на 6.11.2024 ЕКА взяло на себе 1,062 млрд грн страхової відповідальності за договорами зовнішньоекономічної діяльності, а також кредитами, виданими банками-партнерами українським експортерам. Загальна сума експортних контрактів, застрахованих ЕКА, вже перевищила 8 млрд грн. Це означає, що кожна гривня страхової відповідальності ЕКА конвертується у 8,17 грн майбутньої експортної виручки [107]. На поточному етапі продовжуються перемовини з зовнішніми партнерами щодо упровадження і вдосконалення інструментів страхування воєнних ризиків інвесторів і залучення відповідного фінансування як ключової умови припливу приватних інвестицій. Для цього за участі Багатосторонньої агенції гарантій

¹ Згідно чинного законодавства клієнти можуть отримати позики до 5 млн грн терміном до одного року, оформивши в заставу майнові права за експортним контрактом та поруку від власника, за пільговими відсотковими ставками на умовах програми «Доступні кредити 5-7-9 %».

інвестицій (*MIGA*) [251] була створена робоча група для залучення додаткового фінансування для страхування інвестицій в Україну. В 2023 сума страхового покриття становила понад 166 млн дол. Зокрема, було схвалено десятирічний пакет страхування вартістю 9,1 млн дол США для проєкту індустріального парку М10 у Львівській області. Ця страхова угода частково фінансується країнами-донорами через Цільовий трастовий фонд підтримки реконструкції та економічного розвитку України (*SURE*), під наглядом *MIGA*.

Питання акумулювання додаткових ресурсів задля збільшення фінансування програм страхування військових ризиків в Україні розглядалися на засіданнях Мультидонорської координаційної платформи. В результаті наприкінці 2023 Американська корпорація з фінансування міжнародного розвитку (*DFC*) схвалила п'ять нових проєктів в Україні обсягом 380 млн дол., для вдосконалення страхування торговельних операцій активно ведуться перемовини з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). Також КМУ разом з міжнародними партнерами та фінансовими установами працює над створенням спеціального трастового Фонду перестрахування військових ризиків, який допоможе завести на ринок великих приватних перестраховиків, міжнародних та українських операторів страхового ринку. З метою отримання інвестиційного страхового покриття для спільних підприємств вітчизняних суб'єктів господарювання від ЕКА європейських країн Мінекономіки створено консолідований перелік інвестиційних проєктів у ключових секторах економіки, які повністю відповідають вимогам міжнародних фінансових інституцій.

У поточному періоді воєнного стану специфічним випадком є страхування руху вантажів по Чорному морю. Для вирішення цього питання Україна спільно з страховими компаніями Великобританії розробила спеціальний механізм, який дозволить знизити вартість страхування від воєнних ризиків для експортерів усіх видів продукції з України.

Загалом, слід відмітити, що поки що активна діяльність держави у напрямі розвитку страхування експортного кредитування мала частковий

успіх. Найбільш реальним було кредитування вітчизняних суб'єктів господарювання через програму 5–7–9%, запровадженої через Мінекономіки та ЕКА у співпраці з вітчизняними банками¹ (рис. 2.20) .

Рис. 2.20 Динаміка виданих кредитів в рамках програми «Доступні кредити 5–7–9 %».

Джерело: [276]

Крім державної підтримки експортної діяльності суб'єктів господарювання шляхом страхування кредитування в Україні і кредитної «Програми 5–7–9 %» реалізується низка грантових програм для вітчизняних суб'єктів господарювання. Їх доступність забезпечується цифровими засобами – в Дії можна ознайомитися умовами участі і там же подати заявку.

Наприклад, Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» реалізує грантову програму для створення і підтримки діяльності об'єднань підприємств у формі експортних альянсів із загальним обсягом фінансування 1,5 млн дол США. Метою цієї програми є підтримка підприємств, які прагнуть спільно просувати свою продукцію на міжнародних ринках та покликана підвищити рівень інтернаціоналізації українського бізнесу [237; 67]. В рамках програми планується витратити близько 1 млн дол на 25 передбачених

¹ з ЕКА уже працюють «Ощадбанк», «Укргазбанк», «Укресімбанк», «ПриватБанк», «Кредобанк» і ПУМБ

грантів. Тобто, на один проєкт буде виділено від 20 до 75 тис. дол. (або по курсу в гривнях) залежно від домовленостей із USAID KEY. Подати заявку на отримання гранту по програмі можливо винятково через онлайн-портал керування заявками KEY – Submittable, де детально розписані етапи конкурсу та шаблони необхідних документів. Для участі в грантовій програмі, грантоотримувач повинен відповідати визначеним вимогам¹ і має право подати не одну, а дві заявки для своєї організації. Головна увага приділяється стратегії проєкту та власному бізнес-плану з урахуванням усіх сильних сторін підприємства. Ті проєкти, розробники яких внесуть свою частку для співфінансування (мінімум 30 % від загального бюджету) мають вищі шанси на виграш гранту. У такий спосіб грантоотримувач фінансово мотивується на успішну співпрацю. Зі свого боку, USAID KEY обіцяє розробити для переможця гранту плану маркування та брендування його підприємства, що буде додано до грантової угоди.

Цільовою аудиторією грантової програми є неурядові організації, ФОПи, приватні підприємства, галузеві та бізнес-асоціації, стартапи, МСП, що діють в таких сферах як інформаційні технології, інженерія, виробництво та послуги (зокрема, меблів і текстилю, зооіндустрії, виробництва іграшок, косметики, товарів для дому, харчової промисловості та електронного обладнання). Високі шанси отримати грант є у підприємств креативних індустрій, як-от: фільммейкери, студії звукозапису, виробництва крафтової продукції тощо. Додаток Л).

В політиці забезпечення конкурентоспроможності країни стратегічне значення має стимулювання високотехнологічного експорту. Для цього в практиці державного регулювання напрацьовано низку інструментів (табл. 2.7)

¹ бути зареєстрованим приватним підприємцем (ПП) або неурядовою організацією без репутаційних ризиків; кількість робітників приватного підприємства має становити максимум 250 осіб, а річний обіг менше ніж 50 млн євро та/або 43 млн євро річного балансу; представити для оцінювання фінансові, адміністративні та технічні показники й процедури, а також систему внутрішнього контролю та безпеки активів, захисту від шахрайства, марнотратства й зловживань тощо; надати номер Унікального ідентифікатора суб'єкта (UEI) на момент присудження гранту, що необхідно для отримання суми більшої за 25 тис дол. Наразі наявності вже активованого UEI, слід вказати його у заявці.

Таблиця 2.7

Інструменти державного стимулювання розвитку високотехнологічного експорту

Інструменти	Напрями застосування
Бюджетні	збільшення фінансування сфери відтворення інтелектуальної власності
	надання дотацій, субсидій і субвенцій підприємствам-експортерам високотехнологічної продукції
	фінансова участь у соціально-економічних проектах підприємств-експортерів високотехнологічної продукції
Податкові	диференціація ставки податків і порядку оподаткування
	пільги з оподаткування
	«податкові канікули» підприємствам-експортерам високотехнологічної продукції
Фінансові	впровадження системи субсидування процентних ставок по кредитах і внесках у статутні капітали;
	надання пільгових кредитів на розвиток експортного виробництва
	надання державних гарантій по експортних поставках високотехнологічної продукції
	формування системи стійкості валютного курсу
Інституційні	розвиток інфраструктури, спрямованої на надання фінансової підтримки експортерам високотехнологічної продукції
	доопрацювання правових основ формування організаційно-господарських структур
	створення ефективної системи технічного регулювання;
	удосконалення національної системи стандартизації та забезпечення єдності вимірювань
Зовнішньоекономічні	формування системи заходів із стимулювання експортерів високотехнологічної продукції
	введення імпортних і експортних нетарифних обмежень відповідно до вимог СОТ, спрямованих на розвиток високотехнологічного експорту
	захист внутрішнього ринку від тиску імпорту
Інвестиційні та інноваційні	залучення ресурсів державних інститутів розвитку для реалізації інвестиційних проектів
	розвиток ринкових інститутів (фондовий ринок, венчурні фонди, інвестиційні банки)
	стимулювання спільних із іноземними партнерами інвестиційних проектів

Джерело: [139]

Серед економічних інструментів, які під час воєнного стану спроможні досить ефективно сприяти збільшенню експорту товарів з високим вмістом доданої вартості, слід вказати на податкові стимули для переробних підприємств, страхування від військових ризиків, розширення пільгового

кредитування, наприклад запровадження в межах програми «5–7–9 %» спеціальної категорії пільгових кредитів для тих підприємств, які займаються або планують експортну діяльність. Також державі доцільно розглянути можливість часткової компенсації капітальних інвестицій суб'єктів господарювання через податкові пільги та надання цільових пільгових кредитів. Важливим поточним завданням підтримки експорту є покращання логістики та створення транспортних коридорів. Наприклад, здешевлення перевезень через переобладнання українських залізничних колій на європейські стандарти; або досягнення домовленостей щодо розширення морського коридору (на зразок «зернової угоди»), включення до нього продукції ГМК, будівництво нових переходів на кордонах. Гостро стоїть питання щодо спрощення фітосанітарного контролю або винесення його за межі пункту пропуску, наприклад, в середину країни, що зменшить черги на пропускних пунктах.

Підсумовуючи, надання ДДСГ у сфері експортної діяльності стикається з низкою обмежень, оскільки вона регламентована правилами СОТ і жорстко контролюється з боку відповідних регуляторних органів. Послаблення щодо підприємств-експортерів України на період воєнного стану розширюють адміністративні можливості уряду щодо їх підтримки за вкрай обмежених фінансових можливостей. Оскільки більшість грантових програм підтримки експортерів реалізується за кошти зовнішніх країн-донорів, то в довгостроковому періоді посилюються ризики нехтування національними інтересами на користь іноземних компаній. Незважаючи на складнощі воєнного періоду уряд має концентрувати зусилля на залученні іноземного інвестування та розвитку висотехнологічних статей експорту, що лежать в основі конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Мова йде про створення максимально привабливих інституційних умов для потенційних інвесторів, реформування податкової системи та створення законодавчої бази для безпечного й прозорого ведення бізнесу.

Висновки до розділу 2

1. Дослідження розвитку державної допомоги суб'єктам економічної діяльності в Україні засвідчило, що вона була невід'ємною складовою державного регулювання вітчизняної економіки ще з радянського періоду. Однак, з часів набуття Україною незалежності до прийняття у 2017 ЗУ «Про державну допомогу», що базувався на європейських стандартах, питання надання та контролю державної допомоги у різних формах було практично нерегульованим. Під час її надання превалювало ручне управління, непродуманий і політично мотивований підхід, відірваний від економічної доцільності. Це спричинило низку проблем у бюджетній сфері через нецільове витрачання коштів в цілях корумпованого політико-економічного лоббі. У період пандемії COVID -19 та під час воєнного стану умови надання державної допомоги було суттєво пом'якшено в силу спотворення конкурентного середовища. Після війни подібне спотворення конкуренції може негативно позначитися не лише на українських підприємствах, але й на міжнародних позиціях України (наприклад, якщо іноземні підприємства чи уряди спробують довести, що надання державної допомоги суперечить зобов'язанням України в галузі міжнародної торгівлі).

2. Проведення аналізу обсягів, динаміки та структури наданої державної допомоги в Україні наразі утруднено через неповну статистичну базу в результаті останніх змін її процедури. В якості непрямой оцінки нами було розраховано відношення обсягу видатків з державного бюджету на економічну діяльність до ВВП, що вважається показником частки державної допомоги у ВВП. Отримані нами результати розрахунків корелюють з оцінками експертів та Світового банку, і засвідчують, що в середньому вона коливалася на рівні 4,0–6,0% ВВП протягом 2010–2020 років. Це вище, ніж у країнах ЄС, де частка державної допомоги становить 1,5–2 % ВВП.

3. Аналіз галузевої структури ДДСГ в Україні показав, що на початку 2000-х рр. основним її отримувачем було сільське господарство та паливно енергетичний комплекс, тобто галузі низько технологічного комплексу, а у період пандемії і у довоєнний період – основна частка державної допомоги припадала на транспорт та будівництво. Для визначення ефективності наданої державної допомоги зазначеним галузям нами проведений аналіз співвідношення приросту часток доданої вартості у галузях-отримувачах державної допомоги та відповідних часток бюджетних видатків за напрямом «Економічна діяльність». Отримані значення були менше одиниці, що означає не достатньо продуктивне використання коштів державної допомоги. Відтак її надання могло спричинити викривлення конкуренції на ринку внаслідок неоднакового доступу до державної допомоги підприємств різних галузей. Зважаючи, що призначенням державної допомоги є підтримка підприємств у скрутні періоди, а не стимулювання виробництва, то відсутність суттєвих позитивних зрушень у динаміці виробництва у тих галузях, що отримували державної допомоги в Україні протягом 2012–2022 років є допустимим наслідком у цій сфері, але тривалість періоду її надання переконує про недосконалість та недостатню ефективність використання коштів державної допомоги.

4. Дослідження суб'єктного складу отримувачів державної допомоги в Україні показало, що серед них переважають комунальні підприємства (КП), проблеми функціонування і недоліки регулювання яких водночас із вагомістю суспільно-соціальної функції зумовлюють необхідність їх державної підтримки. В роботі встановлено, що серед форм надання державної допомоги в Україні домінували і були найбільш проблемними державні гарантії за кредитами окремим підприємствам, податкові пільги, система надання яких мала низку вад, зокрема безсистемність, непередбачуваність змін податкового законодавства, лобіювання інтересів окремих бізнес еліт, невизначеність часових рамок дії певної податкової пільги. Така ситуація щодо державної

допомоги суперечить нормам європейського законодавства й демотивує суб'єктів господарювання до проведення модернізації.

5. Під час кризових періодів розвитку вітчизняної економіки – пандемії COVID-19 і повномасштабного вторгнення РФ – трансформація конкурентного середовища кардинально змінила підходи до надання ДД, її характеристики та цільове призначення, оскільки метою діяльності підприємств в цих умовах були не отримання переваг в конкуренції, а виживання. У надскладних умовах воєнного стану державна допомога спрямовувалась на компенсацію і послаблення наслідків втрати частини промислового потенціалу, на полегшення умов ведення господарської діяльності, стимулювання зовнішньої торгівлі й євроінтеграційних процесів, забезпечення енергетичної стійкості промисловості й побутових споживачів, налагодження логістики. Однак, виникнення дилеми між підтримкою бізнесу та наповненням бюджету для фінансування безпрецедентних видатків на оборону зумовило необхідність скасування більшості пільг вже в 2022 році, підвищення податків у 2024 та орієнтацію на зовнішні джерела фінансування, що посилює валютні та боргові ризики.

6. Велике значення державна допомога має в державній системі підтримки експортної діяльності суб'єктів економічної діяльності, тому жорстко регулюється нормами СОТ в рамках Угоди про субсидії та компенсаційні заходи. Використання експортних або імпортозаміщуючих субсидій (державної допомоги) заборонено, якщо їх надання може зашкодити промисловості інших країн-членів або негативно вплине на конкуренцію між ними. В умовах воєнного стану для вітчизняних підприємств-експортерів були запроваджені митні послаблення з боку інших країн-партнерів та профінансовано грантові програми підтримки експортерів, що засвідчує винятковість воєнного стану. До можливих негативних наслідків такої масштабної іноземної допомоги в роботі віднесено ризики домінування інтересів іноземних компаній в довгостроковому періоді.

Основні положення розділу 2 викладені в публікаціях автора [14; 15; 18; 20; 25; 31]

У розділі використовувалися праці інших авторів [1; 8; 11; 12; 43; 44; 51; 52; 55; 54; 56; 58; 66; 74; 75; 76; 77; 78; 85; 87; 94; 98; 100; 103; 105; 107; 112; 113; 117; 119; 120; 124; 128; 130; 131; 132; 135; 138; 139; 141; 144; 146; 147; 149; 152; 156; 159; 163; 164; 166; 167; 169; 171; 178; 179; 180; 182; 185; 186; 189; 170; 190; 191; 192; 204; 205; 206; 209; 211; 212; 216; 220; 221; 223; 227; 230; 237; 240; 243; 244; 245; 246; 247; 248; 251; 252; 258; 259; 267; 268; 274; 275; 276; 279; 280; 281; 286; 287; 288; 289; 290; 297; 300; 301; 302; 303; 304; 305; 319; 325; 326; 330; 371; 391; 399; 402; 405]

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні підходи до вдосконалення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні

Надзвичайна складна економічна ситуація, в якій опинилися Україна, вимагає неординарних регуляторних рішень для збереження відносної стабільності економічної системи в поточному періоді та формування передумов для майбутнього повоєнного відновлення. Виклики сьогодення змушують уряд держави постійно корегувати стратегічні плани та інструменти їх досягнення, що значною мірою зумовлено як кризовими явищами, так і необхідністю дотримання європейських стандартів регулювання підприємницької діяльності, насамперед, щодо надання державної допомоги¹. Адже в умовах воєнного стану без державної допомоги та підтримки суб'єкти підприємницької діяльності не можуть повноцінно функціонувати, що актуалізує завдання оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в частині розширеного застосування стимулюючо-підтримувальних інструментів.

Їх розвиток має враховувати магістральний напрям економічної політики європейських країн – стратегії так званого «подвійного переходу» – зеленої та

¹ Так, Європейська Комісія у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року зазначила, що Україна повинна підготувати достовірну та повну інвентаризацію схем державної допомоги, запроваджених до створення органу, відповідального за контроль за нею в Україні. На виконання цього Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.02.2024 № 133-р затверджено План заходів з виконання рекомендації Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року В АМКУ затверджено план проведення інвентаризації чинних програм підтримки суб'єктів господарювання. АМКУ. 21 травня 2024 року <https://amcu.gov.ua/news/v-amku-zatverdzheno-plan-provedennia-inventaryzatsii-chynnykh-prohram-pidtrymky-subiektiv-hospodariuvannia>

цифрової трансформації суспільства, що базується на впровадженні принципів ESG¹ та соціального впливу (social impact), нових платформних бізнес-моделей і реалізації цілей еколого-орієнтованого сталого розвитку. Крім того, в ЄС йде процес перегляду цілей економічної політики та оновлення регулювання у відповідь на геополітичні зрушення, спричинені російською військовою агресією проти України. Позитивним моментом є те, що виклики оцінюються не як перепона, а як каталізатор для прискорення досягнення довгострокових цілей щодо переходу до нового технологічного укладу. В цьому контексті державна допомога розглядається як «точковий» інструмент прямої підтримки, покликаний компенсувати побічні негативні ефекти структурної перебудови економічної системи, зокрема, високу вартість екологічно чистих технологій для суб'єктів господарювання.

Поточна динаміка підприємницької діяльності в Україні має адаптаційний характер: підприємницькі настрої покращуються і погіршуються залежно від ситуації на фронті та заходів економічної політики. Про це свідчать результати аналітичних досліджень стану українського бізнесу, які проводять Advanter Group, Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту в рамках національного проєкту «Дія. Бізнес» шляхом розрахунку Індексу активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index). Його найнижчі значення були у червні 2022 (22,73 зі 100 можливих), локальний максимум зафіксований в серпні 2023 (38,2), за станом на січень 2024 року показники становили 37,3, на травень 2024 підвищився до 43,7. Проте, починаючи з 2020 значення показників стало нижче від 50 (лише з червня 2021 до лютого 2022 були вищі 50), що засвідчує негативні очікування бізнесу щодо подальшого розвитку подій в Україні, втому від невизначеності й стагнації ситуації на ринку [91; 84, 92].

На початок 2024 найбільшою проблемою ведення бізнесу у воєнний час підприємці визначили падіння продажів (64,1 %). Також вагомими

¹ Environmental (довкілля), Social (соціальний аспект) та Governance (управління) – якісні та кількісні показники, за якими оцінюють вплив бізнесу на екологію, суспільство та якість управління компаніями

перешкодами названо відсутність достатньої кількості працівників через мобілізацію фахівців до лав Збройних сил України (47 %), зростання витрат на виробництво (31,2 %), заборону закордонних відряджень для чоловіків (29 %), а також проблеми з логістикою (26,9 %) [92].

За результатами опитування підприємців у першій половині 2024 року ТОП-5 ключових проблем, які заважали компаніям відновлюватися та розвивати свою економічну діяльність, були наступними: 43,2 % респондентів вказали на відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників; 47 % – на відсутність достатнього капіталу; 51,6 % – відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів; 55,8 % – непередбачувані дії держави, що здатні погіршити стан компанії; 58,2 % – не прогнозованість розвитку ситуації на внутрішньому ринку [90].

Неможливість вирішення зазначених проблем ринковими методами і критичний стан більшості суб'єктів господарської діяльності робить державну підтримку і допомогу найбільш потрібним регуляторним заходом. Разом з тим, потреби оборонної промисловості та руйнація значної частини промислового потенціалу обмежують фінансові можливості держави щодо підтримки суб'єктів господарювання та вимагають зосередження зусиль і ресурсів на найбільш перспективних напрямках, що дадуть максимальний ефект. На засадах врахування результатів структурно-галузевого аналізу надання державної допомоги та ефективності її форм в Україні, проведеного в другому розділі, ми можемо до таких напрямів віднести наступні.

1. Державна допомога малим та середнім підприємствам, розвиток ветеранського бізнесу та інклюзії. Збереження балансу між перевагами ринкової економіки і цілями державного протекціонізму та забезпеченням добробуту населення потребує виваженого регулювання підприємницької діяльності, підтримки стартапів, оптимізації податкового тягара з одночасним контролем за дотриманням вимог законодавства, стимулюванням експортної орієнтації діяльності малих і середніх суб'єктів господарювання, створення нових робочих місць, формування безбар'єрного простору в Україні.

2. Регіональна державна допомога. Реалії воєнного стану продемонстрували ефективність дій органів місцевого самоврядування. Зміцнення фінансової спроможності територіальних громад за делегування їм значної частини прав та обов'язків посилило їх адаптивність, стійкість та стабільність, підтримало економічний розвиток ОТГ у воєнний період, що позитивно позначилося на соціально-побутовому забезпеченні населення. Тому державна допомога на регіональному рівні має й надалі надаватися, виходячи з необхідності вирішення завдання не лише вирівнювання регіонального розвитку, а й покращання здатності місцевих органів влади оперативно реагувати на потреби місцевих підприємців і забезпечувати розвиток необхідної інфраструктури. Керована (скоординована) та безпечна децентралізація, модульність, автономність та мережева взаємодія окремих активів та ресурсів ОТГ є ключовими принципами для відновлення та розбудови критичної інфраструктури і галузей.

3. Цифровізація, зокрема сфери державного регулювання. Найсуттєвішою перешкодою, що наразі стримує приплив іноземної допомоги, є корупційні ризики. Їх подолання необхідне для забезпечення інституційної спроможності системи державного регулювання у частині реалізації державних цільових програм, узгодження різних напрямів та координації інструментів державного регулювання. Простота, доступність і прозорість цифрових інструментів та технологій державного регулювання сприяє подоланню корупції та вдосконаленню процесу моніторингу надання державної допомоги.

Значні резерви покращання якості регулювання та моніторингу за державною допомогою лежать в площині заповнення прогалин в інформаційному полі державного регулювання, передусім шляхом упровадження сучасної повноцінної системи цифрових реєстрів, які заповнюватимуться шляхом поточного спостереження за суб'єктами господарювання на фундаменті систематичних вибірових обстежень не тільки на національному, а й на місцевих рівнях, максимального використання технологій big data [188]. Відтак як державна допомога на цілі цифровізації

різних сфер економіки, так і її надання за допомогою цифрових інструментів є дієвим важелем підтримки суб'єктів господарювання в кризовий період, що потребує подальшого розвитку.

4. Розвиток інституційно-організаційних засад взаємодії держави, бізнесу, зовнішніх донорів з метою посилення адаптаційної здатності суб'єктів господарювання до викликів воєнного періоду. Йдеться як про зміцнення функціональної спроможності Антимонопольного комітету як ключового суб'єкту моніторингу і контролю у сфері державної допомоги, так і посилення основ саморегулювання підприємницької діяльності та розвиток бізнес-асоціацій на основі цифрових платформ, що є невід'ємною складовою сучасної цифрової економіки.

Наразі існує декілька законопроектів, що містять положення щодо посилення повноважень АМКУ для розслідування порушень законодавства про захист економічної конкуренції та забезпечення інтересів суб'єктів господарювання. Хоча АМКУ не має права на безперешкодний доступ до підприємства, на вилучення серверів і документів, оскільки не є правоохоронним органом, але ті його повноваження, що стосуються регулювання ринку в частині підтримання конкуренції, мають бути забезпечені повною мірою. Водночас, на нашу думку, недоречним є положення Законопроекту, що «Уповноважений орган може встановлювати звільнення від обов'язку повідомлення про державну допомогу, зокрема, для окремих цілей державної допомоги». Адже розпливчатість формулювання означає, що АМКУ фактично на власний розсуд може визначати, про яку державну допомогу потрібно надавати йому повідомлення, а про яку ні.

Зміцнення функціональної спроможності АМКУ лежить в площині розширення його доступу до інформації та подовження термінів щодо розгляду повідомлень про ДД. Обмеження ж мандату АМКУ лише держдопомогою, в «тій мірі в якій це може впливати на торгівлю між Україною та державами-членами Європейського Союзу» теоретично може попередити позови від європейських компаній, які вважатимуть, що Україна порушує умови

міжнародних договорів. Але відсутність критеріїв для визначення факту впливу державної допомоги на торгівлю з країнами ЄС та міри впливу залишає простір для різночитань.

Спираючись на результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців і аналітичних центрів [188; 47] у рамках зазначених напрямів можливо сформулювати низку першочергових завдань нормалізації умов функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, а саме:

запровадження прозорих та ефективних механізмів для відшкодування збитків громадянам та бізнесу за втрачене майно;

чітке розмежування вимушеного підприємництва на окупованих територіях та пособництва державі-агресору;

впровадження державної програми гарантування воєнних ризиків за принципом страхування та надання доступу страховим компаніям України до перестрахування (із дозволом валютних платежів);

забезпечення безпечного механізму виїзду за межі України у відрядження та ділові поїздки для керівників компаній, найманих працівників та ФОП;

створення прозорого механізму для розподілу міжнародної допомоги для регіонів;

збереження податкового резидентства для українців, які тимчасово перебувають за кордоном;

всебічна грантова підтримка релокованих підприємств і розвиток ветеранського бізнесу;

розмінування звільнених територій, що може потребувати державної допомоги у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема, з огляду на зміни, які внесені в березні 2023 року до Регламенту (ЄС) № 651/2014» [47]¹

¹ в березні 2023 року Європейська комісія затвердила зміни до Регламенту (ЄС) № 651/2014 про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком із застосуванням статей 107 і 108 Договору про функціонування ЄС. [47]

Ці завдання державного регулювання підприємницької діяльності відрізняються від проблематики мирного часу, але їх реалізація поряд із низкою інших заходів, що містять ознаки державної допомоги, забезпеченням військово-оборонних потреб та зміцненням фінансово-економічного потенціалу держави створить необхідні умови для функціонування суб'єктів господарювання.

Незважаючи на труднощі воєнного часу, Україна, як країна-кандидат в члени ЄС має будувати свою політику регулювання підприємницької діяльності на принципах сталого розвитку та із врахуванням нової індустріальної парадигми 5.0. Як кожен інноваційний напрям Індустрія 5.0 потребує значних фінансових ресурсів та сприятливого регуляторного клімату з боку держави. Свого часу в цьому напрямі в Україні була прийнята низка документів Хартія 4.0 (2016) [309], Стратегія Індустрії 4.0 (2018) [320] та маніфест Industry4Ukraine (2019) [142]). Нині йдеться про розробку механізмів і державну підтримку переходу до Індустрії 5.0 за такими напрямками (див. рис. 3.1.):

1. Неоіндустріалізація:

- пріоритетний розвиток військово-технічної галузі, зміцнення критичної інфраструктури та розвиток технологій подвійного призначення для посилення вітчизняного ОПК;

- забезпечення інклюзивності та випереджаючого розвитку малих та середніх підприємств (МСП) у рамках подвійного – цифрового та зеленого переходу, формування без бар'єрного простору;

- перехід до циркулярної економіки та розвиток циркулярних технологій, що забезпечує різноманітні та інклюзивні моделі господарювання у промисловості, засновані на використанні відновлюваних джерел енергії та циркулярних ЛДВ.

2. Інформатизація:

- реалізація комплексної програми діджиталізації, яка охоплюватиме управлінський і реальний сектори економіки країни;

- курс на урядування 5.0 шляхом розробки та впровадження механізмів та інститутів співпраці Уряду з бізнес-спільнотою та експертним середовищем щодо вироблення сучасних промислових стратегій для інтеграції в європейські індустріальні екосистеми;

- впровадження облікових систем ESG – набору стандартів екологічного, соціального та корпоративного управління, що є основою нової системи управлінського обліку та управління підприємствами Індустрії 5.0 в Європі.

3. Транснаціоналізація бізнесу:

- посилення уваги держави до включення вітчизняних суб'єктів господарювання до ланцюгів доданої вартості (ЛДВ). Для успішного протистояння викликам сучасного часу. Україна має вирішити три завдання 1) розбудову міцних внутрішніх ЛДВ, 2) їх інтеграцію в Європейські індустріальні екосистеми, 3) інтенсивний розвиток інноваційних екосистем на рівні галузей та регіонів;

4. Інтелектуалізація:

- підтримка стартапів та інноваційної діяльності, насамперед, МСБ;
- відновлення та розвиток людського капіталу, насамперед потенціалу інженерних кадрів, науки та освіти як на рівні держави, так і на рівні спільнот, впровадження концепції безперервного навчання в умовах поширення ІІІ;
- залучення коштів іноземних інвесторів на створення та комерціалізацію Deep Tech Інновацій та Deep Tech підприємництва в контексті платформізації економіки та розбудови інноваційних екосистем, необхідних для повоєнного відновлення. Ми підтримуємо думку Ю. Кіндзерського, що лише максимальне зосередження уваги держави на розв'язанні проблем науково-інноваційної системи спроможне запустити механізм індустріальної трансформації [122].

У контексті стратегічних завдань євроінтеграції та майбутнього повоєнного відновлення мають бути розроблені й активізовані механізми надання ДД на формування інноваційної інфраструктури в Україні, адаптації економіки до зеленого переходу та участі у глобальній конкуренції через стандартизацію і сертифікацію товарів, і послуг. Якщо до війни в Україні на

інноваційні розробки ще виділялися певні кошти, то фінансування інноваційної інфраструктури, лабораторій, їх обладнання було практично відсутнім. В Україні немає жодної справжньої *testbed* – відомих в Індустрії 4.0 спеціальних стендів, на яких можна тестувати складні апаратно-програмні розробки інтернету речей, штучного інтелекту, цифрових двійників чи інших ключових для промисловості, сучасних технологій. Їх вартість зависока для приватних інвесторів (понад 1 млн грн), що визначає потребу державної допомоги у створенні подібних стендів та цільових лабораторій в розвинутих країнах. Вони є ключовими елементами інфраструктури в спеціальних Центрах прикладної експертизи, орієнтованих на ті чи інші прикладні сектори та надання послуг суб'єктам господарювання, зокрема МСП. Окрема категорія таких центрів – це *Digital Innovation Hubs (DIHs)*, яких до війни в Україні було всього 3 (діючих – 2), тоді як в ЄС їх понад 600 [109]. Для забезпечення інноваційної спрямованості розвитку України велике значення має формування інноваційних екосистем (таких як Центри 4.0, *DIH*), що потребує оновлення організаційних моделей ведення бізнесу у напрямі платформізації.

Загалом, кожен із цих напрямів є вказівником щодо пріоритетів спрямування державної допомоги та реформування системи інструментів регулювання підприємницької діяльності в Україні відповідно до контурів формування моделі повоєнної економіки, виявлення і стимулювання нових точок зростання, забезпечення формування і функціонування стійких екосистем, які мають високу адаптивність до умов турбулентності воєнного стану (рис. 3.1).

Незважаючи на гостру потребу вітчизняних підприємців у підтримуючих та стимулюючих інструментах на вимогу країн-партнерів з ЄС відбулося ужорсточення регуляторної позиції уряду щодо низки питань. Сьогодні одним із основоположних програмних документів для Уряду в сфері регулювання підприємницької діяльності є Меморандум економічної політики за програмою EFF Міжнародного валютного фонду (МВФ).

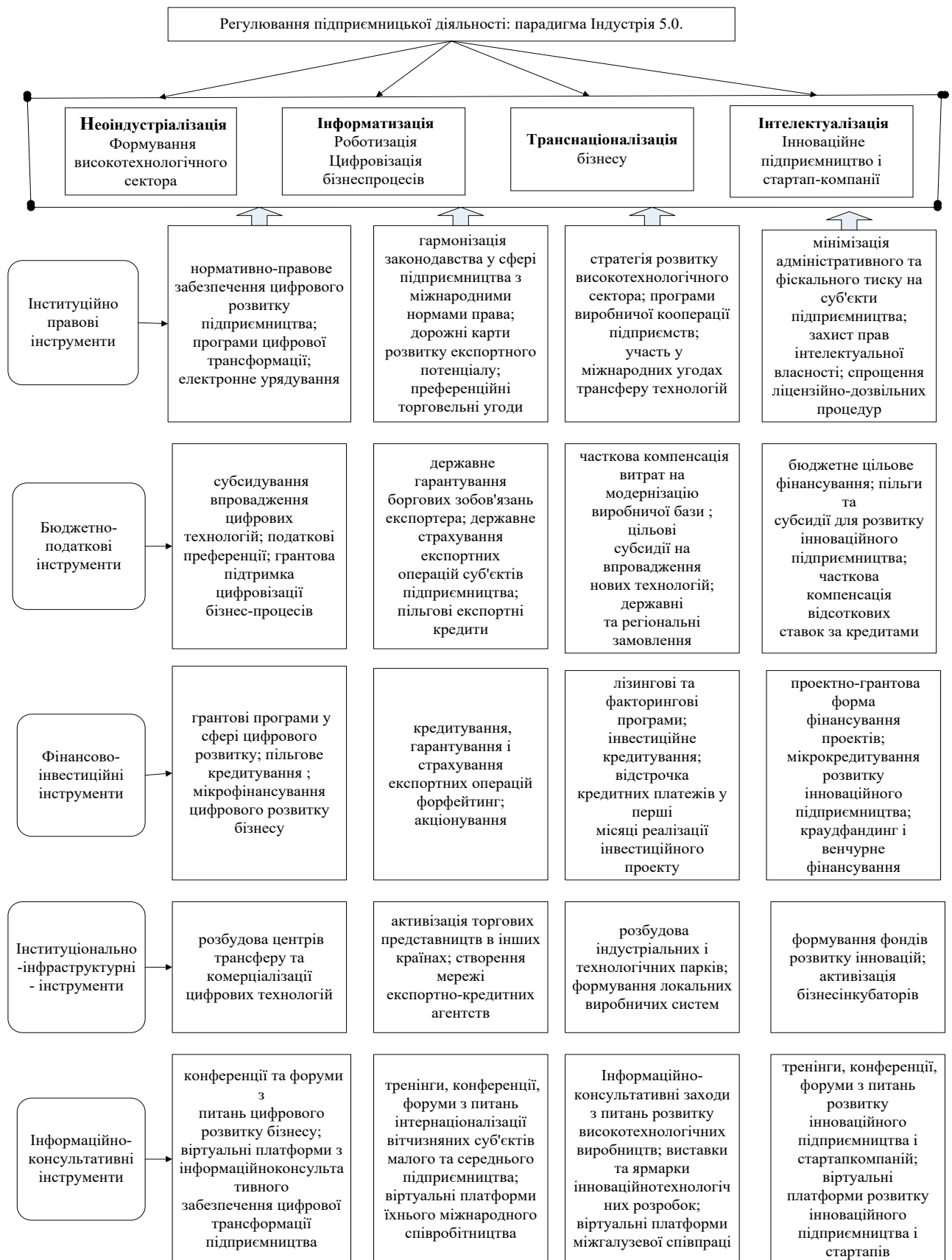

Рис. 3.1 Напрями та інструменти регулювання підприємницької діяльності в рамках повоєнного відновлення на основі парадигми Індустрія 5.0.

Джерело: складено автором.

У контексті викликів воєнного стану проаналізуємо, наскільки інструменти політики, вказані Меморандумом, узгоджуються з цілями відновлення та стимулювання економічної діяльності в Україні, зокрема шляхом надання ДД.

Аналіз положень Меморандуму надає підстав для висновку, що крім вже традиційної боротьби з корупцією, дерегуляцією та зміцненням правової системи, мають бути модифіковані у напрямі ужорсточення окремі монетарні і фіскальні інструменти державного регулювання підприємницької діяльності, зокрема:

- відхід від ліберальних умов оподаткування, введених на початку війни, та впровадження законодавчих змін, які підвищуватимуть рівень податків;
- збереження жорстких грошово-кредитних умов як для всієї економіки, так і ужорсточення умов банківського кредитування бізнесу за програмами державної підтримки.

Іншими словами, йдеться про одночасне ужорсточення фіскальної та монетарної політик, що було реалізовано у 2023–2024 роках за декларованого посилення «простоти, справедливості й ефективності» податкової системи. Посилення податкового тиску на підприємців у 2024 продиктоване необхідністю фінансування видатків на оборону, ще більше загострило потребу в точковій підтримці суб'єктів господарювання через надання прямого державного фінансування у формі ДД.

Щодо кредитних інструментів підтримки бізнесу, то наразі реалізується програма «Доступні кредити 5–7–9%», яка під час воєнного стану стала чи не єдиним легальним джерелом отримання фінансування для суб'єктів господарювання: обсяг накопичених кредитів на початок 2024 року становив близько 2,3 % ВВП. Разом з тим, за оцінками МВФ, «Програма 5–7–9%» має значні фіскальні ризики, оскільки:

- не обмежується державна підтримка, яка може надаватися бізнесу під час війни;

- не лімітуються суми, які банки можуть надавати в позику; якщо банки приймають на себе надмірні ризики, то їх збитки покриватимуться з бюджету;
- при невиконанні зобов'язань за цими позиками фінансовий тягар у першу чергу несе державний бюджет, і лише в другу чергу використовується приватна застава.

Для мінімізації цих ризиків згідно Меморандуму з МВФ Уряд переоцінив потенційні умовні зобов'язання для державного сектору, пов'язані з програмою «5–7–9 %» та посилив моніторинг і контроль Міністерства фінансів. Додаткові обмеження введені і для програми державних гарантій на портфельній основі, які не мають перевищувати 3 % доходів загального фонду держбюджету із чіткими критеріями для отримання державних гарантій. Втім, відсутність вчасного коригування облікової ставки НБУ у відповідь на двократне зниження річних темпів інфляції у 2023 зумовило підвищення реальних процентних ставок і забезпечило надприбутки для банків, але негативно позначилося на стані суб'єктів господарювання.

Таким чином, на поточному етапі в Україні спостерігається одночасне проведення жорсткої монетарної і фіскальної політики, а стимулюючі та підтримуючі монетарні та податкові заходи регулювання підприємницької діяльності мають досить вузький периметр застосування, через обмеженість фінансових можливостей держави та необхідність наближення нормативної бази до *acquis* ЄС¹. Така регуляторна політика формує вкрай не сприятливі умови для підприємницької діяльності, а тому потребує реформування у напрямі координації заходів і узгодження цілей фіскальної, монетарної та структурної політик, орієнтованих на формування сприятливого бюджетно-податкового та монетарного середовища для функціонування суб'єктів

¹ 14 березня 2024 року Антимонопольний комітет України схвалив проєкти Законів України:

«Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» щодо подання інформації про державну допомогу суб'єктами господарювання та відповідальності за порушення вимог законодавства про державну допомогу суб'єктам господарювання»;

«Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення вимог законодавства про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Ці законопроекти розроблені на виконання Державної антикорупційної програми на 2023 – 2025 роки (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220).

підприємницької діяльності економічної діяльності. Заходи зазначених політик мають розроблятися з орієнтацією на максимально ефективне використання наявних економічних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) та розширене фінансування виробничих секторів, постраждалих від російської агресії. Це потребує:

- запровадження інструментів страхування підприємницької діяльності від воєнно-політичних ризиків із залученням ресурсів міжнародних донорів;
- застосування та розширення переліку інструментів підтримки бізнесу – пільгові кредити, гранти, страхування, державні гарантії, специфічні територіальні стимули – і формування системи доступу підприємців до цих механізмів за принципом «єдиного офісу»;
- започаткування державних програм цільової підтримки розвитку високо-технологічних виробництв, включаючи енергетичне і транспорте машинобудування, фармакологію і виробництво медичної техніки, оборонну промисловість, виробництво сучасних озброєнь за стандартами НАТО ін.;
- поширення дії закону «Про індустріальні парки» на підприємства військово-промислового комплексу і становлення коопераційних зв'язків українських підприємств з виробниками озброєнь на замовлення урядів-членів НАТО;
- заснування в Україні Ветеранського банку розвитку, функціями якого стануть кредитна, гарантійна та страхова підтримка пріоритетних інвестиційних проєктів (з можливістю використання потенціалу Фонду підтримки підприємництва та профільних підрозділів державних банків);
- створення спеціальних програм за участі Державної служби зайнятості, що будуть націлені на залучення ветеранів війни, людей з інвалідністю, жінок-репатріантів до продуктивної зайнятості і відновлення економіки (вони виконували б важливі соціальні функції та зменшували дефіцит трудових ресурсів);

- розробка дієвої системи стимулів для надходження до України прямих іноземних інвестицій не лише з країн ЄС і США, а також з Китаю, Індії, арабських країн;

- відкладення фундаментальної податкової реформи щодо переходу на європейські стандарти оподаткування на післявоєнний період з можливістю впорядкування спрощеної системи оподаткування згідно Меморандуму;

- збереження податкових пільг для підприємств, критично важливих для військово-промислового комплексу України і галузей реального сектору економіки, що найбільше постраждали від військових дій;

- оперативного коригування облікової ставки НБУ відповідно до темпів інфляції з метою підтримання реальних процентних ставок на рівні, достатньому для компенсації інфляційного знецінення заощаджень та інвестицій при одночасному відновленні бізнес-кредитування на ринкових засадах;

- застосування зважених підходів до оптимізації програм портфельних гарантій і «Доступні кредити 5–7–9 %» при забезпеченні пріоритетності кредитування бізнесу, що створює нові робочі місця і має значні мультиплікаційні ефекти;

- введення Національним банком інструментів цільового пільгового рефінансування банків, що залучені до кредитування важливих інвестиційних проєктів (за аналогом TLTRO Європейського Центрального банку).

Крім жорсткого монетарного і податкового тиску на поточному етапі суб'єкти господарювання стикається з надмірним державним регулюванням, що проявляється у численних бюрократичних перешкодах та високих податках, а розмаїття державних органів, що займаються регулюванням бізнесу, призводить до нечіткої відповідальності та неефективності державної політики. В силу необхідності приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських норм та потреби оперативного реагування на виклики воєнного стану підвищуються ризики мінливості вітчизняного законодавства і виникає потреба усунення регуляторного нагромадження (*«Regulatory accumulation»*)

[336; 363; 373; 351]¹ Останнє формується в сучасних регуляторних системах з декількох причин. По-перше, аналіз і моніторинг нормативно-правової бази, як правило, не враховує ефекти регулятивного накопичення, а лише наслідки окремого нормативно-правового акту. По-друге, труднощі виміру ефекту регуляторного нагромадження позбавляють регулюючі органи стимулів їх враховувати. Регулятори частіше отримують винагороди за кількість прийнятих і впроваджених регулюючих актів, а не за якість ефекту, отриманого завдяки їх впровадженню, хоча постійно зростаюча кількість нормативних актів призводить до негативних наслідків. Така ситуація характерна для України, коли надмірна кількість нормативно-законодавчих актів веде до зарегульованості вітчизняної економіки. Для вирішення проблеми регуляторного нагромадження може бути створена спеціальна Ревізійна комісія для перегляду законодавчих актів, або встановлений кінцевий термін дії нормативного акту, після якого він втрачає силу. Наприклад, запровадження правила, що прийняття нового регуляторного акту тягне за собою скасування старого, що запобігає ускладненню структури системи регулювання. Відтак нагальним завданням і не лише перегляд законодавства відповідно адаптації до норм ЄС, а й його спрощення.

Зменшити втручання держави в бізнес-процеси та спростити регулювання дозволить активніше залучення до нього саморегулювних організацій (СРО), які складаються з представників самих підприємців. В Україні вже наявна Концепція реформування інституту саморегулювання, яка передбачає передачу частини повноважень державних органів СРО. Новий проект закону «Про саморегулювні організації» [242] деталізує ці процеси,

¹ іноді вживається термін «нормативне накопичення». Це нагромадження правил, що має власний «синергетичний» набір негативних наслідків: через складний набір обмежень для суб'єктів господарювання зростають витрати на прийняття рішень. В якості заходу протидії нормативному нагромадженню в США було використано нормативне бюджетування на основі певного показника, наприклад числа правил чи обмежень або загальних прогнозованих витрат. У 2017 році президент Дональд Трамп запровадив нормативне бюджетування за допомогою Указу 13771, який діяв до його скасування президентом Джо Байденом 20 січня 2021 р. Президент Бюджет Трампа вимагав, щоб федеральні агентства визначили два правила, які скасовувались завдяки новому правилу, щоб вартість нового правила компенсувалося зменшенням вартості старих правил. Ці вимоги стосувалися лише нових правил, які вважалися «значними» [336; 363; 373; 351]

надаючи СРО можливість не тільки встановлювати власні правила, але й здійснювати контроль за їх дотриманням. У світовій практиці існують різні моделі співпраці держави та СРО. У деяких країнах (наприклад, США, Франція) держава зберігає основні повноваження, а СРО виконують допоміжні функції. В інших країнах (наприклад, Великобританія) СРО мають значно більшу автономію, а держава здійснює лише загальний контроль. Існує також змішаний тип, коли держава і СРО розподіляють повноваження між собою [93].

Саморегулювання зарекомендувало себе як ефективний механізм регулювання, оскільки СРО за своєю природою мають більшу гнучкість і спроможність адаптувати регуляторні вимоги до бізнес-середовища, що швидко змінюється. Якщо господарська діяльність та її регулювання – це певні системи дій, то при саморегулюванні відбувається самоорганізація шляхом встановлення певних правил та їх реалізація самими суб'єктами господарської діяльності. Завдяки діяльності СРО правила поведінки (стандарти) створюються самими представниками відповідного виду економічної діяльності, застосовуються, захищаються та ними контролюються. При цьому представники певної галузі економіки мають право встановлювати власні, більш суворі правила поведінки, однак в межах законодавства. Це підвищує адаптивність бізнесу, що особливо важливо у період воєнного стану. Зважаючи на це зростання ролі СРО, зокрема розширення повноважень бізнес-асоціацій¹ в системі регулювання підприємницької діяльності, видається нам закономірним та необхідним процесом. Функціонуючи на основі відкритості, прозорості, партнерстві держави і бізнесу, громадському контролю, бізнес-асоціації виражають інтереси і захищають права бізнесу в діалозі з державою, міжнародними організаціями та іншими інституціями, безпосередньо впливаючи на формування політики і слугуючи єднальною ланкою між державою, бізнесом і суспільством, сприяючи розробці та впровадженню

¹ Бізнес-асоціація – добровільне об'єднання компаній, що діють в одній сфері або мають спільні цілі. Мета цих асоціацій – об'єднати зусилля, захистити спільні комерційні інтереси членів і сприяти розвитку бізнесу в Україні.

ефективних інструментів для стимулювання інновацій та підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Найбільш затребуваною послугою бізнес асоціацій є захист прав бізнесу. Це свідчить про те, що бізнес-асоціації частково беруть на себе обов'язки держави та правоохоронних органів, забезпечуючи захист прав бізнесу [306]. Найбільшим об'єднанням бізнес-асоціацій в Україні є Українська Рада Бізнесу (121 бізнес-асоціація), що спрямовує зусилля на консолідацію бізнесу та реалізацію суспільно важливих реформ [298]. Однією з найбільш активних та впливових у її складі є Європейська Бізнес Асоціація, що займається аналітичною діяльністю та захистом інтересів підприємців. Наразі Асоціація проводить 10 регулярних досліджень: Індекс інвестиційної привабливості, Митний індекс, Податковий індекс, Судовий індекс, Інфраструктурний індекс, Індекс настроїв малого бізнесу, Бізнес під час війни, Легкість ведення бізнесу в регіонах, Барометр щастя, Прогноз бізнесу. За результатами дослідження, проведеного Європейською бізнес-асоціацією у 2018 році, опитані підприємства-учасники ЗЕД оцінили, наскільки для успішного ведення бізнесу, на їхню думку, важливо підтримувати неформальні стосунки з представниками державних органів – митних, податкових, правоохоронних, центральних, а також місцевої влади. 39 % усіх підприємств, опитаних вважають необхідним мати «дружні» стосунки з представниками хоча б одного з цих органів для успішного ведення бізнесу. При цьому, підприємства, які є членами бізнес-асоціацій, частіше зазначають про необхідність таких зв'язків. Цікаво, що серед великих підприємств спостерігається протилежна тенденція: члени бізнес-асоціацій рідше підкреслюють важливість неформальних стосунків з владою. Найбільший відсоток опитаних, які вважають, що для успіху у бізнесі потрібно «дружити» з державними органами, зафіксований серед великих підприємств, які не входять до бізнес-асоціацій, – він склав 57 % [306]. ЄБА є одним з ключових суб'єктів, що спонукають до внесення змін до нещодавно прийнятого, але ще не введенного в дію закону «Про лобіювання». Про це

свідчать, зокрема, неодноразові зустрічі з парламентарями та з представниками НАЗК, які освоюють нову сферу — контроль за процесом лобіювання.

Серед найвпливовіших бізнес-асоціацій слід відмітити також Американську торговельну палату в Україні (АСС), що діє з 1992 року. Сфера інтересів Американської торговельної палати в Україні охоплює широкий спектр бізнесу, включаючи тютюнову промисловість, зокрема представлену спонсорами війни – РМІ та ЈТІ. АСС слугує майданчиком для взаємодії державних органів та бізнесу, зокрема шляхом організації форумів та конференцій. У липні 2024 року Американська торговельна палата та Європейська Бізнес Асоціація спільно лобіювали прийняття законопроекту № 11090, який передбачає податкові пільги для ТВЕН. Паралельно з цим, висловлюються тези про потребу роз'яснювальної роботи серед усіх стейкхолдерів щодо необхідності реєстрації в Реєстрі прозорості лобістів, що ставить під загрозу захист суспільних інтересів.

Таким чином, зважаючи на ефективність діяльності і широкий спектр функцій бізнес-асоціацій доцільно створити їх мережу, яку можна використовувати як платформу для діалогу бізнесу з владою. При цьому вузловими точками мережі буде створення декількох спеціалізованих платформ, кожна з яких виконуватиме певні функції відповідно до класифікації регулюючих заходів, а всі разом – забезпечуватимуть адаптивність системи регулювання (рис. 3.2). Оновлення інституціонально-інфраструктурної основи системи регулювання суб'єктів господарювання потребує формування таких платформ як регуляторна, інноваційно-технологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційно-консультативна та кадрова.

Зупинімося на функціональному змісті наведених на рис. 3.2. платформ. Регуляторна платформа – це центр координації регуляторних змін, що буде відповідати за моніторинг державної політики, проведення експертиз регуляторних актів та забезпечення прозорості прийняття рішень. Він також займатиметься розробкою пропозицій щодо вдосконалення законодавства та сприятиме діалогу між державою і бізнесом.

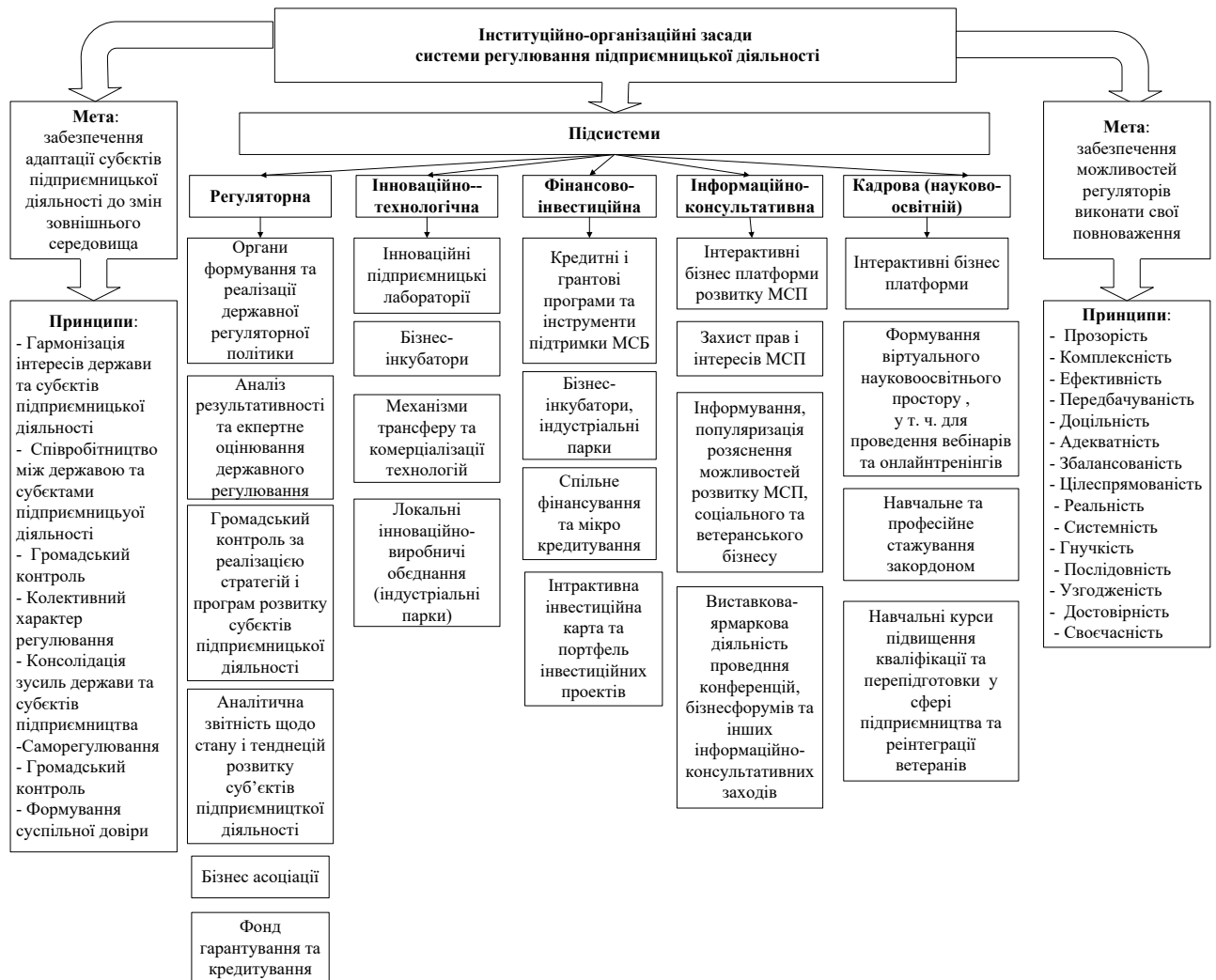

Рис. 3.2. Інституційно-організаційна основа системи регулювання підприємницької діяльності на платформній основі бізнес-асоціацій

Джерело: складено автором.

Інноваційно-технологічна – це центр інноваційного розвитку, що стимулюватиме інноваційну діяльність суб'єктів господарювання шляхом створення інноваційних лабораторій, бізнес-інкубаторів та технологічних парків. Він також сприятиме комерціалізації технологій та формуванню локальних виробничих кластерів.

Фінансово-інвестиційна – центр (фонд взаємного гарантування). Цей фонд надаватиме фінансову підтримку малим і середнім підприємствам через механізми проектного фінансування, мікрокредитування та грантів. Він також сприятиме залученню інвестицій в цей сектор економіки.

Інформаційно-консультативна – онлайн-платформа, де відбуватимуться різноманітні заходи для обміну досвідом, забезпечить надання підприємцям необхідної інформації, консультації та підтримку.

Кадрова (науково-освітня) – це центр інтелектуального розвитку, що займатиметься підвищенням кваліфікації підприємців шляхом проведення тренінгів, семінарів та інших навчальних заходів.

В якості прикладу можна навести онлайн-платформу «Пульс», що відноситься до регуляторних, і де українські підприємці можуть проголосувати за найбільш актуальні проблеми, які перешкоджають розвитку бізнесу [202]. Низку платформних майданчиків створено в Дії [89], насамперед, для підприємців, що планують розпочати власний бізнес (список українських онлайн-сервісів і платформ з безкоштовними тарифами чи доступними цінами [7] наведено в додатку М). Загалом, після COVID-19 більшість компаній остаточно визнали онлайн платформи, як важливий інструмент комунікацій, маркетингу та продажу, але їх надмірна кількість веде до наростання проблеми, відомої як «втома від платформ» (англ. – platform fatigue). Особливо гостро це питання стоїть для МСП, ресурсів яких часто недостатньо для повноцінності активності на численних платформах.

На поточному етапі підтримкою діяльності вітчизняних підприємств на платформах займається, наприклад, Український кластерний альянс (УКА), у тому числі Асоціація підприємств промислової автоматизації України (АППАУ) [323]. УКА об'єднує понад 50 організацій кластерного типу та понад 2000 підприємств. Кластери надають послуги з нетворкінгу, мечмейкінгу, фандрейзінгу тощо, за допомогою низки платформ – Nazovni, Дія (ЕЕРО), Галузеві, FundingBox, ЕССР, F6S, EU calls тощо (табл. 3.1).

Слід відмітити, що в умовах війни окрім Дії, однією з найпростіших але дієвих платформ, що дозволяла підприємствам, насамперед, МСП, реалізувати свою продукцію, стали OLX платформа, PROM.ua, Rozetka, що взяли на себе ризики платіжного обслуговування і реалізації товару.

Таблиця 3.1

Платформи для розвитку діяльності суб'єктів господарювання

Назва платформи	Функціональне призначення
Маркетплейс Land4Developers [1]	Служить для просування для інноваторів Індустрії 4.0 та системних інтеграторів ОТ-ІТ
Виставкова платформа Ukrainian Brave Business (UBB) [2]	АППАУ мала 65 місць для учасників своєї асоціації, а також кластерів ІАМ
Платформа – маркетплейс грантів EIF [3],	Дозволяє швидко знайти експерта чи інноваційного МСП
Платформа European Enterprise Network (EEN) [4]	Найбільша база даних МСП в світі й служить для пошуку потенційних замовників
European Cluster Collaboration Platform (ECCP [5]),	Інформаційний хаб, служить базою знань та для метчмейкінгу між кластерами
Платформа B2B Match [6] .	Для метчмейкінгу кластерів та МСП в ЄС й часто використовується як майданчик під івенти

Джерело: [323]

Необхідною умовою ефективної діяльності суб'єктів господарювання на платформі є якість їх веб-сайтів, сторінок в соціальних мережах, регулярність і постійність їх оновлення, відповідей на запити про зустрічі тощо. Таким чином, з одного боку, різноманітні платформи дають доступ до нових можливостей, забезпечують присутність онлайн (*online visibility*) компанії. З іншого, – потребують ресурсів та зусиль щодо системного опрацювання потоку інформаційних запитів від потенційних партнерів.

В Україні існує низка галузевих платформ – для вітчизняних підприємств Української асоціації меблевих компаній, для харчових підприємств Ukrainian Food Platform в рамках кластеру U-Food в 2020, яка щоденно генерує по 10 запитів з різних країн світу, що передаються до підприємств– учасників сервісу; через консорціум EEN-Ukraine знайшли зарубіжних клієнтів десятки українських підприємств. Успішним є розвиток співробітництва АППАУ з іноземними партнерами, наприклад, з Чехією⁷ [262], що розпочався в 2021 на

¹ <https://land4developers.com/>

² EventsWallet: Easy-to-use Event Platform

³ Matchmaking – Platform (b2b-matchmaking.com.ua)

⁴ Enterprise Europe Network | Enterprise Europe Network (europa.eu)

⁵ Homepage | European Cluster Collaboration Platform

⁶ Event Platform Built for Networking (b2match.com)

⁷ Розбудова секторальних білатеральних адженд – перший досвід із Чехії - Український кластерний альянс (clusters.org.ua)

платформі B2B Match. Завдяки їй у 2023 було отримано 40 тис євро фінансової підтримки від чеського уряду. Таким чином, платформний бізнес – це суттєва допомога підприємцям, перш за все, МСП для виходу на зарубіжні ринки та отримання коштів.

Оновлення інституційно-організаційних засад регулювання підприємницької діяльності шляхом формування мережі бізнес асоціацій на платформній основі матиме вагомі позитивні наслідки для діяльності суб'єктів господарювання через комплексність впливу (поєднання регулюючого впливу держави із саморегулюванням) та підвищенню якості державного регулювання підприємницької діяльності завдяки:

покращанню регуляторного середовища та підвищення прозорості державних рішень;

створенню сприятливих умов для розвитку інновацій та зростанню конкурентоспроможності підприємств;

розширенню доступу малих і середніх підприємств до фінансування;

посиленню взаємодії між державою, бізнесом і громадськістю;

підвищенню рівня професійної компетентності підприємців.

Таким чином, мережа бізнес-асоціацій, які функціонують на платформній основі, може стати ефективним інструментом розвитку підприємництва та сприяти зростанню економіки в цілому завдяки формуванню екосистеми бізнесу¹. Ідея екосистеми полягає в тому, що кожен суб'єкт в екосистемі впливає і зазнає впливу інших, створюючи відносини, що постійно розвиваються, в яких кожен суб'єкт має бути гнучким та адаптивним, щоб вижити, як у біологічній екосистемі. Екосистема – це насамперед бізнес-модель, яка створює конкурентоспроможний продукт, тобто передбачається створення цінності, яка має бути оцифрована: мати свою ціну, свого споживача та бути проданою. Саме завдяки екосистемному синергетичному ефекту можна

¹ Екосистеми це мережі організацій, включаючи постачальників, дистриб'юторів, споживачів, конкурентів, державні установи тощо, що беруть участь у виробництві конкретного товару чи наданні послуги як за допомогою конкуренції, так і за допомогою співпраці

отримати новий, відмінний від попередніх, результат: або продукт вищої якості, яку компанії не могли забезпечити поодинці, або продукт із тими самими властивостями, але з більш конкурентоспроможною ціною

Дослідження Deloitte Touche Tohmatsu Limited (далі Deloitte), що вийшло в 2015 році [334], визначило поняття екосистеми, як сукупності динамічних і спільно розвиваються спільнот, що складаються з різноманітних суб'єктів, що створюють і отримують новий зміст у процесі як взаємодії, так і конкуренції. Фактично екосистема – це наступний щабель розвитку платформ, що розширює бізнес- та ІТ-можливості щодо запуску життєздатного продукту (MVP), а також слугує майданчиком для перевірки гіпотез та отримання відомостей про обмеження, пов'язані з використанням нових сервісів клієнтами, забезпечення трансформації (MVT, Minimum Viable Transformation) бізнес-процесів для перевірки їх ефективності та відповідності вибраної стратегії.

Екосистеми набувають особливої популярності в Україні в умовах воєнного стану, оскільки в українців формується спільна ідея і з'являються тісні кооперації. Наприклад, десять виробників можуть взяти за гасло «Купуй українське» і створити екосистему, базовою функцією якої буде просування на зовнішні ринки різноманітної продукції, за умови, що вони не конкуруватимуть між собою у межах цієї товарної групи. Формування екосистеми на науково-інноваційній основі дозволить її учасникам створювати нові продукти. Водночас екосистема може співпрацювати з навчальними закладами або центром акселерації стартапів, де розміщуватиме замовлення на розроблення продукції, що посилить інноваційні основи розвитку вітчизняної економіки.

В силу актуальності екосистем як форми не лише взаємозалежності, а й взаємо підтримки бізнеса, їх розвиток на основі функціонування бізнес асоціацій та створення платформ може стати об'єктом спрямування державної допомоги. Це підтверджується низкою програм міжнародної технічної допомоги, спрямованих на розвиток організаційної спроможності бізнес-асоціацій. Наприклад, Центр міжнародного приватного підприємництва (CIPE) регулярно проводить навчальні програми для бізнес-асоціацій. З 2015 до 2018

року Програмою розвитку ООН у співпраці з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та за фінансової підтримки Швейцарії в Україні здійснювався проект «Зміцнення бізнес-об'єднань малих і середніх підприємств», спрямований на поліпшення послуг та зміцнення адвокаційної діяльності бізнес-об'єднань МСП. У рамках проекту було надано підтримку (дорадництво, навчання та грантове фінансування) семи українським бізнес-об'єднанням, які працюють з МСП. Також цей проект підготував навчальні матеріали для бізнес-об'єднань про управління проектами, комунікації та зв'язки з громадськістю, фандрейзинг, збір та аналіз даних та інші теми, що стосуються менеджменту та організаційного розвитку [106].

Серед пріоритетних сфер для створення підприємницьких екосистем на поточному етапі воєнного стану можна відмітити оборонний комплекс та ветеранський бізнес. Нині держава надає ветеранам війни та членам їхніх сімей значний обсяг пільг, спрямованих на їхню успішну соціальну адаптацію та професійну реабілітацію. До таких пільг належать освітні (переважне право на вступ до вищих навчальних закладів, повне або часткове покриття вартості навчання, призначення соціальних стипендій, безкоштовне забезпечення підручниками та місцями в гуртожитках); податкові (звільнення від податку на доходи фізичних осіб, зокрема у вигляді благодійної допомоги на конкретні потреби, військового збору, земельного податку та інших обов'язкових платежів). Це полегшує соціально-економічне становище ветеранів, але більш позитивні наслідки для економічної системи матиме розвиток ветеранського бізнесу на основі створення ветеранської екосистеми.

Для нормативно-правового забезпечення цього процесу 9 жовтня 2024 року Верховна Рада прийняла в першому читанні законопроект «Про ветеранське підприємництво», що передбачає створення спеціальних умов для ветеранів для полегшення інтеграції в підприємницьке середовище та забезпечення їх фінансової підтримки [239]. Зокрема статус суб'єкта ветеранського підприємництва набувають фізичні особи-підприємці та самозайняті особи, які мають статус ветерана війни або є членами сімей

ветеранів чи загиблих захисників України, а також юридичні особи, у статутному капіталі яких 60 % і більше корпоративних прав належить ветеранам. Щодо видів державної підтримки для ветеранів-підприємців, то Проектом закону передбачено:

- фінансову підтримку у формі грантів, пільгових кредитів, компенсації відсоткових ставок за кредитами та лізингових платежів. Наприклад, якщо ветеран вирішить взяти кредит на розвиток бізнесу, частину або всі відсотки за кредитом може компенсувати держава;

- інформаційну та консультаційну підтримку через доступ до актуальної інформації про доступні програми, консультації з розвитку бізнесу, допомога у питаннях експорту, виробництва та інновацій;

- підвищення кваліфікації шляхом державного фінансування тренінгів, курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, що сприятиме зростанню професійного рівня ветеранських підприємств.

Механізмом підтримки ветеранського підприємництва визначено реалізацію спеціальних програм, розроблених на державному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідальність за розробку таких програм покладається на Міністерство у справах ветеранів та органи місцевого самоврядування, а фінансування здійснюватиметься через бюджетну установу «Український ветеранський фонд», яка виступатиме головним посередником між державою та ветеранами-підприємцями у процесі отримання фінансової допомоги [145]. З нашої точки зору, для посилення ринкових засад фінансування ветеранського бізнесу та уникнення ризиків корупції і нецільового витрачання коштів слід розглянути можливість створення спеціального ветеранського банку.

Для забезпечення організаційного супроводу заходів, передбачених вищезазначеним законопроектом, планується створити державну онлайн-платформу для ветеранів-підприємців, де можна буде отримати доступ до інформації про наявні державні та недержавні програми підтримки ветеранського бізнесу з прикладами заявок та бізнес-планів під кожен програму, конкурс чи грант, а також товари та послуги, які вони пропонують.

Такий електронний ресурс стане рекламним майданчиком для колишніх військових і допоможе їм просувати власні бізнес-ініціативи [322]. Нині вже існує Ветеранський Бізнес Хаб [53]. Важливим аспектом підтримки ветеранів є надання їм кваліфікованої юридичної допомоги. Завдяки співпраці Українського ветеранського фонду з іншими організаціями, ветерани та члени їхніх сімей мають можливість безкоштовно отримати консультації з правових питань, що виникають у процесі їхньої адаптації до мирного життя [114]. Таким чином, спрямування державної допомоги на підтримку ветеранського бізнесу вирішує гостру соціально-економічну проблему в руслі європейського законодавства.

Фінансування оборонної сфери є першочерговим завданням уряду, вирішення якого передбачає максимальне сприяння інвестиціям в оборонну промисловість, фінансування через публічні закупівлі та оборонне замовлення, створення інфраструктурних умов виконання державних оборонних замовлень, в тому числі, трансферу технологій як основи інноваційного розвитку оборонних виробництв. Незважаючи на те, що Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оборонні закупівлі» від 24.02.2023 [207] посилює контроль за оборонними закупівлями та повертає електронну системи закупівель, відсутність у Законі прямих зобов'язань держави щодо організаційного сприяння та підтримки виконавців державного оборонного замовлення не відповідає вимогам експертів у галузі воєнної економіки, які наголошують на необхідності всебічної державної підтримки оборонних підприємств, зокрема, у вигляді закупівлі за кордоном обладнання для будівництва нових виробництв. Податкові та митні пільги, передбачені чинним законодавством для оборонного комплексу, зокрема для стимулювання інвестицій у виробництво безпілотних систем, є недостатніми для створення сприятливого інвестиційного клімату в оборонній сфері: звільнення від ПДВ та ввізного мита окремих компонентів для безпілотників не охоплює весь спектр необхідних заходів для залучення приватних інвестицій та стимулювання інновацій [148].

Підсумовуючи, слід зазначити, що враховуючи слабкість чинних вітчизняних інституцій, найближчим часом навряд чи є можливість повноцінного запровадження норм ЄС щодо регулювання підприємницької діяльності та надання державної допомоги. Разом з тим, Україна, як країна-кандидат в члени ЄС має будувати свою політику регулювання підприємницької діяльності на принципах сталого розвитку та із урахуванням нової індустріальної парадигми 5G, в рамках якої магістральними є такі напрями як неоіндустріалізація, інформатизація, транснаціоналізація та інтелектуалізація бізнесу.

В умовах воєнного стану конкурентне середовище зазнає деформацій, тому вирішити проблеми в економічній системі суто ринковими методами неможливо. При цьому вихід із критичного стану для більшості суб'єктів господарської діяльності утруднюється одночасним проведенням жорсткої фіскальної і монетарної політик, що робить державну підтримку і допомогу найбільш потрібним регуляторним заходом. Великі фінансові потреби оборонної промисловості та руйнація значної частини промислового потенціалу обмежують фінансові можливості держави щодо її надання та вимагають зосередження ресурсів на найбільш перспективних напрямках а саме: допомога малим та середнім підприємствам, розвиток ветеранського бізнесу та інклюзії, регіональна державна допомога, цифровізація.

Велике значення для підвищення ефективності системи державного регулювання має:

- розвиток інституційно-організаційних засад взаємодії держави, бізнесу, зовнішніх донорів з метою посилення адаптаційної здатності суб'єктів господарювання до викликів воєнного періоду,
- зміцнення функціональної спроможності АМКУ;
- посилення основ саморегулювання підприємницької діяльності шляхом розвитку бізнес-асоціацій на основі цифрових платформ, вузловими є регуляторна, інноваційно-технологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційно-консультативна та кадрова;

– спрощення механізмів державної допомоги та забезпечення їх максимальної прозорості для уникнення зловживань та підвищення ефективності використання державних коштів.

Вже на поточному етапі має вестися робота щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу для ефективного контролю і моніторингу державної допомоги. Це означає, що перевірки слід зосередити на тих суб'єктах господарювання та галузях, де ризик зловживань є найвищим. Це стосується державних та комунальних підприємств, а також компаній, пов'язаних з органами влади, наданням допомоги *de minimis*. Для цього АМКУ повинен розробити систему вибіркового моніторингу та аналізу бюджетів і рішень органів влади щодо надання ДД, що містять критерії ризиковості, які мають постійно переглядатися відповідно до змін економічної ситуації.

Вжиття заходів щодо посилення контролю за державною допомогою має супроводжуватися комплексом реформ, спрямованих на підвищення ефективності функціонування державного та комунального секторів, зокрема, шляхом приватизації та впровадження сучасних стандартів корпоративного управління. Альтернативою неефективній державній допомозі може стати дієва підтримка бізнесу через вдосконалення освіти, спрощення регуляторного середовища та боротьбу з корупцією.

3.2. Розвиток державної допомоги на цілі регіонального розвитку і підтримки малих та середніх підприємств

Основним завданням державної регуляторної політики є забезпечення збалансованого економічного розвитку країни не лише за рахунок збалансування його соціальних, економічних та екологічних аспектів, а й шляхом вирівнювання темпів розвитку окремих територіальних одиниць. У світовій практиці саме державна допомога активно використовується як

інструмент державного регулювання для вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку та підтримки депресивних регіонів. У 2015–2020 роках в Україні була проведена децентралізація – адміністративно-територіальна реформа за результатами якої змінився адміністративно-територіальний поділ, а органи місцевого самоврядування отримали більші повноваження щодо збору та розміщення фінансових ресурсів. Це актуалізувало завдання удосконалення ДД на основі вивчення і впровадження європейських правил моніторингу і надання регіональної державної допомоги (РДД).

Як зазначається на сайті Європейської комісії згідно статті 107(3) [367] і Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) [345], регіональною називається вид державної допомоги яку Європейська Комісія (ЄК) може вважати сумісною з внутрішнім ринком ДД для сприяння економічному розвитку певних неблагополучних територій в межах ЄС [367].

Основними цілями надання РДД є забезпечення рівних умов для розвитку регіонів, запобігання необґрунтованому нарощуванню субсидій на разі необхідності підтримання підприємств в економічно нестійких регіонах та обмеження впливу РДД на конкуренцію до допустимого мінімуму [344¹]. Для дієвого контролю і моніторингу за РДД ЄК розробила керівні принципи визначення допустимості та ефективності ДД і критерії для визначення таких територій. Згідно чинного європейського законодавства, РДД вважається допустимою, якщо бенефіціар подав заявку на отримання допомоги до початку реалізації регіонального інвестиційного проекту, і орган, що надає грант, письмово підтвердив попередню прийнятність проекту для отримання РДД.

¹ Основними компонентами цих загальних цілей є:

(1) сприяння економічній, соціальній та територіальній єдності в ЄС шляхом стимулювання продуктивної інвестиції в неблагополучні регіони та, в окремих випадках, полегшення специфічні обмеження економічної діяльності в деяких із цих регіонів;

(2) підтримання відкритої та конкурентної структури для розміщення бізнесу діяльності в ЄС, уникаючи: ефектів переміщення, створення або підтримки неефективні ринкові структури; витіснення непідтриманих інвестицій; субсидія конкуренція;

(3) уникнення покладання надмірного адміністративного тягаря на суб'єктів господарювання,
COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT IMPACT ASSESSMENT Accompanying the document
COMMUNICATION FROM THE COMMISSION Guidelines on regional state aid for 2014–2020 // https://ec.europa.eu/competition/state_aid/regional_aid/impact_assessment_report_en.pdf

Додаткова перевірка надання ДД здійснюється лише за наявності ознак того, що ринкова частка бенефіціара перевищує 25 %, або якщо приріст продукції внаслідок реалізації інвестиційного проекту перевищує 5 %. Серед випадків, коли Комісія заборонила надання допомоги через порушення формальних вимог без врахування стимулюючого ефекту була допомога в розмірі 21 млн євро, надана Італією компанії FrielAssera, та інвестиція в розмірі 81 млн євро для переробки біомаси в біопаливо на вже діючій тепловій електростанції. Причиною було визначено націленість проекту на отримання прибутків від розширення виробничих потужностей спеціалізованого кластера щодо розвитку сонячної енергетики й та напівпровідникового сектору в Східній Німеччині, а не на стимулювання «зелених» ефектів [394].

У ЄС критерії оцінки допустимості РДД визначаються її відповідністю заявленій меті – орієнтованістю на прискорення розвитку регіонів з низьким показником ВВП на душу населення за збереження рівних умов розвитку щодо інших держав-членів ЄС. Як правило формується список таких низько розвинених регіонів у формі карти регіональної допомоги, яка окреслює ті географічні зони, де компанії можуть отримувати регіональну державну допомогу із зазначенням її інтенсивності (табл. 3.2).

РДД може надаватися у різних формах, проте обов'язком держави-члена ЄС є забезпечення такої її форми, яка призведе до найменших з можливих спотворень торгівлі та конкуренції. Тому форми ДД, які забезпечують пряму грошову перевагу (наприклад, прямі гранти, звільнення або зменшення податків, соціального страхування чи інших обов'язкових платежів, або постачання землі, товарів чи послуг за цінами, нижче ринкових тощо) потребують обґрунтування шляхом надання доказів від держави, чому інші потенційно менш руйнівні щодо конкуренції форми РДД, які базуються на різноманітних боргових інструментах або інструментах власного капіталу (наприклад, пільгові кредити або компенсації процентних ставок, державні гарантії, купівля пакету акцій або альтернативного способу фінансування капіталу на вигідних умовах) недоцільно використовувати в даному випадку.

Таблиця 3.2

Критерії сумісності РДД із конкуренцією

Назва критерію	Сутність критерію
Внесок у чітко визначену мету спільного інтересу:	РДД має сприяти досягненню мети спільного інтересу;
Необхідність державного втручання	РДД має призвести до суттєвого покращення, яке ринок не може забезпечити самотужки, наприклад, шляхом усунення провалів ринку або вирішення проблеми справедливості чи рівності
Відповідність заходу допомоги	РДД має відповідати загальному спрямуванню спільної європейської політики.
Стимулюючий ефект	Результатом РДД має бути початок нової діяльності підприємства, яку б воно не здійснювало без такої допомоги або здійснювало б обмежено. або в інший спосіб, або в іншому місці
Пропорційність допомоги (мінімальна допомога)	Сума РДД має бути мінімально необхідною для стимулювання додаткових інвестицій або початку діяльності у відповідній сфері
Уникнення надмірного негативного впливу на конкуренцію та торгівлю між державами-членами	Загальний баланс наслідків заходу РДД має бути позитивним
Прозорість допомоги	Держави-члени, Комісія, суб'єкти господарювання та громадськість повинні мати легкий доступ до всіх нормативних актів та відповідної інформації про допомогу.

Джерело: складено автором за [394].

РДД може бути визнана сумісною з внутрішнім ринком, лише якщо вона мала явний стимулюючий ефект для суб'єкта господарювання зайнятися новою діяльністю в більшому масштабі певним способом у визначеній місцевості. Цей стимулюючий ефект вважається наявним, якщо зафіксований факт прийняття позитивного інвестиційного рішення внаслідок підвищення прибутковості інвестиції або завдяки компенсації відносно надлишкових витрат, пов'язаних з її регіональною специфікою. При цьому ДД не повинна субсидувати звичайні витрати на діяльність підприємства та компенсувати звичайні бізнес-ризики економічної діяльності, її об'єктом є виключно регіональні інвестиції.

В інструкціях ЄС щодо надання РДД чітко прописані правила, згідно з якими держави-члени можуть її надавати компаніям для підтримки інвестицій у нові виробничі потужності або для розширення чи модернізації вже існуючих.

Наприклад, регіональна інвестиційна допомога дослідницькій інфраструктурі може вважатися сумісною з внутрішнім ринком, якщо обумовлюється необхідністю забезпечення підприємствам прозорого та недискримінаційного доступу до цієї інфраструктури.

У багатьох випадках для активізації регіональних інвестицій застосовується комбінація РДД та регіональної оперативної допомоги. РДД класифікується як операційна допомога, якщо вона спрямована на скорочення поточних витрат підприємства¹ і вважається допустимою, якщо спрямована:

- на зменшення конкретних труднощів, з якими стикаються підприємства у проблемних регіонах і підпадають під сферу дії статті 107(3)(а) Договору [367];

- на компенсацію додаткових витрат на ведення економічної діяльності в найвіддаленіших регіонах;

- для запобігання чи зменшення депопуляції в малонаселених районах.

Обсяг оперативної допомоги розраховується відповідно до обсягу фінансування інвестиційного проекту або з урахуванням кошторису витрат на заробітну плату для новостворених робочих місць в рамках реалізації проекту. Інтенсивність (ліміт) допомоги не має перевищувати 50 % від допустимих витрат. Але для МСП максимально допустимий обсяг допомоги може бути збільшений до 20 % для малих підприємств та до 10 % для середніх підприємств у кризовий період [123] (таблиця 3.3).

Незважаючи на високий рівень розробки нормативно-правової бази надання РДД, лишаються певні проблеми, пов'язані з забезпеченням її ефективності як інструменту підтримки збалансованого регіонального економічного розвитку. Насамперед, розбіжності в обсягах наданої РДД й підходах до імплементації правил її надання поміж країнами ЄС обумовлюють нечіткість її позитивного ефекту та ризики втрати цілісності внутрішнього

¹ Згідно положень європейського законодавства, операційна допомога, яка надається підприємствам, основна діяльність яких лежить у сфері «Фінансова та страхова діяльність» або «Консультаційна діяльність з питань комерційної діяльності та управління» не вважатиметься сумісною з внутрішнім ринком

ринку ЄС. Найбільше страждають від цього підприємства тих регіонів, що дійсно потребують РДД. Адже це продукує ризики послаблення її впливу і «розбазарювання» державних коштів, що суттєво знижує цінність РДД як інструменту регулювання регіонального економічного розвитку. Тому оцінці ефективності РДД в ЄС останнім часом приділяється підвищена увага.

Таблиця 3.3

Сума максимально-допустимої ДД на інвестиційні проекти¹ для різних типів підприємств на регіональному рівні в ЄС

Сума максимально-допустимої допомоги			Розміщення інвестицій		
			Території без допомоги	С-регіони	А-регіони
			150 млн євро	200 млн євро	350 млн євро
Максимальна інтенсивність	Прямі гранти	Великі п/п	15%	20%	35%
		Середні п/п*	25%	30%	45%
		Малі п/п*	35%	40%	55%
	Податкові пільги, позики або гарантії	Великі п/п	20%	25%	40%
		Середні п/п*	30%	35%	50%
		Малі п/п*	40%	45%	60%

*Розраховується як сума максимально-допустимої допомоги до граничних витрат
Джерело: [397]

Однією з найважливіших умов забезпечення ефективності РДД є ретельний відбір тих підприємств, які спроможні найбільш результативно її використати. Дослідження наслідків державної підтримки у розмірі 40 млрд євро, наданих понад 200 тис компаніям у семи державах-членах ЄС, засвідчили, що відчутні позитивні результати (збільшення інвестицій, продуктивності, зайнятості та інновацій) були наявні лише у секторі МСП [367]. А результати аналізу 78 випадків судової практики, які стосувалися РДД як для великих інвестиційних проектів (40 випадків), так і невеликих інвестицій (38 випадки) показали, що навіть за дотримання усіх формальних вимог сукупний реальний стимулюючий ефект для великих підприємств був сумнівним. Насамперед,

¹ 1) Виробництво акумуляторів, сонячних панелей, вітрових турбін, теплових насосів, електролізерів та обладнання для уловлювання та зберігання вуглецю (CCUS);
2) Виробництво ключових компонентів, розроблених і в основному використовуваних як безпосередній вихід для виробництва обладнання, визначеного в п.1;
3) Виробництво або відновлення відповідної критичної сировини, необхідної для виробництва обладнання та ключових компонентів, визначених у п.1.

коли надавалися незначні суми допомоги на тимчасовій основі, а також для розширення існуючої економічної діяльності [71].

Вірогідні причини, через які пряма фінансова підтримка з боку держави меншою мірою покращує діяльність великих підприємств, ніж МСП, узагальнені на рис 3.2.

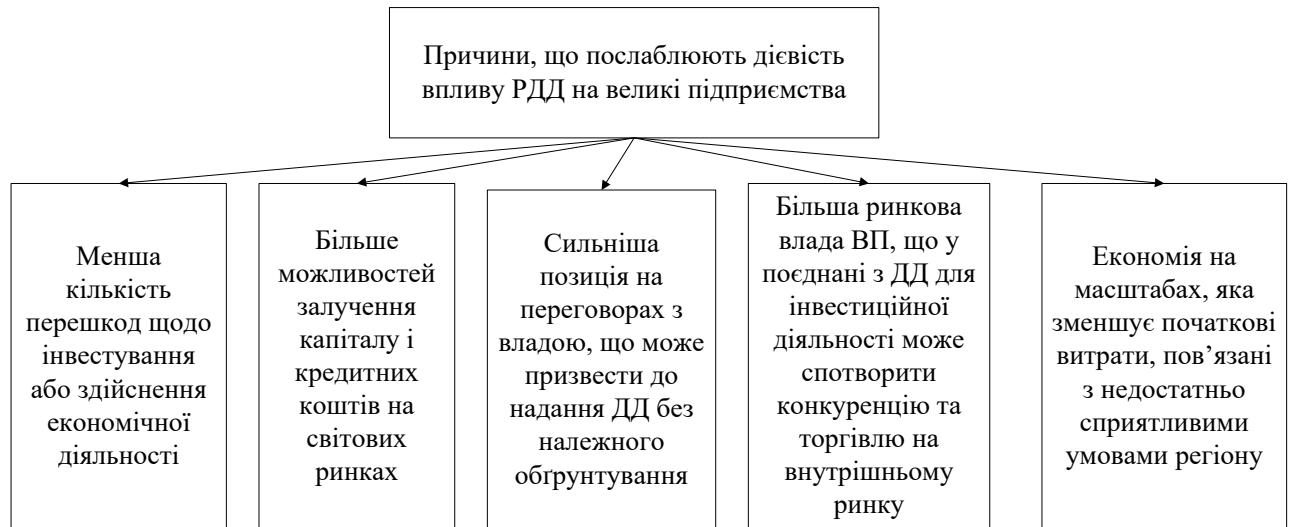

Рис. 3.2. Причини відносно меншої ефективності державної допомоги для великих підприємств.

Джерело: .складено автором за [367]

Слабкість прояву позитивного ефекту надання РДД великим підприємствам приводить до не визнання її сумісною з внутрішнім ринком відповідно до статті 107(3)(с) Договору [367]. Виключенням є надання її для початкових інвестицій з метою розвитку нових видів економічної діяльності, або диверсифікації діяльності підприємств за рахунок розробки і випуску нових продуктів чи розвитку інноваційних процесів¹, або наявність позитивного мультиплікаційного ефекту щодо залучення МСП до регіону.

Слід зазначити, що ефективність застосування ДД як складової системи державного регулювання регіонального розвитку відрізняється за великими і малими підприємствами та має певну специфіку в окремих країнах. Наприклад, у Франції більша частина регіональної допомоги надається за схемами

¹ Ці положення не застосовуються до ДД, наданої аеропортам) або в енергетичному секторі.

операційної допомоги: 8 з 20 основних схем операційної допомоги, затверджених у 2007–2012 роках, мали комбінований річний бюджет (приблизно 1,8 млрд євро). Регіональна інвестиційна допомога у Франції в основному надається в рамках GBER, в першу чергу, для МСП. Основною схемою регіональної інвестиційної допомоги є ПАТ (*primed'aménagement du territoire*) з щорічним бюджетом 40 млн євро, який спрямовується на фінансування промислових проектів і проектів у сфері послуг. Також можуть застосовуватися фіскальні схеми допомоги та спеціалізованими інструментами фінансового інжинірингу [341]. Загалом у Франції РДД використовується у всіх секторах економіки, іноді в поєднанні з іншими формами допомоги (наприклад, на цілі RDI, навчання).

У Німеччині РДД надається майже виключно в рамках блокової інвестиційної ДД. Єдиним винятком є гарантійні схеми, що регламентують надання операційної допомоги для МСП (до 1000 співробітників) у Східній Німеччині. Дві основні регіональні схеми LL – це Поліпшення регіонального економічного порядку (*Gemeinschaftsaufgabe Verbesserung der regionalen Wirtschaftsordnung*) з річним бюджетом $\pm 1,3$ млрд євро та Інвестиційна допомога (*Investitionszulage*) з річним бюджетом у ± 570 мільйонів євро. В рамках першої схеми допомога надавалася у пропорції від 30 % до 40 % від обсягу інвестицій підприємства. Друга – це схема фіскальної допомоги, яка застосовувалася лише у Східній Німеччині у 2013.

В Італії існує понад 100 видів блокових схем регіональної допомоги, яка надається як на національному, так і на регіональному рівні. Ці схеми часто поєднуються з іншими типами допомоги (наприклад, допомога МСП, RDI, допомогою на навчання, працевлаштування тощо). Основною схемою національної регіональної інвестиційної допомоги є програмні контракти (*contratti di programma*), з річним бюджетом у розмірі 500 млн євро. У кризовий період 2008 р була також запроваджена національна схема податкового кредиту для інвестицій у виробничий сектор південних територій ІТ з річним бюджетом

750 млн євро. Сицилія запровадила у 2009 схему податкового кредиту для продуктивних інвестицій, річний бюджет якого становить 480 млн євро.

За результатами дослідження практики надання РДД в ЄС можна стверджувати про існування двох дилем у цій сфері.

Дилема 1: необхідність забезпечити, з одного боку, простоту і доступність отримання РДД, з другого, – її результативність, що вимагає ретельної оцінки співвідношення стимулюючого ефекту та можливих негативних наслідків ДД.

Дилема 2: повна заборона надання РДД на інвестиційні проекти великим підприємствам чи дозвіл на її надання у випадку заздалегідь доведеного стимулюючого ефекту.

На їх вирішення було враховано відмінність результатів використання ДД великими і малими підприємствами та поділено регіони на два типи – з високим (регіони «с») та низьким (регіони «а») рівнем розвитку. Враховуючи нерівнозначність внеску РДД у розвиток регіонів різних типів та для підприємств різних розмірів в ЄС запроваджено наступне правило: в регіони «а» РДД має надаватися під реалізацію інвестиційних проектів, а в регіони «с» – тільки для МСП [367].

При цьому окрема стаття регламентує підтримку МСП-стартапів та початкові інвестиції – ст. 22 GBER «Допомога малим підприємствам, які розпочинають свою діяльність». Підприємства бенефіціари мають відповідати таким умовам: (а) вони не перейняли діяльність іншого підприємства; (б) вони ще не розподілили прибуток; (с) вони не були утворені шляхом злиття. Максимальна сума допомоги залежить від інструменту допомоги (позики – 2 млн євро, гарантії чи гранти – 0,8 млн євро). Якщо підприємство невелике та інноваційне, то максимальні суми можуть подвоїтися.

Стаття 28 GBER регламентує ДД для МСП на консультаційні¹ та допоміжні послуги з інновацій². За замовчуванням допомога може бути надана у розмірі до 50 % допустимих витрат МСП або збільшена до 100 % допустимих витрат, якщо загальна сума ДД на використання інноваційних консультаційних та допоміжних послуг, не перевищує 200 000 євро на бенефіціара протягом будь-якого трирічного періоду, тобто є незначною.

У 2023 правила GBER в ЄС були модернізовані. Зміни стосувалися ДД на проведення досліджень у сфері розвитку та інновацій (RDI), рекомендацій щодо ризикового капіталу (RCG), керівних принципів екологічної допомоги (EAG), керівних принципів, що застосовуються до авіаційного сектору та рекомендацій щодо порятунку та реструктуризації проблемних підприємств, а також регламентування мінімальних значень ДД (de-minimis GBER) і коригування порогових значень тієї ДД, факт надання якої підлягає повідомленню (вирішено, що загальне підвищення на 10 % порогових значень суми, про яку необхідно повідомляти, є доцільним і не призведе до спотворень конкуренції) [342³, 341⁴]. Метою змін було підвищення прозорості процесу надання ДД, що має важливе значення для правильного застосування правил

¹ «консультаційні послуги з інновацій» означають консультації, допомогу та навчання у сферах передачі знань, придбання, захисту та експлуатації нематеріальних активів, використання стандартів і правил, що їх впроваджують, а також консультації, допомогу чи навчання з впровадження або використання інноваційних технологій і рішень (у тому числі цифрових технологій і рішень);

² «послуги з підтримки інновацій» означає надання офісних приміщень, банків даних, бібліотек, маркетингових досліджень, лабораторій, маркування якості, тестування та сертифікації з метою розробки більш ефективних продуктів, процесів або послуг. такі послуги можуть включати, наприклад, відповідну консультаційну підтримку щодо інновацій стосовно переміщення та розгортання ІТ-систем і послуг у хмарі, а також консультаційну підтримку з інновацій щодо розгортання хмарної та периферійної інфраструктури, проміжного програмного забезпечення та хмарних і периферійних служб, включаючи впровадження інноваційних технологій та рішень (включаючи цифрові технології та рішення)

³ Згідно Додатку III Регламенту щодо надання індивідуальної державної допомоги, її мінімальне значення має бути встановлено на рівні 100 тис євро. Для бенефіціарів, які займаються первинним сільськогосподарським виробництвом, зокрема, у секторі рибальства та аквакультури, цей поріг дорівнює 10 тис євро, а для ДД, пов'язаної з фінансовими послугами, що підтримуються фондом InvestEU – 500 тис євро. На разі перевищення встановленого розміру індивідуальної допомоги інформація щодо неї повинна бути опублікована протягом 6 місяців з дати надання допомоги. Для забезпечення передбачуваності та правової визначеності в процесі імплементації змін до Регламенту (ЄС) № 651/2014, заходи ДД для підтримки зеленого та цифрового переходу продовжено на 3 роки до 31 грудня 2026 року. Додаток III до Регламенту (ЄС) № 651/2014 [342]

⁴ Зміни до Регламенту (ЄС) № 651/2014 про оголошення певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком із застосуванням статей 107 і 108 Договору та Регламенту (ЄС) 2022/2473 про оголошення певних категорій допомоги підприємствам, які займаються виробництвом, переробкою та маркетингом продуктів рибальства та аквакультури, сумісних із внутрішнім ринком у застосуванні статей 107 та 108 Договору [341]

Договору, кращого контролю та точності експертної оцінки, забезпечення ефективності використання коштів.

В Україні питання РДД набуло особливої актуальності під час реформи децентралізації у 2015–2020, коли утворилося 1 400 базових громад, в яких налічується близько 10–11 тисяч органів місцевого самоврядування. Якщо до реформи обсяги фінансування на місцевому рівні були незначними, то після реформування акумулювання майна і ресурсів значно прискорилося [218, 80]. Так, у 2023 приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів склав 11,0 % (+43,8 млрд грн) порівняно із 2022, тоді як державного бюджету 21,1 % (+212,9 млрд грн). Порівняно із довоєнним 2021 приріст доходів місцевих бюджетів склав 25,5 %, тоді як державного бюджету – лише 13,9 %. Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету впала з 24,4 % у 2022 до 17,8 % у 2023, що є нижчим рівня 2015 та дорівнює показнику 2011 [168]. Таким чином, реформа децентралізації мала позитивні результати для фінансової міцності територіальних громад, але під час війни темпи зростання їх доходів суттєво уповільнилися. Із розширенням фінансових можливостей громад актуалізувалося завдання аналізу й систематизації рішень щодо виділення ДД на регіональному рівні.

Важливим призначенням надання ДД місцевими органами влади є покращання інвестиційної привабливості регіонів та залучення іноземних інвесторів. Ці питання ґрунтовно розкриті в роботах Л. Карпенко [377; 118]. Для зміцнення цього напряму під час війни Уряд дозволив фінансувати з бюджету створення індустріальних парків [110]. Для цього перелік видатків другої черги, за якими здійснюють платежі Казначейство та його територіальні органи, розширено за рахунок введення позиції видатків на виготовлення проєктно-кошторисної документації, запровадження заходів з метою створення та функціонування індустріального парку, внесеного до Реєстру індустріальних (промислових) парків [41]. У січні 2023 Кабмін затвердив Порядок, яким передбачено компенсацію 100 % витрат на підключення та приєднання до

інженерно-транспортних мереж ініціаторам створення та учасникам індустріальних (промислових) парків.

Зростання повноважень та фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування має супроводжуватися посиленням відповідальності за їх ефективне використання. Обов'язковим нам видається відновлення після закінчення воєнного стану норми звітування до 1 квітня посадових осіб органів місцевого самоврядування за своїми деклараціями НАЗК, а суб'єктів господарювання – про отриману ДД. Також має постійно проводитися моніторинг рішень і потреб комунальних підприємств як основних суб'єктів отримувачів ДД, здійснюватися аналіз та систематизація результатів використання коштів ДД, що потребує вдосконалення вимог до інформування про нову державну допомогу.

В руслі рішень ЄС доцільно посилити контроль граничного обсягу незначної державної допомоги, про яку орган місцевого самоврядування має повідомляти АМКУ. Оскільки за результатами аналізу реєстру ДД, наданої до війни, рішення щодо виділення ДД за заявками органів місцевого самоврядування, становлять менше 1 %, це може свідчити про вірогідність переважного надання незначної ДД. Після війни доцільно доповнити Закон «Про державну допомогу» нормою, яка зобов'язує надавача державної допомоги перевіряти сумарний обсяг наданої допомоги одержувачу за останні три роки. Якщо ця сума перевищує встановлений законодавством поріг, то у наданні додаткової допомоги має бути відмовлено. До війни увага АМКУ зосереджувалася на великих сумах ДД, коли загальна фінансова підтримка одного підприємства за три роки перевищувала еквівалент 200 тисяч євро [212].

Особливої уваги місцевих органів влади потребують МСП, які мають традиційні проблеми з доступом до фінансування, але здійснюють значний вплив на розвиток регіону [222; 342; ¹]. Під час війни потреба МСП у ДД загострилася, оскільки понад 66 % українських ММСП продовжили працювати

¹ Настанови щодо регіональної державної допомоги

і в умовах війни (у довоєнний час мікро-, мале та середнє підприємництво (ММСП) становило понад 99 % зареєстрованих підприємств країни) [136]. Останнім часом науковці звертають уваги на кількість ФОПів, що є досить показовою і наведена на рис. 3.3).

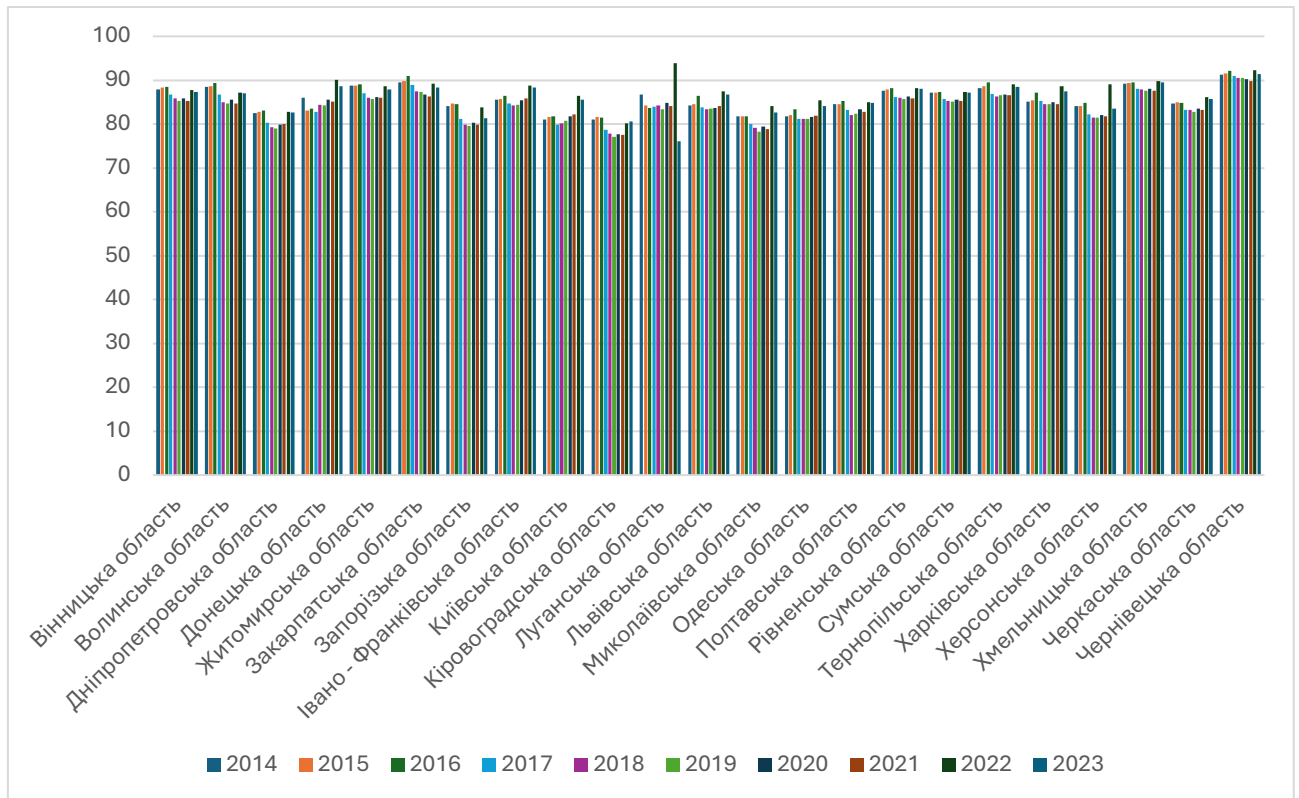

Рис. 3.3. Частка фізичних осіб-підприємців у загальній кількості діючих суб'єктів господарювання за регіонами, %

Джерело: [77]

З рис. 3.3 видно, що якщо у довоєнні роки частка ФОП у загальній кількості суб'єктів господарювання дещо знизилася, то під час воєнного стану зросла: сотні підприємств зафіксували початок своєї роботи саме в часи широкомасштабної російської агресії завдяки державній підтримці. Разом з тим, їх частка у доданій вартості різко впала з 8,2 % у 2014 і до 2,2 % у 2023 (рис. 3.4). Це свідчить про суттєве зниження продуктивності праці в розрахунку на одне підприємство та окреслює гостроту потреби ФОПів у державній підтримці.

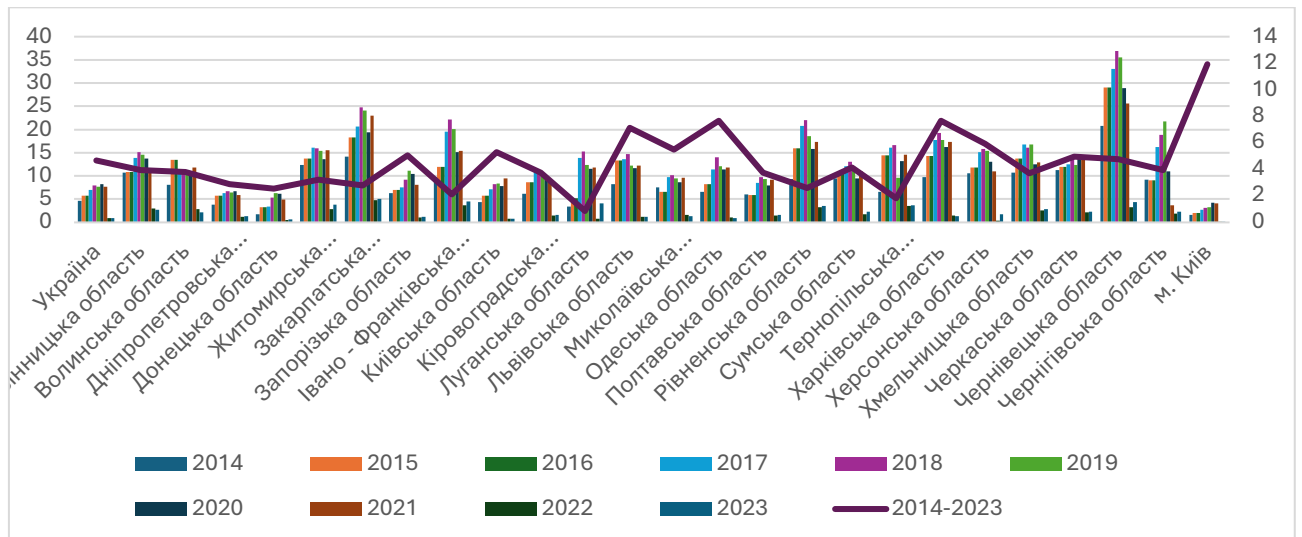

Рис. 3.4. Частка фізичних осіб-підприємців у доданій вартості за витратами виробництва у розрізі регіонів (% , ліва вісь) та її зниження (разів, права вісь) у 2014–2023 роках.

Джерело: розраховано за даними [77]

Водночас експорт ФОП у 2015–2023 роках зріс, особливо у західному регіоні, де мале і середнє підприємництво традиційно було більш розвинутим порівняно з індустріальними регіонами сходу, півдня і центра, де домінували великі промислові підприємства (рис. 3.5).

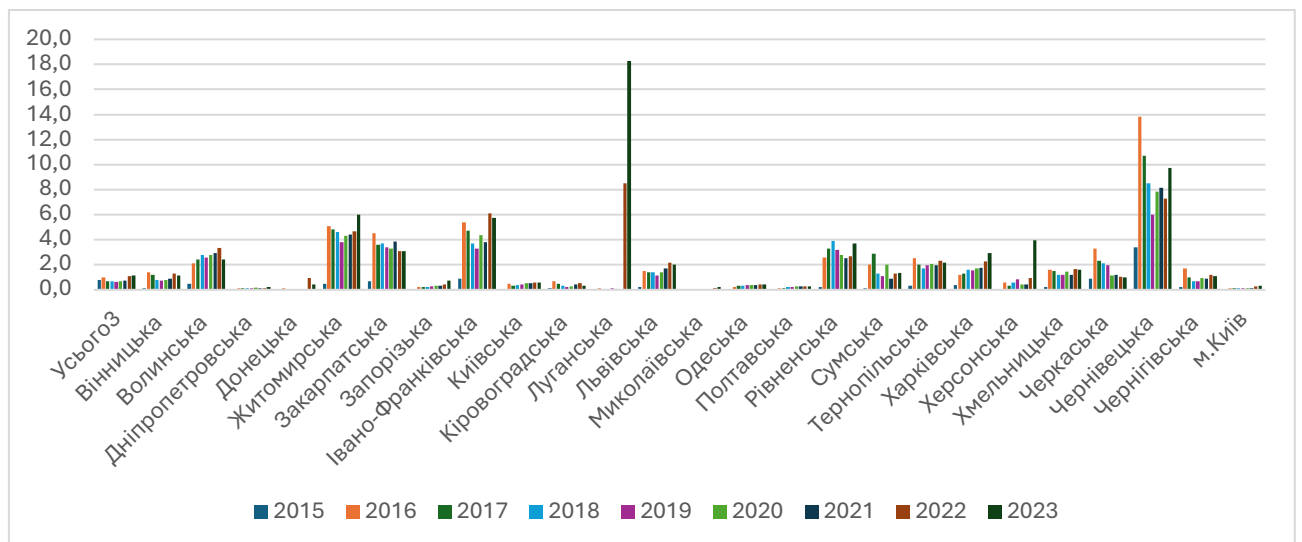

Рис. 3.5. Частка ФОП у експорті товарів суб'єктами господарювання у розрізі регіонів, %

Джерело: [77]

Для порівняння ми також провели аналіз частки МСП в обсязі експортованої продукції по регіонах, що засвідчив її зростання практично по всіх регіонах, окрім найбільш постраждалих від воєнної агресії (рис. 3.6).

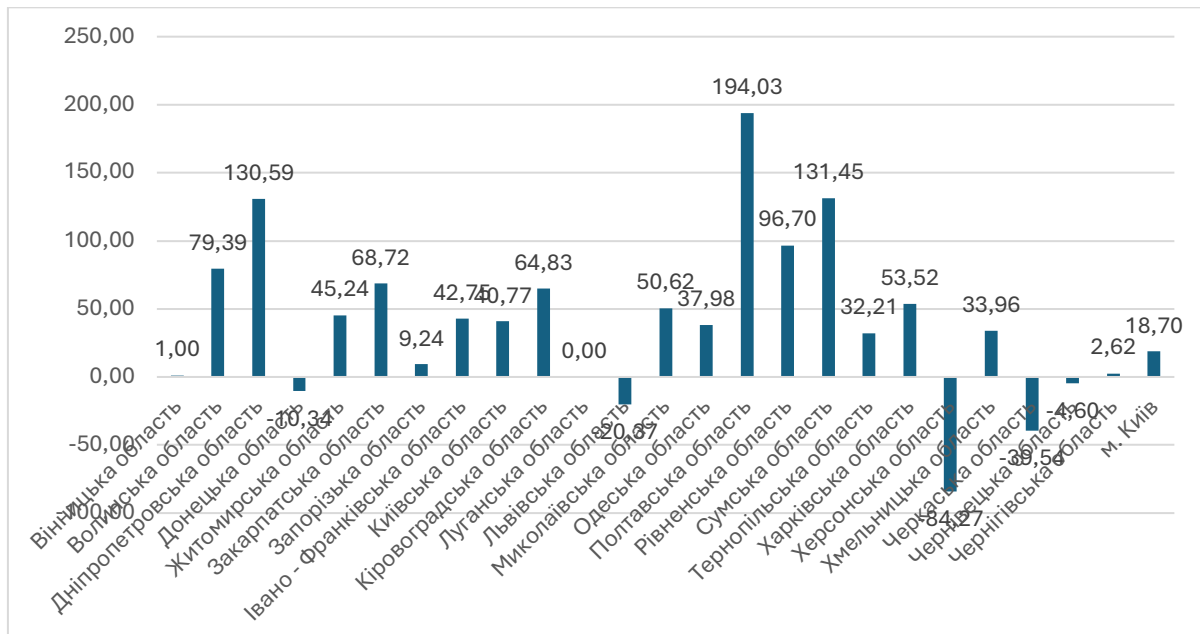

Рис. 3.6. Зміна частки МСП у експорті товарів суб'єктами господарювання у розрізі регіонів, п.п.

Джерело: [77]

На відміну ФОПів, участь МСП у експортній діяльності активізувалася не лише у західних регіонів: лідерами були Полтавська, Сумська і Дніпропетровська області (рис. 3.7).

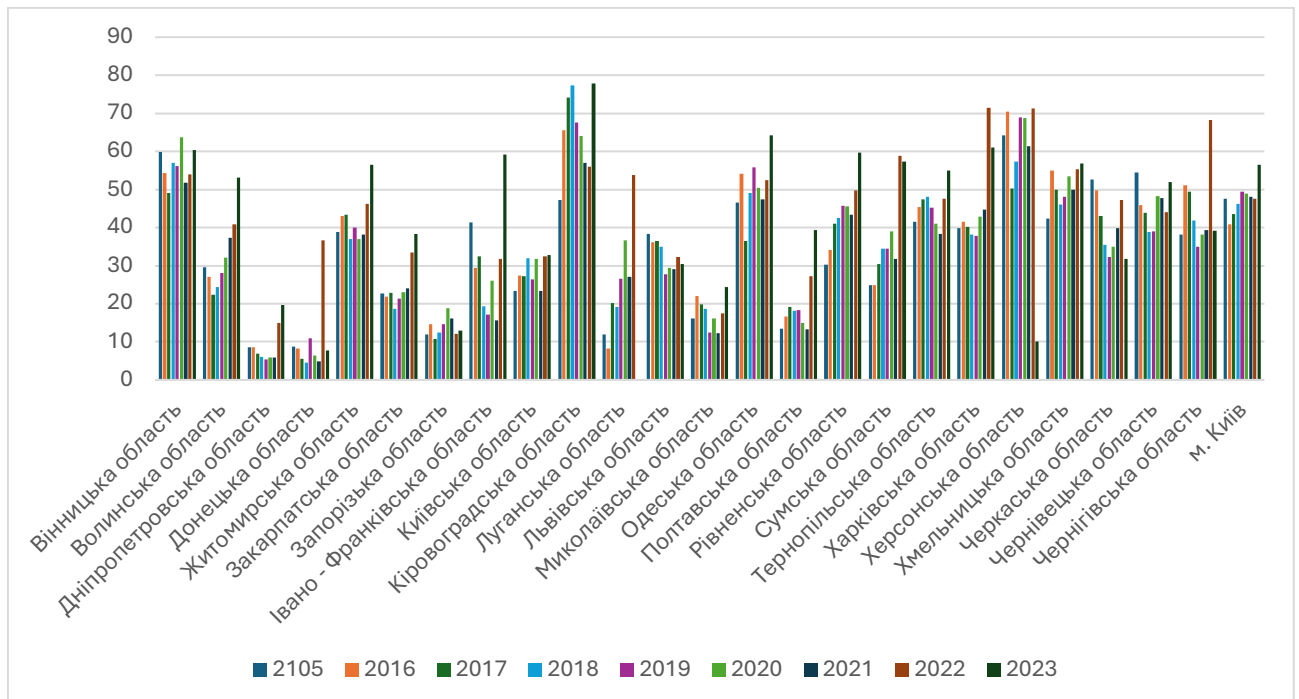

Рис. 3.7. Частка МСП у експорті товарів суб'єктами господарювання у розрізі регіонів, %

Джерело: [77]

Збільшення частки МСП і ФОП у експортній діяльності з 28,1 до 44,1 % з 0,8 до 1,1 % протягом 2015–2023 відповідно стало можливим завдяки потужній державній підтримці. Найбільшим попитом користувалися податкові пільги, застосування державних програм «Доступні кредити 5–7–9 %» та «Доступний фінансовий лізинг 5–7–9 %», які адаптовані до викликів воєнного часу і забезпечують доступність кредитування для широкого кола суб'єктів господарювання в умовах дії військового стану.

Згідно Індексу настроїв малого бізнесу за 2022, побудованого за результатами опитування Європейської Бізнес Асоціації, попри війну 3 з 4 МСБ планували розширення бізнесу у 2023. Опитування за 2023 рік демонструє незначне покращення настроїв МСБ – інтегральна оцінка Індексу зросла до 2,5 балів з 5 можливих, що, хоча і залишається в негативній площині, втім вища за показник 2,4 бали у 2022 та 2,2 бали у 2020 році [108]. При цьому основною перешкодою для активізації бізнесу підприємці вважають корупцію (68 % підприємців), утруднений доступ до кредитів (44,1 %), необхідність проведення судової (41,4 %) та податкової реформи (35,4 %) [272]. Проблеми фінансування МСП значною мірою вирішується завдяки допомозі зарубіжних донорів, що обрали саме цей сегмент цільовою аудиторією для низки програм іноземної фінансової підтримки та міжнародної технічної допомоги. З початком війни фінансування ЄС вітчизняних МСП було переорієнтовано з фінансування інвестиційних проектів на поповнення обігових коштів і безповоротну грантову допомогу за напрямками: [3; 136] фінансування та підтримка ММСП через нефінансові інструменти: бізнес-коучинг, консультації; поліпшення бізнес-середовища й умов ведення бізнесу, зміцнення експортної конкурентоспроможності МСП у частині покращення організації експортної діяльності, розвитку навичок персоналу, допомоги щодо організації виставок чи співпраці з торговими місіями [184] (Додаток Н).

Найбільш значимими програми для розвитку МСП України є такі, а саме:

1. Програма підтримки зовнішньої торгівлі, яку реалізує ЄБРР в Україні через «Укргазбанк» [300]. Вона була збільшена на 90 млн дол. США (до 170

млн дол США) для фінансування експортно орієнтованих компаній, стимулювання економічного розвитку України та створення нових робочих місць. Підвищення ліміту торговельного фінансування дозволило збільшити підтримку та фінансування зовнішньоекономічних проєктів у сегменті МСБ.

2. Програма «Конкурентоспроможна економіка України» (KEU) Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), спрямована на фінансування торгових місій та освітніх програм для українських експортерів. Зокрема у 2021 програма підтримки з бюджетом в 7,5 млн грн дозволила профінансувати шість проєктів торгових місій. Під час війни розробляються та реалізуються нові програми [264].

3. Проєкт «Застосування та реалізація Угоди про асоціацію ЄС – Україна у сфері торгівлі» Федерального уряду Німеччини Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH орієнтований на покращення умов для українських компаній, які бажають продавати свою продукцію на європейському ринку. Підтримка розвитку експортного потенціалу компаній відбувається через підтримку кластерних ініціатив, передусім у секторі машинобудування та інноваційних технологій. Через новостворені платформи, такі як, платформа технічного регулювання та експортний веб-портал, українські підприємці мають доступ до найактуальнішої інформації в сфері торгівлі, а платформа «TechUkraine» забезпечує презентацію та просування українських стартапів за кордоном.

4. Грантова програма [2] у межах програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» за сприяння МЦТ України та Мінекономіки України (детальніше її умови наведено в Додатку П).

5. Проєкт «Узгодження правил і практик конкуренції та державної допомоги із законодавством ЄС (COMPASA)», реалізований консорціумом у складі WYG Consulting Ltd. та Румунської ради з питань конкуренції (2023–2026) Його мета – сприяти вдосконаленню українського законодавства про конкуренцію та державну допомогу задля приведення його у відповідність до

стандартів ЄС, що сприятиме зміцненню конкурентного середовища в Україні. В рамках проекту передбачена підтримка АМКУ у сфері діджиталізації та комунікації, що посилить його незалежність та функціональну спроможність [265].

6. Організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) активно сприяє експортній діяльності вітчизняних МСП через реалізацію проєктів та програм, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності. Мова йде про впровадження сучасних стандартів менеджменту та технічного регулювання якості продукції, зокрема, впровадження системи енергоменеджменту (СЕМ) відповідно до міжнародних стандартів ISO. Проєкт спрямований на зміцнення інфраструктури та розвиток еко-індустріальних парків (ЕІП), що сприятиме залученню МСП у глобальні ланцюжки створення вартості, зокрема, у сфері деревообробної промисловості. ЮНІДО разом з Міністерством енергетики та промисловості ОАЕ є ініціатором Глобальних Самітів з Виробництва та Індустріалізації GMIS¹, що проводяться для розвитку співробітництва між виробниками, урядами, технологами та інвесторами з метою впровадження технологій Четвертої промислової революції [406]. Саме завдяки співпраці з ЮНІДО Торгово-промислова палата України має 73 офіси в Україні та 70 представників за кордоном, входить в найбільші міжнародні бізнес-організації, такі як «Eurochambres», «WCF», «ICC» і багато інших, що дозволяє МСП покращити їх конкурентні позиції на експортних ринках. Формування гарантійного фонду на 1,5 млн дол США завдяки підписанню у червні 2020 договору між ЮНІДО та Укргазбанком суттєво полегшило кредитування МСП у період COVID-19.

Для максимального використання можливостей, що доступні МСП у рамках грантових програм міжнародних організацій, важливою умовою є підвищення рівня їх фінансової грамотності. Для цього за підтримки USAID у рамках проєкту «Зміцнення громадської довіри (UCBI)» реалізується освітньо-

¹ Зазвичай такі Саміти проводяться в рамках Міжнародної виставки Ганновер Мессе

грантова програма «Міцність» [9], запланований обсяг допомоги МСП – 60 тис. дол США. (Додаток М, Додаток Н).

Грантові програми підтримки МСП не лише надають підприємцям необхідні ресурси для відновлення і розвитку, стимулюючи впровадження інновацій і посилюючи конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, а й допомагають полегшити фінансове навантаження, залучити ресурси на розвиток, наприклад, на маркетинг нової продукції, підвищити ефективність виробничих процесів і кваліфікацію персоналу. Все це підвищує стійкість МСП в умовах воєнного стану. В свою чергу, гнучкість МСБ, спроможність швидко реагувати на потреби населення, мобільність та здатність формувати нові робочі місця робить МСБ ключовою економічною силою регіону та джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Таким чином, загострення регіональних диспропорцій в Україні у період воєнного стану визначає підвищену увагу уряду до забезпечення функціонування МСП на деокупованих та прифронтових територіях. Цільовим призначенням РДД на поточному етапі має бути забезпечення адаптації МСБ до специфіки економіки воєнного часу шляхом:

- розширення фінансування у формі кредитних та грантових програм;
- підтримки нового бізнесу, зокрема через розвиток підприємницької освіти та надання засобів підтримки підприємцям-початківцям;
- полегшення виходу МСП на нові ринки та забезпечення експортної конкурентоспроможності МСП;
- надання інформаційної та консультативної допомоги МСП;
- переходу на європейські стандарти корпоративної фінансової звітності.

Для забезпечення науково-обґрунтованого і методологічно виваженого характеру системи державного регулювання в умовах воєнного часу вибір напрямів надання регіональної державної допомоги має здійснюватися на основі методології складних відкритих систем, які функціонують та розвиваються під впливом глобальних і регіональних факторів, із урахуванням міжнародних правил та стандартів надання регіональної державної допомоги

як сукупності інструментів, методів і механізмів фінансової, інвестиційної та соціальної підтримки суб'єктів господарювання, спрямованих на формування макроекономічної стабільності, екологічного балансу та соціальної згуртованості суспільства [183]. В умовах воєнного стану загострюється потреба підтримки прифронтових і деокупованих територій, куди державна допомога має надаватися, в першу чергу, на розвиток МСП тих галузей, які забезпечують найбільший ефект щодо підтримки і нормалізації функціонування економічної та соціальної інфраструктури, що підвищує стійкість і адаптивність територіальних громад. Таким чином, європейське правило надання регіональної державної допомоги МСП розвинених регіонів в українських реаліях не може бути застосованим.

3.3. Комплексний характер і синергетичний ефект державної допомоги на цілі цифровізації виробничих процесів та державного управління

Перспективним напрямом надання державної допомоги є підтримка процесів цифровізації, які отримали потужний імпульс в період COVID-19 і стали умовою конкурентоспроможності та рушійною силою розвитку¹ національної економіки на поточному етапі четвертої технологічної революції [361]. Трансформація процесів організації, виробництва і збуту продукції під впливом цифрових технологій дозволяє економити через зниження виробничих

¹ 'цифровізація' означає впровадження технологій, що здійснюються електронними пристроями та/або системами, які дозволяють підвищити функціональність продукту, розвивати онлайн-сервіси модернізувати процеси, або перехід до бізнес-моделей, заснованих на деінтермедіації виробництва товарів і надання послуг, що в кінцевому підсумку створює трансформаційний вплив. Загалом, цифровізація може охоплювати кілька сфер – цифровізація процесів, розробка нових цифрових продуктів (або їх модернізація), придбання ІТ програмного та апаратного забезпечення, цифровізація певних послуг або певних рішень, розвиток цифрових навичок для окремих осіб або співробітників [361].

витрат і здешевлення комерційних операцій, скорочення термінів реалізації товарів, підвищення якості і оперативності надання послуг, у т.ч. державних.

Впровадження цифрових технологій у систему державного регулювання розширює можливості доступу громадян до державних сервісів, отримання освіти, проведення дозвілля тощо [310, с. 205]. Фактично у кризові періоди пандемії та воєнного стану труднощі фізичного доступу до послуг компенсувалися розгалуженістю цифрових зв'язків суб'єктів господарювання. Крім того, ІТ сфера забезпечує позитивні темпи економічного розвитку завдяки потужному мультиплікаційному ефекту. За оцінками Digital Spillover [327], окупність інвестицій (ROI) для цифрових технологій у 6,7 разів вище, ніж для традиційних, а кожен долар, інвестований у цифрові технології, зумовлює зростання ВВП на 20 дол, тобто мультиплікатор інвестицій дорівнює 20. Для порівняння: мультиплікатор традиційних (нецифрових) інвестицій становить 2–8 (залежно від галузі) [293].

У період воєнного стану в Україні потреба в цифрових послугах суттєво загострилася, а доступ до них став необхідною умовою збереження керованості діяльності суб'єктів господарювання та отримання бізнесом низки державних послуг. Як зазначається на сайті Мінцифри України, «Мільйони людей, від обласних центрів до невеличких селищ, можуть користуватись онлайн-сервісами, що підтримує якість їх життя. Це – колосальне заощадження часу та коштів і для людей, і для держави»[324]. Таким чином, в Україні цифровізація стала не лише важливою сферою, куди спрямовується кошти держави й приватних інвесторів, а й ключовим засобом здійснення регулюючого впливу і надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Вагомість цифровізації у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, суспільного розвитку і добробуту в країні підвищує значимість її державної підтримки. Велику увагу держави до цифрових трансформацій засвідчує той факт, що у період 2015–2018 більшістю країн були прийняті національні програми переходу до цифрової економіки з виділенням відповідного фінансування. За даними UNCTAD (*United nations conference on*

trade and development), у 2012–2017 [312] у різних країнах світу були розроблені 102 цифрові стратегії: з них 30 стосуються розвитку інфраструктури, шість – стимулювання цифрового бізнесу, 61 охоплює обидва напрями [400]. Станом на 2015 програми з розвитку цифрової економіки були затверджені у 15 країнах, у тому числі: Німеччині, Китаї, Японії, Бразилії, США, Великій Британії, Естонії, Нідерландах, Ірландії, Швеції, Сінгапурі, Філіппінах, Малайзії, ЄС [312].

Початком розробки державних ініціатив щодо розвитку цифрової економіки вважається саміт G20 в Ханчжоу (2016), де було прийнято першу «Ініціативу розвитку і співпраці в області цифрової економіки» [359;¹]. На саміті було відзначено, що ідея інноваційного зростання охоплює дії, які підтримують інновації, нову індустріальну революцію і цифрову економіку. Принципами стимулювання цифрового економічного зростання визначено інновації, партнерство та інклюзивність. На саміті в Гамбурзі в 2017р. «Планом дій G20» [360] передбачено забезпечити до 2025 підключення всіх громадян до цифрових комунікацій.

Цифровий розвиток держав Єврозони відбувається відповідно до рекомендацій ОЕСР щодо цифровізації, які охоплюють [396]:

- розробку стратегії, плану, інструментів і оцінок ефективності цифрового уряду;
- формування інституційної структури та визначення відповідних повноважень і ресурсів для розробки та реалізації цифрової стратегії;
- оновлення нормативно-правової бази відповідно до цифрових явищ;
- фінансування розробки ключових інструментів для роботи з цифровими технологіями (наприклад, цифрова ідентифікація, загальні служби даних, загальні бізнес-процеси) і активне їх впровадження в державному секторі;

¹ Цифрова економіка характеризується як “широкий спектр економічних заходів, які охоплюють використання оцифрованої інформації та знань як ключового фактора виробництва, сучасних інформаційних мереж як важливого простору для діяльності і ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як важливого фактора росту продуктивності та оптимізації структури економіки [359]

- розвиток навичок роботи з цифровими даними і технологіями в державному секторі;
- сприяння прийняттю цифрових стандартів і їх дотримання як основи узгодженої, сумісної і стійкої цифрової урядової інфраструктури (наприклад, стандартизованої моделі для проекту ІКТ, управління, моделі для бізнес-кейсів, стандарти обслуговування, сумісність даних);
- реалізацію політики щодо підтримки розвитку державного сектору, управління даними, використання нових технологій;
- розробку стратегії відкритих державних даних (у рамках загальної політики управління даними) із залученням зацікавлених сторін для управління кожним етапом ланцюжка створення відкритих державних даних.

У 2010 в ЄС було прийнято Цифровий порядок денний для Європи [344], що став першим з сімох ініціатив у межах стратегії «Європа 2020». Метою порядку визначено «отримання стійких економічних і соціальних вигід шляхом створення спільного цифрового ринку, заснованого на швидкісному та надшвидкісному інтернеті і сумісних програмах». У березні 2021 європейська Комісія прийняла документ «Цифровий компас 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття». Європейські цифрові ініціативи є вказівником для України, де 23 лютого 2023 року ВРУ ухвалила проект закону про ратифікацію Угоди між Україною та ЄС про участь у програмі «Цифрова Європа» (2021–2027). Цей документ окреслює передумови участі в ній України, що формує додаткові стимули і можливості для цифрової трансформації пріоритетних галузей і сфер суспільного життя, ІТ-бізнесу, штучного інтелекту та підвищення цифрових навичок громадян в Україні. Цілі цифрового шляху ЄС до 2030 такі:

- зменшення «цифрової» бідності – доступність цифрових технологій для всіх;
- цифрові рішення для охорони здоров'я (телемедицина);
- цифрові «зелені» рішення;

сприяння розвитку людського капіталу в цифровій сфері: збільшення кількості спеціалістів ІКТ і поширення базових цифрових навичок;

забезпечення покриття всіх домогосподарств гігабітним інтернетом/технологією 5G ;

впровадження ШІ та квантових технологій в різні сфери життя;

цифрова трансформація промисловості, сільського господарства;

підтримка розвитку напівпровідникової промисловості, що дозволить зменшити залежність від третіх країн і довгих ланцюжків постачання.

Аналізуючи програми, стратегії і плани розвитку цифрової економіки, а також аналітичні напрацювання у межах ОЕСР і G20 можна виділити основні напрями стратегій цифровізації більшості країн [310]:

створення сучасної інфраструктури зв'язку, центрів зберігання і обробки даних;

сприяння вільному обміну інформацією;

розширення спектра інформаційно-комунікаційних послуг;

упровадження нових інтелектуальних мереж, платформ і технологій за одночасного забезпечення їх інтероперабельності (функціональної сумісності);

розвиток електронної торгівлі;

скасування обмежень, що заважають веденню бізнесу;

стимулювання підприємницької ініціативи і фінансування ІКТ;

надання пільг малому та середньому бізнесу;

підвищення рівня інформаційної безпеки та довіри користувачів до Інтернет-сервісів;

підвищення загального рівня цифрової грамотності.

За результатами досліджень західних науковців [375], головними факторами, які сприяють прискореним темпам цифровізації, є розвинена галузь інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), освіта та інновації. Адже цифровізація нерозривно пов'язана з інноваційним процесом, який прямо або опосередковано впливає на конкурентні позиції національних підприємств. Тому при визначенні пріоритетів розвитку цифрової економіки уряди

враховують завдання розвитку провідних інноваційних галузей. Наприклад, Німеччина підтримує взаємодію Інтернет-індустрії та обробної промисловості. Велика Британія зосередилась на таких галузях, як музика, цифрові ігри та засоби масової інформації. Австралія концентрувала зусилля у сфері цифрової реклами та послуг, Японія – на сфері державного управління.

Ризики та висока вартість впровадження цифрових технологій підвищують потребу у державній допомозі, надання якої у цифрову сферу регулюється регламентом комісії ЄС [203], насамперед, статтями, що регламентують надання ДД на інновації¹ [203]. У першу чергу, мова йде про фінансування цифровізації соціальної та культурної сфер – освіти, науки, медицини, соціального захисту громадян та управлінської інфраструктури (перелік наведений у додатку Р), що не завжди підпадає під дію правил надання ДД, а тому здійснюється відповідно до стратегічних планів і фінансових можливостей держави. Наприклад, оцифрування книг і каталогів Національного Архіву та публічних бібліотек (місцеві або регіональні бібліотеки, університетські бібліотеки, муніципалітети) не є ДД, тому що приватний бізнес не займався б цією діяльністю через низьку прибутковість, тоді як суспільна значимість цих напрямів надзвичайно висока.

Особлива увага приділяється початковим інвестиціям у цифрову сферу² за рахунок регіональної інвестиційної ДД)³ для хмарної та периферійної інфраструктури (потенційно в поєднанні з інвестиціями в проміжне програмне забезпечення або хмарні та периферійні послуги), (Стаття 14 GBER), табл. 3.4.)

¹ Під них підпадають інвестиції в хмарні та периферійні інфраструктури (наприклад, центри обробки даних, периферійні вузли, сервери, стійки, з'єднувальні кабелі, апаратне забезпечення), а також пов'язані нові технології в існуючі та нові хмарні та периферійні інфраструктури (наприклад, для переробки відходів (опалення) або повторного використання для підвищення енергоефективності в центрах обробки даних, наприклад, за допомогою техніки занурення в рідину, і при передачі даних, наприклад, для процесів освітлення даних з низьким енергоспоживанням)

² регіональна інвестиційна допомога також може надаватися для інвестицій у хмарну та периферійну інфраструктуру, проміжне програмне забезпечення та хмарні та периферійні послуги (включаючи інвестиції в оновлення)

³ Обмеження (De minimis) – до 200 000 євро/підприємство/3 роки.

Таблиця 3.4

Початкові інвестиції у цифровому секторі

Початкові інвестиції	Приклад
Новий заклад	Створення веб-магазину (попередньої діяльності немає)
Розширення потужностей	Купівля іншого сервера для надання додаткових послуг
Фундаментальні зміни	Перетворення зі звичайного магазину на веб-магазин
Диверсифікація	Магазин відкриває веб-магазин, але зберігає початкову діяльність

Джерело: [203].

Стаття 25 GBER регламентує надання ДД в рамках Проектів допомоги на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність, приклади яких наведені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Приклади проектів державної допомоги на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність

Приклади досліджень і розробок щодо програмного забезпечення	Приклади випадків, що не вважаються проведенням наукових досліджень, технічним розвитком та інноваційною діяльністю
Розробка нових операційних систем або мов	Регулярні або періодичні зміни існуючих продуктів (наприклад, програмного забезпечення), виробничих процесів, послуг (наприклад, програмне забезпечення) та інші поточних операцій, навіть якщо ці
Вирішення конфліктів в апаратному чи програмному забезпеченні на основі процесу реінжинірингу системи чи мережі	Зміни можуть щодо вдосконалення
Створення нових або більш ефективних алгоритмів на основі нових методик	Робота над загальнодоступними системними або специфічними програмними досягненнями
Створення нових і оригінальних методів шифрування або безпеки	Звичайне технічне обслуговування комп'ютера та програмного забезпечення; Додавання функцій користувача до існуючих прикладних програм (включаючи базові функції введення даних)

Джерело: [72]

Щодо цифровізації внутрішніх процесів підприємств (закупівель, фінансів, кібербезпеки) то для цих випадків конкретної категорії ДД не передбачено, тож при її наданні застосовуються статті:

Стаття 18 GBER – Допомога для надання консультацій МСП,

Стаття 29 GBER – організаційні інновації¹ Обсяг De minimis не встановлено;

Стаття 38 та 39 GBER – Інвестиційна допомога для заходів енергоефективності, що регламентує інвестиції в цифровізацію будівництва, зокрема для його інтелектуальної готовності;

Стаття 56e GBER – Умови надання допомоги, пов'язаної з фінансовими продуктами, що підтримуються Фондом InvestEU, а саме «Допомога на дослідження, розробки, інновації та цифровізацію для МСП [342].

Загалом надання ДД на цілі цифрової трансформації підприємств обумовлено її вагомими позитивними наслідками щодо підвищення ефективності їх діяльності, а саме:

хмарні обчислення надають підприємству/організації швидший доступ до свого програмного забезпечення, нових функціональних можливостей і оновлень, а також зберігання даних за доступу до них з будь-якого місця та в будь-який час;

мобільні платформи дозволяють працювати будь-де та будь-коли;

машинне навчання та штучний інтелект надають підприємствам і організаціям інформацію для швидшого та точнішого прийняття рішень щодо продажів, маркетингу, розробки продуктів та інших стратегічних сфер;

автоматизація управління, наприклад, чат-боти, прискорюють процес прийняття рішень

Якщо позитивні наслідки цифровізації діяльності та управління підприємств обумовлюють вагомий суспільний ефект від надання державної допомоги, то її негативні наслідки можуть зашкодити конкурентному середовищу. Наприклад, у вигляді зловживання домінуючим становищем, завдання шкоди споживачам (збір особистих даних і використання сторонніми

¹ «Організаційна інновація» означає впровадження нової організації на рівні підприємства (на рівні групи в даному секторі промисловості в ЄЕЗ), організації робочого місця або зовнішніх відносин, у тому числі, наприклад, шляхом використання нових або інноваційних цифрових технологій чи рішень

особами, що є невідомими споживачеві). Тому підхід ЄС щодо регулювання цифрових ринків, спрямований на захист інформації та посилення кібербезпеки шляхом злагодженої міжнародної співпраці та швидкого реагування на зміни ринкової кон'юнктури [48], слід враховувати і в Україні. Заходи підтримки з метою цифровізації за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів можуть містити ознаки державної допомоги згідно положень ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» залежно від діяльності, на яку будуть спрямовані – цифровізація процесів, послуг, рішень, розробка нових цифрових продуктів (або їх модернізація), придбання програмного та апаратного забезпечення, розвиток цифрових навичок для окремих осіб або співробітників. Відповідно така державна підтримка має оцінюватися АМКУ із врахуванням особливостей заходів підтримки у цифровому секторі, специфіки законодавчого регулювання правил державної допомоги у ЄС¹ [72], а також практичних прикладів оцінки такої допомоги, зокрема, оцифрування книг у бібліотеках Чехії, створення та впровадження електронної платформи закупівель у Нідерландах тощо [72].

Розуміння та застосування підходів до визначення належності заходів підтримки у цифровому секторі до державної допомоги та оцінювання допустимості відповідних заходів є актуальним для України і під час дії воєнного стану, і буде актуальним під час післявоєнної відбудови держави. Тому мають бути внесені відповідні доповнення в ст.6 п. 2 ЗУ «Про державну допомогу» з метою віднесення випадків спрямування державних коштів на цілі оцифрування інфраструктури, управління, надання послуг до державної допомоги згідно правилам, які застосовуються у ЄС. Відповідно доцільно доповнити критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки середнього та малого підприємництва пунктом щодо допустимості ДД, якщо вона спрямована на відшкодування суб'єктам

¹ зміни до Регламенту Європейської Комісії № 651/2014 про визнання окремих категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком при застосуванні статей 107 та 108 Договору про функціонування ЄС [72]

господарювання допустимих витрат, що пов'язані з витратами на оцифрування і автоматизацію процесів управління, звітування та комплаєнсу підприємства, його бази даних, придбання та розробку цифрових продуктів, підвищення цифрової грамотності, плату за користування цифровими платформами та нейронними мережами, тощо. АМКУ також має надати роз'яснення з метою конкретизації суб'єктів надання та отримання державної допомоги, чіткого визначення які саме процеси на підприємстві можуть бути оцифровані за кошти держави.

Хоча в Україні в силу специфіки умов воєнного стану вся державна допомога визнана допустимою, що усуває потребу у застосуванні зазначених статей GBER, проте роз'яснювальна робота АМКУ у цій сфері продовжується. 26 вересня 2024 року схвалено проєкт постанови КМУ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність». Проєкт спрямований на узгодження національного законодавства з положеннями Угоди про асоціацію з ЄС та на створення чітких правил надання державної допомоги на наукові дослідження, розробки та інновації. Запропоновано затвердити спеціальні критерії, які визначатимуть допустимість, умови та порядок надання допомоги на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність. Згідно з означеними критеріями державна допомога є допустимою для [73]:

- наукового (науково-технічного) проєкту;
- дослідницької інфраструктури;
- інфраструктури тестування та експериментів;
- інноваційного кластеру;
- підтримки інноваційної діяльності суб'єктів середнього та малого підприємництва;
- процесної та організаційної інновації.

Результатом дій держави щодо підтримки процесів цифровізації є розвиток цифрової економіки. Виміряти її можливо на основі низки показників.

В ЄС ключовим аналітичним інструментом вимірювання цифрової економіки є Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI), який узагальнює відповідні показники цифрової конкурентоспроможності країн [389; 398]. Його ключові елементи відповідають цифровим цілям ЄС: цифрові навички, безпечна та стійка цифрова інфраструктура, цифровізація публічних послуг та цифровізація бізнесу. У 2024 найвищі місця за цим індексом посіли Фінляндія, Данія, Нідерланди. Важливим показником рівня цифровізації є питома вага ІТ компаній в структурі 100 найбільших світових ТНК, що постійно зростає: у 2010 таких компаній було 11, у 2015 – вже 1 921 [45]. При цьому у зазначений період середнє щорічне зростання числа співробітників у технологічних ТНК склало 5 %, зростання середньорічного обороту – 5 %, а зростання середньорічної вартості активів – 11 %. Саме ІТ-компанії мали найбільшу капіталізацію: у 2017 це були п'ять американських компаній Google, Apple, Facebook, Amazon і Microsoft [404]. Їх сумарна капіталізація перевищила 3 трлн. дол, або понад 15 % ВВП США, а середня капіталізація була в 3 рази більша за капіталізацію ТНК інших галузей. Протягом пандемії COVID-19 п'ять найбільших світових ІТ-гігантів – Amazon, Apple, Alphabet (власник Google) Microsoft, та Meta Platforms Inc (Facebook) збільшили власні прибутки на 20 % до \$1,1 трильйона у 2021, а їх загальна ринкова вартість зросла до 8 трлн дол. США [277]. Найбільші ІТ компанії України у 2023 наведені в Додатку Р.

Слід відмітити, на початкових етапах тенденції цифровізації України відрізнялися від світових. До війни цифровізація стосувалася винятково створення нових видів сервісів, що базуються на зборі та аналізі даних щодо різних фізичних об'єктів (будівель і споруд, транспортних засобів, промислового устаткування тощо). Активно поширювалася цифровізація фінансової сфери, але цифрових змін технологій організації, виробництва, збуту та експлуатації фізичних об'єктів, що закладено в концепцію Індустрії 4.0, не відбувалося [310, с. 117]. Це пов'язано зі значною іноземною залежністю виробництва в Україні: як стверджують експерти PwC [256] в Україні існували переважно квазі-продуктові компанії, штаб-квартира яких та ринок збуту

знаходилися за кордоном, а виробництво – в Україні. В даному випадку Україна виступає сировинною базою, цифровізація якої з погляду іноземних інвесторів не доцільна.

Низький рівень впровадження цифрових технологій обумовлювався, зокрема, незадовільним станом інноваційної діяльності (рис. 3.8).

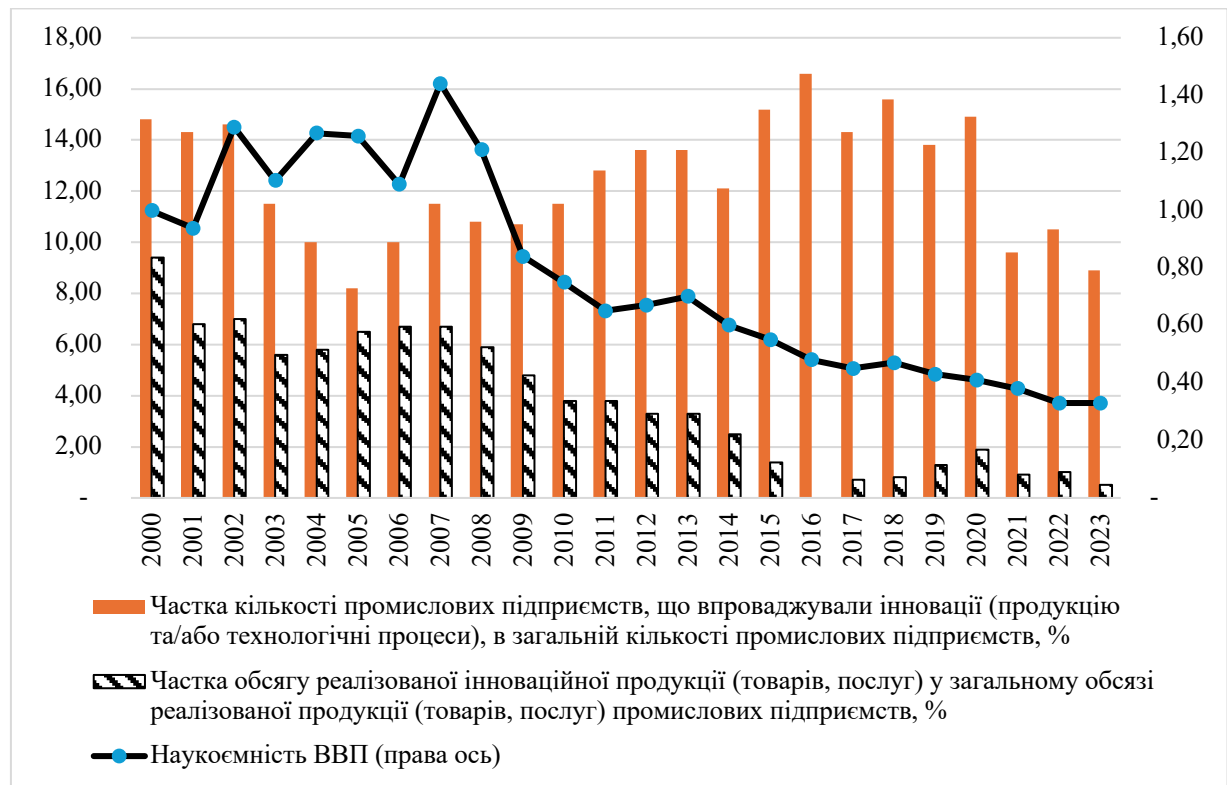

Рис. 3.8. Показники інноваційного розвитку економіки України за 2000–2023¹

Джерело: побудовано автором за даними додатку Т, [77]

За даними Держкомстату, якщо у 2000 інноваційною діяльністю у промисловості займалося 11 % підприємств, у 2015–2020 – 14–15%, то у 2023 лише 8,9 %. У розвинутих країнах світу частка інноваційно активних підприємств є у 4–5 разів вищою і становить 50–60 % загальної кількості підприємств. Наприклад, в ЄС частка інноваційно активних підприємств у середньому складає 51 %, найвищий рівень у Бельгії – 68 %, Португалії – 67 %, Фінляндії – 65 %, Німеччині – 64 %, Люксембурзі – 64 %. Найнижчий у Румунії

¹ Наукоємність - частка витрат на виконання ДіР у % ВВП

– 10% та Польщі – 22 % [69]. Протягом 2000–2019 частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції впала з 9,4 до 1,9 % а за період пандемії і війни – до 0,5 у 2023. За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у 2021 в Україні зареєстрували 1 706 патентних заявок, тоді як середнє значення в країнах Європи – 12 680, а Східної Європи – 4 010 [372]. За період 1990–2020 наукоємність ВВП в Україні скоротилася, практично у 3 рази і у 2023 становила 0,4 %.

Причини низького рівня інвестицій і витрат підприємств на розробку нових технологій і продуктів значною мірою мають інституційний та фінансовий характер: недостатній рівень фінансування наукових досліджень, неефективна інфраструктура наукової сфери, проблеми із захистом інтелектуальної власності, низький рівень патентної активності України. Під час війни додався людський фактор: масовий відплив фахівців за кордон та мобілізація. А результатом низького рівня інноваційної активності стала низько-технологічна структура вітчизняного ВВП і гальмування процесів цифровізації. Протягом 2016–2021 років частка галузі інформації та телекомунікацій у ВВП зросла з 3,37 до 3,94 %, у 2023 скоротилася до 2,4 % професійної, наукової та технічної діяльності – з 2,49 до 2,62 %, у 2023 лишилася на тому ж рівні – 2,4 % [77]. Найбільша частка в структурі ВВП належала переробній промисловості (26,9 та 23,2 %, 24,5% у 2023), сільському господарству (12,1 та 11,9 %), у 2023 – 8,3 % та торгівлі (11,9 та 12,4 %), у 2023 – 23,3 %. У структурі експорту частка високотехнологічної продукції також була на рівні лише 2 %. І зросла до 8,5 % під час війни лише за рахунок падіння експорту інших товарних груп, насамперед, чорних металів.

Тим часом, вплив пандемії і війни виявився потужним стимулом до цифровізації України. ІТ галузь стала єдиною, що у 2022 показала позитивні темпи приросту, хоча показники її розвитку виявилися набагато гірші, ніж очікувалось (приріст склав лише 6 % проти очікуваних 40 %). За даними НБУ, у 2022 ІТ-індустрія забезпечила валютні надходження до української економіки на суму 7,34 млрд. дол США. або 4,5 % ВВП Обсяг експорту збільшився на 400

млн дол США. у порівнянні з довоєнним 2021, приріст склав 5,8 %; кількість ІТ-фахівців в Україні сягнула рекордної позначки у 300 тис. осіб [121]. Відтак, на початку повномасштабного вторгнення українська ІТ-галузь була однією з найстабільніших сфер економіки. У 2023 13-річний цикл зростання ІТ галузі перервався: у 2023 експорт українських ІТ-послуг скоротився на 8,5 % – до 6,7 млрд дол (рис. 3.9), хоча технологічний сектор залишається найбільшою серед українських експортних галузей (близько 13 % від загального експорту).

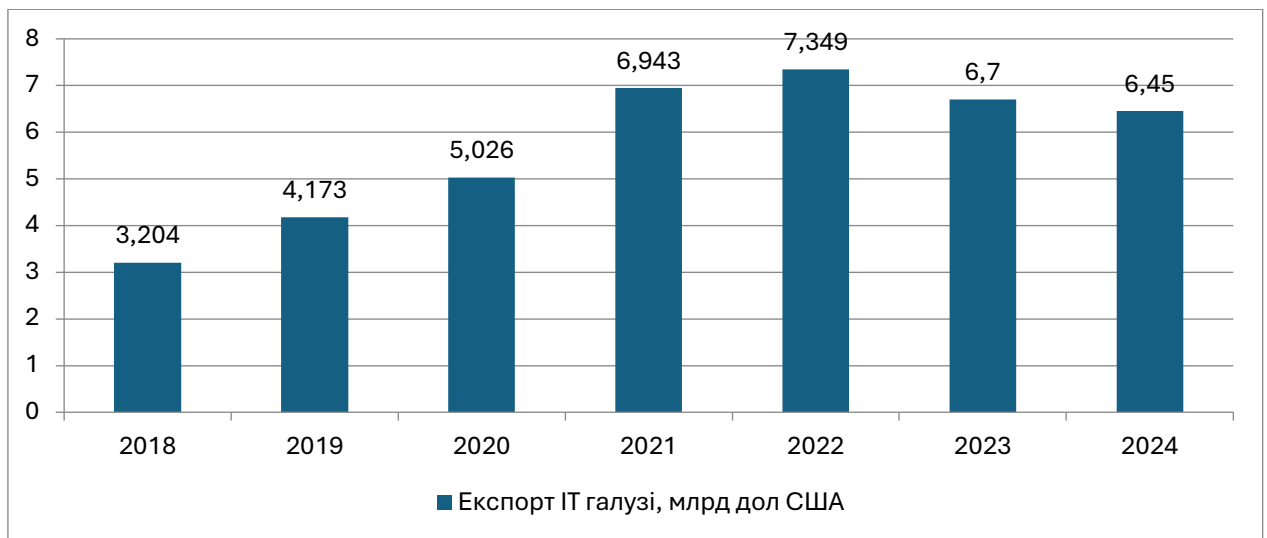

Рис. 3.9. Обсяги експорту ІТ галузі, млрд. дол США

Джерело: дані НБУ, Datawrapper

Слід акцентувати, що період потужного розвитку ІТ сфери мав позивні наслідки щодо покращання місця України в окремих міжнародних рейтингах. Хоча у 2024 у Глобальному інноваційному індексі [364] Україна посіла 60 місце, опустившись з 55 місця у 2023 та 39 у 2022 [63], однак у щорічному рейтингу стартап-екосистем Global Startup Ecosystem Index 2024 від Глобального дослідницького центру стартапів та інновацій StartupBlink Україна посіла 46-те місце в 2024 (у 2023 – 49 місце), увійшла до топ-10 країн Східної Європи 9 місце) [407], у 2023 посіла 49-те місце у світі за рівнем розвитку інновацій і має потенціал увійти до першої десятки рейтингу [311; 115; 116]. Також у 2024 році Україна є першою в рейтингу електронної участі (E-Participation Index, EPART) (на 56 позицій більше від 2022); тридцята в

рейтингу електронного урядування (E-Government Development Index, EGDI), що на 16 позицій вище, ніж у 2022 році [295]. У Рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності у 2021 Україна посіла 54 місце з 64 країн, а в наступні роки її у переліку країн не було.

Україна розробила і власну систему рейтингування для оцінки поточного стану цифрової трансформації державного і приватного секторів України в частині впровадження інструментів е-урядування, е-комерції. Міністерством цифрової трансформації України впроваджено Індекс цифрової трансформації регіонів України (ІЦТР) [153] (у 2024 Індекс цифрової трансформації регіонів у межах України в середньому становить 0.632 балу з 1). Європейська Бізнес Асоціація також запропонувала індекс цифрової трансформації, який у 2021 склав 2,81 балів з 5-ти можливих, що є досить низьким значенням. Найвищу оцінку серед складових індексу отримав загальний рівень цифрової трансформації компаній. Так, 47 % директорів оцінили рівень цифрового розвитку свого бізнесу як помірний, 39 % вважають, що він є високим, і ще 5 % – дуже високим й 9 % респондентів вважають, що рівень цифрової трансформації їхніх компаній є низьким. Переважна більшість – 89 % опитаних – вказали, що корпоративна стратегія їхньої компанії містить цілі цифрової трансформації. Невисокими темпами відбувалася цифрова трансформація окремих галузей. Після 2021 дані ЄБА щодо індексу цифрової трансформації відсутні.

До основних перешкод цифровій трансформації представниками бізнесу віднесено зарегульованість економіки та неефективне законодавство, недостатнє фінансування, низьку цифрову грамотність. Так, 41 % директорів компаній оцінили рівень цифрової грамотності своїх співробітників як помірний, а 13 % – низьким; 46 % оцінили цифрову грамотність своїх працівників на високому рівні [104]. До порівняння, ще в 2019 31 % респондентів головною проблемою цифрової трансформації назвали відсутність цифрової грамотності, 53 % респондентів мали цифрові навички на базовому рівні, а 15 % опитаних взагалі їх не мали. На вирішення цієї проблеми

в Україні була започаткована державна програма «Дія. Цифрова освіта» [150], розрахована на підвищення рівня цифрової грамотності майже 6 млн. осіб за 3 роки.

За галузями економіки рівень цифровізації економіки України істотно різниться. За результатами досліджень науковців [45], у таких сферах, як фінансові послуги, надання послуг зв'язку, логістика українські компанії використовують досягнення інформаційних технологій так само широко, як і закордонні компанії зарубіжних країн. Проте в окремих базових галузях інтенсивність використання цифрових технологій вкрай низька (гірничодобувна промисловість, сільське господарство). Така ситуація стає причиною істотно нижчих показників продуктивності праці в цих галузях порівняно з європейськими державами, при цьому вони є основними експортними галузями.

Натомість ІТ галузь створює робочі місця, що важливо в умовах воєнного стану. У 2023 кількість компаній та підприємств в Україні, що надають цифрові послуги, становила близько 8,2 тисяч [116], причому 5 тисяч із них шукали нових працівників, а близько 1,5 тис компаній – це технологічні стартапи. За даними DOU, станом на кінець лютого 2023 року у сфері ІТ працювали 271,7 тис. ФОПів, або 13,6 % від усіх активних ФОПів на той період [308].

Якщо порівнювати поширеність і доступність цифрових сервісів в Україні та ЄС, то можна стверджувати, що враховуючи воєнні ризики і розрив у рівні розвитку державних інститутів Україна демонструє досить високий рівень цифрового розвитку, що сприяє ефективності державного регулювання підприємницької діяльності у період воєнного стану.

На особливу увагу заслуговує функціонування цифрового порталу Дія, що в умовах війни перетворилася на потужний інструмент державного регулювання підприємницької діяльності і засіб надання ДД. Потужна мережа Дія Центри – це one-stop shop із комплексом усіх необхідних послуг для громадян і підприємців. У 2022 було надано 3 600 консультацій через портал Дія. Бізнес; 14,2 тис консультацій у Віртуальному центрі Дія. Бізнес; 92,3 %

підприємців скористалися безоплатними консультаціями; €1,2 млн грантів отримали 300 мікро- й малих підприємств; 330 фінансових програм оцифрували для підтримки українського бізнесу [181] На кінець 2024 р. Дія налічує 21 млн користувачів, у ній доступні 24 документи й понад 30 сервісів [4]. Завдяки Дії прискореними темпами відбувалася дерегуляція та поліпшення умов підприємницької діяльності¹, зокрема:

1. З метою впорядкування інформації під час правового режиму воєнного стану в Україні у додатку «Дія» було схвалено впровадження нового тимчасового цифрового документа – «*єДокумент*». Збирання, обробка та облік інформації з використанням застосунку «Дія» дає змогу отримувати дані про нерухоме майно, пошкоджене та знищене внаслідок широкомасштабної воєнної агресії росії.

2. МЦТ запустило бета-тестування нової послуги – автоматичної реєстрації ТОВ на порталі «Дія» [317], що економить час державних реєстраторів.

3. У травні 2022 МЦТ спільно з Мінекономіки та BRDO (Better Regulation Delivery Office, Офісом ефективного регулювання) запустило нову послугу для підприємців – «*єДекларація*» [161]. Декларація дає можливість одразу розпочати діяльність, не потребує додаткового розгляду й має замінити 374 види дозвільних документів (ліцензій, дозволів, сертифікатів, свідоцтв, посвідчень та висновків). У застосунку «Дія» це має вигляд єдиного електронного документа. Функцією «*єДекларації*» можуть скористатися власники бізнесу, керівники юридичних осіб або ФОПи, у яких закінчився термін дії дозвільних документів; ФОПи, які через війну змінили місце ведення бізнесу й потребують ліцензії; підприємці, що змінили вид діяльності у зв'язку з війною.

¹ ВР прийняла законопроект № 7378, яким передбачено звільнення від відповідальності за порушення строків оприлюднення фінансової звітності в період дії воєнного стану або стану війни. та ухвалила в другому читанні законопроект № 6244, який передбачає звільнення від обов'язкового складання і подання консолідованої фінансової звітності малих та середніх груп підприємств.

4. У жовтні 2022 ухвалено Закон Про е-резидентство [208] для іноземних підприємців і креативних лідерів, які мають можливість дистанційно вести свій бізнес в Україні, відкривати банківські рахунки та сплачувати податок.

Крім суттєвого спрощення процедур реєстрації та звітування підприємців завдяки проєкту «Дія. Бізнес» державне підприємство «Прозоро. Продажі» запустило платформу цифрової взаємодії для безоплатної державної підтримки релокації бізнесу ([relocate.prozorro.sale.](https://relocate.prozorro.sale/)) як IT-систему для подавання заявок підприємствами, що потребують переміщення, та компаніями, які готові надати приміщення або інші активи [285]. Компаніям-учасникам допомагають з логістикою, пошуком нових виробничих приміщень і розселенням працівників [49]. На цій платформі об'єднано:

- бізнес, який подав заявки на релокацію;
- компанії, які хочуть допомогти підприємствам із релокацією;
- представників Мінекономіки, військових адміністрацій, компаній, які допомагають з опрацюванням заявок, логістикою, процесом переїзду, пошуком нових виробничих приміщень та розселенням працівників тощо.

Також у квітні 2023 у категорії «Регіональні програми» на порталі «Дія. Бізнес» в оновленій версії «Маркетплейс фінансових можливостей» запущено Навігаційний фільтр¹ [89], що дає можливість релокованим підприємствам знайти програму підтримки та допомоги в обраному регіоні за джерелом фінансування та терміном дії.

Важливість надання таких цифрових послуг обумовлена негативним впливом на діяльність суб'єктів господарювання розриву логістичних ланцюжків під час війни, нестачі клієнтів і капіталу, непрогнозованості ситуації, зруйнованості ланцюгів постачання, відсутності необхідної державної підтримки. За даними опитування у липні 2022 28 % власників та СЕО

¹ Платформу «Маркетплейс фінансових можливостей» створено Міністерством цифрової трансформації України, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проєктом «Дія.Бізнес» за підтримки міжнародних партнерів у межах проєкту «Фінансова інклюзія задля економічного зростання в Україні», який реалізує Міжнародна фінансова корпорація (IFC) у партнерстві з Державним секретаріатом з економічних справ Швейцарії (SECO) та Фондом ефективного врядування Великої Британії (GGF) [89]

українських бізнесів призупинили діяльність, ще 25 % – працювали не на повну потужність [273].

Можливість відновлення і налагоджування нових виробничих ланцюжків суб'єктів господарювання виникла завдяки е-регулюванню та цифровим платформам, насамперед, створенню в Дії «вікна можливостей» для стимулювання підприємницької активності у формі грантових конкурсів, а саме:

1) Проєкт грантової безповоротної підтримки для створення нових робочих місць «єРобота», де передбачено можливість онлайн-формування заявки на отримання гранту від 250 тис. грн будь-яким підприємцем-початківцем;

2) грантова програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП»¹ [102], в рамках якої МСП мають змогу отримати гранти до 25 тис. євро (за умови, якщо щонайменше 51 % акцій підприємства належить українцям) [5];

3) приєднання до пан'європейської мережі стартап-асоціацій для інтеграції українських стартапів та МСП у європейські інноваційні екосистеми (до 60 тис євро на кожен проєкт) [296].

4) спрощення доступу до грантової програми Digital Europe Programme із загальним фондом в понад 7 млрд євро для розвитку передових цифрових навичок і цифровізації МСП шляхом скасування їх грошових внесків для українців на 2021–2022, та надання 95 % знижки на 2023–2027 [68] (умови доступу до Програми наведено в Додатку У)

5) Програма бізнес-акселератор «Impact Business Accelerator» [89], що надає можливість вітчизняним підприємцям отримати фінансову підтримку в сумі до 20 тис євро у вигляді смарт-грантів, наданих Ukrainian Social Venture Fund у рамках проєкту «Collaborate for Impact», що фінансується ЄС і

¹ Програму реалізує німецька федеральна компанія «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH» із загальною сумою грантової допомоги 150 000 грн для розвитку підприємницької екосистеми в Україні. Запускаємо гранти для допомоги бізнесу на порталі Дія [102]

реалізується за підтримки EVPA. Серед 25 фіналістів програми компанії з IT (16 %) та будівельного секторів (12 %), MedTech (9 %), аграрного сектору (8 %), сфери гастрономії (8 %) та легкої промисловості (7 %)

Суттєву допомогу вітчизняним СГ надають цифрові проекти уряду щодо розширення можливостей збуту вітчизняної продукції за кордоном. Для цього створено платформу маркетплейсу *Made with Bravery* за підтримки МЦТ, Міністерства закордонних справ України, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, національного проєкту Дія. Бізнес, Укрпошти, компанії *Visa*, комунікаційної агенції *Banda* і фандрейзингової платформи *United24*.

Цифрові технології активно застосовуються для залучення фінансування вітчизняними підприємствами. Так через платформу UNITED24 надаються кошти на модернізацію та будівництво цифрової інфраструктури, посилення кіберзахисту, розвиток нових цифрових технологій ¹ [382]. Проєкт *UkraineReady4EU* Офісу з розвитку підприємництва та експорту переміг на європейському грантовому конкурсі *Business Bridge*, що дало змогу залучити ваучери на 3,75 млн євро для 1 500 вітчизняних підприємств на співпрацю з діловими партнерами ЄС ² [6; 299]. У 2023 для удосконалення механізму розрахунків в Україні криптовалютна біржа *Binance* випустила криптовалютну картку, прив'язану до гаманця на *Binance*, і за допомогою технології *Binance Pay* здійснює розрахунки у криптовалюті в мережах магазинів, АЗС тощо. Також запроваджено електронні аграрні розписки, що є неемісійними цінними паперами для кредитування сільськогосподарського виробництва [241, 249].

В руслі розвитку цифрової економіки нагальним завданням залишається формування екосистеми інновацій в Україні, де пріоритетними сферами є *FinTech*, *Green Tech*, *AgriTech*, *defense tech*, штучний інтелект, кібербезпека, Індустрія 4.0 [263]. Оскільки на поточному етапі їх розвиток можливий лише

¹ Від кожного придбаного товару 5 % передаватиметься фандрейзинговій платформі *United24* і спрямовуватимуться на відбудову України *Made with Bravery*: маркетплейс для просування українських товарів у світі та підтримки економіки України.

² Українські інноватори вперше зможуть взяти участь у масштабній конференції *Startup Nights*: подавайте заявку на участь у головній стартап-події Швейцарії. 2023. 26 лип. [299]

на основі співпраці з іншими країнами, то ще в грудні 2022. Міністерством цифрової трансформації спільно з іншими органами виконавчої влади розроблені заходи із залучення інших країн до фінансування спільних цифрових технологічних проєктів. Так, упродовж 2023–2028 США виділить Україні 150 млн дол. США для підтримки програми з цифрової трансформації і створення ефективних цифрових екосистем для підтримки економічного зростання, прозорості відбудови та впровадження нових цифрових послуг для громадян та бізнесу, які мають антикорупційний ефект [64]. У рамках Програми ЄС Connecting Europe Facility Україна отримає фінансування на суму близько 6 млрд євро за такими основними напрямками [294] (Додаток У):

штучний інтелект, дані та хмарні послуги – 2,1 млрд євро (проєкти, які створюють продукти на базі штучного інтелекту для полегшення роботи підприємств, держадміністрацій, дослідницьких установ);

використання цифрових технологій в економіці та суспільстві¹ – 1,1 млрд євро.

Для вдосконалення цифрових умов діяльності іноземних інвесторів постійно ведеться робота над оновленням нормативно-законодавчої бази згідно цифровим ініціативам ЄС. У 2023 прийнято Закон України «Про електронні комунікації», «Про хмарні послуги», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», «Про цифровий контент та цифрові послуги» [236] для гармонізації українського законодавства з положеннями Директива ЄС 2019/771 [83]² ЄС Директиви 2019/770, прийнято ЗУ «Про цифрові послуги та ринки», [236]; затверджена Національна програма інформатизації як основа впровадження цифрових систем у держуправлінні та посилення кіберзахисту органів державної влади, фінансових установ, підприємств тощо³ [60].

¹ проєкти, які впроваджують цифровізацію у бізнесі, сфері електронного урядування, охорони здоров'я, навколишнього середовища, освіти та культури, технологій Smart City

² ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. Директива Європейського Пар... | від 20.05.2019 № 2019/771 (rada.gov.ua)

³ Серед основних завдань Програми – розвиток систем електронного документообігу, модернізація систем управління державними фінансами, заходи щодо захисту інформації, ефективне функціонування

Впровадження цифрових інструментів є складовою комплексу адміністративних реформ та заходів Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, що позитивно вплине на безпеку, результативність та ефективність роботи державних органів. З метою оновлення системи державного регулювання підприємницької діяльності на засадах цифровізації була створена Міжвідомча робоча група з антикорупційних цифрових інструментів [234] та Міжвідомча робоча групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності (МРГ) [235]. Серед цифрових антикорупційних інструментів – функціонування Єдиного реєстру об’єктів державної власності, введення в експлуатацію єдиного електронного містобудівного кадастру, створення інформаційно-комунікаційної системи «Єдина інформаційна система обліку Національної програми інформатизації», що позитивно вплине на результативність та ефективність роботи державних органів, підприємств та бізнесу. МРГ реалізує ініціативи з оптимізації та переведення інструментів державного регулювання бізнесу в електронну форму за такими напрямками, як: агросфера, будівництво, медицина, транспорт, відновлення тощо. Для цього ведеться розробка аналітичної системи «Government BI» (GBI) з використанням штучного інтелекту для оперативного збору великих масивів інформації та їх обробки [154]. У 2023 ухвалено рішення щодо оптимізації та оцифрування регуляторних інструментів, які належать до сфер управління Мінекономіки (38), Міндовкілля (57), Мінінфраструктури (41), МОЗ (24), Міністерства культури та інформаційної політики (27), МОН (13), Держкіно (3), Мінмолодьспорту (6).

Таким чином, у період воєнного часу «Дія» та інші цифрові платформи відіграють ключову роль у державному регулюванні інформаційних та фінансових потоків, спрямовуючи їх до суб’єктів господарювання. Надання державної допомоги на цифровізацію регуляторних процесів та вдосконалення регуляторної інфраструктури окрім забезпечення технологічного прориву

інформаційної системи правосуддя, створення й розвиток автоматизованих інформаційно-аналітичних систем у галузі освіти, охорони здоров’я та ін.

формує передумови для підвищення ефективності державного регулювання, зростання його швидкості, простоти і прозорості, зниження корупційних ризиків. Запорукою успіху на цьому шляху є координація зусиль держави і підприємців щодо розширення сфери впровадження е-послуг та переходу на інклюзивну електронну взаємодію між органами державного регулювання та бізнесом. Для цього зусилля держави мають спрямовуватися на:

- розбудову фіксованої інфраструктури широкосмугового Інтернету та мобільного Інтернету (4G, 5G); створення технічної бази для е-комерції та е-бізнесу;

- оцифрування усіх фізичних структур транспортної, енергетичної, житлово-комунальної та інших галузей економіки, що не суперечить європейським нормам надання державної допомоги;

- створення інфраструктури залучення зовнішніх інвестицій через створення відповідного веб-ресурсу;

- розвиток електронного урядування на основі реалізації принципу «держава у смартфоні» – електронні послуги для бізнесу;

- розробку системи стимулів та заохочень бізнесу для здійснення проектів технологізації та цифровізації, розвитку Індустрії 4.0;

- розробку механізму державної допомоги індустрії стартапів, підтримки проривних технологій та наукових розробок через розвиток державно-приватного партнерства з міжнародними фондами та фінансовими інституціями;

- розвиток та стимулювання цифрового підприємництва шляхом внесення у відповідний Закон статті, що регламентує державну допомогу на цілі цифровізації відповідно до змін до Регламенту Європейської Комісії № 651/2014 про визнання окремих категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком при застосуванні статей 107 та 108 Договору про функціонування ЄС, та надання відповідного роз'яснення АМКУ.

Оскільки цифровізація є водночас і прибутковою сферою для інвестування, й технологічним інструментом регулювання підприємницької

діяльності та надання ДД, це обумовлює її дуалістичну роль у розвитку системи регулювання суб'єктів підприємницької діяльності. Розробка і провадження комплексу взаємопов'язаних заходів щодо розширення можливостей держави надавати ДД на цілі реалізації системних цифрових перетворень забезпечує фінансування суб'єктів господарювання у кризові періоди та ініціює мультиплікаційний вплив у суміжних галузях, що сприяє відновленню економічного розвитку України з дотриманням принципів безпеки та стійкості, наближає Україну до Єдиного цифрового ринку ЄС та переходу до нового геополітичного устрою на основі новітніх цифрових технологій

Висновки до розділу 3

1. У роботі виявлено, що в умовах воєнного стану та проведення жорсткої податкової і монетарної політик державна підтримка і допомога стала найбільш потрібним регуляторним заходом для більшості суб'єктів господарювання. Водночас її надання обмежене нестачею фінансових ресурсів держави та недостатньою дієвістю контролю за використанням наданих коштів. Вирішення цієї дилеми у поточному періоді передбачає зосередження державних ресурсів на пріоритетних напрямках, до яких у роботі віднесено: допомогу малим та середнім підприємствам, розвиток ветеранського бізнесу та інклюзії, регіональну державну допомогу, цифровізацію. Для цього запропоновано вдосконалення концептуального підходу до підвищення ефективності системи державного регулювання підприємницької діяльності на основі розвитку інституційно-організаційних засад взаємодії держави, бізнесу, зовнішніх донорів, зміцнення функціональної спроможності АМКУ; посилення основ саморегулювання підприємницької діяльності шляхом розвитку бізнес-асоціацій на основі цифрових платформ, вузловими з яких є регуляторна,

інноваційно-технологічна, фінансово-інвестиційна, інформаційно-консультативна та кадрова.

2. Аналіз сутності, специфіки, нормативно-законодавчих основ і практики надання регіональної державної допомоги в ЄС дозволив виявити проблеми, пов'язані із забезпеченням пропорційності її ефекту при спрямуванні в регіони з різним рівнем розвитку. За результатами надання регіональної державної допомоги в Європі визначено першочергову необхідність врахування величини підприємства суб'єкта-отримувача та рівня розвитку регіону. Вирівнювання отриманого ефекту від регіональної державної допомоги досягається за рахунок дотримання правила, коли в регіони з низьким рівнем розвитку державна допомога надається на реалізацію інвестиційних проектів, а в регіони з високим рівнем розвитку - для малих та середніх підприємств. Це забезпечує дотримання принципу збалансованого регіонального економічного розвитку та ефективної конкуренції між регіонами.

3. Встановлено зростання ролі державної допомоги малим і середнім підприємствам як найбільш постраждалим під час воєнної агресії та інструменту забезпечення стійкості деокупованих, прифронтових територій України. Визначено їх нагальні проблеми в частині обмеженості ресурсів, та вузькості внутрішнього попиту, що обумовлює переважну орієнтацію програм міжнародної допомоги на підтримку експортної діяльності малих і середніх підприємств шляхом удосконалення організації експортної діяльності, надання консультативних послуг, допомоги щодо організації виставок чи співпраці з торговими місіями. Виявлена потреба у спрямуванні державної регіональної допомоги на цілі підтримки вітчизняних малих і середніх підприємств прифронтових територій на відміну від спрямування останньої на інвестиційні проекти в Європі слугує додатковим обґрунтуванням факту, що при визначенні напрямів державної допомоги має враховуватися відмінність політико-економічних умов та трансформація конкурентного середовища поміж країнами.

4. У роботі показано, що незважаючи на початкові труднощі щодо оцифрування інформації та документів для формування баз даних, такі переваги цифрових операцій як простота, швидкість, прозорість, низька вартість та можливості зменшити витрати за рахунок технології «спільного користування» зробили цифровізацію рушійною силою розвитку сучасної економіки. В роботі обґрунтовано подвійний ефект надання державної допомоги на цілі цифровізації: розширення сфери спрямування державних коштів й створення ефективних засобів їх надання. На цих засадах проаналізовано стан державної підтримки процесів цифровізації в Україні у воєнний період. Виявлено, що за європейськими нормами для надання державної допомоги на цілі цифровізації внутрішніх процесів підприємств конкретної категорії державної допомоги не передбачено, тому остання здійснюється відповідно до фінансових можливостей держави, які часто обмежені. Відповідно зроблено висновок про необхідність внесення у відповідний Закон статті, що регламентує державну допомогу на цілі цифровізації, та надання відповідного роз'яснення АМКУ.

Основні результати третього розділу викладені в працях автора [17; 19; 21; 26]

У розділі використані праці інших авторів [2; 3; 4; 5; 6; 9; 7; 41; 45; 47; 48; 49; 53; 60; 63; 64; 68; 69; 71; 72; 73; 77; 80; 83; 84; 89; 90; 91; 92; 93; 102; 104; 106; 108; 109; 110; 114; 115; 116; 118; 121; 122; 123; 136; 142; 145; 148; 150; 153; 154; 168; 161; 181; 183; 184; 188; 202; 203; 207; 208; 212; 218; 222; 234; 235; 236; 241; 249; 256; 263; 277; 285; 296; 322; 239; 242; 262; 265; 272; 273; 274; 293; 294; 295; 298; 299; 300; 306; 308; 309; 310; 311; 312; 317; 320; 323; 324; 327; 334; 336; 341; 342; 344; 351; 359; 360; 361; 363; 364; 367; 372; 373; 375; 377; 382; 389; 394; 396; 397; 398; 404; 406; 407]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення й вирішення актуального науково-прикладного завдання, що полягає в поглибленні теоретичних засад, розширенні методичного інструментарію та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу надання державної допомоги суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. Комплексність цілей збалансованого економічного розвитку передбачає досягнення не лише економічних, а й підтримання високих екологічних та соціальних стандартів. Це вимагає розвиненої системи регулювання підприємницької діяльності, що охоплює як не прямі, так і прямі точкові засоби впливу, до яких відноситься державна допомога суб'єктам господарювання. На основі комплексного аналізу теоретичних і законодавчо-нормативних засад та практичних аспектів надання державної допомоги встановлено, що вона є одним з найскладніших інструментів державного регулювання підприємницької діяльності як з точки зору застосування, так і з точки зору контролю. Специфіка її застосування обумовлена суттєвим впливом на конкуренцію, що потребує ретельного комплексного аналізу її критеріїв і наслідків для недопущення спотворення ринкової конкуренції. Аналіз практики надання державної допомоги в ЄС засвідчив виключно важливе значення державної допомоги для культурної, соціальної та екологічної сфер, що має непрямий економічний ефект через підвищення стандартів життя населення, запобігання банкрутству і створення додаткових робочих місць. В Україні на особливу увагу заслуговує висока вірогідність використання бізнес елітою державної допомоги як способу перерозподілу матеріальних благ, що веде до корупції.

2. Визначено відмінність підходів до змістовного наповнення поняття «державна допомога» в ЄС та вітчизняному законодавстві: якщо у

вітчизняному законодавстві визначення державної допомоги наявне, то в європейському законодавстві замість чіткої дефініції державної допомоги міститься сукупність критеріїв заходу для визнання його державною допомогою суб'єктам господарювання, серед яких основним визначено сумісність з конкуренцією. В роботі запропоновано вдосконалити змістовне наповнення «державної допомоги» на принципах ЄС як складову державного регулювання у формі адресного надання мінімально необхідного суб'єктам господарювання обсягу фінансових ресурсів з державного та місцевого бюджетів на визначений термін за критеріями конкурентного середовища.

3. В роботі обґрунтовано, що поняття «ефективність» державної допомоги суб'єктам господарювання має багатогранну структуру, включає декілька рівнів вимірювання і залежить від низки умов, зокрема: прозорості і доступності інформації про використання державних коштів суб'єктами господарювання; структури джерел фінансування бюджетних видатків; дотримання принципу оптимальності у поєднанні державного та суспільного інтересів; позитивності впливу через підтримання конкуренції на соціально-економічний розвиток держави та її регіонів. Досліджено такі інструменти забезпечення ефективності державної допомоги як контроль і моніторинг, різноманіття видів яких визначається розгалуженістю класифікації форм державної допомоги суб'єктам господарювання. Проаналізовано відмінності між контролем і моніторингом державної допомоги, зокрема відносну статичність процесу контролю порівняно з постійним, систематичним та динамічним моніторингом, різний юридичний статус отриманої інформації: якщо інформація, отримана під час контролю, може слугувати основою притягнення до юридичної відповідальності, то інформація, зібрана під час моніторингу, слугує базою для аналітичних оцінок. Це дало можливість класифікувати моніторинг як базовий етап і складову здійснення контролю за державною допомогою.

4. За результатами дослідження еволюції інституту державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні встановлено, що вона була

невід'ємною складовою регулювання вітчизняної економіки ще за радянських часів. Однак, починаючи з набуття Україною незалежності до переходу на європейські стандарти в 2017 надання та контроль за державною допомогою у різних формах (субсидії, податкові пільги, державні гарантії, пільгові кредити, заходи підтримки малого та середнього бізнесу тощо) було недостатньо врегульованим. Тому точно оцінити реальні цифри щодо кількості і обсягу наданої державної допомоги в Україні вкрай складно. За нашими розрахунками, що підтверджуються експертними оцінками, протягом 2010–2023 років у середньому обсяги державної допомоги коливалися на рівні 4,0–6,0 % ВВП.

5. Історичний структурно-галузевий аналіз державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні показав, що на початку 2000-х рр. основним її отримувачем було сільське господарство та паливно енергетичний комплекс, тобто галузі низько технологічного комплексу, а у період пандемії і у довоєнний період – основна частка державної допомоги припадала на транспорт та будівництво. У структурі суб'єктного складу отримувачів державної допомоги переважали комунальні підприємства. Вагомість їх суспільно-соціальної функції разом із хронічними проблемами функціонування і недоліками регулювання зумовлюють як необхідність їх постійної державної підтримки, так і неефективність використання коштів. Систематизація форм надання державної допомоги засвідчила переважання державних гарантій за кредитами окремим підприємствам та податкових пільг, система надання яких мала низку недоліків, зокрема безсистемність, непередбачуваність змін законодавства, лобіювання інтересів окремих бізнес еліт, невизначеність часових рамок дії певної податкової пільги. Таким чином, до причин низького рівня ефективності державної допомоги віднесено як проблеми її суб'єктного складу, форми надання та сфери спрямування, так і недоліки державної контролю та моніторингу допомоги.

6. Для оцінки ефективності державної допомоги в роботі проведений аналіз співвідношення часток коштів бюджету за напрямом «Економічна

діяльність» та приросту доданої вартості у галузях-отримувачах державної допомоги. Отримані коефіцієнти виявилися більше одиниці, що надало підстав для висновку про недостатню продуктивність використання коштів державної допомоги в Україні, а неоднаковий доступ до державної допомоги підприємств різних форм власності і галузей обумовлював викривлення конкурентного середовища в економічній системі. Разом з тим, позивна динаміки виробництва у тих галузях, що отримували державну допомогу в Україні протягом 2012–2022 років, у цілому, можна розцінити як задовільну реалізацію функціонального призначення державної допомоги.

7. Досліджено трансформацію системи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні та її специфіку в умовах воєнного стану, що обумовлена посиленням її стабілізаційної ролі. В кризових умовах відбувається трансформація конкурентного середовища, тому державна допомога суб'єктам підприємницької діяльності набуває особливого значення як точковий інструмент прямого впливу на економічну систему з метою її адаптації до складних економіко-політичних умов. З цих позицій аргументовано доцільність заходів уряду щодо полегшення її отримання шляхом призупинення дії окремих норм відповідного Закону та визнання апріорі допустимою усієї державної допомоги. Визначено адаптивний характер останньої, що більшою мірою спрямовувалась на підтримання рамкових умов підприємницької діяльності: послаблення наслідків втрати частини промислового потенціалу, полегшення умов ведення господарської діяльності, стимулювання експортної діяльності й євроінтеграційних процесів, забезпечення енергетичної стійкості промислових й побутових споживачів, відновлення і налагодження логістики. Після закінчення воєнного стану порядок надання державної допомоги має відновитися, але забезпечення її ефективного застосування для потреб повоєнного відновлення на основі норм європейського законодавства потребує вдосконалення організаційно-інституційних засад її надання в системі державного регулювання підприємницької діяльності

8. В умовах воєнного стану звуження внутрішнього ринку обумовило потребу в переорієнтації вітчизняних суб'єктів господарювання на експортну діяльність, що було підтримано митними послабленнями з боку інших країн і розгорнутим фінансуванням у рамках грантових програм. Це дозволило підтримати експортну конкурентоспроможність за рахунок удосконалення організації експортної діяльності, розвитку навичок персоналу, допомоги щодо організації виставок чи співпраці з торговими місіями. Водночас, згідно норм СОТ державна допомога у формі експортних або імпортозаміщуючих субсидій заборонена, якщо їх надання веде до відчутної шкоди промисловості інших країн-членів. За таких умов у післявоєнний період практика надання державної допомоги підприємствам-експортерам буде недопустимою.

9. Дослідження регіональної державної допомоги як інструменту підтримки збалансованого еколого-соціально-економічного регіонального розвитку відкритої економічної системи шляхом залучення додаткових приватних інвестицій у нестабільні та/або недостатньо розвинені регіони засвідчило неоднакову ефективність використання коштів великими і малими підприємствами у регіонах з різним рівнем розвитку. На вирішення цієї дилеми у ЄС впроваджено правило: в регіони з низьким рівнем розвитку державна допомога надається під реалізацію інвестиційних проектів, а в регіони з високим рівнем розвитку – тільки для малих і середніх підприємств. Встановлено, що в Україні в умовах воєнного стану малі і середні підприємства та ФОПи деокупованих, прифронтових територій відчували значний негативний тиск, що загострило потребу їх підтримки шляхом виділення додаткових коштів у рамках державної допомоги. Тому застосування державою інструментів, методів і механізмів фінансової, інвестиційної та соціальної підтримки МСП посилює своє значення як інструмент формування макроекономічної стабільності, екологічного балансу та соціальної згуртованості територіальних громад. Встановлена спорідненість допомоги малим і середнім підприємствам і регіональної державної допомоги прифронтовим територіям, де спостерігається ускладнена ситуація, слугує

обґрунтуванням відмінності правил її надання у вітчизняних реаліях від європейських норм.

10. У роботі виявлено подвійне значення надання державної допомоги на цілі цифровізації: 1) як розширення кола можливих напрямів спрямування державних коштів; 2) створення ефективних засобів їх надання. З урахуванням специфіки і переваг цифровізації вдосконалено концептуальні підходи до підвищення ефективності системи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні на основі розвитку його інституційно-організаційних засад. Акцентовано увагу на посиленні саморегулювання підприємницької діяльності шляхом розвитку бізнес-асоціацій на основі цифрових платформ. Відповідно до підсистем державного регулювання підприємницької діяльності вузловими платформами визначено регуляторну, інноваційно-технологічну, фінансово-інвестиційну, інформаційно-консультативну та кадрову. Це дозволить зосередити державні ресурси на пріоритетних напрямках, до яких віднесено: допомогу малим і середнім підприємствам, розвиток ветеранського бізнесу та інклюзії, регіональну державну допомогу, цифрову інфраструктуру.

11. Для максимального використання позитивних наслідків цифровізації розроблено напрями використання цифрових технологій у організації державної допомоги малому та середньому підприємництву. Запропоновано створити цифрові екосистеми на платформній основі, що стануть функціональним середовищем узгодження ініціатив держави, суб'єктів господарювання і зовнішніх донорів щодо залучення фінансування, розроблення і реалізації цифрового інструментарію державної допомоги. Це дозволить полегшити доступ і забезпечити максимальне охоплення заходами державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах інформаційної невизначеності та логістичних проблем воєнного часу. Надано рекомендації щодо внесення у відповідний Закон України статті, що регламентує державну допомогу на цілі цифровізації підприємств і надання відповідного роз'яснення АМКУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1 млн євро від Європейського Союзу та уряду Німеччини: підсумки грантової програми для 100 МСП України з експортною спроможністю та інноваційним потенціалом. *EU4Business*, 7.11.2024. URL: <https://eu4business.org.ua/news/1-million-euros-from-the-european-union-and-the-german-government-results-of-the-grant-programme/>
2. 10 000 євро для малого бізнесу: отримайте грант від EU4Business. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/10-000-evro-dlya-malogo-biznesu-otrimayt...>
3. 100 грантів по 5 000 євро від EU4Business для мікробізнесу. URL: <https://microgrants.bdf.gov.ua>
4. 21+ млн українців користуються Дією. 30.10.2024 URL: <https://diia.gov.ua/news/21-mln-ukraintsiv-korystuiutsia-diiei#:~:text=%D0%97%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%20%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%94%D1%96%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D1%96%2024%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%20%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4%2030%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%96%D0%B2.>
5. 25 тисяч євро на розвиток бізнесу: українські компанії зможуть отримати гранти від EU4Business. *Міністерство цифрової трансформації України*. 28.07.2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/25-tisyach-evro-na-rozvitok-biznesu-ukra...>
6. 3,75 млн євро для українського бізнесу: Офіс з розвитку підприємництва та експорту переміг на європейському грантовому конкурсі Business Bridge. *Міністерство цифрової трансформації України*. 28.07.2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/375-mln-evro-dlya-ukrainskogo-biznesu-of...>

7. 35 українських сервісів для бізнесу, які точно стануть у пригоді. *SendPulse*. 20.08.2024. URL: <https://sendpulse.ua/blog/ukrainian-services-for-business>
8. 40 % держкомпаній були збитковими у 2023 році. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/state-companies-2024>
9. 60 000 доларів для малих та середніх підприємців: стартує освітньо-грантова програма «Міцність». *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/60-000-dolariv-dlya-malikh-ta-serednikh-...>
10. Акімова Л. М. Практика електронних державних закупівель у країнах ЄС [*«Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід»*] : матеріали V науково-практичного семінару, (20 березня – 20 квітня 2017 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ, 2017. С. 1-4.
11. Аналіз деяких чинників впливу державних та комунальних підприємств на конкуренцію на товарних ринках. *Аналітичні матеріали 2021. АМКУ*. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/613/5d9/a4c/6135d9a4c238a290240634.pdf>
12. Аналіз стану реструктуризації державних зовнішніх боргових зобов'язань. *Рахункова плата України, 2001*. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/161951?cat_id=38966
13. Андрухович Д. Аналіз визначення поняття «Державна допомога суб'єктам господарювання та його ознак. *Інфраструктура ринку*. 2023. Випуск 75. С. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-12>
14. Андрухович Д. Р. Вітчизняні підприємства у воєнний період і заходи їх державної підтримки. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2023. № 1. С. 63-84. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2023.63-84>

15. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги суб'єктам господарювання на базі цифрової платформи «Дія» в умовах війни. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022., №. 2 (125), С. 59-63. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-10>
16. Андрухович Д. Р. Система контролю і моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. *Via Economica*. 2023. № 3. С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2023-3-1>
17. Андрухович Д. Р. Теоретичні аспекти формування та розвитку інноваційної екосистеми сучасного університету «Імерсивні технології в освіті»: збірник матеріалів І Науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ : ПТЗН НАПН України, 2021. 169 с.
18. Андрухович Д. Р. Фінансова підтримка українського підприємництва в умовах воєнних дій. [«Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації»]: матеріали ІІІ Міжнар. наук-практ. конф. (20 червня 2024 року, Хмельницький – Херсон). Херсон, 2024. С. 9–12.
19. Андрухович Д. Р., Лазебник Л. Л. Цифровізація як інструмент та сфера державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. *Економічний простір*. 2024. №. 190. С. 259–264.
20. Андрухович Д. Р. Державна підтримка освітньої діяльності в добу війни. [«Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської агресії»]: *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.)*. Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Київ. 2023. 114 с.
21. Андрухович Д. Р. Державний грант як форма допомоги бізнесу під час війни в Україні. *Економіка країни і регіонів в умовах воєнного стану та аспекти повоєнного відновлення*. 2023. С. 36-39. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-297-8-8>

22. Андрухович Д. Р. Допомога суб'єктам малого та середнього підприємництва на державному рівні в умовах воєнного стану. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії*. 2023. С. 56-58. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-291-6-13>
23. Андрухович Д. Р. Забезпечення стійкості підприємництва в умовах війни. *Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку в контексті євроінтеграції України*. 2023. С. 70-74. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-323-4-17>
24. Андрухович Д. Р. Заходи державної підтримки підприємництва в умовах особливого правового режиму. *Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, July 27-28, 2023*. С. 52-54. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine.
25. Андрухович Д. Р. Надання державної допомоги МСП в умовах воєнного стану. [«Забезпечення резилієнтності економіки України в умовах військової агресії та повоєнного відновлення»] [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Науково-практичної конференції аспірантів та докторантів, 12 грудня 2023. ДННУ «Академія фінансового управління». Київ, 2023. С. 9–10.
26. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги для малого і середнього підприємництва в Україні. [«Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку»]: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 травня 2022 року). Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2022. С. 147-149.
27. Андрухович Д. Р. Поняття ефективності в системі державної допомоги суб'єктам господарювання. *«Гальчинські читання» : Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 2 листопада 2023 р.)*. 2023. С. 76-78. URL: <https://doi.org/10.53679/niss-confproceed.2023.20>
28. Андрухович Д. Р. Поняття та сутність державного регулювання підприємництва в сучасних умовах. [«Підприємництво в умовах сучасних викликів: загрози, обмеження та можливості»]. *Збірник матеріалів V*

Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва», 18–19 лютого 2022 року. С. 76-78.

29. Андрухович Д. Р. Роль держави у розвитку цифровізації і підтримці суб'єктів господарювання. [«Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції»] [Електронне видання] : збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції, Ірпінь, 8 грудня 2023 року. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 185-188. 698 с.

30. Андрухович Д. Р. Українська бізнес-спільнота як потенційні одержувачі державної допомоги. VII Міжнародна науково-практична конференція «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови», 31 травня 2024 р. С. 153-155.

31. Андрухович Д. Р. Урядова підтримки та сприяння бізнесу під час дії воєнного стану. *Ефективність міжнародної економічної інтеграції*. 2023. С. 6-9. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-326-5-1>

32. Андрухович Д. Р. Характеристика змісту понять «державне регулювання», «державна підтримка» та «державна допомога». *Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України*. 2023. С. 81-83. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-290-9-18>

33. Андрухович Д. Р. Щодо вдосконалення механізмів надання державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах війни. *Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми*. 2024. С. 237-240. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-363-0-65>

34. Андрухович Д. Р. Щодо напрямів оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні. [«Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля»] [Електронне видання] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 100-104.

35. Артеменко А. Державна допомога – виключення
URL:https://biz.censor.net.ua/columns/3088497/derjavna_dopomoga_viklyuchenny
36. Бавико О. Є. Система державного регулювання розвитку бізнесу. бізнес-навігатор. *Науково-виробничий журнал*. Випуск 4-1 (43) 2017. С. 61–65
37. Бакалінська О. О. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: зб. наук. праць. Вип. 5. К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. С. 51–80.
38. Бакалінська О. О. Тенденції правового регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання. *Платформа стратегічної та законотворчої аналітики*. 04.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/tendencii-pravovogo-reguluvanna-derzavnoi-dopomogi-subektam-gospodaruvanna>
39. Баранов С. О. Правовий статус суб'єктів владних повноважень у процесі децентралізації державної влади в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 23–27.
40. Безух О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 92 с.
41. Белінська Я. В., Лазаренко Д. О. Папук Д. О. Залучення екоіндустріальних парків у циркулярну економіку: державна підтримка підприємств з переробки продуктів руйнації. *Економіка промисловості*. 2024, № 4 (108). С. 34-48. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.04.034>
42. Беркольде Даце Марінеску Міхаела Застосування Тесту оператора ринкової економіки 24.04.2023
URL:<https://pdd.amc.gov.ua/portal/info/news/622/details?LanguageId=0>
43. Бетлій О., Кравчук В. Реформа державної допомоги в Україні. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Консультативна робота* № 2 Березень 2012 р.
URL:http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2012/PP_IER_2_2012.pdf

44. Богдан Т. Державні борги і дефіцити воюючої країни. *Дзеркало тижня* URL:https://zn.ua/ukr/macroeconomics/derzhavni-borhi-i-defitsiti-vojujuchoji-krajini.html?fbclid=IwAR0TmTPRJWsbfOIgdsY1b3kbDG-ss0esBJ6e_Tj0xNdi9Xlk_dt6i_Y_PxE

45. Бондарчук В. В. Цифровізація економіки України як фактор міжнародної конкурентоспроможності. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/332.pdf>

46. В АМКУ затверджено план проведення інвентаризації чинних програм підтримки суб'єктів господарювання. *Антимонопольний комітет України*, 21.05.2024. URL:<https://amcu.gov.ua/news/v-amku-zatverdzheno-plan-provedennia-inventaryzatsii-chynnykh-prohram-pidtrymky-subiektiv-hospodariuvannia>

47. В АМКУ обговорили європейський досвід надання держдопомоги на захист природи. *Антимонопольний комітет України*, 24.05.2024. URL:<https://amcu.gov.ua/news/v-amku-obhovoryly-ievropeiskyi-dosvid-nadannia-derzhdopomohy-na-zakhyst-pryrody>

48. В АМКУ розглянули досвід ЄС у сфері регулювання цифрових ринків. *Антимонопольний комітет України*, 17.05.2024. URL:<https://amcu.gov.ua/news/v-amku-rozghlianuly-dosvid-ies-u-sferi-rehuliuвання-tsyfrovykh-rynkiv>

49. В Україні запустили єдину платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу. Міністерство економіки України. URL: <https://cutt.ly/qGMgxWf>

50. Велика Британія оголосила про скасування усіх мит і квот для українських товарів. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=900c1222-5f51-4fa5-8d61...>

51. Велика гра КНР за глобальне лідерство: історичні корені, сучасні інструменти, майбутні наслідки. *Разумков центр*. URL:<https://razumkov.org.ua/statti/velyka-gra-knr-za-globalne-liderstvo-istorychni-koreni-suchasni-instrumenty-maibutni-naslidky>

52. Верховна Рада ухвалила зміни до Митного кодексу для спрощення процесу декларування товарів. <https://yur-gazeta.com/golovna/verhovna-rada-uhvalila-zmini-do-mitnogo-kodeksu-dlya-sproshchennya-procesu-deklaruvannya-tovariv.html>

53. Ветеранський бізнес-хаб, місто Львів.
URL:https://www.facebook.com/p/%D0%92%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%91%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81-%D0%A5%D0%B0%D0%B1-61552302695064/?_rdr

54. Видатки зведеного бюджету України в 2021 році. *Сайт Мінін*
URL:<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2021/>

55. Видатки зведеного бюджету України в 2022 р. *Сайт Міністерства фінансів України*. URL:<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2022/>

56. Виконання державного бюджету – 2023. *Міністерство фінансів України*.
URL:https://mof.gov.ua/uk/news/vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_2023-4381

57. Витрати на наукові дослідження і розробки за видами робіт за 2010-2023 роки. URL:
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/rik/vvndrvr_10_20ue.xlsx

58. Вінокуров Я. Десятки мільярдів повз касу. Кому і як держава роздає податкові пільги. *Економічна правда*, 20 червня 2023. URL:
<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/20/701342>

59. Вітвіцький С. С. Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2016. 480 с.

60. Впровадження антикорупційних цифрових інструментів і посилення кіберзахисту: Уряд ухвалив завдання Національної програми інформатизації. 21.07.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vprovadzhennia-antikoruptsiinykh-tsyfrovykh...>

61. ВРУ ухвалила закон, необхідний для приєднання України до «митного безвізу». Юридична газета online. URL:<https://yur-gazeta.com/golovna/vru-uhvalila-zakon-neobhidniy-dlya-priednannya-ukrayini-do-mitnogo-bezvizu.html>

62. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 412 с

63. Глобальний інноваційний індекс 2024: як Україна зберігає інноваційний потенціал в умовах війни URL:<https://nipo.gov.ua/globalnyj-innovatsijnyj-indeks-24/>

64. Головна технологічна подія Мінцифри: що презентують на Diiа Summit. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/golovna-tekhnologichna-podiya-mintsifri-...>

65. Господарський кодекс України, ст. 12, 16. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462. База даних «Законодавство України». URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15.>,

66. Готуємося до масштабних податкових змін (але не зараз): ухвалено нацстратегію доходів. *Дебет-Кредит*. 28.12.2023 <https://news.dtki.ua/state/other/87962-gotujemosia-do-masstabnix-podatkovix-zmin-ale-ne-zaraz-uxvaleno-nacstrategiiu-doxodiv>

67. Гранти малому бізнесу для виходу на міжнародний ринок. *КОШТ* URL:<https://kosht.media/hranty-malomu-biznesu-dlia-vykhodu-na-mizhnarodnyy-rynok/>

68. Гранти на цифровий розвиток підприємств від ЄС. Бізнес-можливості, 01.12.1011. *КОШТ*. URL:<https://kosht.media/hranty-na-tsyfrovyi-rozvytok-pidpriemstv-vid-yes/>

69. Данніков О. В., Січкаренко К. О. Концептуальні засади цифровізації економіки України. *Інфраструктура ринку*. Вип. 17, 2018 р. С. 73–79. URL:http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/15.pdf.

70. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / За ред. С. Касьянова. К. : Нора-Друк, 2004. 86 с.

71. Державна допомога суб'єктам господарювання. *Посібник для суддів.*

2021. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/620/3c0/0c9/6203c00c947ec265372141.pdf>

72. Державна допомога у цифровому секторі: АМКУ вивчає нові підходи. *Антимонопольний комітет України, 10.03.2023.*

URL: <https://amcu.gov.ua/news/derzhavna-dopomoga-u-cifrovomu-sektori-amku-vivchaye-novi-pidhodi>

73. Державна допомога: АМКУ схвалив проєкт постанови Кабміну. *Антимонопольний комітет України.* URL: <https://amcu.gov.ua/news/derzhavna-dopomoga-amku-skhvalyv-proiekt-postanovy-kabminu>

74. Державна допомога: сутність і принципи. Міжнародний фонд відродження, 23 жовтня 2012 року.

URL: <https://parlament.org.ua/2012/10/23/derzhavna-dopomoga-sutnist-i-printsip/>

75. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 2 (100). С. 3-11. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/261787>.
[https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)

76. Державна підтримка українського експорту. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.*

URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon_v_sferi_zed/4596.html

77. Державна служба статистики України. *Офіційна веб-сторінка.* <https://www.ukrstat.gov.ua/>

78. Деякі питання надання грантів бізнесу. *Постанова КМУ від 21 червня 2022 р. № 738 /* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n19>

79. Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» : *Розпорядження* Антимонопольного комітету України № 43-рп Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 січня 2016 р. за № 140/28270. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-16#Text>

80. Деякі питання реалізації у 2021–2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 12.05.2021 № 497-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text>

81. Дж. Кейнс. Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей. http://library.wunu.edu.ua/files/EVD/book_keyns_otzpd.pdf

82. Джеймс Б'юкенен, «Огляд: теорія державних фінансів», *Southern Economic Journal* 26, №. 3(1960). С. 234–38

83. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. *Офіційний вісник Європейського Союзу*, 22.05.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text

84. Длігач А. Стан та перспективи МСБ в Україні: результати дослідження. *Економічна правда*, 01.05.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/1/699634>

85. Дмитрик О. О., Токарева К. О. Податкові пільги як форма державної допомоги суб'єктам підприємництва. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Dmytryk_Tokareva12.pdf.

86. Добровольська В., Феофанова І. Контроль за допустимістю надання державної допомоги суб'єктам господарювання. *Юридичний вісник*, 2021/1 <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2085>

87. Довідники пільг. *Державна податкова служба України. Департамент методології*, 02.04.2025 URL: <https://tax.gov.ua/dovidniki--reestri-perelik/dovidniki-/54005.html>
88. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926
89. Допомога підприємцям у створенні та розвитку бізнесу. *Дія. Бізнес*. URL: <https://business.dii.gov.ua/>
90. Дослідження стану бізнесу в Україні (квітень 2024 – травень 2024). Advanter Group 2024. URL: <https://backend.hromada.gov.ua/storage/uploads/files/research/doslidzennya-stanu-ta-potreb-biznesu-v-ukrayini/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%20%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D1%96%20.pdf>
91. Дослідження стану бізнесу в Україні (червень 2023 р.). *Бізнес 2023-12-хвиля-v1.4.pdf*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1X4e53R9UZs7IuXwAyPyOxrrAhhNy5rkL/view>.
92. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: результати опитування в грудні 2023 — січні 2024 року 29 February, 2024. URL: <https://business.dii.gov.ua/en/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-grudni-2023-sicni-2024-roku>
93. Еш С. М. Ринок фінансових послуг: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 400 с.
94. Єврокомісія запропонувала призупинити на рік дію всіх імпорتنих мит на весь український експорт. LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210847_vrokomस्या-zaproponovala-prizupini...

95. Європейська Бізнес Асоціація. *ЕБА*, м. Київ.
URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/>
96. Європейська Комісія оприлюднила аналітичні звіти стосовно узгодження законодавства України, Молдови та Грузії з нормативно-правовою базою ЄС (acquis) URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/європейська-комісія-оприлюднила-аналітичні-звіти-стосовно-узгодження-законодавства-україни-молдови_uk?s=232
97. Єрменчук Х. Позитивний вплив на економічний розвиток. Інститут державної допомоги у практиці АМКУ за 2021 р. *Юридична газета online* № 3 (757). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/pozitivniy-vpliv-na-ekonomichniy-rozvitok.html>
98. Єрбота: понад 84 млн грн мікрогрантів на старт або розвиток бізнесу отримують від держави чергові переможці програми. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7d330a87-f3b1-4b94-a042-2e2ef484e6f8&title=Robota-Ponad84-Mln>
99. Журик Ю. В. Проблеми законодавчої регламентації повноважень антимонопольних органів України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис*. 2003. № 3–4 (7–8). С. 150–156.
100. З питань застосування законодавства у сфері державної допомоги : Роз'яснення АМКУ від 15.04.2022 р. № 1-pp/ДД. *Місцева Рада* № 4 від 25 квітня. 2022. *Журнали*. URL: <https://ibuhgalter.net/material/1320/26182>
101. За якими схемами банкрутують КП та як перекладають борги на плечі Містян? URL: <https://opendatabot.ua/analytics/municipal-enterprise-bankruptcy>
102. Запускаємо гранти для допомоги бізнесу на порталі Дія. Міністерство цифрової трансформації. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zapuskaemo-granti-dlya-dopomogi-biznesu-...>

103. Заражевська С., Крицька І., Бізнес, економісти та топпосадовці сперечаються про ідею податкової реформи «10–10–10». «За», «проти» і що про це думає Зеленський. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/inside/biznes-ekonomisti-ta-topposadovtsi-sperechayutsya-pro-ideyu-podatkovoi-reformi-10-10-10-za-proti-ta-shcho-pro-tse-dumae-zelenskiy-20082022-7826>

104. Зарегульованість, брак коштів та низька цифрова грамотність стримують цифрову трансформацію в Україні, – дослідження ЕВА. *ЕВА*. URL: <https://eba.com.ua/zaregulovanist-brak-koshtiv-ta-nyzka-tsyfrova-gramotnist-strymuyut-tsyfrovu-transformatsiyu-v-ukrayini-doslidzhennya-eva/>

105. Звіт Антимонопольного комітету України за 2022 рік. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/641/87f/e95/64187fe957f1c745683055.pdf>

106. Зміцнення бізнес-об'єднань малих і середніх підприємств. *Україна*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/zmitsnennya-biznes-obyednan-malykh-i-serednikh-pidpryyemstv>

107. Зроблено в Україні: Страхова відповідальність ЕКА у 2024 році перевищила 1 млрд грн. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Міністерство економіки України, опубліковано 07 листопада 2024 року*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zrobleno-v-ukraini-strakhova-vidpovidalnist-eka-u-2024-rotsi-perevyshchyla-1-mlrd-hrn>

108. Індекс настроїв малого бізнесу URL: <https://eba.com.ua/unlimit-ukraine/>

109. Інноваційний розвиток в промисловості – що має змінити війна? URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna/#more-4468>

110. Інструменти підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні, 09.2023. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-ukrayini-veresen>

111. Інтерактивний дашборд: експорт України в умовах повномасштабної війни. URL:https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini

112. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. *Міністерство фінансів України*. URL:https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538

113. Інформація щодо заходів державної підтримки експорту. *Міністерство економіки України*. URL:<https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=abb22fe1-6197-43b1-b840-5ab9427d132f&title=InformatsiiaSchodoZakhodivDerzhavnoiPidtrimkiEksportu>

114. Ісрафілзаде З. Від служби до цивільного життя: огляд пільг для ветеранів *Юридична газета онлайн* URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/vid-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya-oglyad-pilg-dlya-veteraniv.html>

115. ІТ стало єдиною сферою експорту, яка виросла за 11 місяців 2022 року. *Опендатабот*. URL:<https://opendatabot.ua/analytics/itexport-11-22>

116. ІТ-українська асоціація. URL:<https://itukraine.org.ua/export-of-it-services-decreased-by-16-at-the-beginning-of-2023.html>

117. Канада на рік скасувала всі мита на українські товари. *Міністерство економіки України*. 09.05.2022. URL:<https://www.me.gov.ua/News/Detail?Lang=uk-UA&id=fd649e75-9f38-40e9-ba8c...>

118. Карпенко Л. М., Алхамов, А. Г., Варещенко В. І., Шевченко Д. О. Формування стратегії державної підтримки інноваційно-інвестиційного розвитку територій в координатах галузевої аналітики. *Наук.-метод. рекомендації органам місцевої влади*. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. 128 с.

119. Карпенко Л. М., Їжа М. М., Гороховський М. В. Інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Випуск 33,

2023, С. 67-73. URL:<http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/33-2023/12.pdf>

120. Керівництво ДПС та бізнес-асоціації – члени Української Ради Бізнесу, – обговорили податкові новації. УРБ. Українська Рада Бізнесу. 9.11.2024 URL: <https://urb.org.ua/kerivnicztvo-dps-ta-biznes-asocziaczi%d1%97-chleni-ukra%d1%97nsko%d1%97-radi-biznesu-obgovorili-podatkov-i-novaczi%d1%97/>

121. Кириченко П. ІТ 2023: що насправді відбувається з вітчизняним ринком. *Укрінформ* URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3692904-it-2023-so-naspravdi-vidbuvaetsa-z-vitciznanim-rinkom.html#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%9D%D0%91%D0%A3%2C%20%D1%83%202022,%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%81%D1%82%20%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B2%205%2C8%25>

122. Кіндзерський Ю. Промислова політика для економічного розвитку: до проблеми її обґрунтування з позицій світового досвіду та в контексті необхідності використання у воєнний період та при повоєнному відновленні в Україні. *Економічний аналіз*. 2023. № 33.3. С. 110–129. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/5805>

123. Комашенко Т. А. Розвиток системи державної допомоги. *Інвестиції: практика та досвід* № 15/2015. С. 88-91. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2015/21.pdf

124. Комунальні підприємства – хронічна проблема країни. Як це змінити. *Центр економічної стратегії*. URL:<https://ces.org.ua/utility-companies-4/>

125. Коновалов Л. С. Механізм державного аудиту ефективності використання публічних коштів: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Харків, 2015. 235 с.

126. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та

деклараціями. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

127. Конституція України. Ст. 42. URL: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html>

128. Концепція створення системи державної підтримки експорту України. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Державна підтримка українського експорту* URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/7298.html>

129. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: *монографія*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 568 с.

130. Кравчук О. Історія формування боргової залежності України. *Спільне*. URL: <https://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti/>

131. Кредити під державні гарантії на портфельній основі. *Міністерство фінансів України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1705671497618.jpeg>

132. Кузнецова А., Нів'євський О. Оцінка підтримки сільського господарства: Огляд аграрної політики: Державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій, № 1/2012 (лютий, 2012), Німецько-український аграрний діалог. 13 http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/2011_autumn_en.pdf

133. Кулик О. Система державної допомоги в Україні: як європейські вимоги можуть її більш ефективною. *Дослідження ГО «Український центр європейської політики»*. Київ, 2019. 60 с. URL: http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/derjdopomoga_FINAL-1.pdf?fbclid=IwAR1VIGpfXUdQyRHxdvro5yP-1ZW_-qKytZgcSIkzIdEeeBG63OKniXLWvXk

134. Лалакулич М. Ю. Основні підходи до оцінювання ефективності інформаційної системи моніторингу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.10. С. 212–216.
135. Леменєв О. 50 млрд грн збитків – ціна управління підприємств державою. *Економічна правда*. 17.09.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/09/17/677928/>
136. Ливч Д. Мікро-, малий та середній бізнес: стійкість в часи війни, потенціал для відбудови України. *Економічна правда*, 2.02.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/2/709420/>
137. Лічак Д. Проблеми визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 50. 2009. С. 403–411.
138. Лоневський О. Комунальні підприємства – хронічна проблема країни. Як це змінити. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/utility-companies-4/>
139. Лосіцька Т. І. Державне регулювання експортної діяльності. *Наука, технології, інновації*, 2019, № 3. С. 11-21. URL http://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2020/09/%D0%9B%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_3-19.pdf
140. Лугиня М. Концептуальні підходи до визначення поняття ефективності в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління*. 2012. № 1 (6). С. 29–36.
141. Мальцева М. Які податкові пільги скасують після оцінювання – Мінфін затвердив методологію. «Бухгалтер.UA» LIGA ZAKON. 1.10.2024 URL: https://buh.ligazakon.net/news/230873_yak-podatkov-plgi-skasuyut-pslya-otsnyuvannya--mnfn-zatverdiv-metodologiyu
142. Маніфесті Industry4Ukraine.
143. Марінеску М., Беркольде Д. Державна допомога на надання послуг поштового зв'язку. *Приклади справ* 12.05.2023. URL: <https://pdd.amc.gov.ua/portal/be/files/104876>

144. Марчак Д. Скриньку Пандори відкрили: як «державні гарантії» можуть привести Україну до нової економічної кризи. *Економічна правда*, 05.05.2020, URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/05/5/660136/>

145. Мацелюх В. Це тільки початок. Рада прийме законопроект «Про ветеранське підприємництво». Про що він, для кого і на які зміни чекати? 9.11.2024. URL: <https://forbes.ua/business/tse-tilki-pochatok-rada-priyme-zakonoproekt-pro-veteranske-pidpriemnitstvo-pro-shcho-vin-dlya-kogo-i-na-yaki-zmini-chekati-09112024-24689>

146. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Том. 7, № 3. URL: <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07>

147. Митний безвіз: за два роки оформлено 120 тисяч декларацій. *LIGA ZAKON* URL: https://biz.ligazakon.net/news/230971_mitniy-bezvz-za-dva-roki-oformleno-120-tisyach-deklaratsy

148. Митний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

149. Михайлишина Комунальні підприємства: продати чи залишити? *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/utility-companies/>

150. Міністерство цифрової трансформації України. (2021). *Дія. Цифрова освіта*. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/en>

151. Мінфін: у 2023 році підприємці отримали 25 973 доступні кредити на 97,2 млрд гривень URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2023_rotsi_pidpriiemtsi_otrimali_23_973_dostupni_krediti_na_972_mlrd_griven-4380

152. Мінфін: Уряд прийняв рішення для оптимізації Державних програм «Доступні кредити 5-7-9 %» та «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9 %» в умовах воєнного стану. *Міністерство фінансів України*. 14.03.2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_uriad_priiniav_rishennia_dlia_optimizatsi

i_derzhavnikh_program_dostupni_krediti_5-7-9_ta_dostupnii_finansovii_lizing_5-7-9_v_umovakh_voiennogo_stanu-3884

153. Мінцифра вперше виміряє рівень цифровізації у громадах: як це працюватиме. 2023. 14 лип. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-vpershe-vimiryae-riven-tsifrov...>

154. Мінцифра разом з Держстатом створюють аналітичну платформу Government BI. *Юридична Газета онлайн*, 17.04.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mincifra-razom-z-derzhstatom-stvoryuyut-...>

155. Модернізація регіональної допомоги та державної допомоги (ЗРК). *Офіційний сайт ЄС*. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/legislation/modernisation/regional-aid_en

156. Моніторинг допомоги міжнародних фінансових інститутів та окремих держав України (15 листопада – 20 грудня 2022). Національний інститут стратегічних досліджень НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/monitorynh-dopomohy-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ta-okremykh-1>

157. Морозов В. С. Теоретичні засади державного регулювання в контексті сучасної моделі соціально-ринкової економіки ФРН. *Міжнародні відносини, Серія «Економічні науки»* № 5 (2015). URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/viewFile/2560/2269

158. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ, 2012. 776 с.

159. Національна стратегія доходів до 2030 року. *Міністерство фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

160. Некрасова Т. В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарюванн: *дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.04. Донецьк, 2009. 216 с

161. Нова послуга для підприємців на порталі Дія – «Декларація. Міністерство цифрової трансформації. *Telegram*. 2022. 26 трав. URL: <https://t.me/mintsyfra/3089>

162. Новий законопроект № 9015/П. *Верховна Рада України*. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236832.html>

163. Нові можливості державних програм «Доступні кредити 5-7-9 %» та «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9 %». *Міністерство фінансів України*. 05.05.2022. URL: <http://surl.li/cdafw>

164. Норми права ЄС в Україні в сфері державної допомоги URL: <https://eu-agreement.ed-era.com/b6/p3>

165. Оболенський О. Ю., Обушна Н. І. Аудит, контроль і моніторинг у системі публічного управління. *Ефективність державного управління*, 2014. Вип. 41. С. 115–124.

166. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (01.07. - 31.07.2022). *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/monitoring_5.pdf

167. Огляд торговельної політики Китайської народної республіки. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3d18eb02-0cd5-4a37-bdd5-7cd2cf9dcf1d&title=OgliadTorgovelnaiPolitikiKitaiskoiNarodnoiRespubliki>

168. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. *ОТГ Всеукраїнська асоціація*. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/>

169. Офіс з просування експорту. Міністерство економіки України URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=88ac5bdc-ba3b-47e7-9545-65a29c3e63d9&title=OfisZProsuvanniaEksportu>

170. Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив оперативну платформу https://export.gov.ua/business_during_war

171. Оцінка впливу ЕСУ. Основні показники ефективності реалізації стратегії. *Моніторинг експортної стратегії України 2017-2021*. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL:<https://exportstrategy.me.gov.ua/impact>

172. Петрова Н. О. Адміністративно-правові засади моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. *Дис..... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»)*. Суми, 2021.

173. Петрова Н. О. Міжнародний досвід правового регулювання моніторингу та контролю у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. [«Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри»]: матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції. Суми, 2021. С. 32–36. 198 с.

174. Петрова Н. О. Формування адміністративних процедур у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання. *Право та державне управління*, 2019. № 3 (36). Том 1. С. 186–191.

175. Петрова Н. О. Функції моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2021. № 64. С. 255–260

176. Петруненко Я. В. Ефективність використання публічних коштів як аксіологічна основа державної регуляторної політики. [Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному і приватному праві] : кол. монографія. Одеса : Фенікс, 2023. Розд. 6. С. 203–222. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24003?locale-attribute=ru>

177. Петруненко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.

178. Питання Міністерства економіки. *Постанова КМУ від 20 серпня 2014 р. № 459*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text>

179. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. *Постанова КМУ від 11 вересня 2019 р. № 838. Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text>

180. Підсумки «митного безвізу» 2023: 41 тисяча оформлених транзитних декларацій та 182 авторизації на застосування транзитних спрощень. *Державна митна служба*. URL: <https://customs.gov.ua/news/ncts-26/post/pidsumki-mitnogo-bezvizu-2023-41-tisiacha-oformlenikh-tranzitnikh-deklaratsii-ta-182-avtorizatsiyi-na-zastosuvannia-tranzitnikh-sproshchen-1440>

181. Підсумки мінцифри, перемоги 2022. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://2022.thedigital.gov.ua/#wins>

182. Підтримка експорту. Експортна стратегія України 2017–2021 роки. Міністерство економіки України
URL: <https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc4b55-4c23-4749-b714-275849f954a6&tag=RozvitokEksportu2019>

183. Пілевич Д. Державне регулювання розвитку підприємництва: системний підхід. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. Вип. 1(29), С. 22-30, URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1\(29\)-22-30](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-1(29)-22-30)

184. Пілевич, Д. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. Вип. 3(27), С. 110-122. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3\(27\)-110-122](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3(27)-110-122)

185. Пільги в оподаткуванні: втрати зведеного бюджету зросли на 24,5 відс. Головне управління ДПС у Житомирській області. URL: <https://zt.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/608566.html>

186. Платформа NAZOVNI – допомога українським експортерам. URL: <https://nazovni.online>

187. Плетньова О. О. Адміністративно-правові засади формування системи та правового статусу антимонопольних органів в Україні : *автореф. дис. ...к.ю.н.* : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2010. 20 с.

188. Повоєнне відродження України. Візія відділення економіки Національної академії наук України. К. 2022. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/%D0%92%D1%96%D0%B7%D1%96%D1%8F_%D0%92%D0%95_%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%A3.pdf

189. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

190. Податкові пільги для бізнесу, «мінус» акцизи на пальне та підтримка ФОПів – Рада ухвалила закон. *Економічна правда*, 15.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/15/684082/>

191. Пойта Ю. Економічне зростання Китаю у сучасних умовах. *Вокс Україна*, 23.12.2017. URL: <https://voxukraine.org/ekonomichne-zrostannya-kitayu-v-suchasnih-umovah/>

192. Понад 1,4 тисячі комунальних підприємств збанкрутували в Україні за 10 років. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/municipal-enterprise-bankruptcy>

193. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 515 с.

194. Про результати державного фінансового аудиту виконання Антимонопольним комітетом України бюджетної програми КПКВК 6011010 «Керівництво та управління у сфері конкурентної політики, контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції» за період з 01.01.2017 по 30.07.2018 роки. *Аудиторський звіт Державної аудиторської служби України № 08-22/3 від 07.11.2018 року*. URL: <https://dasu.gov.ua>

195. Порядок подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу та про внесення змін до умов чинної державної допомоги. *Розпорядження Антимонопольного комітету України № 2-рп від 04.03.2016 року*. IV розділу, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0501-16#Text>

196. Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. Деякі питання реалізації Закону України «Про державну

допомогу суб'єктам господарювання»: *Розпорядження Антимонопольного комітету України від 28.12.2015 р. № 43-рп.*
 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-16#n16136>

197. Порядок, форми та вимоги щодо подання Антимонопольному комітету України інформації про чинну державну допомогу суб'єктам господарювання. *Затверджено розпорядженням АМКУ від 28.12.2015 № 43-рп*
 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-16#Text>

198. Посібник для суддів державна допомога суб'єктам господарювання, *Національна школа суддів України*, 2021, 40 с.

199. Постанова Верховного Суду від 31.03.2020 р. у справі № 640/65/19. *Касаційний адміністративний суд.* URL: [URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88534719](https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88534719)

200. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. *Шляхи адаптації законодавства України: навч. посіб.* / О. В. Нів'євський, С. В. Таран, Н. І. Лещенко. Київ: Центр учбової л-ри, 2007. 180 с.

201. Правове регулювання надання державної фінансової підтримки в Україні: *дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07.* Київ, 2016. 250 с.

202. Прасад А. Підприємці зможуть проголосувати за головні проблеми бізнесу. *Онлайн платформа «Пульс».* URL:<https://forbes.ua/news/onlayn-platforma-puls-pidpriemtsi-zmozhut-progholosuvati-za-golovni-problemi-biznesu-16092024-23637>

203. Про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору. *Регламент комісії (ЄС) № 651/2014 від 17 червня 2014 року.*
 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_042-14#Text

204. Про визнання підтримки суб'єкта господарювання, зазначеної у повідомленні, такою, що не є державною допомогою відповідно до Закону. *Рішення ТАК АМКУ від 25 листопада 2021 р. № 156-р/тк. Антимонопольний комітет України.* URL:<https://amcu.gov.ua/npas/pro-viznannya-pidtrimki->

subyekta-gospodaryuvannya-zaznachenoyi-u-povidomlenni-takoyu-shcho-ne-ye-derzhavnoyu-dopomogoyu-vidpovidno-do-zakonu-107

205. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. Закон України № 692-IX від 16.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2>

206. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби. *Перехідні положення Закону від 30.03.2020 № 540-IX Закон України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>

207. Про внесення змін до Закону України «Про оборонні закупівлі» щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Закон України від 24.02.2023 № 2958-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2958-20#Text>

208. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів. Закон України від 06.10.2022 № 2654-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20#Text>

209. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2009 року № 973 «Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2010 рік». *Постанова КМУ, № 81-р. від 13 січня 2010 року. Кабінет Міністрів України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/2433320252>

210. Про внесення змін до пункту 5² розділу 9 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну допомогу суб'єктам

господарювання» щодо застосування його положень під час дії воєнного стану. Закон України від 01.04.2022 № 2175-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2175-20#Text>

211. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України». Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text>

212. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: *Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII.* (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014, № 34, ст. 1173). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

213. Про електронні документи та електронний документообіг. *Закон України* (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст. 275) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

214. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. *Закон України* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст. 400). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n534>

215. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. *Закон України* (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 9, ст. 79). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1160-15>

216. Про застосування законодавства у сфері державної допомоги в умовах поширення COVID-19. *Роз'яснення Антимонопольного комітету України від 20.05.2021 № 1-pp/дд. Антимонопольний комітет України.* URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-zastosuvannya-zakonodavstva-u-sferi-derzhavnoyi-dopomogi>

217. Про застосування законодавства у сфері державної допомоги: *Роз'яснення АМКУ з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги від 17 квітня 2018 р. № 5-pp/дд.* URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=141182&schema=main>

218. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Кабінет Міністрів України. Постанова від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

219. Про затвердження Змін до Порядку, форм та вимог щодо подання Антимонопольному комітету України інформації про чинну державну допомогу суб'єктам господарювання : *Розпорядження* 19.07.2018 № 15-рп Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2018 р. за № 942/32394 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-18#n2>

220. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на подолання наслідків, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19. *Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 200. Кабінет Міністрів України.* URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2021-п#Text>

221. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та для підтримки середнього та малого підприємництва. *Дебет-Кредит. Нормативні документи.* Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.23 № 348. URL:<https://docs.dtki.ua/doc/348-2023-п>

222. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого бізнесу. Кабінет Міністрів України. Постанова від 7 лютого 2018 року № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-20>

223. Про затвердження плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на період до 2015 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1206-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-2011-%D1%80#Text>

224. Про затвердження плану заходів з удосконалення механізму державної допомоги суб'єктам господарювання. Кабінет Міністрів України. Розпорядження КМУ від 14 червня 2022 р. № 476-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2022-р#Text>

225. Про затвердження Положення про порядок розгляду заяв та справ про концентрацію суб'єктів господарювання. *Розпорядження АМКУ*

19.02.2002 № 33-р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 березня 2002 р. за № 284/6572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-02#Text>

226. Про захист економічної конкуренції (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст.64). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

227. Про звільнення від обов'язку повідомлення державної допомоги, що спрямована на подолання наслідків, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19 : *Розпорядження АМКУ* від 29.04.2021 № 10-рп. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-zvilnennya-vid-obovyazku-povidomlennya-derzhavnoyi-dopomogi-shcho-spryamovana-na-podolannya-naslidkiv-sprichinenih-koronavirusnoyu-hvoroboyu-covid-19>

228. Про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2023 рік. АМКУ. *Річний звіт 2023*. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti-pro-nadannya-derzhavnoyi-dopomogi/2023>

229. Про поновлення розгляду заяв, справ про концентрації, узгоджені дії, попередні висновки: *Розпорядження АМКУ* від 09 червня 2022 р. № 7-рп URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-ponovlennya-rozglyadu-zayav-sprav-pro-koncentraciyi-uzgodzheni-diyi-poperedni-visnovki>

230. Про пріоритетні напрями використання іноземних кредитів. *Постанова Кабінету Міністрів України* від 3 квітня 1995 р. № 234. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-95-п#Text-п>

231. Про результати розгляду справи про державну допомогу. *Рішення Антимонопольного комітету України* від 12.05.2020 у справі № 278-р. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-rezultati-rozglyadu-spravi-pro-derzhavnu-dopomogu-46>

232. Про усунення або мінімізацію негативного впливу на конкуренцію та приведення державної допомоги у відповідність до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». *Рекомендації АМКУ* від 14 липня 2022 р. № 1-рк. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-usunennya-abo->

minimizaciyu-negativnogo-vplivu-na-konkurenciyu-ta-privedennya-derzhavnoyi-dopomogi-u-vidpovidnist-do-zakonu-ukrayini-pro-derzhavnu-dopomogu-subyektam-gospodaryuvannya

233. Про усунення або мінімізацію негативного впливу на конкуренцію та приведення державної допомоги у відповідність до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». *Рекомендації АМКУ від 08 вересня 2022 р. № 2-рк. Антимонопольний комітет України.* URL: <https://amcu.gov.ua/npas/pro-usunennya-abo-minimizaciyu-negativnogo-vplivu-na-konkurenciyu-ta-privedennya-derzhavnoyi-dopomogi-u-vidpovidnist-do-zakonu-ukrayini-pro-derzhavnu-dopomogu-subyektam-gospodaryuvannya-2>

234. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань здійснення заходів у сфері цифровізації, передбачених Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки. *Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2023 № 585.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2023-%D0%BF#Text>

235. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності. *Постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 р. № 44.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2023-%D0%BF#Text>

236. Про цифровий контент та цифрові послуги. *Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 90, ст.345) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

237. Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» надасть гранти на підтримку експортних альянсів на загальну суму \$ 1,5 млн. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.* URL <https://www.kmu.gov.ua/news/prohrama-usaid-konkurentospromozhna-ekonomika-ukrainy-nadast-hranty-na-pidtrymku-eksportnykh-aliansiv-na-zahalnu-sumu-15-mln>

238. Прогрес виконання Плану завдань і заходів з реалізації Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського*

господарства України. Моніторинг експортної стратегії України 2017-2021.

URL:<https://exportstrategy.me.gov.ua/progress>

239. Проект Закону про ветеранське підприємництво 10258 від 13.11.2023. Верховна Рада України.

URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>

240. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану. Верховна Рада України.

URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41268>

241. Проект Закону про електронні аграрні розписки від 05.02.2023 реєстр. № 9266. Верховна Рада України.

URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41844>

242. Проект Закону про саморегулівні організації 7025 від 04.02.2022

URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38927>

243. Проект Закону про державний бюджет на 2024 рік: ключові риси. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління. KSE

URL:https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/Analiz-proyektu-DBU-2024.pdf?utm_source=sendpulse&utm_medium=email&utm_campaign=controversial-naratives-concer

244. Пропозиції та зауваження АМКУ від 18 квітня 2023 р. № 9015. Щодо законопроекту № 9015 «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків».

URL:<https://amcu.gov.ua/npas/shchodo-zakonoprojektu-9015>

245. Пропозиції та зауваження АМКУ від 27 квітня 2023 р. № 9146. Щодо законопроекту № 9146 «Про внесення змін до статті 13 Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування експорту продовольчої продукції під час воєнного стану».

URL:<https://amcu.gov.ua/npas/shchodo-zakonoprojektu-9146-pro-vnesennya->

zmin-do-statti-13-zakonu-ukrayini-pro-finansovi-mehanizmi-stimulyuvannya-eksportnoyi-diyalnosti-shchodo-strahuvannya-eksportu-prodovolchoyi-produkciy.

246. Прохоров Б. Чому 60 % державних підприємств менш прибуткові, ніж приватні. *Економічна правда*, 11.11.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/11/11/679643/>

247. Прохоров Б., Бабкішієва Г., Багацька К., Зеленьак О., Самойлюк М. Що робити Києву з комунальними підприємствами? *Аналітична записка щодо київських КП*, 15.06.2021. Центр економічної стратегії <https://ces.org.ua/kyiv-municipal-enterprises-papers/>

248. ПУМБ кредитуватиме експортерів у рамках програми підтримки з ЕКА. URL: <http://surl.li/icazb>

249. Рада запровадила в Україні електронні аграрні розписки. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3830737-rada-zaprovadila-v-ukraini-elektronni-agrarni-rozpiski.html>

250. Радіонов Ю. Д. Оцінка ефективності державних видатків. *Економіка України*. 2013. № 12 (625). С. 76-87.

251. Разом з MIGA домовились про створення робочої групи, яка має пришвидшити залучення додаткового фінансування для страхування інвестицій в Україну. *Міністерство економіки України*. 13.11.2023. URL: <http://surl.li/opxfn>

252. Райффайзен Банк видав перший кредит на виконання експортної угоди під страхове покриття ЕКА. URL: <http://surl.li/icaact>

253. Регламент комісії (ЄС) № 651/2014 від 17 червня 2014 року Про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_042-14#Text

254. Регламент Ради ЄС від 22.03.1999. № 659/1999. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45873>

255. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 608/2013 від 12 червня 2013 року щодо забезпечення митними органами дотримання прав

інтелектуальної власності та про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 138/2003.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-13#Text

256. Результати дослідження PwC: український IT-ринок щорічно зростає, але є ризик стагнації. *Blog Imena.ua*, 16.11.2017, URL: <https://www.imena.ua/blog/pwc-about-it-ua>

257. Рекомендаційні роз'яснення про поновлення розгляду заяв про надання дозволу на концентрації та узгоджені дії : *Рекомендаційні роз'яснення від 01 липня 2022 р. № 5-pp*

258. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2021 рік
URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%94%D0%94/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%94%D0%94%202021.pdf>

259. Рішення Антимонопольного комітету України від 24 січня 2019 року. № 49-р. *Державна допомога. Портал державної допомоги. Реєстр державної допомоги*. URL: <http://pdd.amc.gov.ua/registry/refistryofcases/list>

260. Роз'яснення з питань законодавства у сфері державної допомоги *Роз'яснення від 15 квітня 2022 р. № 1-pp/ДД. Антимонопольний комітет України*. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/rozyasnennya-z-pitan-zakonodavstva-u-sferi-derzhavnoyi-dopomogi>

261. Роз'яснення з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги від 05.10.2017 № 35-pp/ дд. *Антимонопольний Комітет України*. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/imported_content/5d690f5baebef.pdf

262. Розбудова секторальних білатеральних адженд – перший досвід із Чехії - *Український кластерний альянс*. URL: <https://clusters.org.ua/blog-single/rozbudova-sektoralny-bilateralnyh-agend/>

263. Розвиваємо цифрову державу: долучайтесь до обговорення Стратегії розвитку екосистеми інновацій в Україні. *Урядовий портал*. 04.04.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvyvaiemo-tsyfrovu-derzhavu-doluchaitesia...>

264. Розвиток приватного сектору: конкурентоспроможна економіка
URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine/economic-growth>

265. Розпочав роботу новий проект Європейського Союзу щодо регулювання конкуренції та державної допомоги в Україні. *Антимонопольний комітет України* URL: https://amcu.gov.ua/news/rozpochav-robotu-novij-proekt-yevropejskogo-soyuzu-shchodo-regulyuvannya-konkurenciyi-ta-derzhavnoyi-dopomogi-v-ukrayini?fbclid=IwAR2RYtkbDm0YbfFvil-A6mcMkg2DcmXBUltLXdbe0h-nbbanV-2qq74mryo_aem_AeGX-cy7QMBibJibWEKO5ju795CII9Py5EavYh_Qw_8hq2UBn0MAFaerj5Uw9r86zec&mibextid=Zxz2cZ

266. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Створення системи моніторингу та контролю за державною допомогою в Україні у зв'язку з підписанням угоди про асоціацію між Україною та ЄС правова держава 37'2020. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28141/1/159-168.pdf>

267. Світовий банк. Створення фіскального простору для економічного зростання. Огляд державних фінансів України, 14 вересня 2006 року, Звіт № 36671 – UA

268. Сінічкіна Л. Регулювання державної допомоги. Ризики та можливості. *Юрист & Закон*, 2017, № 41.

269. Смирнова К. В. Поняття державної допомоги та її роль у правовому конкурентному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 44(2). С. 155-159.

270. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. 2019. 722 с. URL: <https://nashformat.ua/products/ebook-doslidzhennya-pro-pryrodu-i-prychyny-bagatstva-narodiv-620631>

271. Способи ідентифікації допомоги у заходах проєктів Interreg і правила її надання. *Підручник державна допомога і допомога DE MINIMIS*. Грудень 2023 р. С. 12. URL: https://pl-ua.eu/files/uploads/pages_en/pbu2021-2027/STATE%20AID/ua/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0

[%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0%20%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0%20de%20minimis_aktualizacja%2012.2023.pdf](#)

272. Стан та перспективи малого й середнього бізнесу. *Advanter Group*, 11.12.2023. URL:<https://advanter.ua/blog/stan-ta-perspektivi-malogo-j-serednogo-biznesu>

273. Стан та потреби бізнесу в Україні: відмінності в оцінках місцевої влади та бізнесу. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15213>

274. Статистичний збірник Міністерства фінансів «Бюджет України – 2021». *Міністерство фінансів України*. URL:https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf

275. Статистичний збірник. *Міністерство фінансів України*. URL:<https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>

276. Статистичні дані мінекономіки України. *Міністерство економіки України*. URL:<https://me.gov.ua/Search/Result?lang=uk-UA&pageNumber=5&query=%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8>

277. Сукупний дохід п'яти найбільших ІТ-компаній складає \$1,1 трильйона 7.02.2021. URL:<https://mind.ua/news/20221838-cukupnij-dohid-pyati-najbilshih-it-kompanij-skladae-11-triljona>

278. Таллок Г. Економічна теорія привілеїв та пошуку ренти. *Норвелл: Клувер Академік Паблішерз*, 1989. С. 55–56.

279. Таранюк, Л. М., Макаренко Т. Ю. Державна підтримка українського експорту: стан та напрямки розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2018. № 1. С. 7–16. DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-01. URL:<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/70973>

280. Тарасовський Ю. Зеленський підписав «невідкладний» закон про підвищення податків через півтора місяця після ухвалення. *Forbes*.

URL:<https://forbes.ua/news/zelenskiy-pidpisav-zakon-pro-pidvishchennya-podatkov-28112024-25154>

281. Тасліцький Є. Адаптація митного законодавства України до митного законодавства ЄС *Юридична Газета online*. URL:<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/adaptaciya-mitnogo-zakonodavstva-ukrayini-do-mitnogo-zakonodavstva-es.html>

282. Тест на балансування у сфері державної допомоги. *Матеріали вебінарів з Державної допомоги за 2023 рік*. URL:<https://pdd.amc.gov.ua/portal/info/news/622/details?LanguageId=0>

283. Титова О. В. Інформаційний моніторинг як засіб сучасних інформаційних комунікацій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 4. С. 80-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2009_4_13

284. Ткачова О. В. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2 (6). С. 30-37.

285. ТОП-10 електронних сервісів для допомоги українцям під час війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/top-10-elektronnykh-servisiv-dlya-dopomohy-ukrayintsyam-pid-chas-viyny>

286. Третина зовнішньої допомоги Україні надійшла у формі грантів – Мінфін. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3927402-tretina-zovnisnoi-dopomogi-ukraini-nadijsla-u-formi-grantiv-minfin.html>

287. Тур Б. «Чорні діри» комунальних підприємств та їхні збитки. *Каштан NEWS*. URL:<https://www.kashtan.news/chorni-diry-komunalnykh-pidpriemstv-ta-ikhni-z>

288. У 2023 році Мінфін України залучив 42,6 млрд доларів США пільгового та грантового фінансування від міжнародних партнерів. *Міністерство фінансів України*. URL:https://mof.gov.ua/uk/news/ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_usd_42

6 billion of concessional and grant financing from international partners in 2023-4370

289. У 2023 році підприємці отримали 23 973 доступні кредити на 97,2 млрд гривень. *Міністерство фінансів України*, 01.01.2024.
URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_2023_rotsi_pidpriiemtsi_otrimali_23_973_dostupni_krediti_na_972_mlrd_griven-4380

290. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014*
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

291. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_456

292. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

293. Україна 2030E — країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього*. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-12>

294. Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа»: що це означає. *Міністерство цифрової трансформації України*. 05.09.2022.
URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-doluchilasya-do-programi-tsifrov...>

295. Україна значно покращила позиції у світових рейтингах цифрового урядування. *InterfaxUkraine*, 20.09.2024.
URL: <https://interfax.com.ua/news/telecom/1015169.html>

296. Україна приєдналася до Європейського Блокчейн Партнерства в статусі спостерігача. *Урядовий портал*.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-yevropejskogo-blokchejn-partnerstva-v-statusi-sposterigacha>

297. Україна та держави ЄАВТ оголосили про початок переговорів щодо оновлення низки угод про вільну торгівлю. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6766955e-194d-4629-9a92-555e572d4eac&title=PeregovoriSchodoOnovlenniaUgod>

298. Українська Рада Бізнесу. *Офіційний сайт* URL: <https://urb.org.ua/>

299. Українські інноватори вперше зможуть взяти участь у масштабній конференції Startup Nights: подавайте заявку на участь у головній стартап-події Швейцарії. *Міністерство цифрової трансформації України*. 26.07.2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukrainski-innovatori-vpershe-zmozhut-vzy...>

300. Укргазбанк отримає від ЄБРР 25 млн євро кредиту на підтримку українського бізнесу. URL: <https://finance.liga.net/ua/bank/novosti/ukrgazbank-poluchit-ot-ebr-25-mln-evro-kredita-na-podderjku-ukrainskogo-biznesa>

301. Укренерго отримає 372 млн євро на ремонт пошкоджених російськими ракетами енергооб'єктів – ЄБРР. URL: <https://tsn.ua/ato/ukrenergo-otrimaye-372-mln-yevro-na-remont-poshkodzhenih-rosiyskimi-raketami-energoob-yektiv-yebrr-2208268.html>

302. Управління підтримки експортерів при МЗС України. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/struktura/rada-eksporteriv-ta-investoriv-pri-mzs-ukrayini>

303. Уряд запускає програми грантів для розвитку підприємництва та навчання українців. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c7aa9aed-b557-468f-b62b-3c1fdd639dfa&title=UriadZapuskaProgramiGrantivDliaRozvitkuPidprimnitstvaTaNavchanniaUkraintsiv>

304. Уряд затвердив нові критерії допустимості державної допомоги ФОПам і малим підприємствам. *Дебет-Кредит*
 URL:<https://news.dtki.ua/state/entrepreneurship/83065-uriad-zatverdiv-novi-kriteriyi-dopustimosti-derzavnoyi-dopomogi-fopam-i-malim-pidprijemstvam>

305. Уряд удосконалив фінансову підтримку українського бізнесу через інструмент портфельних гарантій. *Міністерство фінансів України*.
 URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-udoskonalyv-finansovu-pidtrymku-ukrainskoho-biznesu-cherez-instrument-portfelnykh-harantii>

306. Федець І. Участь підприємців у бізнес-об'єднаннях як інструмент захисту своїх прав. *Консультативна робота. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»*. Київ, 2019.
 URL:http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2019/2019_pp_Business_associations_TFD1.pdf

307. Фінансування українських експортерів. *Державна підтримка українського експорту. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України* URL:<https://www.ukrexport.gov.ua>

308. Фопономіка. Економіка українських фопів в реальному часі. *Опендатабот*. URL:<https://opendatabot.ua/open/foponomics>

309. Хартія 4.0 в Україні. *Хартія учасників руху*.
 URL:https://docs.google.com/document/d/1EnzuutQNwfSfu_PqWrpkIxF2kNV422vTGYh73lh2Xfs/edit?tab=t.0

310. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. *Центр Разумкова*.
 URL:https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf

311. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни (квітень 2023). *Національний інститут стратегічних досліджень*.
 URL:<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-kviten-2023>

312. Цифровая повестка Евразийского экономического союза до 2025 года: перспективы и рекомендации. *Обзор. Группа Всемирного банка*,

URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/SiteAssets/%D0%9E%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%20%D0%92%D0%91.pdf>

313. Чабанюк О. Державна допомога: шлях від «тягаря» для органів влади до дієвого інструменту підтримки бізнесу URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/derzhavna-dopomoga-shlyah-vid-tyagarya-dlya-organiv-vladi-do-dievogo-instrumentu-pidtrimki-biznesu-.html>

314. Чи можливе запровадження спеціальних підходів до оцінки державної допомоги під час повоєнного відновлення України URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/chi-mozhlive-zaprovadzhennya-specialnih-pidhodiv-do-ocinki-derzhavnoyi-dopomogi-pid-chas-povoennogo-.html>

315. Чинна державна допомога – програма чи індивідуальна ДД, яка існувала на день набрання чинності Законом або щодо якої АМКУ прийняв рішення про її допустимість для конкуренції та строк дії якої ще не завершився. Про державну допомогу суб'єктам господарювання. п. 18 ч. 1 ст. 1. Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

316. Швайка Л. Державне регулювання економіки. Підручник. 2018. К. Знання. 462 с.

317. Ще одна послуга без чиновників. Автоматизуємо реєстрацію ТОВ для фізичних осіб. Телеграм-канал. URL: <https://t.me/zedigital/2208>

318. Щоголева Л. О. Моніторинг якості освіти: теоретико-методологічний аспект. Педагогічний пошук. 2014. № 2. С. 36–40.

319. Щодо окремих питань державної фінансової підтримки експортної діяльності в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1186>

320. Юрчак О. Українська стратегія Індустрії. *Стратегія Індустрії 4.0 – 7 напрямів розвитку. Індустрія 4.0 в Україні*. URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvutku/>

321. Як АМКУ адаптував свою роботу до умов воєнного стану.
<https://lcf.ua/thought-leadership/antitrust-law/yak-amku-adaptuvav-svoyu-robotu-do-umov-voyennogo-stanu/>

322. Як ветерану стати підприємцем. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL:<https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/yak-veteranu-stati-pidpriyemcem>

323. Як оптимізувати просування МСП через численні та різні платформи. *АППАУ, База знань*, 21.02.2023.
 URL:<https://appau.org.ua/publications/knowledge-base/yak-optymizuvaty-prosuvannya-msp-cherez-chyslenni-ta-rizni-platformy/>

324. Як цифрова трансформація працює під час війни. *Івано-Франківська обласна державна адміністрація*. URL:<https://www.if.gov.ua/news/yak-tsyfrova-transformatsiia-pratsiuie-pid-chas-viiny>

325. Які податкові пільги передбачає держбюджет-2025. *Експертус. Цифрове видавництво*, 23 вересня 2024
 URL:<https://oblikbudget.com.ua/news/83248-yaki-podatkovii-pilgi-peredbachae-derzhbyudzheth-2025>

326. Яремчук Н. Т. Грінько І. М. Державна підтримка високотехнологічного експорту в Україні та світі
 URL:https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22412/1/1_4_Yaremchuk.pdf

327. A Report by Huawei and Oxford economics. Digital Spillover Measuring the true impact of the Digital Economy. September 5, 2017. URL:
<https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/index.html>

328. Acs, Z.J., Braunerhjelm, P., Audretsch, D.B., Carlsson, B. (2009). The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small business economics*, 32, 15-30.
https://www.researchgate.net/publication/225742338_The_Knowledge_Spillover_Theory_of_Entrepreneurship

329. Acs, Z.J., Szerb, L. (2007). Entrepreneurship, economic growth and public policy. *Small business economics*, 28, 109-122. <https://www.jstor.org/stable/40229522>
330. Agreement on Subsidies and Countervailing Measures. Uruguay Round Agreement, [Угода про субсидії та компенсційні заходи]. WTO World Trade Organization, available at URL: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/24-scm_01_e.htm
331. Ames Ella 12 Government Business Regulations You Need To Know <https://www.lendingtree.com/business/government-regulations/>
332. Andrukhovych D. Regarding financial support of ukrainian enterprises during the war. *Current issues of economic development: problems, perspectives, international experiences*. 2023. P. 186-189. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-296-8-46>
333. Andrukhovych D. R. Regarding the issue of state support in the digital sector. *World economic-technological, resource, political-legal, security-social factors. Economy and civilizational progress amidst polystructural changes*: 2024. Pp. 8-11. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-1>
334. Armstrong M., Bruun-Jensen J. e. a Business ecosystems come of age. *Deloitte University Press*, 2015. 117 PP.
335. Arthur Pigou, *The Economics of Welfare* (London: Macmillan and Co., 1920). <https://oll.libertyfund.org/title/pigou-the-economics-of-welfare>
336. Bentley Coffey, Patrick A. McLaughlin, and Pietro Peretto. The Cumulative Cost of Regulations. *Review of Economic Dynamics* 38 (2020). Pp 1–21.
337. Canada's Intention to Remove Tariffs on Goods from Ukraine / Government of Canada. 2022. 08 May. URL: <https://www.canada.ca/en/departement-finance/news/2022/05/canadas-intent...>
338. Christian Buelens, Gaëlle Garnier, Roderick Meiklejohn. The economic analysis of state aid: Some open questions. *European Economy. Economic papers*.

European Communities. 2007. 286. URL:
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication9549_en.pdf

339. Christopher C. DeMuth and Douglas H. Ginsburg, “White House Review of Agency Rulemaking,” *Harvard Law Review* 99, no. 5 (1986): 1075–88; https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5219&context=uc_lrev

340. Commission Notice on the notion of State aid as referred to in Article 107(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union, C/2016/2946, OJ C 262, 19.07.2016. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016XC0719%2805%29>

341. Commission regulation (EU) 2023/1315 of 23 June 2023. https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2023.167.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2023%3A167%3ATOC

342. Commission Regulation (EU) No 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty Text with EEA relevance. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/reg/2014/651/oj>

343. Common Principles For An Economic Assessment Of The Compatibility Of State Aid Under Article 87.3. URL: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/reform/economic_assessment_en.pdf

344. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Agenda for Europe. European Commission. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF>

345. Consolidated version of the Treaty on European Union URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>

346. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official. EN. Journal of the European Union. OJC 326, 26.10.2012, p. 47-390 URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj

347. Cooper Joseph, F. West William, Presidential Power and Republican Government: The Theory and Practice of OMB Review of Agency Rules,” Journal of Politics 50, no. 4 (November 1988). <https://doi.org/10.2307/2131383> . <https://www.jstor.org/stable/2131383>

348. De minimis rule - exemption of small aid amounts from notification. *Summary of: Regulation (EU) No 1407/2013 on de minimis aid for state aid.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A0802_2

349. Donald R. Arbuckle. The Role of Analysis on the 17 Most Political Acres on the Face of the Earth. *Risk Analysis* 31, no. 6 (2011): 884–92 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1539-6924.2010.01573.x>

350. Dreher, A, Gassebner, M. (2013). Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry. *Public Choice*, 155, 413-432. <https://www.jstor.org/stable/42003108>

351. Dustin Chambers, Patrick A. McLaughlin, and Tyler Richards. Regulation, Entrepreneurship, and Firm Size. *Journal of Regulatory Economics* 61, no. 2 (2022): 108–34.

352. Edward L. Glaeser and Andrei Shleifer, “The Rise of the Regulatory State,” *Journal of Economic Literature* 41, no. 2 (2003): 401–25. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/002205103765762725>

353. Ellig, Jerry Patrick A. McLaughlin, and Tyler Richards REGULATORY SYSTEM DESIGN: SOME SOLUTIONS TO THE DELEGATION PROBLEM *Mercatus Center or George Mason University*. 2023. 37 p. <https://www.mercatus.org/media/162491/download?attachment>

354. Enterprise Europe Network | *Enterprise Europe Network (europa.eu)* URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>

355. Event Platform Built for Networking (b2match.com)
356. Fox B. Commission sets out state-aid overhaul to drive growth. *EUObserver*. 2012. URL: <https://euobserver.com/economic/116194>
357. Fred McChesney, «Rent Extraction and Rent Creation in the Economic Theory of Regulation», *Journal of Legal Studies* 16, no. 1 (1987): 101–18. <https://www.jstor.org/stable/724475>
358. Frederickson, George H. “Public Administration and Social Equity,” *Public Administration Review* 50, no. 2 (1990): 228–37. <https://www.routledge.com/Social-Equity-and-Public-Administration-Origins-Developments-and-Applications/Frederickson/p/book/9780765624727>
359. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative delivered at 2016 Hangzhou Summit renews impetus to global economy. *China Daily*, 28.09.2016, URL: https://www.chinadaily.com.cn/business/2016hangzhoug20/2016-09/28/content_26927065.htm
360. G20 Hamburg Action Plan, 8 July 2017, URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/23546/2017-g20-hamburgaction-plan-en.pdf>.
361. General block exemption regulation GBER URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/legislation/regulations_en
362. George J. Stigler, “The Theory of Economic Regulation,” *Bell Journal of Economics and Management Science* 2, no. 1 (1971): 3–21. <https://www.jstor.org/stable/3003160>
363. Germán Gutiérrez and Thomas Philippon. The Failure of Free Entry (NBER Working Paper No. 26001, *National Bureau of Economic Research*, Cambridge, MA, 2019).
364. Global Innovation Index 2022. Ukraine. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf
365. Government Support, Entrepreneurial Activity and Firm Growth. *SocioEconomic Challenges*, 3(2), 5-12. [https://doi.org/10.21272/sec.3\(3\).5-12.2019](https://doi.org/10.21272/sec.3(3).5-12.2019).

366. Graham John D, “Saving Lives Through Administrative Law and Economics,” *University of Pennsylvania Law Review* 157, no. 2 (2008): 395–540
https://www.researchgate.net/publication/46454271_Saving_Lives_Through_Administrative_Law_and_Economics

367. Guidelines on regional State aid for 2014-2020 (Text with EEA relevance) 2013/C 209/01. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2013.209.01.0001.01.ENG

368. Home-Based Business and Government Regulation by Henry B. R. Beale, Microeconomic Applications, Inc. Washington, D.C.: February 2004 The statements, findings, conclusions, and recommendations found
<https://www.sba.gov/sites/default/files/articles/Home%20Based%20Business%20and%20Government%20Regulation.pdf>

369. [Homepage | European Cluster Collaboration Platform](#)

370. <https://sesar.inf.ua/%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83-%D0%BC%D0%B0%D1%94-%D0%B2%D1%96%D0%B4/?fbclid=IwAR0H2e21a1Gr7A98Y7DpmPtWOIpayt9I6uCH1vVO4hd0o12-32-BcJ0DWcA>

371. IMF, Code of Good Practices on Fiscal Transparency, 2007, c. 11.

372. Intellectual property statistical country profile 2023
 URL:<https://www.wipo.int/edocs/statistics-country-profile/en/ua.pdf>

373. James B. Bailey and Diana W. Thomas. Regulating Away Competition: The Effect of Regulation on Entrepreneurship and Employment. *Journal of Regulatory Economics* 52,

374. Jeffrey T. Macher, John W. Mayo, and Jack A. Nickerson, “Regulator Heterogeneity and Endogenous Efforts to Close the Information Asymmetry Gap,” *Journal of Law and Economics* 54, no. 1 (2011): 25–54.

375. Jinzhu Zhang, Wenqi Zhao, Baodong Cheng, Aixin Li, Yanzhuo Wang, Ning Yang, Yuan Tian. The Impact of Digital Economy on the Economic Growth and the Development Strategies in the post-COVID-19 Era: Evidence from Countries Along the “Belt and Road” *Front. Public Health*, 09 May 2022 Sec. Health Economics Volume 10 – 2022. URL: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.856142>

376. Kagan E, “Presidential Administration,” *Harvard Law Review* 114, no. 8 (2001): 2245–385 <https://www.law.uh.edu/faculty/jmantel/health-regulatory-process/Kagan114HarvLRev1.pdf>

377. Karpenko L., Izha M. Regulatory mechanism of investment development of the region: indicators and strategic imperatives. *Medzinárodné vzťahy 2/2021, ročník XVIII. Slovak Journal of International Relations 2/2021, Volume XIX*. P.174-191 /ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition) /ISSN 1339-2751 (online) URL: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2021/2/mv2021-2.pdf

378. Kelyn B. European Union Law of State Aid https://books.google.com.ua/books/about/European_Union_Law_of_State_Aid.html?id=d4nZwQEACAAJ&redir_esc=y

379. Klapper, L., Laeven, L., Rajan, R. (2006). Entry regulation as a barrier to entrepreneurship. *Journal of Financial Economics*, 82, 591-629 https://econpapers.repec.org/article/eeejfinec/v_3a82_3ay_3a2006_3ai_3a3_3ap_3a591-629.htm

380. Kreft, S.F., Sobel, R.S. (2005). Public policy, entrepreneurship, and economic freedom. *Cato Journal*, 25, 59 https://www.researchgate.net/publication/290672765_Public_Policy_Entrepreneurship_and_Economic_Freedom

381. Litan R. Regulation <https://www.econlib.org/library/Enc/Regulation.html>

382. Made with Bravery: маркетинг для просування українських товарів у світі та підтримки економіки України. *Міністерство цифрової*

трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/made-with-bravery-marketpleys-dlya-prosu...>

383. Managing Public Money: HM Treasury. London, 2013. URL : <http://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/1064/Managing%20Public%20Money%20July%202013.pdf>

384. Matchmaking – Platform (b2b-matchmaking.com.ua)

385. Matthew D., McCubbins, Roger G. Noll, and Barry R. Weingast, "Administrative Procedures As Instruments of Political Control" February 1987 *Journal of Law Economics and Organization* 3(2):243-77 DOI:[10.1093/oxfordjournals.jleo.a036930](https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jleo.a036930) .

https://www.researchgate.net/publication/5214219_Administrative_Procedures_As_Instruments_of_Political_Control

386. Nyström, K. (2008). The institutions of economic freedom and entrepreneurship: evidence from panel data. *Public Choice*, 136, 269-282. <https://www.jstor.org/stable/40270760>

387. Ovaska, T., Sobel, R.S. (2005). Entrepreneurship in post-socialist economies. *Journal of Private Enterprise*, 21, 8-28

388. Parker, S.C. (2007). Law and the Economics of Entrepreneurship. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 28, 695 https://www.researchgate.net/publication/227389977_The_Economics_of_Entrepreneurship

389. Partnership on Measuring ICT for Development. URL:<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/intlcoop/partnership/default.aspx>

390. Posner Eric A., Controlling Agencies with Cost-Benefit Analysis: A Positive Political Theory Perspective, *The University of Chicago Law Review* 68, no. 4 (Autumn 2001): 1137–99. <https://doi.org/10.2307/1600478> <https://www.jstor.org/stable/1600478>

391. Raimondo Announces Temporary Suspension of 232 Tariffs on Ukraine Steel. *U.S. Department of Commerce* 2022. 09 May.

URL: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2022/05/raimondo-announces...>

392. Richard A. Posner, Theories of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science* 5, no. 2 (1974): 335–58; and Sam Peltzman, Toward a More General Theory of Regulation. *Journal of Law & Economics* 19, no. 2 (1976): 211–40. <https://www.jstor.org/stable/3003113>

393. Simeon Djankov, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer. The Regulation of Entry. *The Quarterly Journal of Economics* 117, no. 1 (2002): 1–37. https://scholar.harvard.edu/files/shleifer/files/reg_entry.pdf

394. State aid Regulations. *General Block Exemption Regulation*. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/legislation/regulations_en

395. Stephan, U., Uhlaner, L.M. (2010). Performance-based vs socially supportive culture: A cross-national study of descriptive norms and entrepreneurship. *Journal of International Business Studies*, 41, 1347-1364. https://www.researchgate.net/publication/43770344_Performance-Based_vs_Socially_Supportive_Culture_A_Cross-National_Study_of_Descriptive_Norms_and_Entrepreneurship

396. Strengthening Digital Government. – OECD, March 2019, URL: <https://www.oecd.org/going-digital/strengtheningdigital-government.pdf>

397. Support possibilities for schemes under section 2.8 of the Temporary Crisis and Transition Framework. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2023-10/overview_of_TCTF_section_2.8_schemes.pdf

398. The Digital Economy and Society Index (DESI) URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>

399. Trebesch, C., A. Antezza, K. Bushnell, A. Frank, P. Frank, L. Franz, I. Kharitonov, B. Kumar, E. Rebinskaya and S. Schramm (2023) ‘The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?’ Kiel Working Papers 2218, Kiel Institute for the World Economy

400. United Nations, World Investment Report 2017.
<https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1782>
URL: (https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf).
401. Valdez, M.E., Richardson, J. (2013). Institutional Determinants of Macro-Level Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37, 1149-1175.
402. Wang J., Mansilla M., Kikuchi Y., Choudhury S. Officially Supported Export Credits in a Changing World. *Economic and Financial Surveys*. July 1, 2005.
Режим доступу: <http://www.imf.org>.
403. Wennekers, S., Thurik, R. (1999). Linking entrepreneurship and economic growth. *Small business economics*, 13, 27-56.
404. Yahoo. Apple, Alphabet, Microsoft, Facebook and Amazon are part of Zacks Earnings Preview. 2020. URL: <https://finance.yahoo.com/news/apple-alphabet-microsoft-facebook-amazon-140002035.htm>
405. Вдовиченко М. Збитки на понад 1 млрд гривень: підсумки розслідувань зловживань чиновників у Києві за 2 роки. Судово-юридична газета в Україні. Практика суддів, 20.07.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/306185-ubytki-na-bolee-1-mlrd-griven-itogi-rassledovaniy-zloupotrebleniy-chinovnikov-v-kieve-za-2-goda>
406. ЕВА. Дослідження та аналітика.
URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytyka/>
407. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. Мінекономіки. Інформаційні ресурси URL: <https://me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb#:~:text=>

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Андрухович Д. Аналіз визначення поняття «Державна допомога суб'єктам господарювання та його ознак». *Інфраструктура ринку*. 2023. Випуск 75. С. 69–73. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure75-12>
2. Андрухович Д. Р. Вітчизняні підприємства у воєнний період і заходи їх державної підтримки. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2023. № 1. С. 63–84. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2023.63-84>
3. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги суб'єктам господарювання на базі цифрової платформи «Дія» в умовах війни. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022., №. 2 (125), 59–63. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-10>
4. Андрухович Д. Р. Система контролю і моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. *Via Economica*. 2023. № 3. С. 7–14. 0,5 д.а. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2023-3-1>
5. Андрухович Д. Р. Теоретичні аспекти формування та розвитку інноваційної екосистеми сучасного університету «Імерсивні технології в освіті»: збірник матеріалів І Науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. 169 с. 0,1 д.а.
6. Андрухович Д. Р., Лазебник Л. Л. Цифровізація як інструмент та сфера державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. *Економічний простір*. 2024. №. 190. С. 259–264. 0,5 д.а. (*Особисто автору належить*: аналіз надання державної допомоги у цифрову сферу згідно регламенту комісії ЄС, зокрема статті, що регламентують надання державної допомоги на інновації. 0,25 д.а).

Матеріали наукових конференцій:

7. Андрухович Д. Р. Фінансова підтримка українського підприємництва в умовах воєнних дій. [«Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації»]: матеріали III Міжнар. наук-практ. конф. (20 червня 2024 року, Хмельницький – Херсон). Херсон, 2024. С. 9–12. (0,1 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізовано заходи державної підтримки економіки України під час війни). https://kntu.net.ua/ukr/content/download/117218/657389/file/Financial_Instruments_for_Sustainable_State_Development_in_the_Conditions.pdf
8. Андрухович Д. Р. Державна підтримка освітньої діяльності в добу війни. [«Кращі практики розбудови європейських студій в умовах російської агресії»]: *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20–21 жовтня 2023 р.)*. Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Київ. 2023. 114 с. 0,2 д.а.
9. Андрухович Д. Р. Державний грант як форма допомоги бізнесу під час війни в Україні. *Економіка країни і регіонів в умовах воєнного стану та аспекти повоєнного відновлення*. 2023. С. 36–39. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-297-8-8>
10. Андрухович Д. Р. Допомога суб'єктам малого та середнього підприємництва на державному рівні в умовах воєнного стану. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії*. 2023. С. 56–58. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-291-6-13>
11. Андрухович Д. Р. Забезпечення стійкості підприємництва в умовах війни. *Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку в контексті євроінтеграції України*. 2023. С. 70–74. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-323-4-17>
12. Андрухович Д. Р. Заходи державної підтримки підприємництва в умовах особливого правового режиму. *Global Society in Formation of New Security System and World Order: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, July 27–28, 2023*. С. 52–54. 0,1 д.а. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/08/Conference-Proceedings-July-27-28-2023.pdf>
13. Андрухович Д. Р. Надання державної допомоги МСП в умовах воєнного стану. [«Забезпечення резиліентності економіки України в умовах військової агресії та повоєнного відновлення»] [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Науково-практичної конференції аспірантів та докторантів, 12 грудня 2023. ДНУ «Академія фінансового управління». Київ, 2023. С. 9–10. 0,2 д.а. URL: https://afu.kiev.ua/index.php?page_id=1118
14. Андрухович Д. Р. Особливості надання державної допомоги для малого і середнього підприємництва в Україні. [«Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку»]: *матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 травня 2022 року)*. Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2022. С.147–149. 0,1 д.а.
15. Андрухович Д. Р. Поняття ефективності в системі державної допомоги суб'єктам господарювання. *«Гальчинські читання» : Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 2 листопада 2023 р.)*. 2023. С. 76–78. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.53679/niss-confproceed.2023.20>

16. Андрухович Д. Р. Поняття та сутність державного регулювання підприємництва в сучасних умовах. [«Підприємництво в умовах сучасних викликів: загрози, обмеження та можливості»]. *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва», 18–19 лютого 2022 року*. С. 165-167. 0,2 д.а.
17. Андрухович Д. Р. Роль держави у розвитку цифровізації і підтримці суб'єктів господарювання. [«Трансформація фіскальної політики в умовах євроінтеграції»] [Електронне видання] : *збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції, Ірпінь, 8 грудня 2023 року*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 185-188. 0,2 д.а. URL: https://afu.kiev.ua/index.php?page_id=1118
18. Андрухович Д. Р. Українська бізнес-спільнота як потенційні одержувачі державної допомоги. VII Міжнародна науково-практична конференція «Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови», 31 травня 2024. С. 153-155. 0,1 д.а. URL: [https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20ekonomiki%20pidpriemnictva%20ta%20biznes-administruvanna/ZBIRNIK Konferencia Ekonomicni perspektivi pidpriemnictva 31.05.2024 .pdf](https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20ekonomiki%20pidpriemnictva%20ta%20biznes-administruvanna/ZBIRNIK%20Konferencia%20Ekonomicni%20perspektivi%20pidpriemnictva%2031.05.2024.pdf).
19. Андрухович Д. Р. Урядова підтримки та сприяння бізнесу під час дії воєнного стану. *Ефективність міжнародної економічної інтеграції*. 2023. С. 6-9. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-326-5-1>
20. Андрухович Д. Р. Характеристика змісту понять «державне регулювання», «державна підтримка» та «державна допомога». *Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України*. 2023. С. 81-83. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-290-9-18>
21. Андрухович Д. Р. Щодо вдосконалення механізмів надання державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах війни. *Міжнародне економічне співробітництво: аналіз стану, реалії і проблеми*. 2024. С. 237-240. 0,2 д.а. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-363-0-65>
22. Андрухович Д. Р. Щодо напрямів оновлення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні. [«Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля»] [Електронне видання] : *збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ірпінь, 22 травня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 100-104. 0,2 д.а. URL: <https://drive.google.com/file/d/1FpeJipvOPPe73F3DPfdzdyZ8EoJs4GKQ/view>
23. Andrukhovych D. Regarding financial support of ukrainian enterprises during the war. *Current issues of economic development: problems, perspectives, international experiences*. 2023. P. 186-189. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-296-8-46>
24. Andrukhovych D. R. Regarding the issue of state support in the digital sector. *World economic-technological, resource, political-legal, security-social factors. Economy and civilizational progress amidst polystructural changes*: 2024. Pp. 8-11. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-1>
25. Andrukhovych D. R. Regarding the issue of state support in the digital sector. [«World economic-technological, resource, political-legal, security-social factors»]. *Economy and civilizational progress amidst polystructural changes*: 2024. Pp. 8-11. 0,1 д.а. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-1>
26. Андрухович Д. Р. Теоретичні аспекти формування та розвитку інноваційної екосистеми сучасного університету. [«Імерсивні технології в освіті»]: *збірник матеріалів I Науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. С. 32–36. 169 с. (0.1 д. а.). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727353/1/Collection%20of%20materials%20of%20the%20I%20Scientific%20and%20Practical%20Conference%20with%20International%20Participation .pdf.pdf>
27. Андрухович Д. Р. Місцевий ресурс і державна допомога в Україні [«International Scientific Conference Formation of a new economic area: methodology, theory, practices»]: *Conference Proceedings (September 20–21, 2024. Klaipeda, Lithuania)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 246 pages (0.1 д. а.). Pp. 176–179 URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/517/13692/28667-1>
28. Андрухович Д. Р. Державна підтримка бізнесу на місцевому рівні в умовах воєнних викликів. [Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції] : *матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2024 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 153–156. 188 с. (0.1 д. а.). URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/327/9667/21778-1>
29. Андрухович Д. Р. Державна підтримка ветеранського бізнесу в Україні. [«Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів в умовах сьодоення»]: *матеріали доп. Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 22–23 листоп. 2024 р.* 2024. С. 211–214. (0.1 д. а.). URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/371/11237/25379-1>

Категорії провалів ринку

<i>Побічні витрати</i>	виникають тоді, коли дії однієї зі сторін призводять до витрат іншої сторони (порушується умова № 1 про відсутність впливу індивідуальних рішень на добробут інших людей). Якщо дії одного впливають на добробут іншого настільки, що останній змушений за це платити, то це означає, що ресурси розподіляють неефективно. Забруднення довкілля підприємствами – класичний приклад проблеми побічних витрат
<i>Суспільне благо</i>	благо, яким можуть користуватися всі без додаткових витрат і нікому не можна заборонити це робити (порушується умова № 2 наявності особистих благ). Національна оборона – класичний приклад суспільного блага: вартість утримання не залежить від кількості громадян, і нікому не можна заборонити користуватися нею, оскільки система національної оборони і так вже працює. Є подібна концепція – спільних ресурсів, яка так само не може заборонити комусь користуватися цими ресурсами, проте гранична вартість користування ними має відчутну вартість. Спільними ресурсами дуже часто зловживають або їх недофінансовують (як, наприклад, нові медичні дослідження, які ніхто не проводив би, якби не патенти, що дають досліднику змогу заробляти).
<i>Монополія</i>	Монополія на ринку дозволяє контролювати ціни, чим порушує одну з умов ринкової конкуренції, а саме: прийняття учасниками ринку наявних цін. «Природні монополії» виникають тоді, коли економія на масштабах виробництва настільки зменшує собівартість, що найнижчу ціну можна досягти, лише коли на ринку залишиться один виробник (чи постачальник послуг). Проте оскільки на такому ринку зникає конкуренція, то без певного втручання ззовні ціни підвищують, а обсяги виробництва зменшують порівняно з потенційним обсягом за умови конкуренції
<i>Асиметрична інформація</i>	ринки не можуть розподіляти ресурси ефективно. Класичним прикладом є ситуація, коли продавець не повідомляє покупця про дефект товару (хоча сам знає про нього), внаслідок чого покупець платить більшу ціну (а отже, купує більше), аніж заплатив би, якби був поінформований. Проте нестача повної інформації сама собою не потребує втручання уряду. Навіть більше, повна поінформованість не лише неможлива – вона не потрібна для ефективного функціонування ринку.

Джерело: Складено автором за: [381]

Додаток В

Ознаки та визначення державної допомоги суб'єктам господарювання у літературі

Ознаки державної допомоги суб'єктам господарювання 1	Визначення 2	Джерело 4
	Державна допомога суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності	ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01 липня 2014 року [212]
1) надається органами державної влади та місцевого самоврядування; 2) сутність державної допомоги – це надання економічної переваги (вигоди), тобто додаткових благ та можливостей її отримувачам; 3) надається суб'єктам господарювання; 4) адресний характер; 5) викривлення або можливість викривлення конкуренції та вплив на торгівлю	Через ознаки	С. Черненко, [1, с. 43].
визначення проблеми, яку треба розв'язати шляхом надання державної допомоги суб'єктам господарювання (використовуючи прогнозування та методи стратегічного планування); приналежність до засобів державного регулювання економіки, що здійснюється через уповноважені органи (за кошти відповідних бюджетів); є способом зовнішнього впливу на суб'єкта господарювання; виражається в таких засобах, як привілеї або пільги; застосовується за наявності певних фактичних підстав; застосовується для досягнення певних цілей; має обов'язкове нормативно-правове (законодавче) оформлення; реалізується в законодавчо оформленому процесуальному порядку	Фінансове, організаційне або інше сприяння, що здійснюється по відношенню до суб'єктів господарювання спеціально уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування з метою досягнення відповідних економічних і соціальних цілей, а також забезпечення сталого розвитку економічної та/або соціальної сфери.	Т. Некрасова [160, с. 29].

¹ Черненко С. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання. *Конкуренція*. 2008. № 1. С. 40–44.

Продовження Додатка В

1	2	3
1) надання за рахунок ресурсів держави чи місцевих (поняття «місцеві» та «державні» ресурси визначено п. 4 та 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»); 2) підтримка надається виключно суб'єктам господарювання (підтримка населення Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» не регулюється); 3) має вибірковий характер (надається не всім, а окремому суб'єкту господарювання або групі суб'єктів господарювання, визначених за певними критеріями); 4) має вплив на конкуренцію	Державна допомога – це втручання держави (за рахунок надання ресурсів держави чи місцевих бюджетів) у діяльність суб'єктів господарювання та підтримку в будь-якій формі, яких вони не змогли б досягти за нормальних ринкових умов, та які можуть спотворювати або загрожувати спотворенням економічної конкуренції	К. Починок [¹ , с. 190].
	Державна допомога суб'єктам господарювання є одним з інструментів стимулювання господарської діяльності для досягнення економічних, соціальних та політичних цілей, зокрема для підвищення конкурентоспроможності таких суб'єктів на зовнішньому і внутрішньому ринку.	І. Феофанова [86, с. 47]
	Державна допомога – це засіб державного регулювання, зміст і порядок надання якої визначається нормами чинного законодавства, та яка опосередковує певний самостійний вид організаційно-господарських відносин	А. Шевчук (² , с.56)
	Державна підтримка суб'єктів господарювання - це врегульована законодавством діяльність уповноважених державних органів, що полягає в розробленні та реалізації цільових програм або наданні в індивідуальному порядку фінансової підтримки суб'єкту господарювання, який має важливе стратегічне значення або відповідає іншим критеріям, визначеним у програмі, за рахунок коштів державного бюджету у будь-якій формі та з метою забезпечення стабільності національної економіки, підвищення конкурентоздатності вітчизняного товаровиробника, оздоровлення окремих галузей економіки, забезпечення соціально-економічного добробуту в державі.	Я. Петруненко [177, с. 114].
	Державна допомога суб'єктам господарювання – це економічна вигода, що надається суб'єктам господарювання органами державної влади або органами місцевого самоврядування та/або за рахунок Державного або місцевих бюджетів.	С. Онищенко [200, с. 17].

¹ Починок К.Б. Державна допомога суб'єктам господарювання: поняття, ознаки та критерії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 49. Том 1. С. 187–190.

² Шевчук А.В. Щодо поняття та основних змістовних елементів державної підтримки малого бізнесу. *Young Scientist*. 2017. № 9 (49). С. 54–59.

Продовження Додатка В

1	2	3
	державна допомога суб'єктам господарювання – це надання ресурсів держави суб'єктам господарювання, створюючи певні переваги, яких вони не змогли б досягти за ринкових умов та які можуть спотворювати або загрожувати спотворенням економічної конкуренції»	О.Е. Ліллемяе [¹ , с. 12-13].
	Державна допомога є формою втручання держави в економіку, в результаті якої створюються різні умови для компаній, які її отримують, та компаній, які її не отримують і, як наслідок, така допомога спотворює конкуренцію	В.П. Цушко ²
	Державна допомога – це збільшення економічної вигоди організації в результаті надходження активів (грошових коштів, іншого майна). При цьому економічною вигодою не є діяльність держави, яка впливає на загальні господарські умови: створення в регіонах, що розвиваються, інфраструктури (будівництво доріг, засобів зв'язку, інженерних комунікацій тощо), встановлення обмежень на діяльність конкурентів, що займають домінуюче становище на ринку тощо	С. Нікітін [10, с. 32].
	Державна допомога – це економічне втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, що являє собою надання переваг окремим підприємствам, яких вони не змогли б досягти за нормальних ринкових умов, та які можуть спотворювати або загрожувати спотворенням економічної конкуренції	О. Колосова [³ , с. 9].
	Державна підтримка підприємництва є важливим чинником його активізації в умовах побудови ринкової економіки	К. Лебьодкін (⁴ с. 183].
	Індивідуальна державна допомога – це захід державної допомоги, що здійснюється поза межами програми державної допомоги, а також окремі заходи державної допомоги, що здійснюються в межах програми державної допомоги, але підлягають повідомленню згідно з умовами такої програми та цим Законом	Стаття 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01 липня 2014 року

¹ Ліллемяе О.Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2017. 24 с.

² Цушко В. П. Аналіз регуляторного впливу до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/93044.jsessionid=EB49AECCA36505486970451C4CB5A82>

³ Колосова О. Е. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27 (2). С. 7–10

⁴ Лебьодкін К. С. Господарсько-правова політика щодо державної підтримки суб'єктів господарювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (13). С. 182–191.

Додаток Д

Нормативно –законодавчі акти, що регламентують надання державної допомоги

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
2. Договір про функціонування Європейського Союзу (Офіційний вісник Європейського Союзу С 83/54 від 30.03.2010).
3. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».
4. Стаття 35 Бюджетного кодексу України.
5. Розпорядження Антимонопольного монопольного комітету України від 04.03.2016 № 2-рп «Про затвердження Порядку подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу та про внесення змін до умов чинної державної допомоги» (із змінами від 13.09.2019 № 18-рп).
6. Розпорядження Антимонопольного комітету України від 28.12.2015 № 43-рп Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».
7. Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.04.2016 № 8-рп «Про затвердження Порядку розгляду справ про державну допомогу суб'єктам господарювання».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 468 Київ «Про затвердження Порядку повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції».
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 118 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність»
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 11 Київ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на професійну підготовку працівників».
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 33 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць».
14. Повідомлення Комісії щодо поняття державної допомоги згідно зі статтею 107(1) ДФЄС.
15. Регламент Комісії (ЄС) № 651/2014 від 17.06.2014, яким встановлюються окремі категорії допомоги, сумісні з внутрішнім ринком, при застосуванні статей 107 та 108 Договору про функціонування Європейського Союзу № 651/2014).
16. Повідомлення Комісії щодо застосування правил державної допомоги Європейського Союзу до компенсації, що надається за надання послуг загального економічного інтересу.
17. Рішення від 24.07.2003 № 280/00 у справі Altmark Trans GmbH, Regierungspräsidium Magdeburg v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH.
18. Рішення Комісії 2012/21/EU від 20 грудня 2011 року щодо застосування Статті 106 (2) Договору про функціонування Європейського Союзу до державної допомоги у формі компенсації витрат на надання державних послуг певним суб'єктам господарювання, яким доручено надання послуг загального економічного інтересу.
19. Регламент Комісії щодо застосування статей 107 і 108 ДФЄС до незначної допомоги, наданої суб'єктам господарювання, що надають послуги загального економічного інтересу.
20. Повідомлення Комісії про застосування правил державної допомоги до громадського мовлення (Офіційний вісник Європейського Союзу 2009-C257/01).
21. Регламент Комісії про послуги громадського транспорту з перевезення пасажирів залізничним і автомобільними шляхами.
22. Керівні принципи авіації (ДД аеропортам і авіакомпаніям).
23. Рекомендації ЄС щодо застосування правил державної допомоги стосовно швидкого розгортання широкосмугових мереж.
24. Повідомлення Єврокомісії «Принципи державної допомоги щодо охорони навколишнього середовища та енергетики».
25. Керівні принципи регіональної державної допомоги 2014-2020.
26. Рамкові положення для державної допомоги на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність.
27. Керівні принципи державної допомоги на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання, що перебувають у скруті.
28. Рекомендація Комісії від 6 травня 2003 року щодо визначення мікро-, малих та середніх підприємств.
29. Концепція підходу. Поняття державної допомоги.
30. Концепція підходу. Поняття суб'єкта господарювання та економічної діяльності.
31. Концепція підходу. Процес повідомлення про державну допомогу.
32. Концепція підходу. Контроль державної допомоги, що надається місцевою владою (муніципалітетами).
33. Концепція підходу. Процес розробки щорічного звіту про державну допомогу

Додаток Е

Зміни чинного Законодавства у 2022-2023

Назва проєкту акта 1	Опис 2
Про затвердження Порядку подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу та про внесення змін до умов чинної державної допомоги. Розпорядження АМКУ від 04.03.2016 р. № 2-рп, зареєстроване у Міністерстві юстиції України від 04.04.2016 р. № 501/28631[195];	Розгляд повідомлення про нову ДД та про внесення змін до умов чинної ДД
«Про державну допомогу суб'єктам господарювання» ЗУ № 1555-VII стаття 11 [212] Про затвердження Порядку розгляду справ про державну допомогу суб'єктам господарювання, затверджене розпорядженням АМКУ від 12.04.2016 р. № 8-рп, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 06.05.2016 р. за № 686/28816	Зміна порядку розгляду справ про ДД: всі терміни щодо розгляду повідомлень про нову ДД, справ про ДД, та вказані в листах АМКУ до надавачів ДД які були на розгляді в АМКУ та щодо яких на 25 лютого 2022 р. не були прийняті відповідні рішення, призупиняються, а їх провадження продовжиться після скасування воєнного стану.
«Про державну допомогу суб'єктам господарювання» ЗУ № 1555 ст.14 [212] Порядок повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 04.07.2017 р. № 468	Перевірка інформації про незаконну ДД та про її неналежне використання, прийняття рішень про повернення незаконної державної допомоги в разі визнання її недопустимою для конкуренції.
Розпорядження АМК від 28.12.2015 р. № 43-рп «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», зареєстроване у Міністерстві юстиції України 26 січня 2016 за № 140/28270[196].	Перегляд чинної ДД і ведення реєстру ДД З моменту введення в дію воєнного стану Протягом трьох місяців після його припинення/скасування заявники мають подати до АМКУ всі необхідні документи та інформацію, що не були подані під час дії воєнного стану [225; 197].
Проект Закону про внесення змін до Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [212]	У визначенні «державна допомога суб'єктам господарювання» передбачено важливий компонент – вплив на міжнародну торгівлю між Україною та країнами ЄС як невід'ємної ознаки визнання державної підтримки державною допомогою згідно з положеннями Угоди про асоціацію та відповідного вторинного законодавства ЄС. Пропонується нове визначення «суб'єкта господарювання» «економічна діяльність», «перевага», «дата надання державної допомоги», «дата отримання державної допомоги в розпорядження», Деталізація положення щодо незначної державної допомоги, послуг, що становлять загальний економічний інтерес Пропонується розподіл повноважень між АМКУ та його органами (адміністративна колегія (колегії), державні уповноважені Комітету). Удосконалено процедуру розгляду повідомлень, справ, перегляду рішень, розгляду заяв про незаконну державну допомогу, а також встановлення штрафу для суб'єктів господарювання в разі неподання інформації на вимогу АМКУ або подання недостовірної інформації в розмірі одного відсотка доходу. Деталізовано положення щодо перебігу строку давності повернення державної допомоги з урахуванням положень Регламенту Ради (ЄС)

Продовження Додатка Е

1	2
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції» ¹	Документ вдосконалює порядок повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, що відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України, встановленим Угодою про асоціацію у сфері державної допомоги, а саме: • деталізує коло отримувачів допомоги для подальшого повернення в разі, якщо за її рахунок було здійснено фінансування іншого суб'єкта господарювання; • встановлює порядок повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, у разі якщо вона була надана у вигляді матеріальних активів; • врегульовує порядок зупинення Комітетом перебігу строків повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, у разі наявності підстав, які унеможливають виконання рішення Комітету
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та для підтримки середнього та малого підприємництва»[221]	Проект постанови розроблено у зв'язку зі змінами в європейському законодавстві, з метою вдосконалення встановленого правового регулювання й на заміну постанови Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 57 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва»
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання в галузі цивільної авіації»	Критерії застосовуватимуться для проведення оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, що надається з метою сприяння авіаційній діяльності з надання послуг, які надаються в аеропорту для забезпечення функціонування аеропортів, на відкриття нових повітряних маршрутів, на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес, а також державної допомоги, яка має соціальний характер, для забезпечення перевезення пасажирів повітряним транспортом. Проект наразі доопрацьовується із заінтересованими ЦОВВ
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки культури та збереження культурної спадщини»[220]	Критерії застосовуватимуться Комітетом під час оцінки державної допомоги, що надаватиметься на забезпечення діяльності закладів культури, заходи зі збереження об'єктів та пам'яток культурної спадщини, забезпечення життєздатності елементів нематеріальної культурної спадщини, культурномистецькі заходи тощо
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг із створення та/або добору, організації та поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес» [220]	Критерії застосовуватимуться для проведення оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, що надається з метою сприяння окремим видам господарської діяльності, а саме на надання послуг із створення та/або добору, організації та поширення масової інформації, що спрямовані на задоволення демократичних, інформаційних, соціальних і культурних потреб українського суспільства, та послуг зі створення та/або добору, організації й поширення масової інформації аудіовізуальних медіа іномовлення, що спрямовані на задоволення демократичних, інформаційних, соціальних та культурних потреб українського суспільства й об'єктивного інформування іноземної аудиторії про події в Україні та світі, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес

¹ 07 вересня 2022 року Уряд прийняв постанову № 1001 «Про внесення змін до Порядку повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції».

Продовження Додатка Е

1	2
Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес»	Критерії застосовуватимуться для проведення оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, що надається з метою сприяння окремим видам господарської діяльності, а саме на надання послуг, пов'язаних із задоволенням особливо важливих загальних потреб громадян, що не можуть надаватися на комерційній основі без державної підтримки, тобто послуг, що становлять загальний економічний інтерес. Проект наразі доопрацьовується із заінтересованими ЦОВВ
Постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.2023 № 52 «Про затвердження критеріїв оцінки державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки культури та збереження культурної спадщини»	Критерії застосовуватимуться для проведення оцінки допустимості державної допомоги, що надається суб'єктам господарювання з метою підтримки культури та збереження культурної спадщини, встановлюють умови, за яких вона є допустимою для конкуренції. Отримувачами державної допомоги відповідно до цих критеріїв є суб'єкти господарювання, які не перебувають у скрутному становищі та провадять діяльність із метою підтримки культури та збереження культурної спадщини, зокрема ті, що належать до креативних індустрій у зазначеній сфері (крім діяльності з виробництва та розповсюдження аудіовізуальних творів), дохід від якої (без урахування підтримки за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів) покриває більше 50 відсотків витрат для провадження такої діяльності. Критеріями визначено, що державна допомога може надаватися як інвестиційна, так (або) й операційна.
. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 348 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та для підтримки середнього та малого підприємництва»	Критерії застосовуються для проведення оцінки допустимості державної допомоги, яка надається з метою забезпечення сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, для стимулювання інвестиційної активності суб'єктів господарювання та сприяння діяльності щодо з вироблення суб'єктами господарювання товарів (виконання робіт, надання послуг). Критерії застосовуються для проведення оцінки допустимості державної допомоги, яка надається з метою створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів середнього та малого підприємництва та сприяння провадженню їх господарської діяльності з виробництва ними товарів (виконання робіт, надання послуг).
Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 704 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг із створення та/або добору, організації та поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес»	Критерії застосовуються для проведення оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, що надається з метою сприяння окремим видам господарської діяльності, а саме на надання послуг із створення та/або добору, організації та поширення масової інформації,
Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2023 № 1087 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для місцевої інфраструктури»	Отримувачами державної допомоги відповідно до положень цих критеріїв є суб'єкти господарювання, які не перебувають у скрутному становищі та провадять діяльність, пов'язану з інфраструктурою, що використовується для пропозиції та/або реалізації товарів (робіт, послуг) на ринку (економічну діяльність). Критерії встановлюють, що надання державної допомоги повинно мати стимулюючий ефект і вона може спрямовуватись на відшкодування суб'єктам господарювання допустимих витрат, які пов'язані із здійсненням інвестицій у нематеріальні активи та основні засоби (матеріальні активи).

Продовження Додатка Е

1	2
Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2023 № 1175 «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для рекреаційної інфраструктури»	Отримувачами державної допомоги відповідно до положень цих критеріїв є суб'єкти господарювання, які не перебувають у скрутному становищі та претендують на її отримання для рекреаційної інфраструктури, яка складається з об'єктів багатофункціонального характеру, що пропонують, зокрема, культурні та рекреаційні послуги, крім парків розваг та готельних об'єктів. Критерії встановлюють, що надання державної допомоги повинно мати стимулюючий ефект і вона може спрямовуватись на відшкодування суб'єктам господарювання допустимих витрат, які пов'язані із здійсненням інвестицій у нематеріальні активи та основні засоби (матеріальні активи).

Джерело: [258]

Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг пасажирських перевезень, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес».

Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для об'єктів портової інфраструктури»

Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки спортивної інфраструктури».

Проект розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Змін до розпорядження Антимонопольного комітету України від 28 грудня 2015 року № 43-рп». 03.08.2023 Комітет схвалив проект змін до власного розпорядження від 28 грудня 2015 року № 43-рп «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Цим розпорядженням, зокрема, затверджено: Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, який визначає основні засади збирання та проведення аналізу інформації про державну допомогу суб'єктам господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, у тому числі з обмеженим доступом, необхідної для прийняття рішень, передбачених Законом;

• до підтримки, що надається органами місцевого самоврядування суб'єктам господарювання у формі податкових заходів (роз'яснення Комітету від 17.11.2022 № 6-рп/дд). У документі йдеться про законодавче регулювання місцевих податків в Україні, оскільки законодавство про державну допомогу суб'єктам господарювання у формі податкових стимулів застосовується в ЄС, та про підходи до встановлення ознак державної допомоги у зазначених заходах. Роз'яснення демонструють, що не всі заходи, які мають на меті сприяння суб'єктам господарювання, вважаються державною допомогою, а лише ті, що вибірково надають переваги певним галузям економіки, суб'єктам господарювання або їх категоріям. Наприклад, вибіркоче надання підтримки окремим суб'єктам господарювання може здійснюватись у формі: - встановлення знижених ставок податку в межах однієї групи платників податку; - встановлення диференційованих ставок податку в межах однієї групи майна чи земель, що використовуються в окремих видах господарської діяльності; - звільнення від сплати податку для платників в окремих видах господарської діяльності. Ці заходи звільняють окремих суб'єктів господарювання від частини їхніх звичайних витрат на сплату податку. У той час як інші компанії, що працюють у цих же правових та фактичних обставинах у межах одного населеного пункту, продовжують зазнавати вищеперерахованих витрат¹

¹ Роз'яснення від 17 листопада 2022 р. № № 6-рп/дд з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги до підтримки, що надається органами місцевого самоврядування суб'єктам господарювання у формі податкових заходів <https://amcu.gov.ua/npas/z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva-u-sferi-derzhavnoi-dopomogi-do-pidtrimki-shcho-nadayetsya-organami-miscevogo-samovryaduvannya-subyektam-gospodaryuvannya-u-formi-podatkovih-zahodiv-z-urah>

Додаток Ж

Різновиди аналізу сумісності державної допомоги з конкурентними умовами

Вид аналізу	Методи аналізу
Попередній аналіз доступної інформації щодо передбачуваних подій і майбутніх ризиків на момент інвестування	Попередня оцінка здійснюється на основі інформації, доступної на момент прийняття рішення про втручання (не пізніше) і залишає поза увагою усі соціальні, регіонально-політичні та галузеві міркування, можливі податкові надходження. Не має значення, якщо пізніше буде доведено, що інвестиція є прибутковою або збитковою - вся наступна інформація ігнорується Це є свідченням того, що держава-член не діє як приватний інвестор
Аналіз прогнозованої прибутковості	NPV (Чиста приведена вартість) - це сума всіх додаткових грошових потоків, очікуваних від проекту, дисконтованих на дату, коли було прийнято рішення про державне втручання $NPV > 0$ (очікуваний прибуток) TOPE задоволено $NPV < 0$ (очікуваний збиток) TOPE не задоволено IRR - Внутрішня норма прибутку $IRR >$ базова ставка (очікуваний прибуток), TOPE пройдено $IRR <$ базова ставка (очікувана втрата), тест TOPE провалено У більшості випадків ці два правила еквівалентні: - проект із позитивним NPV матиме IRR, вищу за базову ставку - проект із від'ємним NPV матиме IRR нижчу від базової ставки
Компараторний (порівняльний) аналіз термінів та умов державного втручання порівняно з умовами порівнянних операцій, які здійснюються подібними приватними операторами за порівнянних обставин	Підбір відповідних компараторів : - порівняльні оператори - порівняльні операції - порівнювані ринки Критерії вибору компараторів : - терміни здійснення операцій - особливості державних транзакцій - можливі спотворення ринкових умов
Бенчмаркінг	- порівняння цін різних суб'єктів господарювання - структури витрат і доходів - кількість користувачів - стан інфраструктури та відповідних інвестицій - борги та інші зобов'язання - наявність чи відсутність державної допомоги
Контрфактичний аналіз у випадку наявності попереднього економічного впливу на відповідний суб'єкт господарювання	Використовується для оцінки втручання держави в акціонерний або борговий капітал компаній, які перебувають у скрутному становищі, коли держава має певний попередній економічний ризик

Джерело: [42]

Додаток 3

Відношення державної

Напрямок видатків	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Економічна діяльність	12,7	10	8,3	8,3	7,9	9,8	11,3	11,2	16,5	15,90
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,7	0,3	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3	0,3	0,20	0,20
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1,5	1,5	1,1	0,9	0,7	1,2	1,1	1	0,90	0,90
Паливно-енергетичний комплекс з них:	3,5	3	1,8	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,30
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	2,6	3	1,7	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
нафтогазова галузь	0,8	0,01	0	0	0,01	0	0	0	0	0,00
електроенергетична галузь	0,1	0,05	0,02	0	0	0	0,01	0	0	0
Інша промисловість та будівництво	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	1,2	1,1	1,6	1,4
будівництво	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,9	1,1	1,5	1,2
Транспорт	3,4	3,5	3,6	4,6	3,5	4,7	5,6	5,6	9	10,60
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Інші галузі економіки	1,4	0,2	0,6	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,4	0,4
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,10
Інша економічна діяльність	1,5	1,1	0,9	1,3	2,1	2,1	1,8	1,8	3,7	1,80

Джерело: [275]

Додаток И

**Державний та гарантований державою борг України
з 2009 по 2023 (млн грн)**

Дата	Загальний борг	Зміна, %	Зовнішній борг	Внутрішній борг
на 31.12.2009	316 884,6		211 751,7	105 132,9
на 31.12.2010	432 235,4	36.4%	276 745,6	155 489,8
на 31.12.2011	473 121,6	9.5%	299 413,9	173 707,7
на 31.12.2012	515 510,6	9.0%	308 999,8	206 510,7
на 31.12.2013	584 114,1	13.3%	300 025,4	284 088,7
на 31.12.2014	1 100 564,0	88.4%	611 697,1	488 866,9
на 31.12.2015	1 572 180,2	42.9%	1 042 719,6	529 460,6
на 31.12.2016	1 929 758,7	22.7%	1 240 028,7	689 730,0
на 31.12.2017	2 141 674,4	11.0%	1 374 995,5	766 678,9
на 31.12.2018	2 168 627,1	1.3%	1 397 217,8	771 409,3
на 31.12.2019	1 998 275,4	-7.9%	1 159 221,6	839 053,8
на 31.12.2020	2 551 935,6	27.7%	1 518 934,8	1 033 000,8
на 31.12.2021	2 671 827,6	4.7%	1 560 230,0	1 111 597,6
на 31.12.2022	4 071 683,1	52.4%	2 610 945,6	1 460 737,5
на 30.11.2023	5 122 492,7	25.8%	3 512 769,1	1 609 723,6

Джерело: [276]

Хронологія затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги

Сфера	Дата	Критерій
Культура	20.01.2023 -	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки культури та збереження культурної спадщини: https://bit.ly/4c7PEqV
Допомога для МСП	18.04.2023	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки середнього та малого підприємництва
Допомога для регіонального розвитку	18.04.2023	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів
ПЗЕІ у сфері медіа	11.07.2023	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг із створення та/або добору, організації та поширення масової інформації, які є послугами, що становлять загальний економічний інтерес
Місцева інфраструктура	13.10.2023	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для місцевої інфраструктури: https://bit.ly/3XhMVGK
Рекреаційна інфраструктура	10.11.2023	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для рекреаційної інфраструктури
ПЗЕІ	05.01.2024	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес
Авіація	12.01.2024	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання в галузі цивільної авіації
Спортивна інфраструктура	13.02.2024	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для провадження діяльності, пов'язаної із спортивною інфраструктурою: https://bit.ly/4caUsuV
Портова інфраструктура	22.03.2024	• Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів портової інфраструктури

Джерело: 1 2 3,

¹ Що таке критерії оцінки допустимості державної допомоги та чому вони потребують затвердження на національному рівні? Опубліковано 11 червня 2024 року о 09:30 <https://amcu.gov.ua/news/shcho-take-kryterii-otsinky-dopustymosti-derzhavnoi-dopomohy-ta-chomu-vony-potrebuiut-zatverdzhennia-na-natsionalnomu-rivni>

² Закон зупинено, але Угода про асоціацію - діє. АМКУ нагадує про правила надання державної допомоги Державна допомога <https://pdd.amc.gov.ua/portal/info/news/662/details?LanguageId=0>

³ Роз'яснення з питань законодавства у сфері державної допомоги Роз'яснення від 15 квітня 2022 р. № 1-pp/ДД <https://amcu.gov.ua/npas/rozyasnennya-z-pitan-zakonodavstva-u-sferi-derzhavnoyi-dopomogi>

Додаток Л

Підтримка експортерів з боку української держави

Подія	Дата	Результат
Вступ України до СОТ -	16.05 2008	одночасне покращення умов торгівлі із більш як 150 країнами світу, на частку яких припадає понад 95% світової торгівлі; - зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ; - отримання можливості захисту інтересів українських виробників.
Асоціація України та Європейського Союзу.	01 09.2017	- змога перейти від партнерства і співробітництва з ЄС до політичної асоціації та економічної інтеграції; - передбачає створення по суті зони вільної торгівлі між двома сторонами
Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою	14.03.2017	- безмитний доступ для українських експортерів до 98 відсотків товарних ринків Канади; - перехід до повної лібералізації імпорتنних мит
. Угода про спрощення торгівлі товарами в рамках СОТ	22.02.2017	- лібералізація світових торговельних процедур; - скорочення витрат на глобальну торгівлю щонайменше на 14 %; - можливість ліквідувати частину торговельних бар'єрів, що перешкоджають реалізації українського експортного потенціалу.
Підписання членами ГУАМ квадратного Протоколу про сприяння координації в рамках ЗВТ -	27.03.2017	створення зони вільної торгівлі між державами-членами ГУАМ; - взаємне визнання деяких результатів митних формальностей.
Угода про технічне та фінансове співробітництво з Норвегією	22.03.2017	- передбачає умови фінансового запозичення та технічної допомоги уряду Норвегії; - визначає механізм схвалення проектів технічної допомоги, субсидій, привілеїв та імунітетів для норвезької сторони в рамках зазначеного проекту.
V раунд переговорів між Україною та Ізраїлем про прийняття угоди вільної торгівлі	8-9 березня 2017 р.	- створення плану міжсесійної роботи; - домовленість провести наступний раунд переговорів цього року у Києві.
Договір про запуск проекту «Консолідація експортного потенціалу та сприяння доступу на зовнішній ринок малого та середнього бізнесу України». в рамках фінансованої ЄС Програми «EU4Business» року ОПЕ ГС «Фонд підтримки реформ в Україні» підписав з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР)	12.2017	Головна мета – поліпшення доступу українського МСБ до зовнішніх ринків за допомогою: формування унікального позиціонування країни для промоції на зовнішніх ринках; проведення аналізу можливостей та обмежень міжнародного ринку; розвитку потенціалу місцевих консультантів МСБ для їх участі в просуванні експорту; сприяння ефективній участі місцевого МСБ у міжнародних торгових виставках та місіях; сприяння доступу до інформації.
Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ (Швейцарія, Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн), Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угода про сільське господарство між Україною та Ісландією Угода про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією	2023 рік	Оновлення пакету угод про вільну торгівлю,

Платформи для підтримки бізнесу в Україні

Назва платформи	Посилання
Платформа do Business with Ukrainians для підтримки МСБ	https://bc-club.org.ua/opportunities/do-business-with-ukrainians.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://www.dobizwithua.com/
Платформа SaveUASstartups для підтримки українських стартапів	https://bc-club.org.ua/opportunities/SaveUASstartup.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://usf.com.ua/saveuastartup/
Платформа Support Ukrainian Army українських товарів для ЗСУ	https://bc-club.org.ua/opportunities/SupportUAArmy.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://www.supportukrainian.army/uk
Платформа Spend With Ukraine для просування українських продуктів та сервісів, що працюють із західними компаніями	https://bc-club.org.ua/opportunities/platforma-spend-with-ukraine-dlja-prosuvannja-ukrajinskyh-produktiv-ta-servisiv-scho-pracjujut-iz-zahidnymy-kompanijamy20220422-bc-user-area-related-1.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://spendwithukraine.com/
Платформа ANGEL FOR FASHION для продажу виробів українських дизайнерів	https://bc-club.org.ua/opportunities/angel-for-fashion.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://angelforfashion.com/
Дія. Бізнес:	https://diia.gov.ua/
NAZOVNI	https://nazovni.online/
Keep Going	https://bc-club.org.ua/opportunities/keep-going.html (деталі про платформу на сайті Клубу) https://www.keepgoing.com.ua/

Джерело: складено автором

форум "ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ". 19 травня 2022р Захід організовано Клубом Ділових Людей України в рамках ініціативи Stand for Ukrainian business, що реалізується Мережею Центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу в межах програми «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яка спільно фінансується Європейським Союзом та урядом Німеччини через німецьку урядову компанію Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Додаток Н

Мікрогранти для ММСП в Україні

Назва	Умова	Сума	Область	Дедлайн
1	2	3	4	5
Організація «Людина в біді» (Чехія)	для українських розробників, які запропонують найефективніші рішення з кіберзахисту	від 1 000 до 5 000 дол США	Львівська та Івано-Франківська області.	10.11.2023
Премія в рамках «Нового європейського Баухауса – 2024»	для існуючих проєктів чи концепцій з відбудови й відновлення України в 4 категоріях	до 30 000 євро	вся Україна	10.11.2023
Національний конкурс Open Datathon reUkraine	для open data стартапів, технологічних компаній та інноваторів	загальний бюджет 4,4 млн грн	вся Україна	15.11.2023
USAID «Конкурентоспроможна економіка»	30 грантів на підвищення кадрового потенціалу бізнесу	35 000 -150 000 дол США		15.11.2023
USAID «Конкурентоспроможна економіка»	25 грантів для підтримки малих та середніх переробних підприємств	75 000 -150 000 дол США	вся Україна	15.12.2023
USAID «Конкурентоспроможна економіка»	малим та середнім фермерським підприємствам	до 40 000 дол США	Полтавська, Сумська, Київська, Чернігівська	31.12.2023
Грантова програма від Міжнародної організації з міграції (МОМ)	для мікро- та малого бізнесу на відновлення робочих місць та виробництва	мікропідприємства - до 5 000 дол США, малі підприємства - до 10 000 дол США	Коблівська та Березанська громади Миколаївської області	15.11.2023
Державна програма «ЄРобота»	на відкриття власної справи	до 250 000 грн.	вся Україна	19.11.2023
Державна програма «ЄРобота»	на розвиток тепличного господарства	2-7 млн грн	вся Україна	не визначений
Державна програма «ЄРобота»	на розвиток власного садівництва, ягідництва та виноградарства	140 000-400 000 грн за га.	вся Україна	не визначений
Державна програма «ЄРобота»	на відкриття власної справи для ветеранів та їхніх сімей	250 -1 млн грн.	вся Україна	не визначений
Проект підтримки бізнесу від видання «Мінфін» та Укрсиббанку	для розвитку власної справи, релокації чи інших цілей	4 гранти по 250 000 грн.	вся Україна	27.11.2023
Програма підтримки та розвитку сільського господарства (Львівщина)	для підприємців у сфері органічного виробництва	до 150 000 грн	Львівська область	01.12.2023
USAID АГРО для вітамінізації борошна	для українських борошномельних підприємств	11 грантів, загальний бюджет 41 млн грн	вся Україна, окрім окупованих територій	01.12.2023
2023 Ideas Powered for Business від SME Fund	фінансування захисту інтелектуальної власності для українських малих і середніх підприємств	1000 - 1500 євро	вся Україна	08.12.2023
Програма ЄС «Єдиний ринок»	на патентування ідей, захист торгової марки та дизайну	1000 - 1500 євро	вся Україна	08.12.2023
DRG4Food Open Call	для консорціумів з 2-3 партнерів, що задіяні у ключових сферах харчового сектору	150 000 - 300 000 євро	вся Україна	11.12.2023
Mercy Corps Програма підтримки	Умова: релокований бізнес чи у процесі релокації	до 20 000 дол США	Івано-Франківська, Львівська, Київська, Тернопільська	31.12.2023

1	2	3	4	5
Mercy Corps Програма підтримки	допомога ВПО розпочати або відновити мікробізнес	до 1500 дол США	Дніпропетровська	31.12.2023
Mercy Corps Програма підтримки	відновлення втраченої через війну дрібної фермерської діяльності	до 1500 дол США	Полтавська, Сумська, Чернігівська	31.12.2023
Mercy Corps Програма підтримки	для малих і середніх фермерських підприємств	середній розмір фінансової допомоги 40 000 дол США	Київська, Полтавська, Сумська та Чернігівська	до моменту набору потрібної кількості кандидатів
Банк «Львів» та Oxfam	для підприємств, які допомагають постраждалим від війни	до 25 000 євро	Львівська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька	31.12.2023
Благодійний фонд «Це крафт»	на виготовлення прототипу	1500 грн.	вся Україна	31.12.2023
Грантовий конкурс проекту USAID «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України»	для українських розробників, які запропонують найефективніші рішення з кіберзахисту	500 000 дол США (загальний бюджет).	вся Україна	30.09.2024
Данський інвестиційний фонд Ларса Сейера Крістенсена «Seier Capital A/S»	на реалізацію блокчейн-стартапів	5000 -50 000 євро	вся Україна	не визначений
Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» Україна	на відкриття власної справи для внутрішньо переміщених і родин з дітьми	до 150 000 грн.	Полтавська, Київська, Івано-Франківська, Чернівецька та Львівська області	не визначений
Програма грантів Благодійного фонду «Дихай»	для представників малого і середнього бізнесу – орендарів державного майна	покриття частини орендної плати.	вся Україна	на період дії воєнного стану
Пільгова участь у міжнародних виставках від NAZOVNI	для українських експортерів		вся Україна	не визначений
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) EU4Business	консалтингові проекти для МСБ	до 85% від вартості.	вся Україна	не визначений
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) EU4Business	стажування в компанії у досвідченого європейського підприємця в Європі	до 75% витрат стажування, онлайн - безкоштовно	вся Україна	не визначений
Програма «Релокація бізнесу разом із Дія.Бізнес «Нова пошта»	пільгові перевезення для релокації бізнесу до центральних та західних областей України	до 10 000 грн.	Чернігівська, Сумська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Донецька, Луганська, Київська, Одеська області	не визначений
Фонд Українського католицького університету Angel One	українські стартапи в усіх технологічних категоріях	50 000 - 200 000 дол США	вся Україна	не визначений
Український фонд стартапів	стартапи у сфері оборони, кібербезпеки інфраструктури, освіти та охорони здоров'я	до 35 000 дол США	вся Україна	не визначений
Київська школа економіки	об'єкт у будь-якій сфері	5000 дол США	вся Україна	не визначений

Основні програми державної грантової підтримки мікро-, малого й середнього підприємництва (ММСП)

Назва	Зміст та умови
1	2
Урядовий проєкт «єРобота», що передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та для навчання. Напрями: - мікрогранти для створення власного бізнесу («Власна справа»); - гранти для розвитку переробного підприємства; - державне фінансування закладки саду; - кошти для розвитку тепличного господарства; - гранти на реалізацію стартапу, в тому числі у сфері ІТ; - кошти на навчання за ІТ-спеціальностями.	Допомогу надають як підприємцям-початківцям, так і людям, котрі вже мають досвід у бізнесі. Подавати заявки на гранти потрібно через Портал Дія
Програма «Власна справа» (розпочалася з 1 липня 2022 р.) У 2023 р. передбачено 1,8 мільярда гривень, ресурс приблизно для 7000 мікрогрантів. У 2022 р. гранти отримали 3300 підприємців	Підприємці можуть одержати фінансову підтримку від держави у вигляді мікрогранту (від 50 до 250 тисяч гривень). Гроші можна витратити на придбання чи лізинг обладнання, закупівлю сировини та матеріалів, оренду приміщень. Обов'язкова умова надання коштів - створення 1-2 робочих місць. Максимальний розмір гранту на створення переробного підприємства, - 8 млн гривень, надаються за умови співфінансування. При оформленні першої тисячі грантів держава компенсує до 70% вартості проєкту (не менше 30% - внесок отримувача держдопомоги). Для решти грантів діє інше співвідношення: до 50% вартості – за рахунок грантів та не менше 50% – кошти отримувача (власні або кредитні). Підприємець може отримати один грант або для створення нового переробного підприємства, або ж для розширення наявних потужностей. Важлива умова: створення щонайменше 25 робочих місць.
Грантова програма з компенсації створення садів Програма компенсації вартості теплиць	Підприємець може залучити від 140 тисяч до 400 тисяч гривень за гектар насаджень. При цьому площа нового саду має бути не меншою, ніж 1, і не більшою, ніж 25 гектарів. Підприємець може залучити до 7 мільйонів гривень. Основна умова — створення нових робочих місць У поданих проєктах на створення саду і на будівництво теплиць обов'язково мають бути передбачені система зрошення та водозабір. Має бути належним чином підтверджене право власності або користування земельною ділянкою.
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) завдяки фінансуванню ЄС і країн-донорів пропонує гранти малим та середнім підприємствам України для зростання бізнесу, продовжує секторальну підтримку меблевої, туристичної і текстильної галузей, стимулює розвиток українського бізнесу за такими напрямками як гендерна рівність, використання зелених технологій і цифровізації.	ЗОЗтримують малі й середні підприємства зі штатом до 250 працівників, які працюють більше двох років. Програма стосується усіх секторів економіки, окрім фінансового, страхового, тютюнового, ігрового, виробництва міцних алкогольних напоїв та ВПК. ЄБРР допомагає залучати висококваліфікованих консультантів, котрі допоможуть трансформувати бізнес, надаючи кошти для часткової оплати їхніх послуг. Сума кожного гранту - від 25% до 75% вартості консалтингових послуг, але не більше 10 000 євро.

Продовження Додатка П

1	2
На сприяння Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства економіки України запроваджено грантову програму в межах програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яка втілюється німецькою федеральною компанією <i>Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH</i> за фінансування Європейського Союзу та уряду Німеччини [2]	. Сума кожного гранту – до 10 000 євро або 400 000 грн. Подати заявку на отримання гранту можуть бізнеси, зареєстровані в Україні не пізніше 31 грудня 2019 р., які постраждали через бойові дії або тимчасово релокувалися на інші території, але продовжують вести господарську діяльність, готові розвивати бізнес у сфері постачання товарів першої необхідності чи ведуть діяльність у сфері охорони здоров'я, архітектури та інженерії, і на момент подання заявки можуть підтвердити збитки, яких вони зазнали. Термін використання гранту – шість місяців після отримання. Цільове призначення гранту: збереження та створення нових робочих місць (не більше трьох працівників); виплата заробітної плати; закупівля обладнання, сировини чи матеріалів; орендна плата за приміщення; лізинг обладнання (окрім особистих видів транспортних засобів); витрати, пов'язані з переміщенням бізнесу; консультаційні послуги (включно з маркетингом і розвитком бренду); послуги сертифікації.
Освітньо-грантова програма «Міцність Агентства США з міжнародного розвитку USAID у рамках проєкту «Зміцнення громадської довіри (UCBI)» стартувала» [9] на.,	Сума 60 тис. дол. США, Мета – надати допомогу малим та середнім підприємцям, постраждалим від повномасштабної війни у Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях. В центрах підтримки підприємців «Дія.Бізнес» в Одесі, Харкові та Кривому Розі передбачено проведення комплексу офлайн-заходів, що дасть змогу 60 малим і середнім підприємствам здобути необхідні знання та фінансову підтримку для забезпечення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку регіонів. За результатами програми кожен з 20 найпрогресивніших учасників проєкту зможе отримати фінансову допомогу в розмірі 3 тис. дол. США для закупівлі нового обладнання, ремонту приміщення, поповнення запасів сировини та інших витрат, необхідних для розвитку бізнесу
Узгодження правил і практик конкуренції та державної допомоги із законодавством ЄС (COMPASA)». [265]	Мета – сприяти вдосконаленню українського законодавства про конкуренцію та державну допомогу задля приведення його у відповідність до стандартів ЄС. Проєкт триватиме три роки та фінансується ЄС

Додаток Р

Особливості ДД на цілі цифровізації соціальної сфери та інфраструктури економіки

Сфера 1	Сценарій відсутності ДД 2	Сценарій ДД 3
Державного управління	Здійснення державних повноважень не має господарського характеру, наприклад, утримання армії чи поліції, організація, фінансування та виконання покарань у вигляді позбавлення волі, митниця, система правосуддя, збір даних для використання в публічних цілях на підставі законодавчого зобов'язання, покладеного на зацікавлені підприємства, розкривати такі дані. Виділені кошти не впливають на конкуренцію, тому кошти витрачені на цифровізацію зазначеної сфери не вважаються ДД	
Цифровізація охорони здоров'я	Постачальники медичних послуг у національній системі охорони здоров'я, які переслідують соціальні цілі за принципом солідарності та діють під наглядом держави, вважаються такими, що здійснюють негосподарську діяльність. Тому цифровізація постачальників медичних послуг виходить за рамки правил державної допомоги за умови, що цифрові товари та послуги використовуються лише для неекономічної діяльності.	Надавачі медичних послуг, які пропонують свої послуги за винагороду (оплачується безпосередньо пацієнтами або їх страховкою), здійснюють господарську діяльність.
Цифровізація системи освіти Регламентується Статтей 31GBER – Допомога на професійну підготовку працівників.	Освітні системи, які повністю або переважно фінансуються державними коштами, а не учнями чи їхніми батьками, вважаються неекономічними. Це може охоплювати державні освітні послуги, такі як приватні та державні початкові школи та дитячі садки, навчання в університетах. Субсидії на освіту та навчання, які надаються неекономічно активним особам, безробітним або працевлаштованим особам як фізичним особам, не є державною допомогою. Наприклад -Розробка національної програми учнівства в інформаційно-комунікаційних технологіях ІКТ)	Цифровізація державної освіти здійснюється згідно правил ДД, якщо цифрові товари та послуги використовуються для економічної діяльності. Обсяг допомога de minimis –до 200,000 євро/підприємство/3 роки. Наприклад, розробка цифрового педагогічного контенту для продажу Сума допомоги не може перевищувати поріг у 2 млн євро на навчальний проект. Допомога не надається на навчання, що здійснюють підприємства для дотримання національних обов'язкових стандартів навчання Допустимими витратами є: а) витрати на персонал тренерів, б) операційні витрати тренерів та слухачів, безпосередньо пов'язані з навчальним проектом, с) витрати на консультативні послуги, пов'язані з навчальним проектом, і d) витрати на персонал слухачів та загальні непрямі витрати на години, протягом яких слухачі беруть участь у навчанні. Інтенсивність допомоги не повинна перевищувати 50% допустимих витрат. Ліміт може бути збільшений до максимальної інтенсивності допомоги в 70% допустимих витрат таким чином: а) на 10%, якщо навчання проводиться для працівників з обмеженими можливостями; та б) на 10%, якщо допомога надається підприємствам середнього бізнесу

Продовження Додатка Р

1	2	3
Цифровізація сфери культури	Державне фінансування заходів зі збереження культурної спадщини, які є доступними для широкої громадськості безкоштовно, є неекономічним за своєю суттю. Той факт, що відвідувачі культурного закладу, відкритого для широкого загалу, зобов'язані сплачувати грошовий внесок, який покриває лише менше 50% справжніх витрат, не змінює неекономічного характеру культурної діяльності. Багато видів культурної діяльності є об'єктивно незамінними (наприклад, зберігання державних архівів, що містять унікальні документи) і, таким чином, виключають існування справжнього ринку та економічну природу діяльності	Культурна діяльність, яка переважно фінансується за рахунок плати за відвідувачів чи користувачів або іншими комерційними засобами (наприклад, комерційні виставки, кінотеатри, комерційні музичні виступи та фестивалі, школи мистецтв, що переважно фінансуються за рахунок плати за навчання), повинна кваліфікуватися як економічна за своєю природою.
Цифровізація систем охорони юстиції, митних і податкових адміністрацій, з особливим акцентом на охопленні сільських районів	Відсутність ознак ДД, якщо запропоновані інвестиції реалізуються відповідно до правил державних закупівель (відкритий тендер). Тендер гарантує, що держава оплачуватиме ринкові ціни за закуплені послуги.	
Інвестиції в цифрову інфраструктуру. Оснащення державного сектора для впровадження Європейської цифрової ідентифікації (eID) засобами для автентифікації національних та транскордонних користувачів	Відсутність ознак ДД, якщо запропоновані інвестиції реалізуються відповідно до правил державних закупівель (відкритий тендер)..	
Інвестиції у будівництво або модернізації місцевої інфраструктури місцевої інфраструктури, тобто яка на місцевому рівні сприяє покращенню ділового та споживчого середовища і модернізації та розвитку промислової бази (Стаття 56 GBER)	Застереження: Не може спрямовуватися в спеціальну інфраструктуру	Обсяг потенційно покриває певні інвестиції в хмарну та Edge-інфраструктуру Максимальна інтенсивність допомоги – розрив фінансування Допустимі витрати - матеріальні та нематеріальні інвестиційні витрати Операція повинна бути оголошена на тендері, якщо її буде виконувати третя сторона

Додаток С

Найбільші ІТ компанії України у 2023

Назва	Характеристика
Revolut	фінансово-технологічна компанія, яка пропонує банківські послуги. У 2023-му Revolut залучив 9 млн нових користувачів, і тепер їх 35 млн у 38 країнах світу включно з ЄС, США та навіть Австралією. Також компанія має 0,5 млн корпоративних клієнтів.
GitLab	сайт і система керування репозиторіями програмного коду для Git. Компанія пропонує схожі з GitHub користувацькі послуги із додатковими перевагами, на кшталт приватних репозиторіїв для безплатних підписників. У 2018-му GitLab стала «єдинорогом» із капіталізацією \$ 1,1 млрд, а у 2021-му вийшла на IPO. Стартап залучив понад \$800 млн, а її капіталізація зросла до \$15 млрд.
SoftServe	українська ІТ-компанія, що працює у сфері розробки програмного забезпечення та надання консультаційних послуг. На початку 2024-го SoftServe приєдналася до міжнародного консорціуму, що розроблятиме технологічні рішення для будівництва на Місяці в межах програми NASA.
Astound Commerce	компанія, що спеціалізується на E-commerce. В IT Ukraine Association назвали Astound Commerce «найбільшою у світі фірмою, що спеціалізується на e-commerce»: за час існування вона запустила понад 400 сайтів з інтернет-торгівлі.
ELEKS	ІТ-компанія з українським корінням, яка надає послуги з розробки програмних продуктів, консультування та забезпечення контролю якості. За даними рейтингу The Global Outsourcing-2022 від профільної асоціації IAOP, компанія входить до 100 найкращих аутсорсингових підприємств світу.
Ajax Systems	технологічна компанія, найбільший в Європі розробник і виробник систем безпеки. Має заводи в Україні й Туреччині і понад 2,5 млн користувачів на 187 ринках.
Grid Dynamics	постачальник технологічного консалтингу, гнучкого спільного створення та масштабованих інжинірингових і data science послуг для корпорацій зі списку Fortune 1000, що перебувають на етапі цифрової трансформації. Компанія має офіси у 13 країнах — у Великій Британії, Нідерландах, Мексиці, Швейцарії, Індії, Польщі, Молдові, а також в Україні — Києві, Львові, Харкові, Дніпрі. Чотири роки тому компанія стала публічною, її ринкова капіталізація становить \$898 млн.
N-iX	українська ІТ-компанія з розробки програмного забезпечення, що має головний офіс у Львові. Серед замовників — Bosch, Siemens, e-bay. N-iX разом із десятком-півтора інших українських компаній регулярно потрапляє до сотні найкращих аутсорсерів світу, який складає міжнародна асоціація IAOP.
Svitla	компанія створення цифрових рішень з більш ніж 20-річним досвідом роботи. Проекти Svitla, що надають замовникам можливість проводити власну трансформацію за допомогою цифрових, хмарних, data- та інших технологій, зосереджено переважно в США та Європі.
Trinetix	технологічна компанія, яка допомагає розвиватися підприємствам і стартапам. В її активі

#	Компанія	Доход	Стоимость	Сотрудники	Индустрия
1	Amazon	\$443 млрд.	\$1 млрд.	1 298 000	Облачные вычисления, e-коммерция, ИИ
2	Apple	\$347 млрд.	\$2 350 млрд.	147 000	ПО, облачные вычисления, финтех, ИИ
3	Alphabet	\$220 млрд.	\$1 850 млрд.	135 301	Интернет
4	Microsoft	\$168 млрд.	\$2 210 млрд.	181 000	ПО, облачные вычисления, Интернет
5	Meta Platforms Inc (Facebook)	\$104 млрд.	\$903 млрд.	58 600	Социальные сети

<https://fxssi.net/top-pribylnyx-it-kompanii>

Джерело: Складено за: В Україні склали рейтинг наймасштабніших ІТ-підприємств. Хто увійшов у топ-10 21,05,2024 <https://dev.ua/news/naibahatshi-it-pidpriyemtsi-1716280918>

Показники інноваційного розвитку України

Роки	Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього одиниць/	З них /		Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств, %/
			нових для ринку	упроваджених машин, обладнання	
2000	14,8	15323	... 4	631	9,4
2001	14,3	19484	... 4	610	6,8
2002	14,6	22847	... 4	520	7,0
2003	11,5	7416	... 4	710	5,6
2004	10,0	3978	... 4	769	5,8
2005	8,2	3152	... 4	657	6,5
2006	10,0	2408	... 4	786	6,7
2007	11,5	2526	881	881	6,7
2008	10,8	2446	840	758	5,9
2009	10,7	2685	719	641	4,8
2010	11,5	2408	606	663	3,8
2011	12,8	3238	900	897	3,8
2012	13,6	3403	672	942	3,3
2013	13,6	3138	640	809	3,3
2014	12,1	3661	540	1314	2,5
2015	15,2	3136	548	966	1,4
2016	16,6	4139	978	1305	... 4
2017	14,3	2387	477	751	0,7
2018	15,6	3843	968	920	0,8
2019	13,8	2148	418	760	1,3
2020	14,9	4066	691	647	1,9
2021	9,6	1756	375	689	0,9
2022	10,5	2347	405	420	1,0
2023	8,9	2715	437	488	0,5

Джерело: [77]

Умови доступу до грантової програми Digital Europe Programme

Хто може отримати	Подаватися на конкурс можуть державний та приватний сектори, громадські організації, ЗВО та наукові установи, постачальники хмарних технологій та ІТ-компанії тощо. Повний перелік потенційних учасників вказано в умовах кожного конкурсу окремо.
Розмір та умови гранту	Загальний фонд програми – 7,5 млрд євро. Для українського бізнесу протягом 7 років фонд готовий витратити близько 6 млрд євро.:
Напрями для України	Високопродуктивний комп'ютинг (2,2 млрд євро) – проекти, які обчислюють великі масиви даних для сфер економіки, охорони здоров'я або оборонної промисловості. Штучний інтелект, дані та хмарні послуги (2,1 млрд євро) – проекти, які створюють штучний інтелект, зокрема для підприємств, державних установ та держадміністрацій Використання цифрових технологій в економіці та суспільстві (1,1 млрд) – проекти, які поширюють цифровізацію у сферах бізнесу, електронного уряду, охорони здоров'я, культури й освіти, технологій Smart City Передові цифрові навички (580 млн євро) – проекти, які займаються просвітницькою діяльністю або створюють можливості для набуття ІТ-навичок.

Джерело: [68]

Додаток Ф

Окремі програми та угоди, укладені Україною з міжнародними партнерами в сфері цифровізації

Дата 1	Угода 2	Учасники 3	Бюджет 4	Напрямок 5
Липень 2022	Меморандум про співпрацю країн у сфері цифрової трансформації, за результатами домовленостей на конференції Ukrainian Recovery Conference 2022,	МЦТ та Швейцарська агенція розвитку та співробітництва (SDC)	Загальний бюджет 1060 813 швейцарських франків з можливістю додаткового розширення бюджету EGAP на 15 млн швейцарських франків, фінансується Швейцарією і виконується Фондом Східна Європа у співпраці з Мінцифрою та Фондом Innovabridge. ¹	Створення порталу та застосунку «Дія» 2, платформи «Дія. Цифрова освіта», Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP) розвиток нових цифрових послуг та сервісів,
Вересень 2022 р.	Mastercard за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та НБУ	Глобальна програма Start Path Ukraine, анонсована на фінтех-події Money 20/20 Europe в Амстердамі,	гранти у розмірі \$10 000 для обраних стартапів	Розвиток цифрової економіки, фінансової інклюзії[3]. Серед цифрових рішень фінтех-стартапів: автоматизація процесу залучення клієнтів (<i>Electronic KYC</i>); автоматизація процесів фінмоніторингу (<i>AML Point</i>); комплексне рішення для запуску споживчого кредитування (<i>Neofin</i>); створення універсальної платформи для автоматизації бізнес-процесів для малого й середнього бізнесу (<i>RemOnline</i>); інноваційне платіжне рішення для підприємців (<i>Zhabka</i>).

¹ . <https://egap.in.ua/>

² Проект «Підтримка DIA» базується на багаторічному досвіді роботи ПРООН в Україні за двома напрямками: реформа адміністративних послуг та переформатування й цифровізація державного управління Розвиток Дії у 2022 р. характеризують наступні цифри:

- 6 мільйонів нових користувачів;
- 16 нових послуг та 3 цифрові документи;
- Більше 5 тисяч нових партнерів Дії;
- 39 нових послуг на порталі та у застосунку Дія
- «Ворон»: 438 тис користувачів;
- Реєстрація пошкодженого майна: більше 300 тис заяв;
- Соціальні виплати для ВПО та безробітним. 1,4 млн заяв про допомогу ВПО;
- Військові облігації: 211 млн грн підтримки економіки України завдяки купівлі 212 тисяч облігацій;

«Оселя – революційна цифрова іпотека, 24 тис заяв <https://2022.thedigital.gov.ua/#wins>

³ П'ять українських фінтех-стартапів отримують гранти в \$ 10 000 у межах програми Start Path Ukraine. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/pyat-ukrainskikh-fintekh-startapiv-otrim...>

Продовження Додатка Ф

1	2	3	4	5
Жовтень 2022 р		Європейська програма фінансування <i>CEF</i>		«Підключення магістралі для цифрових глобальних шлюзів»[1].
Грудень 2022 р.	Франція, Україна	французька ініціатива «French Tech» – спільну Дорожню карту технологічного сектору² ,	1 млн євро	Розвиток в Україні інноваційних технологічних проєктів підтримуватиме українські технологічні компанії, надаючи хостинг стартапів на паризькому кампусі стартапів «Station F», [3].
Квітень 2023	конкурс грантів «Open Data Services Support» спільно з Фондом «Східна Європа	організатор – <i>TAPAS Project</i> «Прозорість та підзвітність у держуправлінні та послугах»,	Загальний грантовий фонд – 4,4 млн грн	Для підтримки проєктів розвитку використання відкритих даних мета – створення нових цифрових інструментів 4
Травень 2023 р.	МЦТ України GovTech-інкубатора ЄС (Govtech4all)	<i>Digital Transformation Summit, Брюссель</i>	Сума 6 млн євро протягом 2023–2025 рр.	Партнерство України, реалізація трьох пілотних проєктів щодо створення нових моделей транскордонного надання цифрових державних послуг.[5]
Червень 2023 р.	Українські та європейські компанії	Угода про приєднання України до програми ЄС «Механізм сполучення Європи» (Connecting Europe Facility, CEF),	Загальний бюджет Програми для країн-учасниць до 2027 р. 21 млрд євро (зокрема 2 млрд євро – на цифрові проєкти).	Інтеграція України в єдиний європейський ринок та фінансуванню спільних проєктів у транспортній, енергетичній та цифровій сферах, магістральне підключення до цифрових глобальних шлюзів, що є ключовою умовою для відкриття в Україні офісів міжнародних технологічних гігантів. [6].

¹ вітчизняні мобільні оператори та інтернет-провайдери мають можливість взяти участь у конкурсі та долучитися до розгортання стратегічних мереж, сприяючи поліпшенню якості зв'язку з країнами ЄС, зокрема через підводні кабельні системи, супутникову інфраструктуру та під'єднання до точок обміну інтернетом / backbone connectivity for Digital Global Gateways–Work. URL: <https://hadea.ec.europa.eu/calls-proposals/backbone-connectivity-digital>

² До 24 лютого 2022 р. Фонд розвитку інновацій підтримував понад 250 українських стартапів на загальну суму понад 6,5 млн дол. США. Після повномасштабного вторгнення РФ діяльність Фонду спрямовано на підтримку проєктів з відновлення держави та посилення її обороноздатності. Головні напрями – фінансова підтримка стартапів у формі грантів та налагодження координації між учасниками стартап-екосистеми

³ Фінансується Урядом США через Агентство з міжнародного розвитку (USAID) та Департаментом із міжнародного розвитку Уряду Великої Британії (UK aid); Огляд цифрової трансформації економіки України в умовах війни (листопад 2022) / <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-tsyfrovyi-transformatsiyi-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-0>

⁵ Україна – одна із 14 країн, які ввійшли до govtech-інкубатору Європейського Союзу Govtech4all. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-odna-iz-14-krain-yaki-vviiyshli-d-...>

⁶ Посилюємо міжнародну співпрацю у захисті мережевих ресурсів. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/posilyuemo-mizhnarodnu-spivpratsyu-u-zak-...>

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА
 майдан Відродження, 1, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300
 тел.: +380 (3849) 5-17-60, факс: +380 (3849) 5-17-60 Код ЄДРПОУ 26293407
 e-mail: dpekonom@kam-pod.gov.ua <http://www.kam-pod.gov.ua>

28.10.2024 № 01-11/415 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертації
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі
знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
Андрухович Дани Романівни
на тему «Державна допомога суб'єктам господарювання в системі
регулювання підприємницької діяльності в Україні»

Результати дисертаційного дослідження Андрухович Д.Р. на здобуття наукового ступеня доктора філософії, присвяченого дослідженню теоретичних і практичних аспектів державної допомоги суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні, взяті до уваги і враховані в діяльності Департаменту економіки та розвитку інфраструктури міста Кам'янець-Подільської міської ради.

Запропоновані автором підходи враховані при підготовці методичних матеріалів щодо надання державної підтримки ветеранському малому і мікро-бізнесу в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні.

Використання в практичній діяльності рекомендацій Д. Р. Андрухович, дозволить покращити стан надання державної допомоги суб'єктам господарювання, підвищить якість і швидкість відбору проектів ветеранського бізнесу, сприятиме скороченню термінів їх узгодження і реалізації.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

Директор Департаменту економіки
та розвитку інфраструктури міста

Майя ГУРСЬКА

Вих. № 5/10
Від 21.10.2024 р.

VOLTAIRA

FTT Voltaira Ukraine
Pivnichna St. 81
32302 Kamyanets Podilskyi a/c 15, Ukraine
ТОВ "ФІТ ВОЛЬТАЙРА УКРАЇНА"
32302, Україна, м. Кам'янець-Подільський, а/с 15
Тел.: 03849 / 3 13 56, факс: 3 13 38
р/р UA63305299000026006006001323
в АТ КБ "ПриватБанк", код ЄДРПОУ 30200202

ДОВІДКА
про практичне впровадження результатів дисертації
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
Андрухович Дани Романівни
на тему «Державна допомога суб'єктам господарювання в системі
регулювання підприємницької діяльності в Україні»

Результати дисертаційної роботи Андрухович Дани Романівни з питань державної допомоги суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні» мають наукову та практичну цінність, зокрема можуть бути використані для посилення стимулів роботодавців до працевлаштування ВПО.

Висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Андрухович Д.Р. були використані в роботі ТОВ «ФІТ ВОЛЬТАЙРА УКРАЇНА» під час підготовки і проведення тематичних тренінгів у рамках державної програми «Надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні». Це дозволило акцентувати увагу на відмінностях відшкодування витрат на працевлаштування осіб з інвалідністю та оцінити можливості і переваги їх працевлаштування для підприємства.

З повагою,

Фінансовий директор
ТОВ «ФІТ ВОЛЬТАЙРА УКРАЇНА»

БУРДЕЙНА Інна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи

Державного податкового університету,

к. е. н., доцент, с. н. с.

Олександра СМІРНОВА

2024 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Комісія у складі: завідувача кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування д.е.н., професора Слюсарєвої Л. В., декана факультету податкової справи, обліку та аудиту, д.е.н., професора Краєвського В. М., начальника науково-організаційного відділу Новицького С. В. склали цей акт про те, що у ході виконання науково-дослідної роботи на тему «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку» термін виконання 2019–2024 рр., (державний реєстраційний номер № 0119U000718), яка виконується кафедрою економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Державного податкового університету, були використані матеріали дисертаційного дослідження Андрухович Дани Романівни на тему «Державна допомога суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні».

Наукові розробки Андрухович Дани Романівни були використані для підготовки шостого підпункту розділу 2 за темою «Державна підтримка підприємництва у сфері цифрової трансформації економіки України» (Звіт з НДР «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку»).

Комісія вважає, що наукову цінність становить обґрунтування особливостей застосування правил державної допомоги пріоритетних галузей, IT-бізнесу, цифрового підприємництва, штучного інтелекту та базових цифрових навичок громадян. Автором розглянуто проблеми і можливості надання державної допомоги у цифровому секторі. Це є особливо актуальним для України під час дії воєнного стану та під час післявоєнної відбудови. Трансформаційні можливості цифрових технологій зумовлюють пріоритетність цифровізації для стимулювання соціального та економічного розвитку. Проаналізовано регламентування надання державної допомоги у цифрову сферу регламентом комісії ЄС, зокрема статті, що регламентують надання державної допомоги на інновації. Підкреслено той факт, що на особливу увагу у сфері розвитку цифрових інструментів державної підтримки суб'єктів підприємництва заслуговує цифровий портал Дія. Практичну цінність складають пропозиції авторки щодо розробки і впровадження комплексу взаємопов'язаних заходів щодо розширення можливостей держави надавати державну допомогу на цілі реалізації системних цифрових перетворень та відновлення економічного розвитку України з дотриманням принципів безпеки та стійкості сприятиме наближенню України до Єдиного цифрового ринку ЄС та переходу до нового геополітичного устрою на основі новітніх цифрових технологій. Висновки та пропозиції автора до науково-дослідної роботи на тему «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку» є виваженими, ґрунтовними і можуть служити підґрунтям для наукових дискусій.

Завідувач кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування, д.е.н., професор

Л. В. Слюсарєва

Декан факультету податкової справи, обліку та аудиту, д.е.н., професор

В. М. Краєвський

Начальник науково-організаційного відділу

С. В. Новицький